

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER VE TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

YUSUFELİ VE ÇEVRESİNDEKİ TURİZM POTANSİYELİ

YUSUFELİ AND THE SURROUNDING TOURISM POTENTIAL

FATİH UZUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ÜNSAL BEKDEMİR

GİRESUN/2017

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün.....tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Yeterlilik öğrencisi Fatih UZUN'un "Yusufeli ve Çevresindeki Turizm Potansiyeli" başlıklı tezini incelemiş olup aday.....tarihinde, saat.....'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı, Soyadı	İmzası
Danışman/Üye	Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR	
Üye	Yrd. Doç. İbrahim SEZER	
Üye	Doç. Dr. Süleyman ELMACI	

ONAY

.../.../2017

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Yeterlilik tezi olarak sunduğum "Yusufeli ve Çevresindeki Turizm Potansiyeli" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakça gösterilenden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

.....
Fatih UZUN

ÖN SÖZ

Yusufeli ve Çevresindeki Turizm Potansiyeli başlıklı bu çalışma bir yüksek lisans tezidir.

Günümüzde dünya üzerinde kıyı turizmi gün geçtikçe önemini kaybetmektedir. Küresel ısınmayla birlikte kıyılardaki aşırı sıcaklar ve kıyıların turistler için rutin bir hal almış olması bunun en büyük sebeplerindendir. Bu nedenle dünya çapında turizmin, alternatif turizm faaliyetlerine kaymaya başladığı görülmektedir.

Alternatif turizm faaliyetleri içerisinde yaylacılık, rafting, kano, trekking, kelebek gözlemciliği, safari, tarihi mekanlar, dağcılık, yaban hayatı izleme vb. turistik faaliyetler bulunmaktadır.

Yusufeli ilçesinde alternatif turizme kaynak oluşturabilecek birçok turistik yer mevcuttur. Bu mevcut potansiyelin turizme kazandırılması önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Yusufeli ve çevresindeki turistik potansiyeli ortaya koymak, tanıtmak ve bu turistik değerlerin sürdürülebilirliği için gerekli olan çözüm yollarını ve bu turistik değerlerin korunması için alınması gerekli önlemleri göstermektir.

Başta, çalışmamızın konu seçiminden son haline gelene kadar her konuda gerekli desteği sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR olmak üzere, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yetkililerine, çalışmam için bazı kaynakları temin etmemde yardımcı olan Yusufeli Belediyesi çalışanı Remziye YILMAZ'a, Yusufeli Turizm Odası çalışanı Perihan Hanım'a, haritaların hazırlanmasında yardımcı olan İstanbul Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Ercan VURAL'a ve Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora öğrencisi olan Fatih Muhammet KÖSE'ye içtenlikle teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemi sağlayan, bana her türlü desteği veren anneme, kardeşlerime ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Fatih UZUN

Giresun-2017

ÖZET**YUSUFELİ VE ÇEVRESİNDEKİ TURİZM POTANSİYELİ**

UZUN, Fatih

Giresun Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Nisan, 2017

Bu çalışmada "Yusufeli ve Çevresindeki Turizm Potansiyeli" coğrafya ilminin ilke ve metotlarına göre araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü "Yusufeli'nin Coğrafi Çevre Özellikleri ve Turizm" adını taşımaktadır. Bu bölümde doğal çevre özellikleri, beşeri coğrafya özellikleri üzerinde durulmuş ve bu özellikler alt başlıklar halinde sıralanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Yusufeli'de Turizm Altyapısı ve Turistik Aktivite" adını taşımaktadır. Bu bölümde Türkiye ve Yusufeli'de turizm sektörünün gelişimi, Yusufeli'de turizmin tarihi gelişimi, Yusufeli'de ulaşım faaliyetleri ve turizm etkileşimi üzerinde durulmuştur. Yusufeli'ye olan karayolu, denizyolu, havayolu gibi bağlantılar ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise "Yusufeli'de Doğal ve Beşeri Turistik Çekicilikler" adını taşımaktadır. Bu bölümde ise ilçe ve çevresinin doğal, tarihi, kültürel, yöresel, turistik değerleri ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde "Yusufeli İlçesinde Geliştirilebilecek Alternatif Turizm Türleri" üzerinde durulmuştur. İlçedeki alternatif ve eko-turizm alanlarına değinilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde "Yusufeli İlçesindeki Turizm Faaliyetleriyle İlgili Genel Değerlendirmeler" kısmında ilçedeki turistik faaliyetleri etkileyen olumlu olumsuz faktörler ve bunların çözüm yolları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın "Sonuç ve Öneriler" adını taşıyan son kısmında ilçe ve çevresindeki turizme engel teşkil eden sorunlar ve bu sorunların çözümü için alınabilecek tedbirler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, Yusufeli Çevresi, Turizm, Turizm Potansiyeli.

ABSTRACT**YUSUFELİ AND THE SURROUNDING TOURISM POTENTIAL**

UZUN, Fatih

Giresun Üniversitesi

Institute Of Social Sciences

Social Sciences and Department of Turkish Language Education, Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

April, 2017

In this study "Yusufeli and the Surrounding Tourism Potential" according to the geography knowledge of the principles and methods were investigated.

The first part of the study "environment and tourism and the geographical features of Yusufeli" is the name. In this chapter, the natural environmental features, human geography focuses on these features and sub-titles are listed.

The second part of the study "tourist activity and tourism infrastructure in yusufeli" is the name. In this chapter, and the development of the tourism sector in Turkey, Yusufeli, Yusufeli, tourism, historical development of transportation activities in Yusufeli, tourism and focuses on the interaction of. After Yusufeli, near the highway, sea, air, such as the links are discussed.

The third part of the study "natural and human tourist attraction in Yusufeli" is the name. In this chapter, the county and the region's natural, historical, cultural, regional, tourist values have been investigated.

In the fourth chapter of the study, "alternative types of tourism that can be developed in the Yusufeli district" focuses on. In the county, alternative and eco-tourism areas are discussed.

The study, which is the fifth chapter of "general assessments on the tourism activities in the Yusufeli county in the section" positive and negative factors that affect tourist activities in the county and their ways of solution were evaluated.

The last part of the study, "Conclusions and Recommendations", lists the problems that impede tourism in the district and its surroundings and the measures that can be taken to solve these problems.

Keywords: Yusufeli, Yusufeli Environment, Tourism, Tourism Potential.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLOLAR LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
HARİTALAR LİSTESİ.....	XII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1
1. TURİZM İLE İLGİLİ ÖNCÜL TERİM VE TANIMLAR.....	1
2. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI.....	3
3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	6
4. DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1. YUSUFELİNİN COĞRAFİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ETKİLEŞİMİ.....	11
1.1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ETKİLEŞİMİ.....	11
1.1.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikler.....	11
1.1.2. İklim Özellikleri.....	16
1.1.2.1. Sıcaklık.....	18
1.1.2.2. Yağış.....	21
1.1.2.3. Rüzgar.....	23
1.1.2.4. Nem ve Bulutluluk.....	25

1.1.3. Bitki Örtüsü Özellikleri.....	28
1.1.4. Hidrografik Özellikler.....	32
1.1.5. Toprak Özellikleri.....	38
1.2. BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ TURİZM ETKİLEŞİMİ.....	41
1.2.1. Nüfus-Turizm Etkileşimi.....	41
1.2.1.1. Nüfusun Gelişimi.....	41
1.2.1.2. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	47
1.2.1.3. Nüfus Hareketleri.....	49
1.2.1.3.1. Göçler.....	49
1.2.1.4. Eğitim Durumu.....	52
1.2.2. Yerleşme-Turizm Etkileşimi.....	54
1.2.2.1. Kentsel Yerleşme.....	55
1.2.2.2. Kırsal Yerleşmeler.....	57
1.2.3. Ekonomik Coğrafya Özellikleri ve Turizm.....	61
İKİNCİ BÖLÜM.....	74
2. YUSUFELİ'DE TURİZM ALTYAPISI VE TURİSTİK AKTİVİTE.....	74
2.1. Türkiye ve Yusufeli'de Turizm Sektörünün Tarihi Gelişimi.....	74
2.2. Yusufeli'de Turizm Faaliyetlerinin Tarihi Gelişimi.....	78
2.3. Yusufeli'de Turistik Konaklama Tesisleri ve Sahaya Yönelik Turist Talebi..	79
2.3.1. Konaklama Tesisleri.....	79
2.3.2. Turistik Aktivite.....	87
2.4. Ulaşım Faaliyetleri ve Turizm Etkileşimi.....	90
2.4.1. Karayolu Ulaştırması ve Turizm.....	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	98

3. YUSUFELİ İLÇESİNDEKİ BAŞLICA TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER.....	98
3.1. DOĞAL TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER.....	98
3.1.1. Jeomorfolojik Çekicilikler.....	99
3.1.1.1. Dağlık Alanlar.....	99
3.1.2. Hidrografik Çekicilikler.....	101
3.1.2.1. Su Varlıkları.....	101
3.1.3. Hassas Doğal Alanlar (Koruma Altındaki Doğal Alanlar).....	106
3.1.3.1. Tabiat Parkları.....	111
3.1.3.1.1. Altıparmak Tabiat Parkı.....	111
3.1.3.2. Yaban Hayatı Koruma Sahaları.....	113
3.1.3.2.1. Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Koruma Sahası.....	113
3.2. BEŞERİ TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER.....	115
3.2.1. Tarihi ve Arkeolojik Çekicilikler.....	116
3.2.1.1. Tarihi Kaleler-Köprü ve Kuleler.....	117
3.2.2. İnanç Turizmi.....	120
3.2.2.1. Kiliseler.....	121
3.2.2.1.1. İşhan (Dağyolu) Kilisesi.....	122
3.2.2.1.2. Tekkale (Dörtkilise) Kilisesi.....	123
3.2.2.1.3. Barhal (Altıparmak) Kilisesi.....	124
3.2.2.2. Tarihi Camiler.....	126
3.2.2.3. Türbe ve Ziyaretgahlar.....	128
3.2.3. Kültürel Çekicilikler ve Kültür Turizmi.....	129
3.2.3.1. Festivaller ve Özel Günler.....	130
3.2.3.2. Yöresel El Sanatları.....	133

3.2.3.2.1. Yusufeli Keçiboynuzu Bıçağı.....	135
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	137
4. YUSUFELİ İLÇESİNDE GELİŞTİRİLEBİLECEK ALTERNATİF TURİZM TÜRRLERİ.....	137
4.1. YAYLA TURİZMİ.....	137
4.1.1. Yayla Turizmi Merkezleri.....	140
4.1.1.1. Yaylalar Köyü Yaylası (Kaçkar) Turizm Merkezi.....	142
4.1.2. Yayla Turizmi Niteliklerine Sahip Diğer Yaylalar.....	143
4.1.2.1. Altıparmak Yaylası.....	143
4.1.2.2. Diğer Yaylalar.....	145
4.2. Eko-turizm Aktiviteleri.....	146
4.2.1. Dünya ve Türkiye’de Eko-turizm Aktiviteleri.....	147
4.2.2. Yusufeli İlçesinin Eko-turizm Potansiyeli ve Yapılabilecek Eko-turizm Aktiviteleri.....	149
4.2.2.1. Doğa Yürüyüşleri (Trekking).....	152
4.2.2.2. Atlı Doğa Yürüyüşleri.....	159
4.2.2.3. Yaban Hayatı Gözlemciliği.....	161
4.2.2.4. Av Turizmi.....	165
4.2.2.5. Kuşlar ve Kuş Gözlemciliği (Ornito-Turizm).....	169
4.2.2.6. Sportif Olta Balıkçılığı.....	172
4.2.2.7. Rafting-Kano.....	175
4.2.2.8. Kelebek (Pepela) Gözlemciliği.....	178
4.2.2.9. Offroad Yarışları.....	180
4.3. Dağcılık ve Kış Turizmi (Kayak).....	182
4.4. Kırsal Turizm.....	187

4.5. Fotoğraf Çekme (Foto-Safari).....	194
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	198
5. YUSUFELİ İLÇESİNDEKİ TURİZM FAALİYETLERİYLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRMELER.....	198
5.1. Yusufeli İlçesinde Turizm Faaliyetlerini Destekleyen ve Zayıflatan Unsurlar.....	198
5.2. İlçe Turizmiyle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	209
5.2.1. Doğal ve Beşeri Turistik Çekiciliklerle İlgili Sorunlar.....	209
5.2.2. Tanıtım, Pazarlama ve Markalaşmayla İlgili Sorunlar.....	213
5.2.3. Konaklama ve Rekreasyon Faaliyetleriyle İlgili Sorunlar.....	218
5.2.4. Turistik Aktivitelerle İlgili Sorunlar.....	221
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	230
KAYNAKÇA.....	241
ÖZGEÇMİŞ.....	252

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Yusufeli'de Aylık ve Yıllık Sıcaklık Ortalama Değerleri (1967-2000).....	19
Tablo 1.2: Yusufeli'de Ortalama Donlu Günlerin Aylara Dağılımı (1967-2000).....	20
Tablo 1.3: Yusufeli'de Kar Yağışları Durumu (1967-2000).....	20
Tablo 1.4: İlçenin Toplam Yağış Ortalaması (1967-2000).....	22
Tablo 1.5: Yusufeli İlçesinde Güneydoğu Yönlü Rüzgarların Ortalama Hızı (1967-2000).....	24
Tablo 1.6: Yusufeli'de Ortalama Nispi Nem Oranlarının Aylara Göre Dağılımı (1967- 2000).....	26
Tablo 1.7: Yusufeli İlçesi Sisli Günler Sayısı Ortalaması (1967-2000).....	27
Tablo 1.8: Yusufeli İlçesinin Aylara Göre Kapalı Günler, Bulutlu Günler ve Açık Günler Sayısı (1967-2000).....	28
Tablo 1.9: Yusufeli İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimleri (1927-2016).....	45
Tablo 1.10: Yusufeli İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2015).....	48
Tablo 1.11: İlçedeki Tarım Alanlarının Dağılımı (2015).....	63
Tablo 1.12: İlçede Yetiştirilen Meyveler, Üretim Alanları ve Miktarları (2015).....	64
Tablo 1.13: Yusufeli İlçesinde Yetiştirilen Sebzeler, Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (Ton) (2015).....	65
Tablo 1.14: Yusufeli İlçesinde Örtü Altı Sebze Üretim Alanları ve Üretim Miktarı (2015).....	65
Tablo 1.15: Yusufeli İlçesinde Tahıl ve Bitkisel Üretim Alanları ve Miktarı (2015).....	66
Tablo 2.1: Yusufeli İlçesinde Turizm Belgeli Oteller (2016).....	81
Tablo 2.2: Yusufeli İlçesinde Mahalli Belgeli Otel ve Pansiyonların Dağılımı (2015).....	82
Tablo 2.3: Yusufeli İlçesinde Turizm ve Belediye Belgeli Lokanta ve Yeme İçme Tesislerinin Dağılımı (2016).....	85

Tablo 2.4: Yusufeli İlçesindeki Turist Hareketleri.....	88
Tablo 2.5: 2009 Yılı İtibariyle Yusufeli İlçesinde Milliyetlerine Göre Aylar İtibariyle Konaklama Yapan Yabancı Sayısı.....	89
Tablo 2.6: Yusufeli İlçesinde Seyahat Acenteleri Dağılımı (2016).....	89
Tablo 3.1: Yusufeli İlçesinde İnanç Turizmi Açısından İlgi Çeken Camilerin Dağılımı (2016).....	126
Tablo 3.2: Yusufeli İlçesinde Gerçekleştirilen Şenlik ve Festivaller.....	131
Tablo 4.1: Artvin İlinde Turizm Merkezi İlan Edilen Yaylaların Dağılımı.....	141
Tablo 4.2: Yusufeli İlçesinde Belli Başlı Trekking ve Dağcılık Parkurları.....	156
Tablo 4.3: Av Hayvanları.....	168

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yusufeli'de Yıllık Yağış Miktarının Mevsimlere Dağılım Oranları.....22

Şekil 2: Yusufeli İlçesindeki Turist Hareketlerinin Yıllara Göre Değişimi.....88

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Yusufeli İlçesi Lokasyon Haritası.....	4
Harita 2: Yusufeli İlçesi Topografya Haritası.....	6
Harita 3: Yusufeli İlçesi Karayolları Haritası.....	92
Harita 4: Yusufeli'de Turistik Yerler Haritası.....	152
Harita 5: Artvin İli Ava Açık ve Kapalı Alanlar.....	167

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.1: Yusufeli'de Çoruh Vadisi ve Kıvrılma İle Oluşmuş Genç Oluşumlu Dağlardan Bir Görünüm.....	14
Fotoğraf 1.2: Yusufeli İlçesinde Zengin Bitki Örtüsü Çeşitliliğinden Bir Görünüm	29
Fotoğraf 1.3: Yusufeli'de Botanik Turizmi Açısından Zengin Vadilerden Bir Görünüm.....	30
Fotoğraf 1.4: Yusufeli İlçesinde Bitki Örtüsünden Yoksun Yamaçlar.....	31
Fotoğraf 1.5: Yusufeli'de Zeytin Ağaçlarından Bir Görünüm.....	32
Fotoğraf 1.6: Çoruh Vadisi'nden Bir Görünüm.....	36
Fotoğraf 1.7: Yusufeli Barhal Çayında Kano.....	37
Fotoğraf 1.8: Türkiye'nin Bilinen En Yüksekteki Çağlayanı Olan Ciro Çağlayanı..	37
Fotoğraf 1.9: Yusufeli'de Alüvyal Topraklar Üzerinde Bulunan Pirinç Tarlaları.....	40
Fotoğraf 1.10: Yusufeli'de Eskiçağ Yerleşme Kalıntılarında Tekkale Kalesi.....	57
Fotoğraf 1.11: Yusufeli İlçesinin Dokumacılar Köyü Yayla Yerleşmesinden Bir Görünüm.....	58
Fotoğraf 1.12: Yusufeli Tarakçılar Köy Yerleşmesinden Bir Görünüm.....	60
Fotoğraf 1.13: Yusufeli Tarakçılar Köyü Mezra Yerleşmesinden Bir Görünüm.....	60
Fotoğraf 1.14: Yusufeli'de (Çoruh Vadisi) Elverişli İklim Şartları Nedeniyle İncir Yetiştiriciliği de Yapılmaktadır.....	64
Fotoğraf 1.15: Yusufeli'de Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm..	67
Fotoğraf 1.16: Yusufeli'de Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm.....	67
Fotoğraf 1.17: Yusufeli'de Arıcılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm.....	69
Fotoğraf 2.1: İlçede Bulunan Barcelona Otelden Bir Görünüm.....	83
Fotoğraf 2.2: Yusufeli'de 2011 Yılından Bu Yana Hizmet Vermekte Olan, İlçenin Tek Üç Yıldızlı Oteli Olan, Otel Almatır.....	83
Fotoğraf 2.3: Yusufeli'nin Köylerindeki Pansiyonlardan Bir Görünüm.....	84
Fotoğraf 2.4: İlçe Merkezinde Bulunan Belediye İşletme Belgeli Arzet Lokantasından Bir Görünüm.....	86

Fotoğraf 2.5: Yusufeli-Artvin-Erzurum Karayolundan Bir Görünüm.....	96
Fotoğraf 3.1: Yusufeli'nde Yayla Turizmi Açısından Önemli Altıparmak Dağları'ndan Bir Görünüm.....	101
Fotoğraf 3.2: Yusufeli Kaçkar Dağlarında Buzul Gölü (Karagöl).....	103
Fotoğraf 3.3: Kaçkar Dağlarından Kaynağını Alıp Yusufeli'de Çoruh'a Karışan Barhal Deresi'nden Bir Görünüm.....	104
Fotoğraf 3.4: Çoruh Nehri Üzerinde Akarsu Turizmini Olumsuz Etkileyen Deriner Barajı'ndan Bir Görünüm.....	106
Fotoğraf 3.5: Kaçkar Dağları Milli Parkı'ndan Bir Görünüm.....	110
Fotoğraf 3.6: Yusufeli'de Altıparmak Tabiat Parkı'ndan Bir Görünüm.....	112
Fotoğraf 3.7: Yusufeli'de Çoruh Vadisi Koruma Alanı İçerisinde Dağ Keçileri....	115
Fotoğraf 3.8: Yusufeli'de Bulunan Tarihi İşhan Kilisesi.....	123
Fotoğraf 3.9: Yusufeli Tekkale Köyü (Dörtkilise)'nde, Tekkale Kilisesi.....	124
Fotoğraf 3.10: Yusufeli Altıparmak (Barhal) Köyü, Barhal Kilisesi.....	125
Fotoğraf 3.11: Yusufeli İlçesinde Kılıçkaya Tarihi Camisinden Bir Görünüm.....	128
Fotoğraf 3.12: Yusufeli'de Yapılan Geleneksel Karakucak Güreşleri (Yusufeli Karakucak Güreşleri Arenası).....	132
Fotoğraf 3.13: Yusufeli İlçesi, Derekapı Boğa Güreşlerinden Bir Görünüm.....	133
Fotoğraf 3.14: İlçedeki Kilim Ve Ehram Dokuma Tezgahlarından Bir Görünüm..	134
Fotoğraf 3.15: Yusufeli'de Yöresel El Sanatlarından Sepet, Çepik, Zembil, Godol...	135
Fotoğraf 3.16: Yusufeli Keçiboynuzu Bıçağı.....	136
Fotoğraf 4.1: Yaylalar Köyü'ndeki Tarihi Hevek Köprüsü'nden Bir Görünüm.....	143
Fotoğraf 4.2: Yusufeli Altıparmak Yaylası, İlçede Turistlerin En Çok İlgisini Çeken Yerlerden Birisidir.....	144
Fotoğraf 4.3: Yusufeli İlçesindeki Yayla Şenliklerinden Bir Görünüm.....	146
Fotoğraf 4.4: Kaçkar Dağlarında Bahar Mevsiminde Trekking Faaliyetlerinde Bulunan İnsanlar.....	155

Fotoğraf 4.5: Kaçkar Dağlarında Yaz Aylarında Yapılan Trekking Faaliyeti.....	157
Fotoğraf 4.6: Yusufeli Altıparmak Dağları Trekking Faaliyetleri Yapılan Alanlar	158
Fotoğraf 4.7: Atlı Doğa Yürüyüşü Yapan İnsanlar.....	161
Fotoğraf 4.8: Yusufeli'de Bulunan Çengel Boynuzlu Dağ Keçilerinden Bir Görünüm	163
Fotoğraf 4.9: Yusufeli'de Ender Rastlanan Dağ Horozu.....	164
Fotoğraf 4.10: Çoruh Vadisi İçerisine Göç Eden Kuşlardan Birisi Olan Kara Akbaba	172
Fotoğraf 4.11: Sportif Olta Balıkçılığı Açısından Önem Taşıyan Barhal Çayı.....	173
Fotoğraf 4.12: Yusufeli Altıparmak Köyü Kırmızı Benekli Alabalık.....	174
Fotoğraf 4.13: Yusufeli'de Türkiye'nin İlk Yapay Kano Parkuru.....	177
Fotoğraf 4.14: Yusufeli İlçesi Yaylalarında Bulunan Apollo Kelebeği.....	180
Fotoğraf 4.15: Yusufeli'de Turistlere Heyecanlı Anlar Yaşatan Offroad Yarışları.	182
Fotoğraf 4.16: Yusufeli-Kaçkar Dağları-Mezovit Tepesi, Kış Turizmi Faaliyetleri...	187
Fotoğraf 4.17: Yusufeli İlçesindeki Kırsal Doğal Ortamdan Bir Görünüm.....	189
Fotoğraf 4.18: Yusufeli'nin Kırsal Kesimlerinde, Yöre Kültürünü Yansıtan Yapılar Bulunmaktadır.....	190
Fotoğraf 4.19: Yusufeli İlçesindeki Kırsal Kültüre Ait Unsurlardan Kaysefe Tatlısı	191
Fotoğraf 4.20: Kırsal Kültürün Hala Canlılığını Koruduğu Barhal Köyü ve Barhal Çay Evi ve Yöresel Ürünler Merkezi.....	194
Fotoğraf 4.21: Yusufeli'de Bulunan Foto Safari Alanlarından Altıparmak Dağlarında Buzul Gölleri.....	196
Fotoğraf 5.1: Yusufeli İlçesinde Zengin Flora Varlığı ve Botanik Turistik Potansiyeli.....	200

GİRİŞ

1. TURİZM İLE İLGİLİ ÖNCÜL TERİM VE TANIMLAR

Yusufeli ve çevresindeki turizm potansiyeli adlı çalışma, bir turizm coğrafyası çalışması olduğu için, öncelikle turizm ve turizm coğrafyası ile ilgili öncül terimleri hatırlamakta fayda görülmektedir.

Bu konuda değişik tanımlara rastlanmaktadır. Bunların hepsinden söz etmek mümkün olmayacağından, önemli bulduğumuz şu tanımları hatırlatmak yararlı olacaktır.

Turizm: Fransızca kökenli bir terim olup, özgün biçimi *tourisme* (ing. *tourism*) diye geçer (Doğanay ve Zaman, 2016:1).

Turizm; dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif faaliyetlerde bulunma veya izleme, bilgi ve görgüsünü artırma gibi amaçlarla; ya da sadece zevk için yapılan gezi (seyahate çıkma) demektir (Doğanay ve Zaman, 2016:1).

Turist ise dinlenmek, eğlenmek, yeni yerler ve toplumlar görüp tanımak, bilgi ve görgüsünü artırmak gibi amaçlarla seyahate çıkan bireylere denir. Ancak bunlar, herhangi birinin turist sayılabilmesi için yeterli bir ölçüt değildir. Örneğin gidilen yerde kalınan süre bu ölçütlerden birisidir. Dünya Turizm Örgütü'ne (W.T.O) göre turizm olarak kabul gören faaliyetlerden herhangi birisine katılmak kaydıyla gidilen yerde en az 24 saat en fazla ise 1 yıl kalan kişiler turist, 24 saatten az kalanlar ziyaretçi (Excursionist) olarak kabul edilmektedir (Doğanay ve Zaman, 2016:8).

Çevre Bakanlığı'nın turizm tanımına bakıldığında; insanların geçici veya devamlı, asli kazanç elde etme faaliyeti için yerleşmeye dönüşmemek koşuluyla konaklamaları, tatil, dinlenme, sağlık, kültür, spor, avlanma, diğer toplumları tanıma ve benzeri amaçlarla yurt içi ve yurt dışı bölgelere gitmelerinden doğan ekonomik,

sosyal ve kültürel etkileşimlerin doğal ve yapay çevre ortamında paylaşılmasıdır (Anonim, 1996a)

Bayer için turizm; değişik mekânlarda ve atmosferde günlük hayatın stresinden uzak doğal, kültürel ve tarihi varlıklar içinde, temiz bir ortamda dinlendirici bir yaşam geçirmektir (Bayer, 1990:45).

Doğanay ise turizmi; gelir getiren ve istihdam sağlayan önemli bir ekonomik sektör olarak görmektedir (Doğanay, 2003:135).

Toskay için modern anlamda turizm; ticaret, endüstri, küçük sanatların ve ulaştırma sistemlerinin gelişmesi üzerine, özellikle halkların ve toplumsal sınıfların daha çok kaynaşmasının sonucu olarak artan dinlenme, hava değişikliği ihtiyacı ve çevre güzelliğine duyulan eğilim, tabiattan zevk almaya dayanan yakın zamanların hızla gelişen bir olaydır (Toskay, 1983:21).

Uslu'ya göre turizm; insanların tatil, dinlenme, sağlık, kültür, spor, avlanma, diğer toplumlara tanıma ve benzeri amaçlarla sürekli olarak buldukları yerden ayrılarak yurt içi ve yurt dışındaki yörelere doğru hareketliliği ve bu yörelerdeki geçici olarak kalışlarıdır (Uslu, 1990:19).

Karabulut ve Öztaş için turizm; sürekli olarak ikamet edilen yer dışında; eğlence, dinlenme, spor, kültür, din ve benzeri gereksinimlerin giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama faaliyetleridir (Öztaş ve Karabulut, 2006:17).

Kahraman ve Türkay'a göre ise turizm; insanların sürekli olarak oturdukları ve çalıştıkları yerlerin dışına seyahat etmeleri ve gittikleri yerdeki turizm işletmelerinin ürün ve hizmetlerini kullandıkları geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür (Kahraman ve Türkay, 2006:1).

Tuna için turizm; en geniş anlamıyla modern toplum insanının boş zaman faaliyetlerinden biri belki de başlıcasıdır. Modern insanın fiilen üretim sürecinde

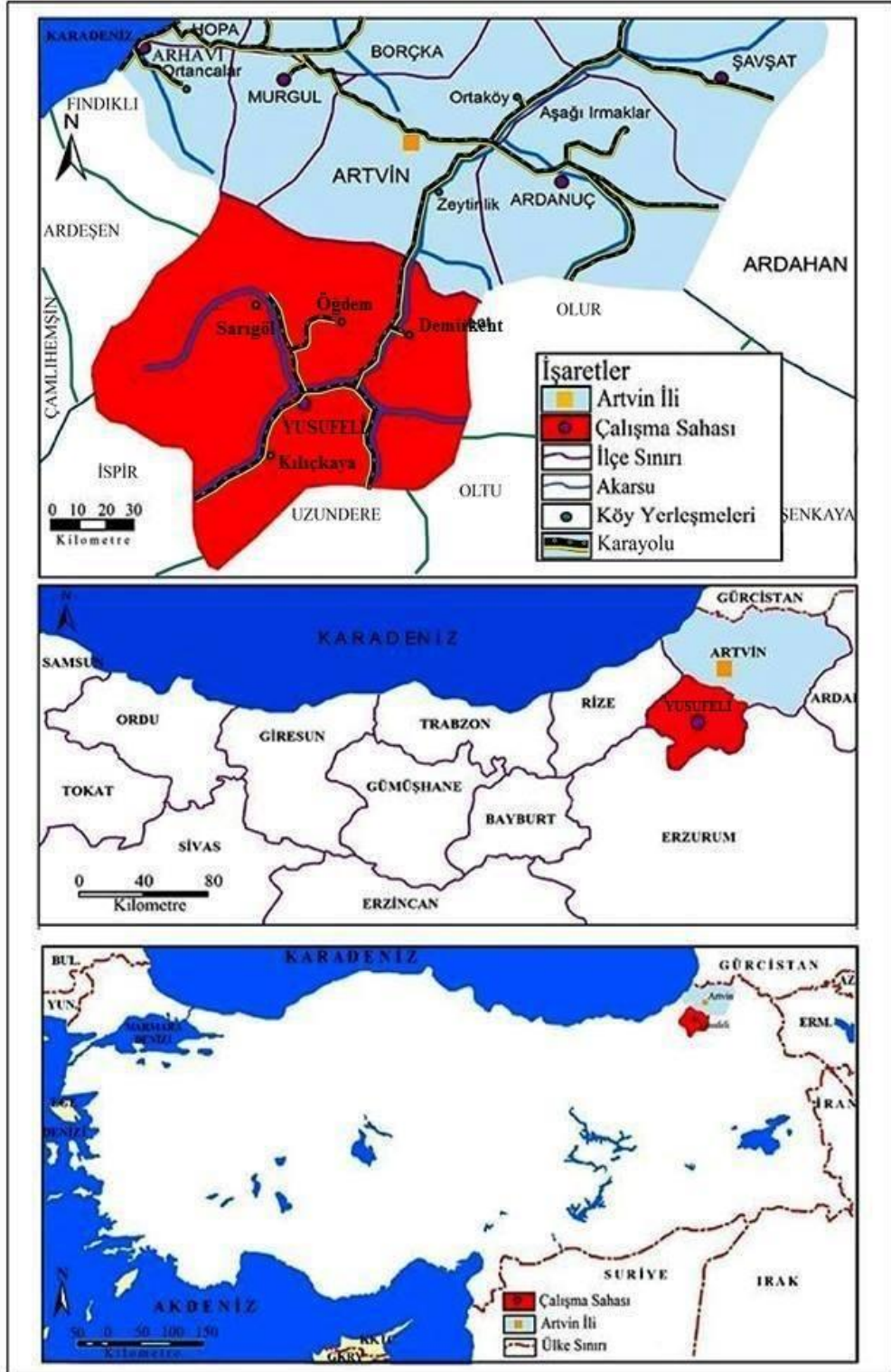
bulunduğu zaman dilimi dışında, bulunduğu yerden başka bir yere gezip görme, dinlenme, eğlenme ve benzeri amaçlarla gitmesi olgusuna genel olarak turizm denir (Tuna, 2007:4)

Gürdal'a göre ise turizm; insanların kendi yaşadıkları ülke dışında sürekli olarak yerleşmemek, ticari ve politik amaç taşımamak koşuluyla, temel amacı dinlenmek ve rekreatif faaliyetlere katılmak olan boş zamanların değerlendirilmesine yönelik değişik amaçlarla yaptıkları seyahatlerden ve gittikleri ülkelerdeki konaklamalardan doğan ihtiyaçlarını karşılama, insanları kabul etme ve ağırlama sanatıdır (Gürdal, 2014:11).

Bütün bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere turizm; insanların boş zamanlar içerisinde bir yerden bir yere gitme, gezmeye, görme, dinlenme, eğlenme, kültürel çeşitlilikleri tanıma, dinsel ihtiyaını karşılama, doğayla bütünleşme ve benzeri faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla yaptığı seyahatlerdir.

2. ARAşTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Araştırmaya konu olan Yusufeli ve evresi, Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer alır. Yaklaşık 2 327 km² yzlmne sahip olan Yusufeli, Artvin ili idari sınırları içerisinde bulunmaktadır. Mülki yönetim bakımından bağlı olduğu Artvin il merkezinin yaklaşık 75 km güneybatısında bulunan inceleme alanı, doğudan Erzurum'un Olur, güneydoğusunda Erzurum'un Oltu, güneyinde Erzurum'un Uzundere, güneybatısında Erzurum'un İspir, batısında Rize'nin Ardeşen, kuzeybatısında Rize'nin Fındıklı, kuzeyinde Artvin'in Arhavi, Murgul ve Merkez ilçeleri yer alır. Ulaşım Erzurum-Artvin karayolu ile sağlanır (Harita1).

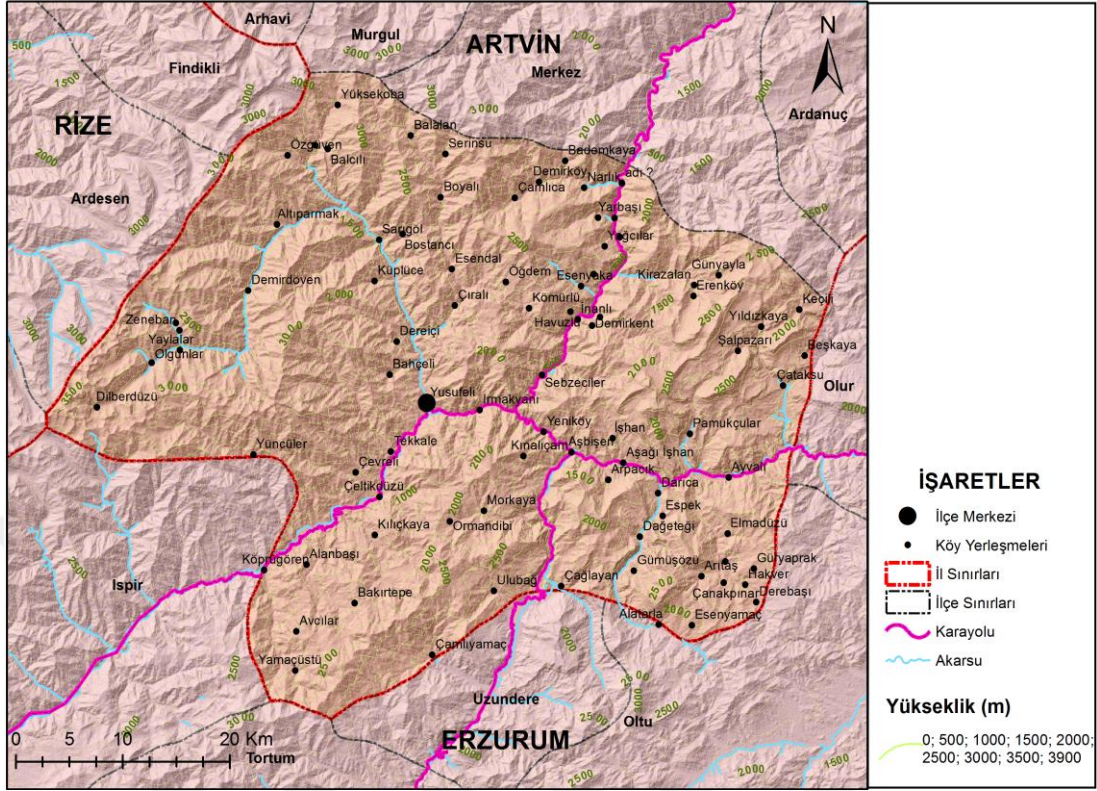
Harita 1: Yusufeli İlçesi Lokasyon Haritası.

İnceleme alanının özellikle kuzeyi ve güneydoğusu, doğal sınır özelliği taşımaktadır. Nitekim ilçenin güneyinde belirgin bir fiziki sınır olan Erzurum il sınırı, kuzeyinde ise Altıparmak Dağları ve onun uzantıları yer almaktadır. Böyle olmakla birlikte, ilçe idari sınırlarının kuzey ve güneydoğuda aynı doğal özelliğe sahip olmadığı ve fiziki açıdan ayırt edici herhangi bir unsura bağlı olarak belirlenmediği görülmektedir.

Yusufeli ve çevresindeki arazi coğrafi özellikleri açısından; ilçe merkezinin bulunduğu Çoruh Vadisi'nin alçak kesimleri ve dağlık alanlar şeklinde birbirinden farklı iki üniteden oluşur.

Araştırmamız, büyük çoğunlukla ilçe merkezi ve çevresindeki alanlarda sürdürülen turistik potansiyelin ortaya konulması üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak sahanın; yayla turizmi, kırsal turizm alanları, dağlık alanları, avcılık, ormanlar, tarihi yerler, festivaller gibi turizmin farklı mekân ve zaman dilimlerine dağılmasını sağlayan unsurlar da dikkatle incelenmiştir. Nitekim ilçe merkezindeki turizm faaliyetleri günümüzde dağlık alanlara doğru yönelme eğilimindedir.

Yüzölçümü 2 327 km² olan Yusufeli ilçesi, bir kasaba yerleşmesi (Yusufeli) ve 62 köy yerleşmesinden oluşmaktadır (Harita 2).

Harita 2: Yusufeli ilçesi Topografya Haritası.

Böylece araştırma sahasının sınırları söz konusu idari sınırlar içindeki sahayı kapsamaktadır. Bu sınırlar içindeki doğal ve beşeri turistik değerler, söz konusu sahaya yönelik turist talebi, turistik yatırımlar, gerçekleştirilen turizm etkinlikleri, yerleşmeler, nüfus, turizme bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik faaliyet kolları ve turizmin çevresel etkileri bu çalışmanın kavramsal sınırlarını oluşturan başlıca unsurlardır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Yusufeli ve çevresindeki turizm potansiyelini detaylı bir şekilde incelediğimiz bu çalışmanın başlıca amaçları; ilçenin dikkati çeken doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerini detaylı bir şekilde incelemek, Yusufeli ilçesinin turizm potansiyelinin ortaya konulmasına coğrafi açıdan katkı yapmak, turistik aktivitenin mevcut durumunu ve tarihsel gelişimini incelemek, turistik aktivitenin Yusufeli

ilçesindeki doğal, beşeri ve ekonomik yapıyla olan etkileşimlerini ve meydana gelebilecek değişimleri incelemek, gerek turistik kaynaklarla ilgili gerekse turizm aktiviteleri ve turistik altyapıyla ilgili, mevcut olan ve gelecekte oluşabilecek sorunları tespit etmeye yönelik çalışmalar yapmak ve bunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktır.

Bu bağlamda Yusufeli ve çevresindeki turizm potansiyeline değinmek sahayı coğrafi bakış açısıyla etüt etmek amacıyla bu tür bir çalışmanın yapılması uygun görülmüştür. Bu tez çalışmasının Yusufeli ilçesine aşağıdaki katkıları yapacağını düşünmekteyiz:

- İlçenin turistik potansiyelinin ortaya konulmasında büyük katkısı olacaktır.
- İlçedeki turistik aktivitelerin geliştirilip çeşitlendirilmesine büyük katkı sağlayacaktır.
- İlçedeki turizm aktivitelerinin başta doğal çevre, beşeri ve ekonomik çevre elemanlarıyla ilişkisinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.
- İlçedeki konaklama olanaklarının ve turizm altyapısının geliştirilmesine yönelik öneriler sunulacaktır.
- İlçenin ulusal ve uluslararası düzeyde markalaşması ve marka değerlerinin çeşitlendirilmesine yarar sağlayacaktır.
- İlçede yaşayan halkın da turistik aktivitelere katılmasına katkı sağlayacaktır.
- İlçedeki turizmin ekonomik boyutunun gelişmesi, işsizlik, kentsel ve kırsal kalkınma, sosyo-ekonomik alanda iyileşmeler sağlayacaktır.

Araştırmamızda, yerinde gezi-gözlem, araştırma-inceleme, mülakat ve analiz-sentez yöntemleri esas alınmıştır. Bunlara ek olarak bizden daha önce yapılmış olan çalışmalar gözden geçirilmiş ki bunlardan daha önce yapılan çalışmalar başlığı altında söz edilecektir. Sahanın lokasyon, topografya, karayolları ve turistik yerler haritaları ARCGIS harita programı kullanılarak elde edilmiştir.

Çalışmanın nüfus verilerinin sağlanması DİE'nin genel nüfus sayımı sonuçları ile Türkiye İstatistik Kurumu verileri (1950-2015) ve iklim verileri de Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

Yusufeli ile ilgili bir takım dokümanların sağlanması için gerek Yusufeli ve gerekse Artvin'deki bazı mülki ve yerel yönetim birimlerinin verilerinden yararlanılmıştır. Bunların başlıcaları; Yusufeli Kaymakamlığı, Yusufeli Belediyesi, Yusufeli Turizm Odası, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, İlçe Nüfus Müdürlüğü, İlçe Tarım Müdürlüğü, İlçe Orman Müdürlüğü ve İl Turizm Müdürlüğü'dür.

Dokümanter verilerin toplanması ve saha çalışmaları tamamlandıktan sonra elde edilen bilgiler, grafik, tablo, harita, şekil ve fotoğraflar gibi yardımcı ifade teknikleri ile desteklenmeye çalışılmış; coğrafi düşünce ilkeleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılmış ve büro çalışmaları sonucunda tez metni eldeki duruma getirilmiştir.

4. DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Coğrafya bilimi mensuplarının turizm ile ilgilenmeleri ve bu konuda yayınlar yapmaları, belli başlı bilim adamları ve onların temel eserleri dışında oldukça yenidir. Özellikle de turizm coğrafyası konusunda ayrıntılı olarak hazırlanmış, turizm planlamalarına yol gösteren ve bu konuda envanter oluşturacak saha araştırmaları henüz istenen sayıya ulaşmamıştır.

"Yusufeli ve Çevresindeki Turizm Potansiyeli" adlı bu çalışmanın literatür tarama aşamasında, gerek saha ve gerekse araştırmanın kuramsal çerçevesi ile doğrudan ve dolaylı ilgili bulunan yayınlar saptanmıştır. Bunlar, makale, yüksek lisans tez çalışması, doktora tez çalışması, turizm envanteri, turistik gelişim proje planları ve kitap türündeki yayınlardan oluşmaktadır. Bu yayınlar arasından bazılarını kısaca şöyle tanıtabiliriz:

Muammer Demirel, Mustafa Akıllı (2010), Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyum Bildirileri Kitabı: Bir sempozyum çalışması olup, çeşitli akademisyenlerin Yusufeli'nin doğal ve beşeri özelliklerinin tanıtılması için oluşturulmuş kaynak yapıttır. Bu bildirilerle Yusufeli'nin tarihini, eğitimini, turizmini, coğrafi özelliklerini, ekonomik ve beşeri özelliklerini, doğal kaynaklarını, dil, kültür ve edebiyatını ortaya koymaya çalışmışlardır. Kitap haline getirilmiş bir eserdir.

Taner Artvinli (2013), Yusufeli Külliyesi: Eser, Yusufeli hakkında bir araştırma-inceleme kitabı niteliğindedir. Çalışmada daha çok Yusufeli'nin doğal-beşeri özellikleri, turizm potansiyeli, kültür ve tabiat varlıkları, köyler, gelenekler ve görenekler üzerinde durulmuştur.

Muammer Demirel (2010), Yusufeli Tarihi: Eser, tarihi bir araştırma-inceleme çalışması olup, Yusufeli'nin geçmişine ışık tutmaktadır. Çalışma daha çok Yusufeli'nin geçmiş tarihine değinmiş ve geçmişteki nüfus ve yerleşme özelliklerine, ekonomik hayatına, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar Yusufeli'ndeki idari teşkilat ve idarecilere değinmiştir. Eser, basılmış kitap niteliğindedir.

Mehmet Tıraş (1990), Yusufeli İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü: Eser, yüksek lisans tezi özelliği göstermektedir. Çalışmanın I. bölümünde ilçenin fiziki coğrafya özelliklerine değinilmiştir. II. bölümünde ise ilçedeki beşeri coğrafya özellikleri üzerinde durulmuş, nüfus ve yerleşme özelliklerine değinilmiştir. III. bölümde ekonomik coğrafya özelliklerine değinilmiş, tarımsal faaliyetler, hayvancılık, sanayi, turizm, hizmetler üzerinde durulmuştur. IV. bölüm ise sonuç bölümüdür bu bölümde; fiziki çevreden kaynaklı sorunlar, nüfus ve yerleşmeyle ilgili sorunlar, ekonomik faaliyetlerle ilgili sorunlar anlatılmıştır.

Mehmet Tıraş (1994), Bölgesel Coğrafya Açısından Bir Araştırma Yusufeli ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü: Eser, doktora tezi özelliği göstermektedir. Çalışmanın, I. bölümünde Yusufeli ve çevresinin fiziki coğrafyasına değinilmiş, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri, iklimsel özellikleri, hidrografik

özellikleri, toprak özellikleri ve doğal bitki örtüsü özelliklerine açıklama getirilmiştir. II. bölümde, ilçenin nüfus coğrafyası özellikleri ele alınmıştır. III. bölümde, yerleşim coğrafyası özelliklerine değinilmiştir. IV. bölümde, ekonomik coğrafya özelliklerine değinilmiş, tarım, hayvancılık, ormancılık, sanayi, ulaşım, ticaret ve turizm hakkında açıklamalar getirilmiştir. V. bölümde, ilçedeki temel sorunlar ve başlıca çözüm önerilerine değinilmiştir. VI. bölüm ise özet ve sonuçtan oluşmaktadır.

Ramazan Sever (2005), Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri: Üç bölümden oluşan bu çalışmada Yusufeli ve çevresini de içine alan Çoruh Havzası'ndaki durumu anlatan bir çalışmadır. Eserin birinci bölümünde Çoruh Havzası'nın başlıca coğrafi özellikleri anlatılmış, ikinci bölümde, Çoruh Havzası'nda inşa edilecek olan baraj ve hidroelektrik santraller üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde ise, baraj ve hidroelektrik santral projelerinin çevreye olan etkilerine değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YUSUFELİ'NİN COĞRAFİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ETKİLEŞİMİ

1.1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ETKİLEŞİMİ

Doğal çevre elemanları, turizm için oldukça önem arz eden turistik destinasyonların arzında, ilk sırada gelen çekicilikleri oluşturmaktadırlar. Engebeli ve ilginç yer şekillerini barındıran topografyalar, her zaman insanların ilgilerini kendilerine çekmiştir. Etkileyici görünüme sahip derin vadiler, tırmanılması cesaret gerektiren ve adrenalin tutkunlarını kendilerine çeken sarp yamaçlar, zirveleri bulutlarla yarışan yüksek dağlar, sarkıt ve dikitlerle bezeli mağaralar gibi yeryüzü şekilleri doğasever turistler için cazibe kaynaklarıdır. Bunun yanı sıra sıcaklık, yağış, nispi nem ve rüzgar bakımından ideal koşullara sahip iklimler; çeşitli sportif aktiviteler için uygun ortamlara sahip olan ve harika görünüşleriyle dikkat çeken akarsular, göller, denizler ve okyanuslar gibi hidrografik çekicilikler; flora ve fauna bakımından zengin biyosfer alanları da turistler için görülmesi gereken doğal turistik kaynaklardır (Bekdemir ve Sezer, 2016:4). Bu bağlamda Yusufeli ilçesi de sahip olduğu dağlık alanlar, derin vadiler, yüksek yaylaların bulunduğu sahalar, buzul gölleri, sirkler, şelaleler, zengin flora ve fauna, ılıman iklim koşulları, bulutlu günlerin azlığı, nehirler ve benzeri gibi doğal turistik çekicilikleriyle dikkate değer bir turizm potansiyeline sahiptir.

1.1.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikler

Gerek jeolojik gerekse jeomorfolojik oluşumlar, ilgi çekici görsellikleriyle insanların dikkatini kendilerine çekmektedirler. Turistik açıdan da büyük bir çekim gücü oluşturan söz konusu oluşumlar, buldukları sahaların da en değerli turistik

unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda araziye meydana getiren ve biçimlendiren yer şekilleri, aynı zamanda turizmin dayandığı birçok özelliğin (mağaralar, tırmanılacak tepeler, kayak için dik yamaçlar vb.) varlığı veya yokluğunu da belirler. Turistlerin coğrafi görünüm açısından tercihlerinin özellikle nispi rölyefi fazla, arızalı bir yapıya dayanan manzaradan yana olduğu anlaşılmaktadır. Nispi rölyefi yüksek olan bir sahanın özelliklerine bir başka boyut olarak su da eklenirse çekicilik daha da artmaktadır (Özgüç, 2015:64). Yusufeli ilçesi ve çevresi jeolojik mirasıyla, engebeli ve dağlık arazileriyle turistik açıdan değerlendirilebilecek düzeyde jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlara sahiptir.

Yusufeli ilçesi ve çevresi, Kaçkar Dağları kuşağının güneydoğusunda yer almaktadır. Altıparmak Dağları, Çoruh Vadisi düzlük alanları ve birçok dağlık alan sahanın topografik görünümünün belirlenmesinde büyük rol oynamışlardır.

Çoruh Nehri ve kollarına ait vadiler ile dağlık sahalardan oluşan morfolojik görünüm saha geneline hâkimdir. Kuzeyde Kurt Dağı (3 175 m), batıda Güngörmez Dağı (3 384 m), güneyde Kemerli Dağ (2 770 m) ve doğuda Avsek Dağı'nın (2 730 m) yer aldığı ilçenin en alçak kesimlerini, güneybatı kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Çoruh Vadisi oluşturur (Tıraş, Kaya ve Sevindi, 2010:177-192). Dağlık kütleler ile yerel taban seviyesini oluşturan Çoruh Vadisi tabanı arasında ortalama bağıl yükselti farkının 2 500 m'yi aşabilmesi, Çoruh Nehri'nin Altıparmak (Barhal) Çayı, Oltu Çayı ve diğer yan kolların, vadilerini derince kazmasına yol açmış ve kısa mesafelerde önemli yükselti farklarının karakteristik olduğu arızalı bir rölyef ortaya çıkmıştır. Düzlük alanlar yok denecek kadar azdır. Bu dağlık kütleler ve Çoruh Vadisi birçok turistik potansiyeli bünyesinde bulundurmaktadır.

Yusufeli ilçesinin özellikle kuzey ve kuzeydoğu kesimlerine doğru yükseltinin arttığı dağlık alanların yüksek kesimlerinde buzul şekillerine rastlanmaktadır. İlçe sınırları içerisindeki Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağları'nın 2 500 m'den itibaren yüksek yamaç ve zirve kesimlerinde eski glasiyal dönemlere ait şekiller bulunmaktadır. Özellikle de ilçenin kuzeyindeki Kaçkar Dağlık kütlesi ve kuzeydoğusundaki Altıparmak Dağları çevresinde yoğunlaşan glasiyal şekiller

arasında; sirkler, sirk gölleri, U vadiler, hörgüç kayalar gibi aşınım şekilleriyle değişik yükseltilerdeki moren depoları bulunmaktadır. İlçedeki dağlık alanlarda henüz bozulmamış ve tazeliğini koruyan glasiyal aşınım şekillerinden en yaygın olanıysa sirklerdir. Bu sirklerin birçoğu basamak ya da merdiven şeklinde olup, genellikle içlerinde daimi veya mevsimlik bir göl (Karagöl, Buzul Gölü, Öküz Gölü, Deniz Gölü) yer almaktadır. Özellikle akarsuların yukarı yatak bölümlerinden itibaren aktıkları alanlarda ise tekne şeklindeki vadiler oluşmuştur.

Yusufeli ilçesi engebeli bir topografyaya sahip olduğundan bitki örtüsünden yoksun çorak alanlar geniş yer kaplamaktadır. Yörede genelde kahverengi orman toprağı ve alüvyon topraklar bulunmaktadır. Kahverengi orman toprakları daha çok kalkerli ve konsolite olmamış sedimenter kayalar üzerinde oluşmuşken, alüvyonlu topraklar Barhal, Oltu, Tortum, Çoruh nehir sistemlerinin dar taşkın alanlarında oluşmaktadır (Anonim, 1996b) . Genel itibarıyla topraklar, mineral yönünden son derece zengindir.

Araştırma sahası, çeşitli dönemlere ait (tortul, volkanik ve başkalaşım kayaları gibi) farklı birimlerden oluşmaktadır ve sahada 50 civarında farklı kaya tipi mevcuttur (Anonim, 1996b).

İlçenin batı kesimlerinde görülen daha yaşlı kayalar, prekambriyenden miyosene kadar geniş bir dönemi içermektedir. Bu gruptaki başlıca kaya tipleri farklı çevrelerde oluşmuş olan başkalaşım, ofiyolit, volkanik ve tortul kayalardır. Bu kayalar genellikle ilçenin kuzeydoğu, güneybatısı yönünde uzanan kuşaklar halinde görülmektedir. Daha genç kayalar, ilçenin doğu ve güney kısımları başta olmak üzere, alanın geri kalanını kaplamaktadır. Bu genç kayalar, geç miyosen kuvaterner dönemlerinde sahada bulunan büyüklü, küçüklü volkanik merkezlerin püskürmesiyle ortaya çıkan çeşitli volkanik ürünlerin birikiminden oluşmaktadır. Kaya biçimlerinin ortaya çıkması genellikle alanda etkili olan erozyona bağlıdır. Yaşlı kayalar Çoruh Nehri havzasına karşılık gelen aşırı erozyona uğramış kesimlerde görülmektedir. Henüz drenaj sistemi oluşmamış bir başka kısım daha genç volkanik kayalarla

kaplıdır (Anonim, 1996b). Bu deęişik Őekil, renk ve tűrdeki kayalık alanlar turistik açıdan da bűyűk deęer taŐıtmaktadır.

Yusufeli ve çevresindeki daęlar genel itibariyle kıvrılma Őeklinde oluŐmuŐtur. Bu da araŐtırma sahasının geçen oluŐumlu olduęunun en bűyűk gűstergesidir. Çoruh Nehri bu daęları oyarak oruh Vadisi'ni meydana getirmiŐtir (Fotoęraf 1.1).

AraŐtırma sahasına gűneybatıdan giren oruh Vadisi Yusufeli ilçe merkezine kadar genel olarak gűneybatı-kuzeydoęu yűnűnde uzanmaktadır. Vadi ilçe merkezinden itibaren doęuya yűnelmektedir. Yusufeli ilçe merkezine kadar olan kesimde oruh Vadisi tabanının geniŐlięi bazen 700-800 m'ye (Kűprűgűren Kűyű yakınları) ulaŐabilmektedir. Vadi tabanının nispeten geniŐlemiŐ olduęu bu kesimin bir dięer űzellięi de birikinti konilerinin teŐekkűl etmiŐ olmasındır. Vadinin kuzey ve gűneyindeki daęlık sahalardan kaynaklanan akarsular, geçici kaide seviyesi nitelięinde olan oruh vadi tabanına ulaŐtıkları yerlerde taŐımiŐ oldukları materyalleri biriktirmiŐler ve buralarda birikinti konileri oluŐturarak tarım topraklarının teŐekkűl etmesine yol açmıŐlardır (TıraŐ, 1994:16)

Fotoęraf 1.1: Yusufeli'de oruh Vadisi ve Kıvrılma ile OluŐmuŐ Genç OluŐumlu Daęlardan Bir Gűrűnűm (<http://www.zuhashi.blogspot.com.tr>. EriŐim: 12.12.2016)

Yusufeli ve çevresi genel itibariyle dağlar ve vadilerden oluşmaktadır. Düzlük alanlara pek rastlanmaz. Bu nedenle ulaşım da ancak vadiler boyunca sağlanmaktadır.

Çoruh vadisi boyunca çeşitli yerlerde kum adacıkları oluşmuştur. Sel ve selinti sularının biriktirdiği bu topraklar çok verimli topraklardır.

Vadilerin içi verimli ve kışları da sıcak olduğundan yerleşim yerleri genel itibariyle vadilerin içlerine kurulmuştur. İnsanlar vadi içerisinde hem tarım hem de hayvancılık faaliyetlerini kolayca yürütebilmektedirler. Bu durum turizmi kısıtlıyor gibi görünse de aslında farklı turistik faaliyetlerin gelişmesi ve geliştirilmesi açısından önemlidir.

İlçede yer almakta olan Kaçkar Dağları Milli Parkı içerisinde koruma altına alınmış olan sirk gölleri, vadiler, yaylalar, turizme kaynak oluşturacak kayalık alanlar mevcuttur. Ayrıca Demirkent Köyü içerisinde "Mestan" adı verilen, yazları köy halkının içerisine yiyecek, içecek koyduğu serinletici mağaralar mevcuttur. İlçe ve çevresinde bu ve buna benzer irili ufaklı başka mağaralar da bulunmaktadır.

İlçedeki yaylalar da gezilip görülmeye değer jeolojik turistik değerlerdendir. Özellikle Yüncüler, Tekkale, Altıparmak, Dokumacılar Yaylaları ve en önemlisi Yaylalar Köyü Yaylası, jeolojik ve jeomorfolojik açıdan önem taşıyan turistik çekiciliği yüksek yaylalardır.

Bu bağlamda Yusufeli ilçesi gerek jeolojik gerekse farklı jeomorfolojik şekiller bakımından, araştırmacılara geniş seçenekler sunan adeta doğal bir laboratuvar gibidir. Çoruh Vadisi içinde bulunan ve genç tektonik hareketlerin delilleri olarak dikkati çeken asılı vadiler, taraça basamakları, kanyon, boğaz vadi gibi morfolojik birimler dikkat çeken şekillerdendir. Yine her jeolojik devre ait kayaç türlerinin bir arada bulunduğu saha, jeolojik havza karakteri de taşımaktadır. Bu özellikleri ile ülkemizin jeopark olmaya aday gösterilebilecek potansiyel sahanın bir kısmı, baraj nedeniyle sular altında kalacaktır (Sever, 2010:196).

Sonuç itibariyle Yusufeli ilçesi, çeşitlilik arz eden jeolojik unsurlarıyla, dağlık ve engebelerin oldukça bol miktarda olduğu topografyasıyla dikkate değer jeolojik ve jeomorfolojik çekicilikleri kendinde barındırmaktadır. Yusufeli ilçesi sirkler, sirk gölleri, U vadiler, hörgüç kayalar gibi buzul aşınım şekilleriyle; Kaçkar Dağları, Altıparmak Dağları gibi ilgi çekici manzaralara sahip dağlık alanlarıyla; Karagöl, Buzul Gölü, Öküz Gölü gibi sirk gölleriyle; mestan ve mağaralarıyla; üzerinde pek çok yayla ve mezranın bulunduğu dağlık sahalarıyla; içerisinde boğaz ve kanyon vadilerin bulunduğu zengin vadi topografyasıyla; oldukça önemli bir turistik potansiyele sahiptir. Bunlar içerisinde özellikle dağlık alanlar ve bunlar üzerinde yaylaların bulunduğu sahalar, Yusufeli ilçesi için ayrı bir öneme sahiptir. Aslında pek çok konuda dezavantaj oluşturan dağlık ve engebeli yeryüzü şekilleri, Yusufeli ilçesi ve çevresi için büyük bir turizm varlığı olan ve Yusufeli deyince ilk akla gelen ilk turistik çekicilik olan yaylaların oluşmasına zemin teşkil etmiştir. Bu çerçevede başta turizm merkezi olan Yüksekoba Yaylası, Yüncüler Köyü Yaylası, Altıparmak Köyü Yaylası, olmak üzere turistik açıdan değer taşıyan pek çok yaylanın oluşması, bu dağlık topografya nedeniyledir. Dolayısıyla dağlık alanlar üzerindeki yaylalar, Yusufeli ilçesi için oldukça önemli bir turistik çekiciliği oluşturmaktadır.

1.1.2. İklim Özellikleri

Herhangi bir bölgenin iklim elemanları ve bunların uzun yıllık ortalama değerlerini ifade eden, yine o bölgenin iklim tipi, turistik çekim gücü taşıyıcısı olarak, büyük önem taşır. Başka bir ifade ile iklim tipi ve iklim elemanlarının uzun yıllık ortalamaları, turistik çekim bölgelerinin oluşumunu hazırlayan doğal çevre faktörleri arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla, iklim verilerinden bazılarını, çevrenin turistik potansiyel çekim gücü taşıyıcısı ya da jeo-ekonomik potansiyel kaynak olarak kabul etmenin isabetli bir görüş olacağı şüphesizdir (Doğanay ve Zaman, 2016:69).

Bu bağlamda turistik yerlerde, turizm türünü, etkinliklerini, turizm sezonunu ve süresini belirleyen en önemli faktörlerden biri iklim koşullarıdır. Turistlerin ziyaret ettikleri yerlerdeki iklim koşulları, seyahat ve konaklamada oldukça etkin rol oynamaktadır. Başta; sıcaklık, yağış, nem, güneşlenme süresi gibi iklim unsurları turistik mevsimin uzunluğunu, turizm türüne göre değiştirmektedir (Emekli, 2001:54). Aslında iklim, bir tatil destinasyonu için başlı başına bir çekicilik oluşturabilmektedir (Özgüç, 2015:45). Bu nedenle yaz mevsiminin bol güneşli günleri, ülkemize yönelik yaz turizmi aktivitesini, yani dış turizm hareketini teşvik eden önemli doğal çevre elemanları arasındadır. Bunun önemli nedenlerinden biri de, yabancı turistlerin yıllık tatillerini birçok ülkede yaz sonuna yoğunlaştırmış olmasıdır (Doğanay, 2001:39).

Tatillerini iyi geçirebilmek için turistler, tatil destinasyonundaki iklim koşullarında fiziksel bir rahatlık elde edebilmektedirler. İster aktif, isterse pasif olsun tatil süresince yapmayı planladıkları rekreasyon faaliyetlerini de, rahatsızlık duymadan gerçekleştirebilmektedirler. Aslında, iklim bir tatil destinasyonu için başlı başına bir çekicilik oluşturabilmektedir (Özgüç, 2015:44).

Bir yörenin iklim özellikleri farklılaştıkça turistik çekim gücü de artmaktadır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesi iklim özellikleri bakımından çevresine göre oldukça farklılıklar göstermekte olup iklim şartlarının elverişli olması nedeniyle başta zeytin olmak üzere incir, Trabzon hurması ve nar gibi meyveler yetiştirilebilmektedir. Yusufeli meteoroloji istasyonunun uzun yıllık (1967-2000)*¹ verilerine göre yıllık ortalama sıcaklık 14,1 °C'dir. Yıllık ortalama yağış miktarı ise 280,4 mm olup Karadeniz kıyısında yer alan Rize (2 309,5 mm) ve Arhavi (2 323 mm)'nin yıllık yağışlarına göre oldukça düşük değerlerde kalmaktadır (Koday, 1999:263-264). Kuşkusuz bunun en önemli nedeni Yusufeli'nin yağışlı hava kütlelerinin duldasında kalmasıdır. Çevredeki dağlık alanlarda yağış miktarları fazla ve dondurucu soğuklar görülmesine rağmen, özellikle Çoruh Vadisi tabanında kış ortasında bile şiddetli soğuklar görülmemektedir. Bu sayede yörede sıcak iklim bölge meyvelerinin ziraatı yapılabilmektedir. Ancak dar ve derin vadilerde ziraat yapmaya elverişli tarım

¹ Yusufeli Meteoroloji İstasyonu 2000 yılında kapandığı için, Yusufeli ilçesine ait iklim verileri 2000 yılına kadar alınmıştır.

toprakları bulunmamaktadır. Bu nedenle yöre sakinleri meyveciliği büyük bahçeler şeklinde değil de, her meyveden kendi geçimlerini sağlayacak kadar yetiştirmektedirler.

İlçe genelinde Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi tipi hâkim olmakla birlikte ilçe merkezi ve yakın çevresi ile Çoruh Nehri'ne yakın yerlerde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer; vadideki iklim Akdeniz iklimini andırır. Çoruh Vadisi içerisinde Akdeniz ikliminin tipik bitki türleri olan zeytin, incir, üzüm gibi meyveler bolca yetişir. Vadinin yüksek kesimlerinde karasal iklim hüküm sürer. Yazlar serin, kışlar soğuk ve yağışlıdır. Yağışlar genelde ilkbahar sonu ve yaz başlarında görülür. Bu sayede ilçenin turistler için önemli bir doğal turistik mekân olduğu görülmektedir.

Yusufeli ilçesinde görülen iklimlerin turizme olan etkileri, Yusufeli Meteoroloji İstasyonu (1967-2000) verileri, DMİGM verileri, Artvin Meteoroloji İstasyonu verileri ve yapmış oldukları gözlem sonuçlarına dayanılarak değerlendirilmiştir. Yusufeli ilçesinde görülen iklim koşullarının turizme olan olumlu ve olumsuz etkileri iklim elemanları bahsinde detaylıca ele alınmıştır.

1.1.2.1. Sıcaklık

Sıcaklığın aylık ve mevsimlik gidişatı, turizm faaliyetleri gibi açık alanlarda yapılan beşeri aktiviteler üzerinde etkili olabilmektedir. Sıcaklıkların çok yüksek veya çok düşük olması, turizm aktivitelerini engellemektedir. Bu nedenle turistlerin, yaz mevsiminde bunaltan yüksek sıcaklardan, kış mevsiminde de dondurucu soğuklardan kaçındıkları görülmektedir. Bu bağlamda Yusufeli ilçesinin aylık ve mevsimlik sıcaklık değerlerine bakıldığında, ilçenin turistik aktiviteler için ne kadar uygun olduğu görülür.

Yusufeli ilçesinde, aylık ortalama sıcaklıkların yıl içindeki gidişatı incelendiğinde, en soğuk ayın 1 °C ile ocak, en sıcak ayın ise, 25,7 °C ile temmuz olduğu görülür (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: Yusufeli'de Aylık ve Yıllık Sıcaklık Ortalama Değerleri (1967-2000)

O.	Ş.	M.	N.	M.	H.	T.	A.	E.	İ.	K.	A.	Yıllık
1,0	2,8	8,2	14,9	19,1	22,6	25,7	25,7	22,2	16,0	8,5	2,7	14,1

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

En düşük ve en yüksek sıcaklıklar, pek çok beşeri faaliyeti etkilediği gibi turizm aktiviteleri üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle kış mevsiminde görülen düşük sıcaklık değerleri bu dönemdeki turistik aktiviteleri olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Yapılan 28 yıllık gözlemlere göre ilçe merkezinde yıllık ortalama sıcaklık 14,1 °C'dir. En düşük sıcaklık ocak ayında görülmekte olup ortalama 1 °C'dir. En yüksek sıcaklık ise ağustos aylarında görülmekte olup ortalama 25,7 °C'dir. Yıl boyunca en düşük sıcaklık -2,5 °C, en yüksek sıcaklık ise 43,8 °C'dir. Bu durumun oluşmasında yükseltinin etkisi olmakla birlikte, denizel etkilere uzak kalışın da etkisi bulunmaktadır. Kışların soğuk geçmesi açık alanlarda yapılabilecek, özellikle yaylalardaki turizm aktiviteleri için de olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

DMİGM verilerine göre ortalama yüksek sıcaklık, hiç bir ayda Yusufeli ilçe merkezinde 5,5 °C'nin altına inmemektedir. Ocak ayında 5,5 °C olan ortalama yüksek sıcaklık, en yüksek değerine ağustos ayında (32,2 °C) ulaşmaktadır. Ocak ayında minimum en düşük sıcaklık -2,5 iken, ağustos ayındaki minimum en düşük sıcaklık 20,3'tür. Bu durum ilçeye gelen turistlerin yaz aylarında yığılmasına yol açmıştır.

Herhangi bir yerdeki donlu günlerin sayısı da turizme etki eden önemli faktörlerden biridir. Turistlerin çok sıcak ve çok soğuk yerlere seyahat etmedikleri önemli bir gerçektir. Araştırma sahasında yıllık ortalama donlu gün sayısı 3,8 gün kadardır. Ocak ayının 1,8 günü donlu geçmektedir. Bu sayı şubatta 1,1 güne, mart ayında 0,1 güne düşmektedir. İlkbahar mevsiminde nisan ayından itibaren donlu günler görülmemektedir. Bu durum, kasım ayına kadar devam etmekte, aralık

ayından itibaren donlu günler belirmeye başlamaktadır. (Tablo 1.2). Bu bağlamda, ilçedeki donlu gün sayısının az olmasının turistik faaliyetlere olumlu etkiler göstermekte olduğu kesindir.

Tablo 1.2: Yusufeli'de Ortalama Donlu Günlerin Aylara Dağılımı (1967-2000)

Aylar	O.	Ş.	M.	N.	M.	H.	T.	A.	E.	E.	K.	A.	Yıllık
Miktar	1,8	1,1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,8	3,8

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Ülkemizde kışlık turistik aktivitelerin yapılması için gerekli olan kar yağışları önemlidir. Turistlerin kışlık turistik aktiviteler için kayak merkezlerine gittikleri görülmektedir. İlçedeki kar yağışlarına bakıldığında ise; aralık ayında ortalama 2,8 gün, ocakta ortalama 4,5 gün, ve şubat ayında ise ortalama 3,3 gündür. Karla örtülü gün sayısının ocak ayında 8,2 olduğu ilçede, kar örtüsünün en fazla 35 cm'ye çıktığı görülmüştür (Tablo 1.3). Hem ilçeye yeterli miktarda kar yağmaması hem de ilçenin kayak merkezleri ve benzeri sahip olmaması nedeniyle kışlık turizmi aktiviteleri açısından zayıf kaldığı görülmektedir.

Tablo 1.3: Yusufeli'de Kar Yağışları Durumu (1967-2000)

Durum	Aylar												Yıllık
	O.	Ş.	M.	N.	M.	H.	T.	A.	E.	E.	K.	A.	
Ortalama kar yağışlı günler say.	4,5	3,3	1,1	0,1	-	-	-	-	-	-	0,3	2,8	12,1
Ortalama karla örtülü günler say.	8,2	6,1	2,3	1,1	-	-	-	-	-	-	0,6	3,4	21,6
En yüksek kar örtüsü (cm)	29	30	9	-	-	-	-	-	-	-	35	20	35

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Belirli bir yörede kısa mesafelerdeki sıcaklık değişimlerinin farklı yerleşme tiplerinin, farklı ekonomik ve turistik aktivitelerin ortaya çıkmasına neden olduğu

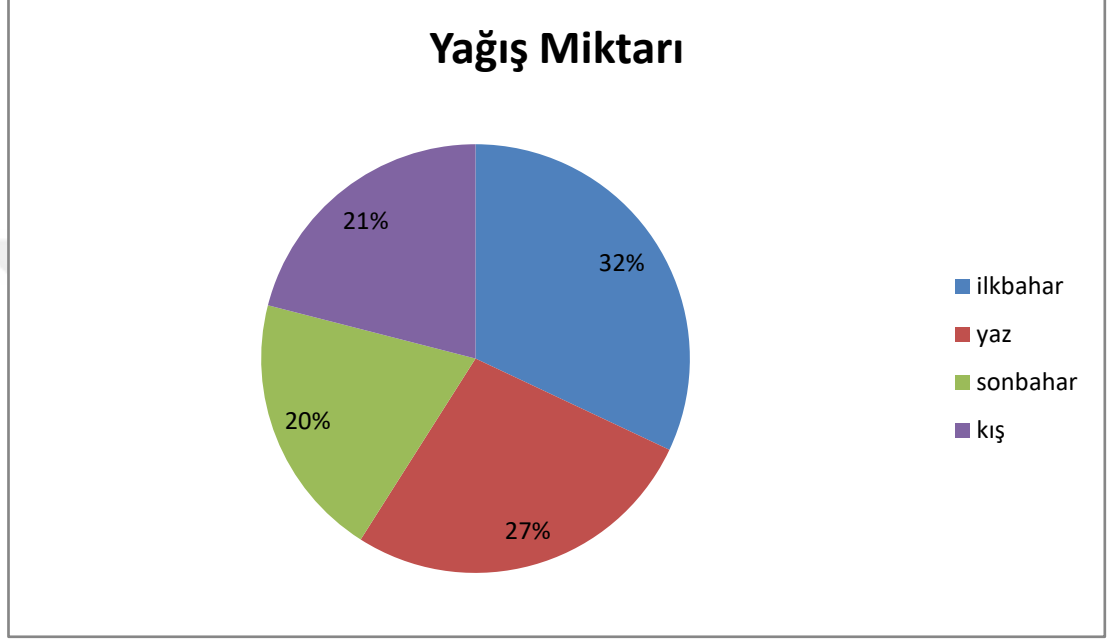
görülmektedir. Bu durumun tipik örneklerinden birisi de Yusufeli ilçesidir. İlçede sıcaklık değerlerinin kısa mesafede belirgin farklılıklar göstermesi, ekonomik hayatı da etkilemektedir. Örneğin dikey yönde kısa denebilecek mesafelerde görülen sıcaklık farklılıkları, bölge ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan yayla ve mezra yerleşmelerinin ortaya çıkmalarını sağlamıştır. Alçak kesimlerden yükseklerle doğru ilkbahar aylarından itibaren, sıcaklık değerlerindeki artışlara bağlı olarak otlak alanları yeşermekte ve bu durum geçici yerleşmelere göç zamanını da belirlemektedir. Sonbahar aylarından itibaren ise, yüksek kesimlere göre daha sıcak bir durum arz eden vadi içleri yaşamaya daha uygun sıcaklık şartları arz etmektedir. Bu itibarla Çoruh Vadisi, Altıparmak Çayı ve Oltu Çayı vadi tabanlarında, bölgenin en önemli bağ ve bahçe tarım alanları ortaya çıkmıştır (Tıraş, 1994:27). Bu bağlamda ilçenin özellikle yaz aylarında mezralarıyla, yaylalarıyla, bağ ve bahçecilik faaliyetleriyle önemli bir turistik potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2.2. Yağış

Yağışlı geçen iklimik ortamlar, turizm gibi açık ortamlarda pek çok aktivite gerektiren ve gezilerin sık sık yapıldığı faaliyetler için dezavantajlı durumların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda turizm için yağışın yapısı da önemlidir. Turizmde uzun ve kurak yaz ayları boyunca düşen kısa süreli sağanak yağışlar, uzun süreli kapalı hava ve hafif yağışlara tercih edilir (Özgüç, 2015:47). Yağışlar eko-turizm, yayla ve dağ turizmini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çerçevede Yusufeli ilçesinde yağışın toplam miktarı ve yıl içindeki dağılımına bakıldığında, yağış miktarının az olmasının, yağışın her mevsim düşmemesinin, turizm faaliyetleri için çok olumlu etkiler oluşturduğu görülmektedir.

Yağışların mevsimlere dağılışı incelendiğinde, en fazla yağışlı mevsimin ilkbahar olduğu (% 32), en az yağışlı mevsimin ise sonbahar olduğu (% 20,2) anlaşılmaktadır. Bunun yanında, yıllık yağış miktarının % 26,5'i yaz mevsimine ve % 20,3'ünün ise kış mevsimine isabet ettiği gözlenir (Şekil 1). Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere, kurak geçen mevsimin belirgin olmadığı ve buna karşın, yağış

miktarlarının mevsimlere göre nispeten eşit dağıldığı söylenebilir. Kuşkusuz bu durum, yörenin her mevsim yağışlı, Doğu Karadeniz yağış rejiminin hâkim olduğu bölge içinde kalmasıyla açıklanabilir. Yağış miktarının kıyı kesimine göre az olması ise, yörenin Karadeniz kıyı kuşağından yüksek dağlık alanlarla ayrılmış olmasıyla yani yağmur gölgesinde kalmasıyla izah edilebilir (Tıraş, 1990:22-24).

Şekil 1: Yusufeli'de Yıllık Yağış Miktarının Mevsimlere Dağılım Oranları.

Toplam yağış ortalamaları da bir yörenin turistik aktiviteler için uygunluğunu gösterebilmektedir (Tablo 1.4). Turistler özellikle yağışlı ve bulutlu günleri az olan yerlere doğru seyahat etmektedirler. Bu bağlamda ilçenin de bu özellikleri karşıladığını görmekteyiz. Özellikle yaz aylarının çok açık ve yağışsız günlerinde ilçeye hatırı sayılır derecede turist geldiği gözlenmiştir.

Tablo 1.4: İlçenin Toplam Yağış Ortalaması (1967-2000)

O	Aylar											Yıllık
	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
19,4	18,3	21,1	29,6	32,8	36,3	20,6	15,7	12,8	22,4	24,8	26,6	280,4

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Herhangi bir alandaki yükselti ve yüzey şekilleri değiştikçe, turistik aktivite çeşidi ve yağış miktarı da değişir. Daha sıcak ve alçak alanlarda deniz-kum-güneş

üçlüsüne bağlı turistik aktiviteler yürütülürken, daha yükseklerde ise dağcılık, dağ yürüyüşü, yaylacılık gibi turistik aktiviteler yapılmaktadır. Bu çerçevede ilçedeki yıllık yağış ortalaması 280,4 mm'dir. Yıllık ortalama kar yağışlı gün sayısı 5'tir. Bu süre yükseltinin ortalamasına bağlı olarak değişmektedir. Yüzey şekillerinin çeşitliliği yerel iklim tiplerinin oluşmasında önemli rol oynar. Yılın aynı zamanında değişik görüntüler ortaya çıkar. Örneğin, Çoruh Vadisi'nde doğa yeşerirken, vadi yamaçlarının yüksek kesimleri karla kaplıdır. Bu itibarla ilkbahar sonlarına doğru yetişen kiraz, erik vs. gibi meyvelerle yaz ortalarında yetişen şeftali, incir, üzüm vs. gibi meyveleri aynı anda bir arada görmek mümkündür. Bu durum ilçenin doğa yapısının çeşitli özellikler göstermesinden meydana gelmektedir (Anonim, 1996b). İlçenin bu çeşitliliğe sahip olması turistik çekiciliğini de artırmaktadır.

İlçe genelinde yıl boyunca yağışların az olması (280,4 mm) turistik çekiciliğin artmasında büyük önem taşımaktadır. İlçedeki yağışların ilkbahar aylarında düştüğü görülür. Turistlerin gelmeye başladığı yaz dönemiyse daha güneşli ve bulutsuz geçmektedir. İlçedeki yağışların uzun süreli olmadığı, kısa bir süre yağıp kesildiği görülmektedir. Ayrıca bulutlu günlerin de Karadeniz kıyı kesimine göre az olması, yüzey şekillerinin çeşitliliği de ilçenin turistik çekiciliğini artıran sebeplerden biridir. Kış aylarında ise ilçede don olaylarının görülüyor olması, yükseklerdeki yağışların fazlalığı nedeniyle turistler tarafından tercih edilmeyen bir yer özelliği gösterir.

1.1.2.3. Rüzgâr

Turizm sezonunda önem taşıyan iklim elemanlarından biri de rüzgârdır. Rüzgâr, insanlarda sıcaklık hissini etkileyen önemli bir faktördür. Bulunulan ortamın sıcaklığının olduğundan daha düşük veya yüksek hissedilmesine yol açtığı için iklim ve termal konfor şartlarının oluşmasında rüzgâr da üzerinde önemle durulan bir faktördür. Örneğin, düşük sıcaklıklarda rüzgâr, deri üzerindeki sıcak havayı uzaklaştırdığı için hissedilen sıcaklık düşer ve üşüme hissi nedeniyle termal konfor azalır. Hava sıcaklığı deri üzerindeki sıcaklığı aştığı zamanlarda ise rüzgâr sıcaklığın

daha yükselmesine ve dayanılmaz sıcaklık şartlarının ortaya çıkmasına neden olur (Güçlü, 2010:126).

Bununla birlikte rüzgâr, buharlaşmayı sağlayarak serinlik duygusu vermekte ve insanların ferahlayıp, rahatlamasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ortalama rüzgâr hızının 6 m/sn'den az olmasının da insan sağlığını olumlu olarak etkilediği kabul edilir (İkiel, 2005:239).

İlçenin yıllık hâkim rüzgâr yönüne bakıldığında batı-doğu doğrultusunda olduğu görülür. Rüzgârlar yılın ilk yedi ayında batıdan; ağustos, eylül, ekim aylarında güneybatıdan; kasım ayında güneyden ve aralık ayında ise kuzeyden eser. Yaz aylarında ise meltem rüzgârları eser. Rüzgârlar, gündüzleri vadiden dağa doğru, geceleri ise dağdan vadiye doğru eser. Ortalama rüzgar hızı 4 m/sn., en yüksek hızı ise 5,6 m/sn'dir (tr.wikipedia.org/wiki/Yusufeli. Erişim: 06.12.2016).

Bu bağlamda ilçedeki rüzgârların esme kuvveti genellikle 6 m/sn'den düşük olarak seyretmektedir. Bunun nedeni dağlarla çevrili bir vadiye yer almasıdır. Buna bağlı olarak turistik aktiviteler için uygun bir saha olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 1.5). Ayrıca ilçede güneyden esen rüzgârlar, bir yandan buharlaşmanın şiddetlenmesine ve kuraklığın artmasına neden olurken bir yandan da turistik faaliyetlerin artmasına etki edecek bir özelliğe sahip olmaktadır.

Tablo 1.5: Yusufeli İlçesinde Güneydoğu Yönlü Rüzgarların Ortalama Hızı (1967-2000)

O	Aylar											Yıllık
	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
3,0	3,4	4,1	4,3	4,9	4,7	5,2	5,0	4,6	3,8	3,1	3,0	4,0

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Yaz aylarında, Anadolu'da genelde Asor yüksek basınç alanı hâkim olmakla birlikte, Doğu Karadeniz kıyılarında bu devrede orta enlem gezici siklonları etkili olmaktadır. Bu sebeple, termik şartların da etkisiyle en düşük ortalama basınç, temmuz ayında görülmektedir. Kış mevsiminde Doğu Anadolu'da gerek termik nedenlerden dolayı, gerekse Sibiryaya yüksek basınç alanının kuzeydoğudan sokularak

etkili olması nedeniyle, Yusufeli'de yüksek basınç şartları görülmektedir. Ortalama basınç değerlerinin en yüksek olduğu ay, kasım ayıdır (949,2 mb). Mart ayından ağustos ayına kadar olan devrede alçak basınç etkilidir. Yüksek basınç ise kış aylarında görülmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında basınç merkezlerinin mevsimlik olarak, kuzeye ya da güneye doğru yer değiştirmesinin yanında termik şartların da etkisi bulunmaktadır (Tıraş, 1994:29).

Yusufeli ilçesindeki iklim özellikleri, basınç ve rüzgârların yönü turizme doğrudan etki eden faktörlerdir. İlçenin özellikle turist çeken kesimlerinde, kışların sert geçtiği hatta yolların kapandığı da görülmektedir. Bu durum turistlerin erişimine engel teşkil etmektedir. Yazları ise Çoruh Vadisi'nin erken ısınması, çeşitli sıcak rüzgârların etkisi, dağlardan esen serinletici rüzgârlarla turizme canlılık gelmektedir.

1.1.2.4. Nem ve Bulutluluk

Havanın nem tutma kapasitesi nispi nemliliğe bağlıdır. Eğer nispi nem çok yüksek ise hava derinin üzerinden onu serinletecek miktarda nemi alamayacak ve vücudun gittikçe daha fazla ısınmasıyla insan kendini rahatsız hissetmeye başlayacaktır. Nispi nemin fazlalığı, hava sıcaklığı 26 °C'ye yaklaşırsa bile böyle bir tehlike çok daha az olacaktır. Bu çerçevede yüksek sıcaklıklarla yüksek nispi nemin beraber ortaya çıkması turizmin gelişmesi önünde bir iklim engeli meydana getirmektedir. Tatil faaliyetlerinin sadece air condition sistemleriyle donatılmış binalar ve araçlarla sınırlı kalması mümkün olmayacağı için, bu tür iklimik ortama sahip sahalarda turizm faaliyetlerinin gelişmesi oldukça güçtür (Özgüç, 2015:46).

Ortamdaki nemlilik, buharlaşma yoluyla ısı kaybını düşürdüğünden turistik faaliyetlere etki etmektedir. Bu nedenle yüksek sıcaklıklardaki yüksek nem turistleri rahatsız etmektedir. Belirli bir nem derecesinde solunumun güçleştiği ve vücut sıcaklığının sanki bir hamamdaymış gibi rahatsız edici seviyede arttığı duruma, boğucu sıcaklık sınırı denmektedir. Bu bağlamda bağıl nem % 100 olunca boğucu sıcaklık sınırı 16,5 °C iken, % 80'e düştüğünde 20 °C, % 70'e düştüğünde 22,2 °C, %

50'ye düştüğünde 27,8 °C, % 30'a düştüğünde 36,9 °C, % 20'ye düştüğünde 44,5 °C olduğu görölmektedir (Erinç, 1984:451-453).

İlçenin nemlilik durumuna bakıldığında; yıllık nemlilik oranının % 52 civarlarında olduğu görölmektedir (Tablo 1.6). Ortalama en düşük nispi nem oranı temmuz ve eylül aylarında (% 43,6), ortalama en yüksek nispi nem oranıysa aralık ayında (% 64) ölçölmüştür. İnsan sağlığı açısından elverişli nispi nem oranı (% 30-70) dikkate alındığında, özellikle turistlerin geldiği yaz aylarında Yusufeli'nde nispi nem oranının % 40-45 aralığında olduğu görölmektedir ki, bu da ortalama sıcaklık değeri olarak 25 °C'ye denk düşmektedir. Bu durumda ilçede, turistler için tercih edilebilecek boğucu nem ve sıcaklıkların yaşanmadığı nezih bir turistik ortam olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1.6: Yusufeli'de Ortalama Nispi Nem Oranlarının Aylara Dağılımı (%) (1967-2000)

Aylar											Yıllık	
O	ř	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
62,8	59	47,9	47,9	47,7	47,8	43,6	44,4	43,6	51,5	60,8	64	52,0

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetleriyle ilişkili bir diğer eleman da sis oluşumudur. İlçenin yüksek kesimlerinde özellikle dağlık alanların ve yaylaların bulunduğu kesimlerde bazen günlerce süren sisler oluşmaktadır. Doğu Karadeniz kıyı kuşağı boyunca deniz yüzeyinden kaynaklanan buharlaşmanın yükseklerle doğru çıkıldıkça yoğunlaşmasıyla sis (yöresel adıyla duman) olayı kıydan yükseklerle doğru artmakta, çoğu zaman kuzeye bakan yamaçları tamamıyla kaplayabilmektedir (Zaman, 2007:41).

İlçenin sisli günlerinin durumuna baktığımızda; ilçenin alçak kesimlerinde sisli gün sayısının yüksek kesimlerden düşük olduğu görölmektedir. Nitekim ilçedeki sisli gün sayısı 2,6 gün civarındadır (Tablo 1.7). Sisli günlerin sayısı ilçenin daha yüksek kesimlerinde daha da artmaktadır. Bu bakımdan ilçedeki sisli gün sayıları turizm için herhangi bir olumsuzluk göstermezken özellikle dağlık alanların ve yaylaların bulunduğu yüksek kesimlerde zaman zaman görölen sisler, görüş

mesafesini kısaltarak ulaşım, tarım gibi beşeri faaliyetlerde yavaşlamalara; güneş ışınlarını azalttığı için de güneşlenme konforunun ve sıcaklığın azalmasına neden olmaktadır. Bu da birçok beşeri faaliyeti etkilediği gibi özellikle açık ortamlarda yapılabilecek turistik aktiviteleri az da olsa olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Çünkü sisli havalarda görüş mesafesi azaldığı için, doğa yürüyüşlerinin ve safarilerin yapılması güçleşmekte, harikulade güzellikte olan muhteşem enstantanelerin olduğu doğa manzaralarını görmek ve fotoğraflamak pek mümkün olmamaktadır (Bekdemir ve Sezer, 2016:20).

Tablo 1.7: Yusufeli İlçesi Sisli Günler Sayısı Ortalaması (1967-2000)

O	Aylar											Yıllık
	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
0,4	0,3	0,0	0,1	0,1	0,1	-	-	0,1	0,3	0,3	0,9	2,6

Kaynak: DMİGM verilerinden derlenmiştir.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetleriyle ilişkili olan bir diğer iklim elemanı da bulutluluktur. Bu kapsamda bulutluluk değeri, açık, kapalı ve bulutlu günlerin aylara göre gösterdiği gidişat önem taşımaktadır. Turizm, özellikle de kıyı turizmi kapsamındaki pek çok aktivite için, güneşlenme yönünden hava sıcaklığı ve rüzgâr koşullarının uygun olması, güneşlenme süresinin uzun ve güneş ışınlarının uygun açılarla yeryüzüne ulaşması, havanın açık ve/az bulutlu ve yağışsız olması oldukça önemlidir. Bulutluluk, turizm faaliyetlerini ilgilendiren ve yağışla da ilişkili olabilen bir durumdur (Özgüç, 2015: 46-50).

Yusufeli ilçesinin de içerisinde bulunduğu Doğu Karadeniz bölümünde bulutluluk değerleri gayet yüksektir. Fakat Doğu Karadeniz bölümündeki dağların kıyıya paralel uzanması ve böylelikle kıyı ile iç kesimleri birbirinden ayırıp, denizel etkinin iç kısımlara ulaşmasını engellemeleri, ilçedeki bulutlu gün sayısının daha düşük olmasına neden olmaktadır. Sıcaklığın arttığı yaz aylarında bulutluluk azalmakta, sıcaklığın azaldığı kış aylarında ise bulutluluk artmaktadır. İlçedeki yıllık ölçümlerde açık günler sayısı 75, bulutlu gün sayısı 204, kapalı gün sayısı ise 52,6 gün olarak ölçülmüştür (Tablo 1.8). Bu bağlamda ilçede yayla turizmi, dağ turizmi

ve eko-turizm gibi bulutlu havalarda bile gerçekleştirilebilecek turistik aktivitelere daha fazla önem verilmelidir.

İlçenin yıllık bulutluluk durumuna bakıldığında; bulutlu günlerin toplamının 204 gün olduğu, aylık bulutluluk durumuna bakıldığında ise açık gün sayısının 10 günden az olmadığı görülmektedir (Tablo 1.8). Açık günlerin yaz aylarında arttığı, kış aylarında ise azaldığı görülmektedir. İlçede kapalı günlerin 10 günden az olması, açık günlerin turizm sezonu boyunca (yaz) 10 günden fazla oluşunun ilçe için turistik aktivitelere katkı sağlayacağını söyleyebiliriz (Tablo 1.8).

Tablo 1.8: Yusufeli İlçesinin Aylara Göre Kapalı Günler, Bulutlu Günler ve Açık Günler Sayısı (1967-2000)

Durum	Aylar												Yıllık
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
Kapalı Günler	7,7	6,2	6,2	5,2	4,1	1,8	0,9	0,8	1,2	3,9	6,6	7,6	52,6
Bulutlu Günler	17,6	14,9	18,0	17,9	20,6	19,7	17,9	15,6	14,8	15,5	14,5	17,0	204
Açık Günler	4,6	4,8	5,8	3,3	3,0	5,3	8,9	10,2	10,8	8,4	5,7	4,2	75

Kaynak: DMİGM verileri.

1.1.3. Bitki Örtüsü Özellikleri

Bütün flora zenginliği, potansiyel turistik çekim gücü taşıyıcısıdır. Gerçi bu konu, genel olarak orman formasyonları diye anlaşılırsa da; örneğin endemik ve relik bitkiler, uzun yıllardan beri (500-600 ila 1 000 yıl) varlığını sürdüren anıt ağaçlar, bir doğal lale yetiştirme yöresi gibi daha çok flora elemanı, potansiyel turistik çekim gücü taşıyıcısı olabilir. Nadir ve özgün bitki türlerinin buldukları yerlere yönelik ziyaretlere çıkan turist sayısının giderek arttığını söyleyebiliriz (Doğanay ve Zaman, 2016:77).

Yusufeli ilçesinin sahip olduğu bitki örtüsü varlığı bu sahanın başlıca doğal turistik kaynaklarından birisidir. Nitekim Yusufeli ve çevresinde turistik aktivite

büyük çoğunlukla bitki örtüsünün dağılışı ile orantılı olarak dağılım göstermiştir. İnceleme alanında iklim, yükselti, bakı, özel konum ve antropojen etkilerle vadiden dağlık sahaya doğru belirgin bir bitki kademelenmesi dikkati çeker. Buna dayanarak Yusufeli ve çevresinin doğal yapısı ve bitki örtüsü üzerinde durulacaktır.

Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Yusufeli ilçesinin, bitki örtüsünün zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu ve geniş alan kapladığı, gerek ağaç türlerinin gerekse orman altı floranın oldukça çeşitlilik gösterdiği ve dikkate değer bir botanik turizmi potansiyelini barındırdığı görülmektedir (Fotoğraf 1.2, 1.3).

Fotoğraf 1.2: Yusufeli İlçesinde Zengin Bitki Örtüsü Çeşitliliğinden Bir Görünüm (<http://haberciniz.biz>. Erişim: 15.05.2016)

Fotoğraf 1.3: Yusufeli'de Botanik Turizmi Açısından Zengin Vadilerden Bir Görünüm.

Çoruh Nehri'nin derin bir vadiye yerleşmesi ve vadi boyunca eğimin fazla olması nedeniyle bitki örtüsünden yoksun yamaçlar görmek mümkündür (Fotoğraf 1.4). Bu yamaçlar boyunca çalı formasyonları ile yükselti arttıkça yer yer karışık iğne yapraklı ağaç toplulukları mevcuttur. Bu alanlar yükseltiye ve bakıya bağlı olarak nehir kenarından başlar. Sahada bitki örtüsü açısından dikkat çekici en önemli husus zeytin, sandal, karaçalı gibi bazı Akdeniz bitki elemanlarına Çoruh Vadisi'nde sıkça rastlanmasıdır (Koday ve Erhan, 2010:3) (Fotoğraf 1.5). Vadi tabanının her iki yamacında da ardıç, meşe, kızılâğaçlar, karaçalı, maki benzeri çalılıklar görülür. 1 300-1 800 m'lerde nadiren karışık iğne yapraklı ormanların içine serpilmiş titrek kavaklar görülmektedir. 1 600-1 850 m'nin üzerinde çoğunlukla karışık olarak ladin, sarıçam ve köknar toplulukları bulunmaktadır. Gözlenen toplulukların birleşimi bakıya (güneşlenme ve nemlilik) göre değişir. Örneğin; vadinin doğusundaki yamaçların kuzeye bakanları iğne yapraklı, güneye bakanları geniş yapraklı türlerle örtülüdür. Vadinin batısında, kuzey bakıda ladin, güney bakıda sarıçam hâkimdir. 1 850 m'nin üzerine çıkıldığında ise alpin çayırlar başlamaktadır (Çevreciyiz.com/upload/Does/Sergiler/Yusufeli.pdf. Erişim: 04.12.2016).

Bu bağlamda Yusufeli ilçesi, geniş yapraklı ve iğne yapraklı ağaç türleriyle, orman altı florasıyla, çalı ve ot formasyonlarıyla, birçok endemik bitki türüyle değerlendirilebilecek turizm potansiyeline sahiptir. Özellikle botanik turizmi için elverişli birçok saha bulunmaktadır. Bu çerçevede Yusufeli ilçesine gelen ziyaretçiler için çeşitli gezi parkurları oluşturulursa, bu zengin flora varlığını daha iyi görmeleri sağlanabilir. Ayrıca söz konusu sahalarda doğa yürüyüşü, foto safari, atlı doğa yürüyüşü gibi gezi turları yapılabilir. İlçenin bu özellikleriyle hem botanik turizmi hem de görsel turistik potansiyeli son derece yüksektir.

Fotoğraf 1.4: Yusufeli İlçesinde Bitki Örtüsünden Yoksun Yamaçlar (<http://www.7martgazetesi.net>. Erişim: 12.12.2015).

Fotoğraf 1.5: Yusufeli'de Zeytin Ağaçlarından Bir Görünüm.

1.1.4. Hidrografik Özellikler

Hidrografik kaynaklar olarak adlandırılan denizler, şelaleler, göller, nehirler, yer altı suları, turistik çekim etkisi oluşturan kaynaklardır. Doğal ortamda mevcut olarak bulunan etrafı ormanlarla kaplı göller, çağlayanlar, rafting ve kano sporlarının yapıldığı akarsular, çevresinde dinlenme alanları bulunan nehir, dere veya çaylar, yeraltından çıkan şifalı içme suları, termalizm gibi birçok hidrografya elemanları, turizmin gelişmesinde katkı yapan önemli turistik kaynaklardır. Yusufeli ilçesinde de bu kapsama alınabilecek pek çok kaynak mevcuttur.

Çoruh Nehri; Yusufeli'deki en önemli hidrografya unsuru hiç kuşkusuz Çoruh Nehri'dir. Çoruh Nehri ve diğer akarsular çok engebeli ve yüksek arazilerden geçerek aşağılara doğru akmaktadırlar. Nehir üzerinde rafting, kano ve yelkenli gibi su sporları yapılmaktadır. Ayrıca Çoruh Nehri'nin içerisinde bulunduğu Çoruh Vadisi, birçok bitki türü ve değişik yapılarıdaki kayalıklarıyla hem botanik turizmi hem de akarsu turizmi açısından bir şölen sunmaktadır (Fotoğraf 1.6). Fakat, son zamanlarda yapılmaya başlanan barajlar ve HES projeleri nedeniyle Çoruh Nehri'nin

çoğu yerinde rafting ve kano sporu artık yapılamamaktadır. Bu bağlamda, Çoruh nehri üzerinde yapılmakta olan rafting ve kano gibi su sporları Altıparmak Çayı üzerine kaydırılmıştır (Fotoğraf 1.7).

İlçedeki hidro-turistik özellikler gösteren başka şelaleler ve dereler de mevcuttur. Bunların en önemlisi *Ciro Çağlayanı*'dır.

Ciro Çağlayanı; ilçenin Özgüven Köyü sınırları içerisinde, Yusufeli'nin 38,4 km ve Özgüven Köyü'nün 2,4 km kuzeybatısındaki sahada ye almaktadır. Çağlayana gidebilmek için Yusufeli ilçe merkezinden kuzeye doğru, önce Altıparmak Çayı (Barhal Çayı) vadisini takiben Taşkiran (Sarıgöl) Köyü'ne, ardından vadinin kuzeybatıya devamı olan Özgüven Dere Vadisi'ne, ardından da Özgüven Köyü'ne ulaşılır. Bu yolun Yusufeli-Taşkiran arasındaki 24 km'lik bölümü asfalt kaplama, Taşkiran-Özgüven Köyü arasındaki 11 km'lik kısmı stabilize edilmiştir. Özgüven Köyü'nden itibaren 1,8 km'lik yayla yolu araçla aşıldıktan sonra, çıplak gözle görülebilen çağlayan, 15 dakikalık yürüyüş (600 m) mesafededir. İlginç olduğu kadar ürpertici görümlü bu çağlayanı eğim kırıklığı üzerinden izleyebilmek için, yaya olarak 25 dakika süren oldukça eğimli (70-75°) patikayı aşmak gerekir (Anonim, 2013a) Ayrıca *Ciro Çağlayanı* 2 348 m yükseklikte yer almasıyla Türkiye'nin bilinen en yüksekteki çağlayanı unvanına sahiptir (Fotoğraf 1.8). Bu özellikleriyle *Ciro Çağlayanı*, yöreye turistik bir çekicilik kazandırmakta ayrıca yörenin akarsu-turizmi zenginliğini de göstermektedir. Bu bilgilere ek olarak aşağıda, ilçenin diğer irili ufaklı akarsuları ve buzul gölleri hakkında bilgi verilmiştir.

Altıparmak (Barhal) Çayı; başlangıç noktası (2 550 m) ile bitiş noktası (550 m) arasındaki rakım farkı 1 750 m olan Barhal Çayı, dereyi besleyen kollar hariç olmak üzere yaklaşık 59 km'lik uzunluğa sahip önemli bir kol durumundadır. Başlangıç noktası Barhalaşırda Tepe olan Barhal Çayı, Yusufeli ilçe merkezinde Çoruh Nehri'ne karışmaktadır. Dağlık bölgelerde yer alan çok sayıda küçük krater gölleri sayesinde dere düzenli olarak beslenmektedir. Barhal Çayı'nın önemli kolları ise; Düpedüz Çayı, Büyük Çay, Mikelis, Zemovan, Kışla ve Bıçakçılar dereleridir. Kolları ile birlikte Barhal Çayı'nın uzunluğu yaklaşık 200 km'yi bulmaktadır

(Demirel, 1997:48). Günümüzde bu çay üzerinde çeşitli rafting ve kano parkurları bulunmaktadır. Ayrıca dere üzerinde sportif olta balıkçılığına müsait alanlar, fotoğraf çekmek için manzaralar, yürüyüş yapma yerleri bulunmaktadır. Bu açıdan Altıparmak Çayı'nın turistik aktiviteler açısından zengin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda doğa turizmini ve akarsu turizmini gerçekleştirmek için söz konusu akarsu uygun yerlerden biridir.

Bıçakçılar Deresi; başlangıç noktası (3 100 m) ile bitiş noktası (1 100 m) arasındaki rakım farkı 2 000 m olan Bıçakçılar Deresi, 35 km uzunluğundadır. Derenin başlangıç noktası Marsis Tepe'dir. Marsis, Salikvan, Büyük Hevek, Gudeshev gölleri dereyi beslemektedir. Dere, Balhıbar Mahallesi'nde Barhal Çayı'na karışır. Suyun ortalama debisi $1,27 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir (Demirel, 1997:48). İlçedeki büyük derelerden birisi olan bu derenin çevresinde sportif olta balıkçılığı, doğa fotoğrafçılığı, manzara izleme, doğa yürüyüşleri gerçekleştirilebilir.

Tekkale (Selant) Deresi; Tekkale Deresi yaklaşık 42 km uzunluğundadır. Önemli kolları Selant ve Sogule dereleridir. Ortalama rakımı 1 350 m olan dere, Tekkale Köyü'nde Çoruh Nehri'ne kavuşmaktadır. Selant kolu, Güngörmez Dağı'ndan, Sagule kolu ise Yukarı Gürp Mahallesi'nden derenin ana kolları Beyhet Mezrası'nda birleşmektedir. Suyun ortalama debisi $1,85 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir (Demirel, 1997:48). Söz konusu derenin son derece doğal turistik çekicilikler barındırdığı görülmektedir. Üzerinde sportif olta balıkçılığı, doğa turları, manzara fotoğrafçılığı, botanik turizmi gibi aktivitelerin gerçekleştirilebileceği ender yerlerdendir.

Yüncüler-Dokumacılar Dereleri; başlangıç noktaları Kaynarca (Sağlep Mahallesi) olan Dokumacılar Deresi ile Dagvit Yaylası olan Yüncüler Deresi Kaçkarlar (Cimlet Mahallesi) 'da birleşmektedir. Suyun debisi $2,17 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir (Demirel, 1997:49). Küçük dereler olmalarına rağmen, vadileri boyunca doğal turistik çekicilikler barındırmaktadırlar. Bu özellikleriyle foto safari yapanlar, doğa gözlemcileri ve botanikçiler için önemli derelerdir.

Göller; çok engebeli bir arazi yapısına sahip olan Yusufeli ilçesi sınırları içinde, yüksek kesimlerde çok sayıda küçük göllere rastlanmaktadır. Çoğunlukla 2 000 m yükselti kuşağı üzerinde yer alan bu göller yapı itibariyle krater, set ve buzulyalağı ismi verilen buzul aşındırması sonucu meydana gelmiş göllerdir. Bunlar halk arasında "Karagöl" olarak adlandırılmaktadır. Bu göller oluşum bakımından moren, krater ve set gölleridir (Demirel, 1997:49). Bu göllerden en önemlileri ise: Deniz Gölü, Namesles Gölü, Damla Göller, Karadeniz Gölü, Büyük Deniz Gölü, Meterer Gölü, Öküzyatağı Gölü, Derebaşı Gölleri, Adalı Gölü, Şeytan Gölü, Çennovit Gölü, Göller Bölgesi (Yeşil Göller), Savkaz Gölü, Tatlı Karagöl, Ortasıkuru Göl, Kaaragöl, Damla Göller, Sansitbağ Gölü, Dikdur Gölleri, Büyük Göl, Karlı Göl, (Kapı Gölü), Küçük Karlı Göl, Karagöl, Büyük Göl, Alaca Göller, Öküz Gölü, Gavas Gölü, Demirkapı Gölü (Demirel, 1997:49). Bütün bu göllerin turistler için ayrı bir önemi vardır. Özellikle trekking, manzara fotoğrafı çekme, foto-safari, botanik turları, bilimsel araştırmalar, atlı doğa turları gibi aktivitelerin gerçekleştirilebileceği bu sahalar, turistler açısından en çok ziyaret edilen yerlerdendir. Dolayısıyla turistik çekicilikleri son derece yüksek olan bu sahaların daha da geliştirilmesi, korunması, yeni yatırımlar yapılması, tanıtım, reklam ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Fotoğraf 1.6: Çoruh Vadisi'nden Bir Görünüm (<http://www.soru.mobi>. Erişim: 05.05.2016)

İnceleme alanındaki akarsular, az önce de sözü edildiği üzere, orta ve yukarı çığırları boyunca engebeli ve yüksek arazilerden geçerler. Özellikle akarsuların orta çığırları, alternatif turizm etkinliklerinden birisi olan rafting sporu için son derece elverişli yerlerdir. Bilhassa, bu akarsuların boğaz ve kanyon şeklinde vadiler oluşturdukları noktaları, bu amaçlı yararlanmak için uygun yerler olarak görülmektedir.

Fotoğraf 1.7: Yusufeli-Barhal Çayı'nda Kano (<http://www.raftingturlari.com.tr>
Erişim: 05.12.2015)

Fotoğraf 1.8: Türkiye'nin Bilinen En Yüksekteki Çağlayanı Olan Ciro Çağlayanı
(<http://neredenegezilir.blogspot.com.tr/2014/12/ciro-selalesi.html>. Erişim:
22.12.2016).

Yusufeli İlçesi, başta dereleriyle, çağlayanlarıyla, buz gibi akan kaynak sularıyla, rafting, kano ve sportif olta balıkçılığıyla, hızlı ve coşkun akan akarsularıyla, dağların zirvelerinde yer alan ilginç buzul gölleriyle turistlerin dikkatini çekecek pek çok hidrografya elemanına sahiptir. Söz konusu hidrografya unsurları, akarsu turizmi başta olmak üzere, sağlık turizmi, rafting ve kano sporu, foto safari, doğa yürüyüşü gibi bir çok turistik aktivite açısından değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Bu çerçevede Yusufeli ilçesindeki akarsular, sportif olta balıkçılığı için; Altıparmak (Barhal) Çayı ve Tekkale Deresi rafting ve kano sporları için; Çoruh Nehri ve Altıparmak Çayı, foto-safari ve doğa yürüyüşü, sağlık turizmi için; doğal kaynak sularından içmek ve yürüyüş için çağlayanlar ve sirk gölleri değerlendirilebilecek düzeyde turistik potansiyel içermektedir.

1.1.5. Toprak Özellikleri

Her ne kadar turizmle ilişkileri olmadığı düşünülse de bir yerdeki toprak çeşitleri ve dağılımları dolaylı olarak turizm faaliyetlerine etki edebilmektedir. Topraklar, özellikle iklimin elverişli ve verimin yüksek olduğu yerlerde, çeşitli ekip biçme faaliyetinin yapılabildiği, insanların beslendiği ve geçimlerini sağladıkları en temel ekonomik kazanç kapılarından birisidir. Tarımsal faaliyetlerin yapıldığı yegâne doğal unsurdur. Dolayısıyla bir yöreye gelen turistler özellikle yörenin toprağında yetişmiş, o toprağın kokusuyla harmanlanmış ve yöreye has olan egzotik yiyecek ve içecekleri tatmak istemekte hatta kırsal ve eko-turizm kapsamında gelen turistler, bizzat üretim faaliyetlerinin yapıldığı bağ ve bahçelere götürülerek o ortamla bütünleşmeleri sağlanmaktadır. Bu açıdan son yıllarda birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bu şekilde turizm organizasyonları yapılarak ülkemizin çeşitli yörelerinin kendilerine has ürünleri ziyaretçilere sunulmaktadır (Sezer, 2011:109).

Yusufeli ilçesinde çeşitli arazi ve toprak oluşumları yayılış göstermektedir. Çoruh Vadisi boyunca yayılan arazilerle yüksek kesimlerde bulunan araziler, özellik ve yetenek itibarıyla belli bir farklılık göstermektedirler.

Yörede en çok bulunan toprak çeşidi, azonal topraklar içerisinde yer alan kolüvyal topraklardır. Bu topraklar, eğimli yamaçlar boyunca oluşan çeşitli boyuttaki malzemenin dağların eteklerinde birikmesi ile oluşan kumlu, köşeli çakıllı birikintiye kolüvyal depo ve bunlar üzerinde oluşan toprağa da kolüvyal toprak denir. Burada kolüvyal depo kalın olduğu için fizyolojik derinlik de fazladır, fakat su tutma kapasiteleri düşüktür. Bu topraklar dağların eteklerinde yaygındır (Atalay, 2012: 349). İlçenin en önemli tarım topraklarını kolüvyal topraklar oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, ilçedeki toprak çeşitlerinden ikincisi, azonal topraklar içerisinde yer alan alüvyal topraklardır. Bu topraklar; akarsuların taşıdığı ince malzemelerin akarsuların yayıldığı alanlarda birikmesiyle oluşur. Sürekli olarak taşkına uğrayan alanlarda devamlı malzeme birikmesi, alüvyal malzemenin ayrışmasını ve toprak yüzeyinden yikanan maddelerin altta birikmesini engeller. Alüvyal toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerini, alüvyal malzemenin kaynaklandığı sahadan gelen malzemenin fiziksel ve kimyasal özellikleri tayin eder (Atalay, 2012:343) Bu topraklar üzerinde değişik türde tarımsal ürünler yetiştirilebilmektedir. Bu tarımsal ürünler arasında zeytin, incir, üzüm, nar, kavun, karpuz, şeftali, kayısı, pirinç ve benzeri bulunmaktadır (Fotoğraf 1.9).

İlçedeki bir diğer toprak türü ise Çoruh Vadisi'nin üzerindeki karışık yapraklı ormanların altında bulunan kahve ve kestane renkli bozkır topraklarıdır. Bu topraklar, iklim ve bitki örtüsü şartlarına göre şekillenmiş zonal topraklardandır. Özellikle, orta kuşakta karaların iç kesimlerinde hüküm süren yarı kurak iklim ve bozkır (step) ile uzun boylu bozkır sahalarının karakteristik toprağıdır Bu topraklardan kahverengi olanlar daha ziyade bozkır sahalarında görülür. Kestane renkli olanlar ise bozkır sahasının biraz daha nemli olan kısımlarında uzun boylu çayırlar ve ardıç, meşe ve karaçamlardan oluşan kurakçıl orman altında gelişme gösterir (Atalay, 2012:340).

İlçedeki dağlık kesimlerde eğim değerlerinin fazla olması sonucu, dış kuvvetlerin etkisiyle aşınan malzeme, eğim değerlerinin azaldığı yerlerde birikmektedir. Litosoller olarak isimlendirilen bu topraklar, azonal topraklardandır.

Yüksek kesimlerde aşınım olaylarının çok fazla etkin olması nedeniyle, çoğu yerde ana kaya ortaya çıkmıştır (Tıraş, 1990:36). Bu nedenle, yüksek kesimlerdeki bu kayalık ve birikinti alanlarının bulunduğu yerlerde, turistik çekicilik oluşturabilecek sirkler, hörgüç kayalar, çeşitli aşınım şekilleri oluşmuştur. Bu kayalık alanların kendileri bile başlı başına turistik çekim gücüne sahip birer görsel portredirler.

Fotoğraf 1.9: Yusufeli’de Alüvyal Topraklar Üzerinde Bulunan Pirinç Tarlaları (www.dogukaradeniz.tc. Erişim: 02.12.2015)

Sonuçta ilçenin turistik potansiyeline dolaylı yönden de olsa etki eden, zengin toprak çeşitleri bulunmaktadır. İlçenin Çoruh Vadisi tabanından başlayıp dağların doruklarına uzanana kadar farklı şekil ve katmanlarda değişik toprak türlerine sahip olması turistik zenginliğinin de bir göstergesidir. Çünkü bir yörede ne kadar farklı toprak çeşidi varsa o kadar farklı ürün çeşidi ve görsel çeşitlilik bulunur. İlçenin bu gibi farklı ürünler ve görsel çeşitliliğe sahip olmasıysa turistleri hızla kendine çeken bir faktör oluşturur. Bu nedenle ilçenin tarımsal açıdan zengin ve turistik çekim gücüne sahip toprakları, korunması gereken doğal birer kaynak olarak ele alınmalıdır.

1.2. BEŞERİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ETKİLEŞİMİ

1.2.1. Nüfus-Turizm Etkileşimi

1.2.1.1. Nüfusun Gelişimi

Turizm Coğrafyası araştırmalarında; herhangi bir yerin turizm potansiyelini belirlemede ve turizmin etkilerini saptamada, nüfus, yerleşme özelliklerinin bilinmesi şarttır. Ayrıca turizmin gelişmesinde de rol oynayan bu etkenler, geçmişten günümüze getirilerek incelenmelidir (Emekli, 2001:96).

Turizm, geliştiği alanlardaki demografik yapı üzerinde büyük etkilere sahiptir. Turizmin gelişmesi, çok sayıda insanın daha önce hiç kullanılmayan, örneğın, dağlık alanlar, soğuk bölgeler, çöl alanları gibi yerlere gitmesine yol açmıştır. Turizm yoluyla gelişme, bu tür bölgelerin, daha iyi koşullara sahip bölgelerle rekabet edemeyerek, nüfus kaybetmeye başladığı zamanda meydana gelirse, söz konusu yerleşmeler ekonomik bunalımdan ve nüfus kaybından kurtulmaktadır. Turizm, kıyılarda yer alan balıkçı kasabalarını da dağlardaki madenci yerleşmelerini de yeniden önem kazandırıp geliştirebilmektedir (Özgüç, 2015:19-20).

Biz de bu bölümde Yusufeli ve çevresinin nüfus özelliklerini tarihsel süreç içerisinde ele alarak bugüne nasıl ulaştığını araştırdık. Böylece, Yusufeli’de turizmin yerini, nasıl geliştiğini, ne gibi etkilerin görüldüğünü bu özelliklerle ilişkilendirerek vermeye çalışacağız.

Araştırma sahasında nüfusun miktarı ve gelişimi hakkında ayrıntılı tarihi bilgiler bulunmamaktadır.

Çoruh Vadisi'nin ilk nüfus yazımı Osmanlı fethinden sonra yapılmıştır. Osmanlı taşra idari teşkilat yapısına göre, eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy şeklinde teşkilatlanma yapılmıştır. Erzurum eyaletine bağlı olarak kurulan Pert-Ekrek (Peterek) sancağının kuruluşundan bir süre sonra idari yapısı genişletilmiştir. Fetihden sonra ilk nüfus yazımı 1555 yılında yapılmış olup idari taksimatı ve bağlı yerleşim yerlerinin nüfusları, toprak sistemi ve ekonomik durumu gösteren veriler kaydedilmiştir (Demirel, 2010:111). 1555'te Pert-Ekrek sancağının merkezi, şehir ve kasaba özelliği taşımayan Pert-Ekrek köyü idi. Sancağa bağlı bir nahiye, sancak merkezi olan Pert-Ekrek nahiyesi, 24 köy ve bu köylere bağlı 14 mezra vardı (Demirel, 2010:111).

1555 ve 1574 tarihli tahrir defterlerinde köyler, köylerin vergi mükellefi olan erkekler, hane ve bekâr erkekler mücerred olarak yazılmıştır. Köylerin nüfusunun hesaplanması, hane başına 5 nüfus olduğu genel kabulü ile hane sayısı beşle çarpılmış ve buna bekâr erkek nüfus eklenerek köylerin nüfusu tahmini olarak hesaplanmıştır (Demirel, 2010:112).

1555 tarihinde Karakarmış, Rezevans, Hüngamek-i ulya, Tophavah, Zunibanis, İsasor, Susredat, Mohurgut ve Hadoçur köylerinin nüfusu yazılmayarak sadece toplam vergi hâsılatı yazılmıştır. Bu köylerin nüfusu 1574 tarihli tahrirde yazılmış ve ayrıca Pert-Ekrek sancağına Hermut, Kidason, Arkil ve Kisparot köyleri ilave edilmiştir. Dokuz köyün nüfusunun ilave edilmiş olmasına rağmen köyler bazında değerlendirildiğinde nüfusta önemli artış olmuştur (Demirel, 2010:114).

Her iki tahrirde göre, Pert-Ekrek sancağı bölgesindeki nüfusun tamamını Gayrimüslimler oluşturmaktadır. 1574 tarihinde görevliler hariç, Müslüman bulunmayan Pert-Ekrek sancağı, çok kısa zamanda İslamlaşmış ve 1652 tarihinde sancağın hemen tamamı Müslüman olmuştur (Demirel, 2010:114).

Yusufeli bölgesi 1830'lu yıllarda dışarıdan çok sayıda göç almıştır. 1835 tarihli ilk sayımda göçmenler belirtilmiş; birçok köyde "Ahışevi" açıklamasıyla

belirtilmişler, Ersis Köyü'nde ise Ahıska göçmenleri ayrı olarak yazılmıştır (Demirel, 2010:9).

Bölge, Kafkasya'dan devamlı surette göçmen almıştır. Osmanlı Devleti'nin Kafkasya toprakları Ruslar tarafından işgal edildikçe, bölgede yaşayan Türkler ve Müslümanlar, Anadolu'ya göç etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ahıska ve Ahılkelek'in Ruslarca işgali üzerine binlerce Ahıska Türkü Yusufeli köylerine yerleştirilmiştir (Demirel, 2010:118).

Bölgenin dağlık coğrafi yapısı ve ulaşım olanaklarının sınırlılığı, Artvin ve Yusufeli'nin ulaşımını güçleştirdiğinden, Osmanlı döneminde bu bölgenin idaresi için birçok sancak kurulmuştur. Dolayısıyla bugünkü Yusufeli ilçesinin idari yapısı içerisinde yer alan köyler, Osmanlı fethinden sonra kurulan idari yapıda dört sancak içerisinde yer almıştır. Yusufeli'nin batı tarafından Çoruh Nehri boyu ve çevresinde Göcek (Çeltikdüzü) köyünden bugün İspir ilçesine bağlı Hodoçur bölgesini de içine alan köyler, Pert-Ekrek sancağına bağlıydı. Yusufeli'nin kuzeyinde Sarıgöl ve Öğdem taraflarında kalan köyler ile Dörtkilise (Tekkale) Köyü, livane sancağına bağlıydı. Osmanlı fethinden sonra Aşpişen (Kınalıçam) ve Lök (Morkaya) köyleri Tortum sancağına bağlıyken daha sonra Tavusker sancağına bağlanmıştır. 1878'de Tavusker Rusya'ya bırakılınca, İşhan ve Ohur (Pamukçular) köyleri ile Erkinis (Demirkent) nahiyesine bağlı köyler işgalden sonra Tortum kazasına bağlanmış ve 1893'te Kiskim kazasına bağlanmıştır (Demirel, 2010:119).

1848 yılında Pert-Ekrek ve Kiskim kazalarında yaklaşık 8 410 nüfus vardı. Pert-Ekrek kazası lağvedildikten sonra, bu iki kazanın köyleri Kiskim kazasına bağlandı (Demirel, 2010:123).

1894 yılında 70 köyü olan Kiskim kazasının 6 350 hanede toplam 34 930 nüfusu vardı. Bu nüfusun 18 572'si erkek ve 16 880'i kadın idi. 1900 yılında Kiskim kazası nüfusu 38 964'tür (Demirel, 2010:125). Osmanlı Döneminde erkek nüfus, kadınlardan daha fazla iken, Cumhuriyet Döneminde ise kadın nüfus daha fazladır (Artvinli, 2013:268).

1921'de Artvin, anavatana katılınca il yapıldı, Yusufeli ilçesi de 1926'da Artvin iline bağlandı. Bu arada Hodoçur ve çevre köyler, Yusufeli'nden alınarak Erzurum'un İspir ilçesine bağlandılar. 1926 yılındaki idari düzenlemeler ile Yusufeli ilçesi bugünkü idari yapısına kavuştu. 1933'te Artvin ilçe yapılırken, Yusufeli'de Artvin'den alınıp Erzurum'a bağlandı. 1936'da Artvin'in tekrar il olmasıyla, Yusufeli, Erzurum'dan alınıp yeniden Artvin'e bağlandı. 1936 yılında Yusufeli, merkez bucağına bağlı 45 köy, Erkinis (Demirkent) bucağına bağlı 10 köy olmak üzere toplam 55 köyden oluşuyordu (Artvinli, 2013:268). 1936'da merkezi Artvin olarak kurulan Çoruh Vilayeti'nin kazası durumuna gelen Yusufeli, bugünkü yerine 1950 yılında taşınarak işlevini sürdürmektedir (Artvinli, 2000:1). Böylelikle ilçe bugünkü görünümünü almış ve nüfus olarak da gelişmeler devam etmiştir.

Bu bağlamda ilçedeki nüfus değişimlerinin, ilçenin bugünkü görünümünü almasında büyük rol oynadığını söylemek mümkündür. İlçenin geçmiş tarihinde çeşitli medeniyetlerle etkileşim içine girmiş olduğu, değişik medeniyetlerle etkileşimleri sonucunda da hem ticari hem turistik aktiviteler gerçekleştirildiği önemli bir gerçektir. İlçenin konumunun müsaitliği, ayrıca nüfus için gayet korunaklı ve ikliminin de çevresine göre sıcak olması, ilçenin geçmişten bugüne turistik açıdan çekici bir merkez olmasını sağlamıştır.

Yusufeli ilçesinin Cumhuriyet dönemindeki nüfusun gelişimine baktığımızda; Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Türkiye'nin nüfusu 13 648 270, Yusufeli ilçesinin nüfusu ise 26 390 olarak tespit edilmiştir. 1935 yılı nüfus sayımında nüfusun 30 908'e yükseldiği ve bunun 579 kişinin (% 1,87) Yusufeli ilçe merkezinde, 30 329 kişisi de (% 98,13) kırsal kesimde yaşamaktaydı. 2016 yılı nüfus sayımında ise Yusufeli merkez nüfusu 7 634 kişi (% 25,50), toplam kırsal nüfus ise 12 958 kişi (% 74,50) olduğu görülmektedir. Bu durum Yusufeli ilçe merkez nüfusunun arttığını göstermektedir (Tablo 1.9). Ayrıca Yusufeli ilçesi Artvin ilinin en büyük yüz ölçüme sahip (2 327 km²) ilçesidir. 1975 yılı içerisinde nüfusu 43 356 olan ilçede km²'ye 19 kişi

düşmekteyken, 2016 yılı nüfus sayımı itibariyle nüfusu 20 592 olan ilçede km²'ye 9 kişi düşmektedir ki bu oran Türkiye genelinin (km²/100 kişi) çok altındadır.

Tablo 1.9: Yusufeli İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimleri (1927-2016)

SAYIM YILI	TOPLAM NÜFUS	İLÇE MERKEZİ NÜFUSU	TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)	KIRSAL NÜFUS	TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)
1927	26 390	...	...	...	...
1935	30 908	579	1,87	30 329	98,13
1940	32 080	666	2,07	31 414	97,93
1945	31 984	686	2,14	31 298	97,86
1950	33 218	812	2,44	32 406	97,56
1955	35 673	1 743	4,89	33 930	95,11
1960	39 470	1 624	4,11	37 864	95,89
1965	41 304	2 183	5,28	39 121	94,72
1970	42 546	2 466	5,80	40 080	94,20
1975	43 356	3 050	7,03	40 306	92,83
1980	41 110	2 948	7,17	38 162	92,46
1985	39 238	2 960	7,54	36 278	89,33
1990	37 060	3 954	10,67	33 106	79,04
2000	29 133	6 105	20,96	23 028	73,48
2007	22 945	6 085	26,52	16 860	73,48
2008	22 220	6 106	27,48	16 114	72,52
2009	21 758	5 844	26,86	15 914	73,14
2010	21 513	5 863	27,25	15 650	72,75
2011	21 725	6 318	29,08	15 407	70,92
2012	22 234	6 856	30,83	15 378	69,17
2013	22 093	7 142	32,32	14 921	67,68
2014	22 093	7 260	32,86	14 839	67,14
2015	20 917	7 804	37,30	13 113	62,07
2016	20 592	7 634	37,07	12 958	62,93

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim: 03.05.2016).

Tablo 1.9 incelendiğinde, 1927 yılında gerçekleştirilen ilk sayım yılından 2016 yılına kadar geçen süreç içinde ilçenin toplam nüfusunda inişli çıkışlı evreler yaşandığı görülmektedir. İlçe nüfusu 1927 yılından itibaren sayım dönemlerinde artış oranları değişse de 1975 yılına kadar sürekli artış eğilimi göstermiştir. 1927-2015 yılları arasındaki dönemlerde en yüksek nüfus miktarına ise 43 356 kişiyle 1975

yılında ulaşmıştır. 1975 yılından itibaren ilçenin nüfus miktarında azalışlar ve artışlar olmuş, 2016 yılı itibariyle ilçe nüfusu 20 592 kişiye kadar düşmüştür (Tablo 1.9).

Bu bağlamda 1970'li yıllarda Avrupa ülkelerine Türkiye'den işçi alımları başlayınca, Yusufeli'den de çok sayıda insan, 1970'li yılların sonlarında Almanya, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine çalışmak için gitmişler ve birçoğu oralarda yerleşmiş, geri dönmemişlerdir. 1975 yılı sayımından sonraki sayımlarda da görülen nüfus azalmasında bu durumun payı oldukça önemlidir (Artvinli, 2013:270).

Son 88 yılda Türkiye nüfusu yaklaşık altı (5,7) kat artış göstermiştir. Aynı dönemde, Yusufeli ilçesinin nüfusu 1975 yılı baz alındığında yaklaşık 2,7 kat azalış göstermiş ve 2016 yılında 20 592'ye gerilemiştir. 1927-2016 döneminde en yüksek yıllık nüfus artış hızının % 12,5 ile 1955-1960 döneminde, en düşük yıllık nüfus artış hızının ise yaklaşık % -24,1 ile 1990-1997 döneminde gerçekleştiği görülmüştür (Tablo 1.9). 2015 yılı TÜİK verilerine göre Yusufeli ilçesinin yıllık nüfus artış hızı % -31,9 iken 2016 yılında ise ilçenin yıllık nüfus artış hızı, % -15,7 olmuştur.

1935 yılında yapılan sayım sonuçlarına göre Yusufeli ilçe merkez nüfusu 579 (% 1,87) kişi, kırsal nüfus ise 30 329 (% 98,13) kişi olarak belirlenmiştir. 2016 yılında ise kentsel nüfus 7 634 (% 25,50) kişi olmuştur. Ülkemizde ise nüfusun 2016 yılı itibariyle yaklaşık % 92'si il ve ilçe merkezlerinde, % 8'i de kırsal alanda yaşamaktadır. Bu da bize Yusufeli ilçesindeki kentsel nüfus oranının Türkiye ortalamasının oldukça altında olduğunu göstermektedir. İlçedeki kırsal-kentsel nüfus değişimi, ülkemiz ve dünyadaki eğilimlere paralel bir şekilde kentsel nüfusun her geçen gün diğer nüfus aleyhine bir artış göstermesi ve nüfusun kentlerde toplanması şeklinde bir durum sergilemektedir. Bu değişimlerdeki en temel unsurun kırsal kesimden kentlere doğru meydana gelen göç aktivitesi olduğu görülmektedir.

1.2.1.2. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ve cinsiyet oranlarını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle cinsiyet ve yaş yapısı ile ilgili özelliklerin bilinmesi, bazı sosyal ve ekonomik amaçlı sorunların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır (Yazıcı, 1998:70) Hemen her bölgenin, her ilçenin nüfus yapısı çeşitli sebeplerden dolayı farklılık gösterir. Nüfustaki en önemli değişkenlerden biri olan yaş ve cinsiyet yapısı, yalnız demografik yönden değil sosyal ve ekonomik bakımdan da önem arz eder (Bekdemir, 2007:82). Belirli bir mekânda nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş arasındaki nüfus miktarları, işgücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları göçler bakımından önem taşımaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2009:266).

Yusufeli ilçesinde göç olayının göstergelerinden biri de mevcut nüfusun yaş yapısıdır. 2015 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre; nüfusun yaş yapısını gösteren tabloyu incelediğimizde, ağırlıklı yaş grubunun 15-64 yaş grubu olduğu görülmektedir (Tablo 1.12). Bu yaş grubunda olanların sayısı 13 222 kişidir ve toplam nüfus içindeki oranları da % 65'in üzerindedir. İkinci en büyük değer ise 65+ yaş grubuna aittir. Bu yaş grubu ise 4 221 kişi ile toplam nüfusun % 19'una denk düşmektedir. Yusufeli ilçesinde genel nüfus içindeki payı en az olan yaş grubu ise 0-14 yaş grubudur. 3 274 kişinin bulunduğu bu yaş grubu toplam nüfusun % 16'sını oluşturmaktadır. Yusufeli ilçesindeki nüfusta; çocuk nüfusun oranı az, buna karşılık yaşlı nüfusun oranı ise oldukça fazladır. Diğer bir ifadeyle, ilçede bağımlı nüfusun miktarı ve oranı giderek artmaktadır. Bu durum, çalışma çağında ve doğurgan yaştaki (15-64 yaş) nüfusun daha fazla göçe katıldığını göstermektedir.

Tablo 1.10: Yusufeli İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2015).

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	1 083	555	528
5-9	1 015	532	483
10-14	1 176	570	606
15-19	1 350	711	639
20-24	1 265	650	615
25-29	1 333	692	641
30-34	1 226	651	575
35-39	1 268	665	603
40-44	1 267	639	628
45-49	1 217	626	591
50-54	1 487	689	798
55-59	1 317	647	670
60-64	1 492	663	829
65-69	1 246	558	688
70-74	1 105	505	600
75-79	961	468	493
80-84	727	382	345
85-89	300	146	154
90+	82	42	40
Toplam	20 917	10 391	10 526

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim: 03.05.2016).

Nüfusun diğer bir değişkeni ise cinsiyet yapısıdır. İlçedeki cinsiyet yapısı incelendiğinde genel olarak kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar kadın nüfus erkek nüfusa göre daha fazladır. Son yıllarda erkek nüfus kadın nüfusa yaklaşmış durumdadır. 2015 yılı sayımına bakıldığında 20 917 kişilik nüfusun % 49,5'inin erkeklerden, % 50,5'inin kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Tablo 1.10). Bu bağlamda toplam nüfus içerisinde kadın ve erkek sayılarının farklılıklar göstermesinin çeşitli nedenleri vardır. Her ne kadar doğumlar ve ölümler önemli rol oynamaktaysa da, iç ve dış göçlerin de etkisi büyüktür. Çünkü bilindiği üzere göç hareketlerine daha çok erkek nüfus katılmaktadır ve sonuçta göç alan yerlerde erkek nüfus fazlası, göç veren yerlerde ise, kadın nüfus fazlalığı ortaya çıkmaktadır.

İlçedeki genç nüfusu içeride tutacak istihdam olanaklarının sağlanması, turizm sayesinde mümkün olacaktır. Çünkü ilçede turistik çekiciliklerin gayet fazla

olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilçede turistik yatırımların çoğaltılması, ilçeye turizm ve otelcilik lisesi kurulması ve var olan meslek yüksekokulu bünyesinde turizm ve otel işletmeciliği bölümü açılması, hem ilçedeki genç nüfusun dışarıya g etmesini engellenmiş olacak hem de turizm faaliyetleri için nitelikli elemanlar yetişmesini sağlayacaktır.

1.2.1.3. Nüfus Hareketleri

1.2.1.3.1. Gler

G, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli değiştirme olayını ifade etmektedir (Tümertekin ve zg, 2009:289). Türkiye’de doğdukları yerleri terk ederek başka yerlere yerleşen nüfus miktarı özellikle 1950 yılından sonra dikkat çekici bir şekilde artmaktadır. Bu durum Yusufeli ilçesi için de geçerli olup, ilçede gler genelde ailenin tamamının katıldığı gler şeklinde gerçekleşir. Bazen de aileden sadece babanın ya da erkek çocukların katılımıyla gurbetçi denilen mevsimlik işgücü gleri de meydana gelmektedir (Tıraş, 1997: 169). Günümüzde geçici işgücü artık iyice azalmış olup, gler daha çok aile bireylerinin tümünün katılımıyla gerçekleşmekte olup, göç eden nüfusun miktarı elde veri olmamakla birlikte, ilçedeki mevcut nüfustan daha fazla olduğu sanılmaktadır (Gök, 2010:53).

Gler, yerleşmelerin nüfus miktarlarını etkilediği gibi, nüfusun demografik yapısında da bazı değişikliklere neden olmaktadır. Ayrıca, nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da etkilemektedir. Diğer taraftan, glerle yerleşmelerin nüfusunda meydana gelen hızlı artış veya azalmalar, zaman içinde altyapı yatırımlarının yetersiz kalması, işsizlik, gecekondü, evre sorunları, bazı hizmet yatırımlarının yetersiz kalması ve ekonomik kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmemesi gibi sorunlara da yol açmaktadır.

Araştırma sahasında, kırsal kesimden kopan nüfusun şehirlere yönelmesi tarzında karşımıza çıkan göçün, şehirselleşme sürecinden ziyade, kırsal iticilikten kaynaklandığı gerçeğiyle karşılaşılır. Bu iticilikler ise; yoksulluk, işsizlik, çevresel faktörler, siyasi baskılar ve iç karışıklıklar gibi çeşitli nedenlere dayalı olarak gerçekleşmektedir. Ancak, Yusufeli ilçesindeki göçlerde öne çıkan neden işsizlik ve geçim sıkıntısı olarak göze çarpmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de yukarıda sayılan nedenlere bağlı olarak iç göçler olmakla birlikte, daha çok ekonomik nedenlere dayalı göçler meydana gelmektedir. Ancak TÜİK istatistiklerinde iç göçler başlığı altında ilden ile göçler şeklinde veri bulunmamaktadır. Bu yüzden, Yusufeli ilçesinin göç rakamlarını elde etme imkânı olmamıştır. Ama bilinen bir gerçek var ki, ilçe nüfusu sürekli azalmaktadır. Bu azalışın en önemli nedeninin göçler olduğu bilinmektedir. Çünkü bugün başta İstanbul ve Bursa olmak üzere, çok sayıda nüfusun, ülkenin gelişmiş bölgelerine göç ettiği bilinmektedir. Sadece 2013-2014 dönemine ait nüfus verilerinin karşılaştırılmasından bile, ilçenin göç verdiğini anlamak mümkündür. 2013 Adrese Dayalı Nüfusu 22 093 iken 2014’te 21 596’ya düşmüştür. Bir yıllık sürede meydana gelen doğumlar ile ölümleri dâhil etmezsek, ilçe nüfusunda 497 kişilik bir azalış vardır. Kaldı ki doğumlar ölümlerden her zaman daha fazla olacağından, doğumlar yoluyla da nüfusa bir ilavenin olması söz konusudur. Fakat göç eden kişi sayısı o kadar fazladır ki doğumlar bile nüfusun çoğalmasına etki etmemektedir.

Az gelişmiş ülke ve bölgelerden, gelişmiş ülke ve bölgelere doğru olan göçlerin meydana gelişinde itici ve çekici faktörlerin rolü büyüktür, göçleri inceleyen coğrafyacılar, kendi yerlerini terk eden insanları bu karara götüren itici faktörler ile, onları diğer yerlerden daha çok belirli yerlere çeken itici faktörlerin neler olduğunu bulmaya çalışırlar (Tümertekin ve Özgüç, 2009:296). Özellikle itici faktörler, insanları yaşadıkları mekânlardan koparıp, daha önce hiç bilmedikleri ve yaşamadıkları yerlere doğru sürükleyebilmektedir. Gerçi günümüz dünyasındaki iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde insanlar artık hem Türkiye’yi hem de dünyayı daha yakından tanıma fırsatını yakalamışlardır. Bu yüzden, göçe katılan insanlar

eskiye nazaran gidecekleri yerler hakkında da bilgi sahibi olmaktadırlar (Gök, 2010:54). Bu bağlamda ilçeden göçün hızlanmasında ekonomik nedenlerin yanı sıra, ulaşım ve iletişimin de gelişmesi, insanların daha iyi yaşama arzusu da etkili olmaktadır. Daha önce göç etmiş insanların, kısa süreli de olsa ilçeyi ziyaretleri ve bazen de ilçedeki insanların telefonla veya bizzat giderek, göç edenlerin buldukları şehirleri görmeleriyle oluşan diyaloglar, göçün şiddetini artırmaktadır (Gök, 2010:54).

Kırsal alanlarda yaşayanların en önemli sorunlarından birisi işsizliktir. Kırsal yörelerde turizmin gelişmesi, yeni yatırımların yapılması (otel, motel, restoran) ve sonucunda çok sayıda kişinin işe alınması anlamına gelmektedir. Bu durum hem kırsal bölgenin, hem de ülkenin istihdamına olumlu katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, kırsal alanlarda özellikle tarımın yoğun olduğu yerlerde gizli işsizlik oranı da en aza inmiş olacaktır. Kırsal alanlarda tarımla uğraşan kişinin gelirlerinin yetersiz ve istikrarsız oluşu, kırsal yoksulluğun daha geniş toplum kesimlerini etkilemesine neden olmaktadır. Ancak, yörede turizmin gelişmesine paralel olarak, bölgede gelirlerin artması tarım sektöründe üretim kapasitesinin artmasına, standartizasyon sağlanmasına ve kaliteli ürünün gerçek fiyatını bulmasına katkı sağlar. Bunun sonucunda o yörede tarımla geçinen kesimin gelirinde gerçek bir artış olacaktır. Tarım ekonomisinin yaygın olduğu bölgelerde turizmin gelişmesiyle tarımla geçinenlerin hem refah düzeyi artmış olacak hem de gelire bağlı olarak yoksulluk da azalmış olacaktır (Çeken, Karadağ ve Dalgın, 2007:10).

Ayrıca, ilçedeki Çoruh Nehri üzerinde çok sayıda hidroelektrik santral ve barajların yapımının başlaması dolayısıyla başta Yusufeli ilçe merkezi olmak üzere, çok sayıda yerleşmenin baraj ve HES projeleri kapsamında kalması da göçü teşvik etmiştir. İlçeden dışarıya doğru olan göç hareketinin bir nebze de olsa azalması ve çalışma çağındaki nüfusun göçe katılmasını engellemek için, ilçede turizmle ilgili eğitim kurumları, çalışma yerleri, tanıtım şirketleri, rehberlik yerleri, yeni istihdam yaratacak işyerlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi de ilçeye yapılacak yatırımlara ve turizmin gelişmesine bağlıdır.

1.2.1.4. Eğitim Durumu

Nüfusun eğitim seviyesi ile toplumun gelişmişliği arasında doğru orantı bulunmaktadır. Bir toplumda eğitim seviyesi yükseldikçe toplum gelişip, ilerlemekte ve medenileşmekte, eğitim seviyesi düştükçe toplum geri kalıp, çağdaşlaşma çizgisinden uzaklaşmaktadır. Nitekim bunun somut örneklerini hem dünyadaki ülkeler arasında hem de ülkemizdeki bölge ve kentlerimiz arasında görebilmekteyiz. Böylesine önemli bir göstergenin toplumdaki yansımalarının, çağdaş ülkeler düzeyine ulaşmasına katkı yapan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri de inceleme alanında olduğu gibi turizm faaliyetidir. Ülkemizde turizm, geliştiği yerlerde eğitim seviyesinin yükselmesine, toplumda eğitime olan ilginin ve talebin artmasına olumlu yönde katkı yapmaktadır (Sezer, 2011:186).

Bu nedenle Yusufeli ilçesi gibi birbirinden değerli doğal ve beşeri zenginliklere sahip sahalarda, yöre halkının turizme olan bakış açısının değiştirilmesinde ve dikkatlerinin buna yöneltilmesinde eğitim önemli bir etkidir. Nitekim Yusufeli ilçesinde okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde pekçok eğitim öğretim kurumu faaliyet göstermekte olup, yöre halkı tarafından okumaya büyük önem verilmektedir. Bunda, Yusufeli ilçesinin engebeli ve dağlık arazilerin yaygın olması, tarım arazilerinin azlığı, sanayi tesislerinin bulunmayışı gibi faktörler etkili olmaktadır. Bu yüzden çocuklarını okutmak, ailelerin gözünde onların hayat şartlarının düzelmesi ve yaşam kalitelerinin artması için en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Eğitim durumunun iyileşmesi, üniversite mezunlarının artması, lisan bilen kişilerin çoğalması, turizm faaliyetlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü turistik hizmetler için gereken elemanların yetiştirilmesi, turistik hizmetlerin profesyonelleşmesi ve kaliteli hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda ilçedeki eğitim merkezi durumları hakkında bilgi verilecektir.

Yusufeli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Yusufeli ilçesinde 2017 yılı itibariyle 1 resmi anaokulu; derslik sayısı 4, öğrenci sayısı 126, 23 ilkökul, 11 ortaokul, 4 lise, 1 öğretmen evi ve akşam sanat okulu, 1 Halk Eğitim Merkezi, 12 Mesleki Eğitim Merkezi bulunmaktadır. İlçede toplam 36 okul, 208 derslik, 265

öğretmen ve 2 528 öğrenci bulunmaktadır. İlçede derslik başına 12,5 öğrenci düşmektedir ki Türkiye geneline (29) göre çok iyi durumdadır. İlkokulda okullaşma oranı % 99,5 düzeyinde ve bu oran, Türkiye geneliyle (% 99,5) aynı düzeydedir.

Yusufeli İlçe Mili Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Yusufeli ilçesinde 2017 yılı itibariyle 3 adet birleştirilmiş sınıflı ilkokul, 10 adet ilkokul olmak üzere toplam 13 ilkokul bulunmaktadır. Birleştirilmiş sınıflı okullarda 9, diğerlerinde 59 olmak üzere toplam 68 derslik bulunmaktadır. Birleştirilmiş sınıflı ilkokullar ve normal ilkokullardaki öğrenci sayısı 999'dur. Bu okullarda 73 öğretmen görev yapmaktadır.

Yusufeli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Yusufeli ilçesinde 2017 yılı itibariyle 12 adet ortaokul bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesi yatılı bölge okulu, 10 tanesiye resmi ortaokuldur. Resmi ortaokullarda 67 derslik, yatılı ortaokullarda 20 derslik olmak üzere toplam 87 derslik bulunmaktadır. Resmi ortaokullarda 1 057, yatılı ortaokullarda 180 olmak üzere toplamda 1 237 öğrenci bulunmaktadır. Bu okullarda 133 öğretmen görev yaparken, derslik başına düşen öğrenci sayısı 14,1 ile Türkiye ortalamasının (29) çok altındadır. Ortaokulda okullaşma oranı % 96 düzeyinde ve Türkiye geneline (% 94,5) göre daha iyi durumdadır. İlçede ilkokul ve ortaokul düzeyinde taşınmalı sistemle eğitim-öğretim de yapılmaktadır.

Yusufeli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre İlçede 2017 yılı itibariyle 2 genel lise, 1 adet imam hatip lisesi, 1 adet yatılı lise olmak üzere 4 adet lise bulunmaktadır. Genel liselerde 30, imam hatip lisesinde 12 olmak üzere toplamda 42 derslik bulunmaktadır. Genel liselerde 533, imam hatip lisesinde 185 olmak üzere 718 öğrenci bulunmaktadır. Bu okullarda 68 öğretmen görev yaparken, derslik başına düşen öğrenci sayısı 18,41 civarında ve Türkiye geneline (29) göre çok iyi durum sergilemektedir. Ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranı % 93 düzeyinde ve Türkiye geneline (% 76,6) göre çok daha iyi durum arz etmektedir.

Yusufeli ilçesindeki yükseköğretim durumuna baktığımızda, bir adet devlete ait yüksek öğrenim kurumu bulunmakla birlikte, özel veya vakıf üniversitesi bulunmamaktadır. İlçedeki üniversite; Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü'nün

Artvin ili Yusufeli ilçesinde Yusufeli Meslek Yüksekokulu kurulması konusundaki teklifi 07.12.2007 tarihli Yükseköğretim Genel Kurul toplantısında incelenmiş ve 2547 Sayılı Kanun'un 2880 Sayılı Kanun'la değişik 7/d-2 maddesi uyarınca Yusufeli Meslek Yüksekokulu kurulmuştur. İlçedeki Yüksekokul Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü Maliye Programına ve Yönetim Organizasyon bölümü Yerel Yönetimler Programına sahiptir (<http://www.artvin.edu.tr/tr/menu/2305/2064/tarihce>. Erişim: 11.01.2017).

Yusufeli ilçesinde 2017 yılı itibariyle okuryazar oranı % 95 düzeyinde ve Türkiye geneline göre (% 94) biraz yüksek bir değer sergilemektedir. Bu oran erkeklerde % 98'in üzerindeyken, kadınlarda % 92 civarındadır. Konumuz itibariyle Yusufeli ilçesinde özellikle turizm alanında eğitim veren okulları incelediğimizde gerek ortaöğretim, gerek yükseköğretim düzeyinde eğitim veren kurum olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ortaöğretim düzeyinde eğitim veren turizm ve otelcilik meslek liseleri ve Yusufeli Meslek Yüksek Okulu bünyesinde turizmle ilgili eğitim veren bölümler açılmalıdır. Dolayısıyla gerek Yusufeli ilçesinde gerekse ülkemizin diğer yerlerinde turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu kalifiye eleman ihtiyacının karşılanması bağlamında ortaöğretim ve özellikle yükseköğretim düzeyinde eğitim veren bu tür eğitim kurumlarının artması, ülkemizdeki turizm faaliyetlerinin gelişmesine ve hedeflenen turizm durumuna ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.2.2. Yerleşme-Turizm Etkileşimi

Yerleşmelerin sahip oldukları ilgi çekici özellikler, turistler için oldukça önemli çekim unsurlarıdır. Özellikle geleneksel mimariyle yapılmış tarihi eserler, kiliseler, camiler ve diğer geleneksel mekânların bulunduğu yerleşmeler, kültür turizmi ve kırsal turizm gibi turizm türleri açısından değerlendirilebilmektedir. Yusufeli ilçesi de sahip olduğu gerek sivil mimari örneklerinin bulunduğu kent yerleşmeleriyle, gerekse kırsal sahalarda bulunan özgünlükleri büyük oranda korunmuş yayla ve köy yerleşmeleriyle dikkat çekmektedir.

Yerleşme en dar anlamı ile oturlan, barınılan bir yeri, yerleri ifade eder. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde insanlar tarafından kullanıldığında doğal korunaklı alanlar (inler, mağaralar, ağaç kovukları vb...), insanlar tarafından inşa edilmiş basit yapılar (seyvan, gelik, hollik, ağıl...) ve yine gelişen bilgi ve teknolojiye bağlı olarak inşa edilen gösterişli yapılar (çok katlı evler, apartmanlar, gökdelenler...) yerleşme olarak kabul edilir. Ancak terim geniş anlamda sadece barınılan alanları değil, bu barınma alanları çevresinde yer alan yararlanma bölgesini, ekonomik faaliyetlerde bulunulan bölgesini de kapsar (Doğanay, 2014:23).

1.2.2.1. Kentsel Yerleşme

İnsanoğlunun ilk yerleşime başladığı yerler, nehir kenarları olmuştur. Çoruh Nehri boyunca kurulan iskân yerlerinden oluşan Yusufeli bölgesi, ilk çağlarda kurulan yerleşim yerlerindendi. Yusufeli'nin birçok köyünde eski çağlardan kalma yerleşim yerlerinin kalıntıları mevcuttur (Demirel, 2010:111) (Fotoğraf 1.10). Çoruh Havzası tarih öncesi devirlerde yaşamış kültürlerin izlerini taşımaktadır. Çoruh Havzası'nın orta bölümünde yer alan Yusufeli bölgesinde kalkolitik çağın bakır devrine (M.Ö. 9 500-3 000) ait kalıntılar bulunmuştur. 1955 yılında yol yapımı sırasında Yusufeli'nin Nizgevan (Demirköy) köyünde bir bakır balta çıkarılmıştır. Bakır baltanın bulunması bölgenin tarih öncesi çağlarını aydınlatır nitelikte olup Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir (Demirel, 2010:13).

M.Ö. 7-6. Yüzyıllarda Çoruh Havzası'na civar ülkelerde büyük değişiklikler olmuştur. Eski krallıklar yıkılmış yenileri boy göstermiştir. Bu sırada birçok halk kitleleri yerlerinden oynamış, yeni gelenler eskileri ya yerlerinden çıkarmış ya da karışarak yeni karışık toplumlar oluşturmuşlardır (Demirel, 2010:15). Böylelikle günümüze kadar gelinmiştir.

Günümüzde ise Yusufeli ilçesi Artvin iline bağlı ve ilin en büyük yüz ölçümüne sahip (2 327 km²) ilçesidir. Çok geniş bir yüz ölçümüne sahip ilçedeki

yerleşmeler çeşitlilik göstermektedir. Yerleşmelerin genellikle engebeli arazilerin etekleri ve vadi içerisindeki düzlüklerde olduğu görülür. Bu durum ilçe yerleşmesine de etki etmektedir.

Yusufeli ilçe merkezi yedi ayrı mahalleden oluşmaktadır. Bu mahalleler; Merkez, Erdemler, Hasanağa, Evren, Kazım Karabekir, Demirçubuk ve Arıklı'dır. Bunlardan Merkez, Kazahora ve Hamzet Mahalleleri Altıparmak Çayı'nın Çoruh Nehri ile bulunduğu kesim çevresinde kurulmuşlardır. Diğer mahalleler birbirlerinden oldukça uzakta ve toplu bir form göstermektedirler. Yörede mahallelerin kurulmasında yüzey şekilleri ve toprak ana etkindir. İlçe merkezinde yapılan ilk konutlar, Altıparmak Çayı ve Çoruh Nehri'nin taşkınlarından korunmak ve mevcut topraklardan daha iyi faydalanabilmek için, yamaçlarda inşa edilmişlerdir. Ancak daha sonra nüfusun artmasına ve bina yapılabilecek arazinin azalmasına bağlı olarak, binaların vadi tabanlarına da inşa edildikleri görülmektedir (Tıraş, 1990:71).

Ticari, idari ve kamu kuruluşlarına ait bina ve yerleşmelerin Merkez Mahallesiinde bulunmasından dolayı, bu mahalle ilçe merkezinin en önemli mahallesini oluşturmaktadır. Bundan dolayı Yusufeli ilçesi imar planı, Merkez, Kazahora ve Ahalt Mahalleleri için yapılmıştır (Tıraş, 1990:71). Bu bağlamda nüfusun büyük bir bölümünün ilçe merkezinde toplandığı görülmektedir.

Yusufeli ilçe yerleşmesi, Yusufeli Barajı yapım çalışmaları sebebiyle ileri bir tarihte, yapım aşamasında olan yeni yerleşim yerine taşınacaktır.

Fotoğraf 1.10: Yusufeli'de Eskiçağ Yerleşme Kalıntılarından Tekkale Kalesi (<http://neredenegezilir.blogspot.com>. Erişim Tarihi: 12.02.2016).

1.2.2.2. Kırsal Yerleşmeler

Kır yerleşmeleri; köy altı yerleşmeleri, köyler ve kasabalar olarak üçe ayrılmaktadır. Başlıca köy altı yerleşmeleri; yayla, kom, mezra, ağıl, oba, divan, çiftlik ve damdır. Yusufeli ilçesinde en yaygın köy altı yerleşme şeklini yaylalar oluşturmaktadır. Yayla yerleşmeleri ortalama 15-20 bazen daha fazla konuttan oluşan ve oba adı verilen küçük yerleşme kümelerinden oluşur. İlçenin yüksek kesimlerinde yüzlerce yayla yerleşmesi bulunmaktadır. İlçe genelinde yaklaşık 50 köyün yaylası vardır ve bunlardan en az 20'si her yıl yaylaya çıkmaktadır.

İlçede en tanınmış yaylalar, Yaylalar Köyü, Altıparmak Köyü, Tekkale Köyü Yaylalarıdır. Aynı zamanda bu yayla yerleşmeleri günümüzde önemli birer turizm merkezi durumuna gelmişlerdir. Diğer önemli yayla yerleşmeleri ise Kılıçkaya Köyü, Yüncüler Köyü ve Dokumacılar Köyü Yaylalarıdır (Fotoğraf 1.11). Yaklaşık 1 500-2 000 m yükselti kuşağı basamakları üzerinde kurulmuş yaylalar, geçici yerleşmelerdendir. Yazları yaylaya çıkan aileler, kışları yaylaları terk ederek daha alçak yerleşmelere ve sürekli yerleşme yerleri olan köylere dönerler. Yayla

yerleşmelerinde konutlar genelde gevşek dokulu bir dağılım gösterir. Bunun nedeni ise, meskenlerin önünde yer alan alanda ot yetiştiriciliği veya küçük çaplı tarımsal faaliyetlerin yapılmasıdır.

İlçede, yayla yerleşmelerindeki meskenlerde geçmiş dönemlerde yapı malzemesi olarak daha çok taş ve ahşap kullanılırken, günümüzde bunun yerini modern yapı malzemeleri almıştır. İlçedeki yaylacılık faaliyetleri hemen tümüyle ekonomik amaca yöneliktir. Son zamanlarda ise yaylacılık faaliyetlerinin gayet azaldığı, yöreye gelen yerli ve yabancı turistlerin yazları turistik aktiviteler gerçekleştirmek üzere yaylalara çıktığı görülmektedir.

Fotoğraf 1.11: Yusufeli İlçesinin Dokumacılar Köyü Yayla Yerleşmesinden Bir Görünüm (<http://www.paramio.com.tr>. Erişim Tarihi: 25.12.2016).

İlçeyi, kuzeyden Doğu Karadeniz Dağları, güneyden ise Mescit Dağları sınırlandırmaktadır. Çoruh Nehri ve kollarının açtığı vadiler hariç, arazi hemen tümüyle dağlık ve eğimli alanlardan oluşmaktadır. Köylerin % 65'i 1 000-2 000 m yükseltide yer alır (Fotoğraf 1.12). Bunun nedeni, yüksek kesimlerde hayvanların beslenebilmesi için otlak sahalarının mevcudiyeti, vadi taban ve yamaçlarında ise bağ ve bahçelik alanların varlığı dolayısıyla insanların her iki iktisadi faaliyet sahası

arasında erişebilme yönünden en uygun konumları yerleşmek için seçmeleridir (Tıraş, 2002:140). İlçe merkezi de dâhil 50 yerleşme, yükseltisi 600 ile 1 500 m arasında değişen vadiler ile vadi yamaçlarında kurulmuştur. Diğer 13 yerleşme ise 1 500 m'den daha yüksek alanlarda bulunmaktadır. Nüfusun toplanma alanları da yine vadi içleri ve vadi tabanlarına yakın olan yamaçlardır (Gök, 2010:48).

Köylerde temel ekonomik faaliyetler ekip biçmeğe, hayvancılığa ve bahçeciliğe dayanır. Genel anlamda köyler, ekinci köyler, bahçeci köyler ve hayvancı köyler olarak sınıflandırılabilir (Bekdemir ve Sezer, 2016:42). Yüksekte yer alan köylerde patates, soğan, tahıl, elma, armut, hayvancılık ön plandayken, alçakta yer alan vadilerin içerisinde zeytin, üzüm, incir, kavun, karpuz, nar ve her türlü sebze-meyve yetiştirilip hayvancılık da yapılmaktadır. Aslında çoğu köy yerleşmesinde bu tarımsal faaliyetlerin bir arada yapıldığı da bir gerçektir.

Yusufeli ilçesinde 500 civarında da mezra yerleşmesi bulunmaktadır (Fotoğraf 1.13). Daimi yerleşmelere göre oldukça yüksek kesimlerde bulunan mezraların büyük çoğunluğu 2 000 m'nin üzerindeki yükseltilerde bulunmaktadır. Daha çok hayvancılık ve hayvancılıkla ilgili zirai faaliyetlerin yapıldığı bu yerleşmelerin bazılarında 1980'li yıllara kadar kış aylarında da nüfus bulunmakta idi. Ancak, göçün hızlanması ile birlikte mezraların bazılarında sadece yaz aylarında nüfus bulunmaktadır (Gök, 2010:48)

Fotoğraf 1.12: Yusufeli Tarakçılar Köy Yerleşmesinden Bir Görünüm.

Fotoğraf 1.13: Yusufeli'de Tarakçılar Köyü Mezra Yerleşmesinden Bir Görünüm.

1.2.3. Ekonomik Faaliyetler-Turizm Etkileşimi

Turizm, ekonomik yapıya kattığı baş döndürücü ivmelerle, emek yoğunluklu bir faaliyet olması nedeniyle, istihdama yaptığı olumlu etkilerle, ülkelerin dış ticaret açığının kapanmasındaki büyük rolüyle, kırsal ve kentsel kalkınmadaki dikkat çekici etkileriyle, bütün dünyada zengin ve fakir fark etmeksizin herkesin kendisine yönelmesine yol açmaktadır. Gerçekten de turizm faaliyetleri geliştiği sahalarda doğrudan veya dolaylı olarak sosyo-ekonomik duruma katkı sağlamakta, adeta sihirli bir dokunuş gibi söz konusu sahaların ekonomik görünümünü değiştirebilmektedir. Turizmin gelişmesi diğer ekonomik faaliyetlerin de gelişmesini sağlayarak ekonomik kalkınmayı hızlandırır. Turizmin ekonomik olarak olumlu etkileri, turizme verilen önemin artıp yatırımların çoğalmasına neden olmaktadır. Kısaca turizm, bir bölgenin sahip olduğu doğal güzelliklerini, tarihi dokusunu, sağlık olanaklarını, sosyo-kültürel ve turistik etmenlerini kullanarak, bölge ekonomisi, imajı ve tanıtımı gibi birçok alana katkı sağlamaktadır (Işık, Ada ve Boztoprak, 2016:11).

Uzun yıllardır gösterdiği gelişme hızı nedeniyle turizmin 21. asrın en büyük ekonomik faaliyeti olacağı tahmin edilmektedir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyinin "dünyanın en büyük endüstrisi, refah ve istihdam yaratan en büyük işvereni" şeklinde değerlendirdiği turizm, bir hesaba göre "her üç saniyede bir yeni iş olanağı" yaratmaktadır. Dünya turizm gelirleri ve turist sayısındaki artış 2001 yılına kadar tahminleri hep doğru çıkarmıştır. Uluslararası turizm 1950'den 2000 yılına kadar % 2 692 oranında büyümüştür. 1950'de dünyada uluslararası turizme katılanların sayısı yalnızca 25,3 milyon, turizm gelirleri de 2 milyar dolar iken, 2000 yılında uluslararası turist sayısı 698 milyona, turizm gelirleri de 476 milyar dolara yükselmiştir. 2014 yılında ise turist sayısı 1 133 milyara, turizm gelirleri de 1 245 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu dev ekonomik pastadan ülkemiz de henüz istenilen seviyede olmasa da giderek artan düzeyde pay kapmaktadır. Nitekim ülkemize 1950'de 28,6 bin turist gelirken, 2014'te 36,8 milyon turist gelmiştir. Turizmden ülkemizin elde ettiği gelir, 1966 yılında 6 milyon dolar iken, 2014 yılında 34,3 milyar dolara ulaşmıştır (Özgüç, 2015:1).

Yusufeli ilçesi ise henüz istenilen düzeyde turizm hareketliliğine sahne olmamış ve turizmin ekonomik katkısı sınırlı düzeyde kalmıştır. Yusufeli ilçesinin ekonomik yapısını incelediğimizde, bu durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İlçedeki faal nüfusun çalışma alanlarına bakıldığında ilk sırayı tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin oluşturduğu görülür. Ülkemiz genelindeyse hizmet sektörü ilk sırada yer alır. İlçedeki faal nüfusun tarım ve hayvancılıktan sonra en yüksek oranda, eğitim, sağlık, ulaştırma, haberleşme vb. alanları kapsayan hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülür. İlçedeki en düşük faal nüfusu barındıran sanayi faaliyetleri daha çok gıda, orman ürünleri, maden, madeni eşyalar, küçük el işi sanayi atölyeleri, elektrikli makineler gibi alanları içermektedir. Yani ilçedeki ticari yapı, tarımsal üretim ve hayvancılığa dayalı imalat üzerine kuruludur.

Bu durumun oluşmasında ilçenin sahip olduğu doğal, beşeri ve ekonomik çevre özellikleri rol oynamıştır. İlçede dağlık ve engebeli arazilerin geniş yer kaplaması, kıyı kesimlerle ve iç kesimlerle olan bağlantısının zayıf olması, denizlere kıyısı olmayışı, buna bağlı olarak ulaşım, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin ilerleyememesini beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda ekonomik hayat öteden beri tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden halkın ihtiyaç duyduğu ürünlerin bir kısmının dışarıdan getirilmesinden ibarettir. Böylelikle ilçedeki arzu edilen ekonomik gelişme henüz gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla turizm faaliyetlerinin ilçedeki bu ekonomik dönüşüme destek olacağı ve özellikle kırsal yörelerin kalkınmasına katkı sağlayacağı görüşündeyiz.

Yusufeli ilçesinde istihdamın büyük bir kısmının tarım ve hayvancılık sektöründe olduğu ve ekonominin temelde tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Yusufeli ilçesinde kırsal nüfus başına düşen tarımsal ürünler üretimi ülke ortalamasından daha düşüktür. Bunun nedeni, ilçenin büyük oranda dağlık ve engebeli yer şekillerinden oluşmasına bağlı olarak tarımsal verimliliğin düşük olmasıdır. Yusufeli ilçesinin tarımsal yapısında Çoruh Vadisi kesimleri ve yüksek kesimler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Çoruh Vadisi'ndeki tarımsal faaliyetler içerisinde zeytin ilk sıradadır. Akdeniz iklimine sahip vadi boyunca zeytin tarımıyla uğraşan aileler bulunmaktadır. Zeytin tarımının

yanı sıra incir, üzüm, şeftali, kayısı, çeşitli meyveler de yetiştirilmektedir. Ayrıca Çoruh Vadisi boyunca seracılık yapılan yerler de mevcuttur. Yüksek kesimlerde ise tarımsal ürün olarak ilk sırada tahıl tarımı gelmektedir. Buna ek olarak yeşil fasulye, patates, ceviz, kabak, lahana yetiştirilmektedir.

2015 yılı itibarıyla Yusufeli ilçesinin 2 327 km²'lik yüzölçümünün sadece 27 539 dekarı tarım alanlarından oluşmaktaydı. Yani ilçe topraklarının sadece % 14'ü üzerinde tarım yapılabilmektedir. Ülkemizde ise bu oran % 30,3 düzeyindedir. Buradan ilçenin sahip olduğu engebeli ve dağlık arazi koşullarının bir yansıması olarak, ülkemiz geneline göre tarım alanlarının daha düşük oranda olduğu görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla Yusufeli ilçesindeki tarım alanlarının yaklaşık % 45'i nadas alanı, % 35'i tahıllar ve diğer bitkilerin ekim alanı, % 10,5'i sebzeler, % 9,5'i de meyveler içecek ve baharat ürünleriyle kaplıdır (Tablo 1.11) (<http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>).

Tablo 1.11: İlçedeki Tarım Alanlarının Dağılımı (2015)

Yusufeli km ²	Tarım Alanları				Meyveler İçecek Baharat
	Toplam Dekar	Tahıl ve Diğer Bitkisel Ü.	Nadas Alanı	Sebzeler	
2 327	27 539	9 845	12 766	2 496	2 432

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>

İlçedeki en önemli gelir getiren tarım ürünü hiç şüphesiz zeytindir. Zeytin yöre insanı için geçim kaynağı olduğu kadar vazgeçilmez bir değerdir. Doğu Karadeniz Bölümü'nde bulunan Çoruh Vadisi boyunca yetiştirilebilen zeytin, normalde Akdeniz iklimi bitki türlerindedir. Fakat zeytin, Çoruh Vadisi boyunca kendine yaşama sahası bulmuş relict türlerdendir. Vadideki iklimin yazları sıcak ve kurak, kışları ılık geçiyor olması da zeytin yetiştiriciliğine zemin hazırlamıştır.

Yusufeli ilçesinde meyvecilik faaliyetleri de sürdürülmekte olup, en çok dut, kayısı, kiraz, nar, incir, kızılıçık, zeytin yetiştirilmektedir (Fotoğraf 1.14) (Tablo 1.12). Ayrıca, ilçede yükseltinin ve sıcaklığın basamak şeklinde artması neticesinde, nisan ayı sonundan eylül ayı sonuna kadar kiraz yiyebilmek mümkündür.

Fotoğraf 1.14: Yusufeli (Çoruh Vadisi) Elverişli İklim Şartları Nedeniyle İncir Yetiştiriciliği de Yapılmaktadır.

Tablo 1.12: İlçede yetiştirilen Meyveler, Üretim Alanları ve Miktarları (2015).

Meyve Adı	Toplu Meyvelik (Dekar)	Üretim (Ton)
Dut	100	999
Kayısı	260	353
Kızılcık	-	228
Kiraz	75	318
Nar	-	114
İncir	10	186
Zeytin	670	133
Ceviz	500	713

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>

İlçedeki sebzeçilik faaliyetleri gelişmemiş durumdadır. Üretim, evlerin önündeki küçük bahçeler ve teraslarda (evlek) aile ihtiyaçlarını karşılamak ve ihtiyaç fazlasını da pazarda satmak için sürdürülmektedir. İlçedeki sebzeçilik faaliyetleri, köylere göre daha yaygındır. İlçede en çok üretilen sebzeler; domates, balkabağı, salatalık, patlıcan ve fasulyedir (Tablo 1.13). 2015 TUİK verilerine baktığımızda, domates 490 dekar alanda yetiştirilip, 2 092 ton ürün alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>).

Tablo 1.13: Yusufeli İlçesinde Yetiştirilen Sebzeler, Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (Ton) (2015).

Sebzeler	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)
Domates	490	2 092
Fasulye	945	945
Hıyar	67	395
Balkabağı	203	507
Biber	15	52
Patlıcan	205	779

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>.

İlçedeki seracılık faaliyetleri, önem arz eden ve gelişme potansiyeli yüksek olan tarımsal faaliyetler arasındadır. Söz konusu faaliyet, 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yıllardan sonra ilçedeki seraların hem kapladıkları alanlar hem de yapılan üretim artmıştır. Nitekim 2015 yılı itibariyle Yusufeli ilçesindeki seraların kapladığı alan 37 dekar, toplam üretim miktarı ise 365 tondur. Yusufeli ilçesindeki seralarda en çok domates ve salatalık yetiştirilmektedir (<http://www.tuik.gov.tr/E.T.: 14.12.2016>) (Tablo 1.14).

Tablo 1.14: Yusufeli İlçesinde Örtü Altı Sebze Üretim Alanları ve Üretim Miktarı (2015).

Örtü Altı Üretim		
Ürün Adı	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)
Domates	20	195
Hıyar	17	170

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 14.12.2016>.

Yusufeli ilçesinde üretilen tahıllar içerisinde daha çok arpa, buğday ve mısır üretilmektedir. Bu bağlamda ilk sırada arpa gelmektedir. Yusufeli ilçesi 2015 yılı TÜİK verilerine göre ekilen ve hasat edilen arpa alanı 1 500 hektar olup, 201 ton arpa üretilmiştir. Yusufeli ilçesinde iklim koşullarının uygun olması nedeniyle arpa bitkisi hemen hemen her yere ekilebilmektedir. Yusufeli ilçesinde diğer önemli tahıl ürünü buğdaydır. Yusufeli ilçesinde 2015 yılı TÜİK verilerine göre ekilen ve hasat edilen buğday alanı 1 066 dekar olup, 121 ton buğday üretilmiştir. Yusufeli ilçesindeki diğer önemli tahıl ürünü mısırdır. Yusufeli ilçesinde 2015 yılı TÜİK verilerine göre ekilen ve hasat edilen mısır alanı 193 dekar olup, 39 ton mısır

üretimiştir. Ayrıca ilçede, patates ve yonca üretimi de büyük önem taşımaktadır (Tablo 1.15).

Tablo 1.15: Yusufeli İlçesinde Tahıl ve Bitkisel Üretim Alanları ve Miktarı (2015).

Ürün Adı	Ekilen Alan (Da)	Hasat Edilen Alan	Üretim (Ton)
Arpa	1 500	1 500	201
Buğday	1 066	1 066	121
Mısır	193	193	39
Patates	1 084	1 084	1 784
Yonca	2 743	2 743	3 091

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/>Erişim: 14.12.2016.

Yusufeli ilçesinde tarımsal faaliyetlerin yanı sıra geçim kaynağı olarak sürdürülen diğer bir ekonomik faaliyet ise hayvancılıktır. Yusufeli ilçesinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yaz boyunca yüksek kesimlerde sürdürülmekte, (Fotoğraf 1.15) (Fotoğraf 1.16) kışları ise hayvanlar köylere veya daha alçak yerlere indirilerek hayvancılık faaliyetleri yürütülmeye çalışılır. Gerek engebeli arazi şartları gerekse kısıtlı otlak alanlar sebebiyle, insanlar hayvanlarının kışlık otlarını dışarıdan alarak temin etmektedirler. Nüfusun seyrekliğinden dolayı ilçedeki hayvan sayısı da azalış göstermiştir. Hayvancılık faaliyetleri özellikle kırsal kesimdeki insanlar için önemli bir ekonomik faaliyet olarak sürdürülmektedir (Anonim, 2008:26). Bu bağlamda ilçedeki yaylalar ve alpin çayırlar, hayvancılık için oldukça önem taşımaktadır. Nitekim Yusufeli ilçesindeki hayvancılık faaliyetleri daha çok ekstansif şekilde, et ve süt veriminin düşük olduğu, ailelerin geçimlerini karşılamak için yaptıkları, ticari değeri yüksek olmayan mera hayvancılığı şeklindedir.

Fotoğraf 1.15: Yusufeli'de Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm.

Fotoğraf 1.16: Yusufeli'de Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm.

Yusufeli ilçesinde hayvan sayılarını incelediğimizde büyükbaş hayvanların, küçükbaş hayvanlara göre daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Nitekim İlçede 2015 TÜİK verilerine göre 6 869 büyükbaş, 4 906 küçükbaş hayvan varlığı tespit

edilmiştir. Büyükbaş hayvanların çoğunluğu melez ırktan (% 49) oluşmaktadır. İlçedeki melez sığır sayısı 3 406'dır. Bunu 2 908 adetle (% 42,5) yerli sığır, 561 adetle (% 8,5) kültür sığırı takip etmektedir ([http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 15.12.2016](http://www.tuik.gov.tr/Erişim:15.12.2016)).

Yusufeli ilçesinde büyükbaş hayvanlara göre daha az sayıda da olsa küçükbaş hayvanlar da yetiştirilmektedir. İlçede yetiştirilen küçükbaş hayvanlardan ilk sırada koyun gelmektedir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ilçedeki koyun sayısı 3 313'tür. İlçede yetiştirilen bir diğer küçükbaş hayvan ise kıl keçisidir. İlçedeki kıl keçisi sayısı 1 593 olarak tespit edilmiştir ([http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 15.12.2016](http://www.tuik.gov.tr/Erişim:15.12.2016)).

Yusufeli ilçesinde hayvancılık çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Özellikle alçak kesimlerde meraların azlığı, maliyetin yükselmesine neden olmaktadır. Yayla ve mezra sahalarında ise geçmişten beri devam eden kullanım karmaşası, ulaşım güçlükleri, sınır sorunları, hayvancılıkla uğraşacak nüfusun azlığı gibi nedenlerle verimli ve etkili şekilde istifade edilememektedir. Bu nedenle ilçedeki hayvancılığın istenilen düzeye ulaşamadığı ve ticari düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.

İlçede kümes hayvancılığı da yapılmaktadır. Fakat büyük ve küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinde olduğu gibi burada da ailelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak kümes hayvancılığı yaptıkları görülmektedir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ilçede, 1 942 adet yumurta tavuğu saklanmaktadır ([http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 15.12.2016](http://www.tuik.gov.tr/Erişim:15.12.2016)).

Yusufeli ilçesinde arıcılık faaliyetleri de sürdürülmektedir (Fotoğraf 1.17). Çoruh Vadisi'nin yazları çok sıcak olması sebebiyle, arıcılık faaliyetleri yayla, mezra ve vadinin yukarısında bulunan köylerde yapılmaktadır. Arıcılar, arılarını yazları vadinin yukarılarına veya ilçe dışında bir yere götürmektedirler. Sıcaklar arıcılığı olumsuz etkilese de, nem oranının azlığı, bitki örtüsünün çeşitliliği, kısa mesafede yükselti değişimleri, farklı iklimlerin bir arada görülüyor olması yöre halkının arıcılık yapmasına ve arıcılığın önem kazanmasına neden olmuştur (Şenol, 2015:204). 2015 TÜİK verilerine göre arıcılık yapan işletme sayısı 225, kovan sayısı

11 843, bal üretimi 13 945 ton, balmumu üretimi ise 1,02 ton olarak gerçekleşmiştir (<http://www.tuik.gov.tr/Erişim: 15.12.2016>).

Fotoğraf 1.17: Yusufeli'de Arıcılık Faaliyetlerinden Bir Görünüm.

Yusufeli ilçesinde önem taşıyan bir diğer ekonomik faaliyet kolu ormancılıktır. Çoruh Vadisi boyunca ormanlara rastlanmasa da, vadiden yukarıda bulunan kesimlerde gür ormanlıkların var olduğunu görmek mümkündür. Yusufeli Orman İşletme Müdürlüğü 2016 yılı verilerine bakıldığında ilçedeki ormanlık alanın 104 176,1 Ha, açık alanının 119 998,0 Ha, genel alanın 224 179,4 Ha olduğu görülmektedir. Böylelikle Yusufeli ilçesi, Artvin ilinin ilçeleri içerisinde, toplam orman alanı (104 176,4 Ha) bakımından en büyük ilçesidir. İlçedeki toplam ağaç serveti 4 943 339 m³, ortalama yıllık artım ise 104 577 m³'dür. İlçe bu haliyle zengin sayılabilecek orman potansiyeline sahiptir (Yusufeli Orman İşletme Müdürlüğü kayıtlarından derlenmiştir, 2016).

Alçak kesimlerdeki yerleşmelere yakın olan sahalardaki çalılık ve bodur ağaç türlerine karşılık, yüksek sahalarda yer ve bakı şartlarına göre Sarıçam-Kökner gibi

iğne yapraklı ağaçların karışık olarak bulunduğu ekonomik değeri yüksek orman alanları yer almaktadır (Tıraş, 1994:180). Bu durum halka istihdam olanakları sunmakta, halk ağaç kesimi, kerestecilik ve tomruk yapma gibi işlerde çalışmaktadır.

Yusufeli ilçesinde madencilik faaliyetleri de yapılmaktadır. İlçede çeşitli yerlerde değişik maden türleri belirlenmiştir. Özellikle dağlık köylerde belirlenen maden yataklarında maden çıkarımı yapılmamaktadır. Çeşitli şirketler sondaj çalışmaları da yapmaktadır. Rezervinin azlığından dolayı çıkarılmayan birçok maden yatağı vardır.

Araştırma sahasında, Yusufeli ilçesinden 25 km uzaklıkta bulunan Esendal köyü maden sahasında düşük tenorlu altın ve bakır madenleri bulunmaktadır. Yaklaşık 1 000 tonluk muhtemel rezerv olduğu belirlenmiştir (www.mta.gov.tr Erişim: 12.12.2015).

Bir diğer maden yatağı ise Yusufeli-Balcılı Köyü, pirit-bakır yatağıdır. % 25 oranında bakır bulundurmaktadır. Rezerv oranı ise 145 000 000 ton civarındadır (www.mta.gov.tr Erişim: 12.12.2015).

Yusufeli-Lusuncur (Değirmentaş) Sahasında ise grafit yatakları bulunmaktadır. Tenör oranı % 14,9 ile 76,88 karbon arasında değişmektedir. 1 195 ton görünür rezervi olan grafit-antrasit yatağı belirlenmiştir. Yatakta antrasitin bulunması grafitin ekonomik olarak kullanılmasını engellemektedir (www.mta.gov.tr Erişim: 12.12.2015).

Araştırma sahasındaki ekonomik anlamdaki madencilğe bakıldığında bölgenin ekonomik kaynaklarını üç başlık altında toplamak mümkündür: (I) Metalik madenler (Pb-Zn-Cu-Au-Ag), (II) Enerji hammaddeleri (esas olarak lignit oluşumları) ve (III) Yapı Taşı-Mermer-Kum-Çakıl Ocakları.

(I) Metalik Madenler: Uzun yıllardan beri hedef saha olarak, birçok yerli ve yabancı sermayenin maden aramalarına konu olan Yusufeli bölgesinde işletilen bir

adet, aramalar sonucu maden yatağı niteliği kazanmış işletme ruhsatlı iki adet, sondajlı arama safhasında işletme ruhsatlı iki adet ve arama safhasında ise sayısı mahfuz (10 civarında olduğu tahmin ediliyor) saha bulunmaktadır. İşletilmekte olan Dokumacılar Köyü yatağı (Ruhsat adı: Yokuşlu Köyü), ulusal sermayeli bir firma tarafından işletilmektedir. Yatak bir Pb-Zn yatağı olup, üretime geçtiği tarihten günümüze kadar -2-2,5 yıl-yaklaşık 40 bin ton ham cevher üretmiştir (Pb+Zn bileşik tenör % 20-25; Au: -1 gram/ton; Ag: 5 gram/ton). Yatak skarn türü bir oluşum olup, birbirinden kopuk küçük mercek, cep olgusu şeklindedir. Bu kütleler 5-20 bin tonluk rezervlere ulaşabilmektedir. Yatak kapalı işletme yöntemi ile işletilmektedir. 1 590 ve 1 630 kotlarında 200-300 m'lik tahkimatsız iki galeride üretim yapılmıştır. Halen rezerv genişletme çalışmaları ve yeniden işletilmeye hazırlanmaktadır. Jeofiziksel ölçümlerle 500 bin tonluk bir muhtemel rezerv söz konusudur (Çiftçi ve Yalçınalp, 2010:333).

Uluslar arası sermayeye ait bir maden firmasına ait Tekkale-Çevreli arasındaki 12 km uzunluğundaki bir zonda; Çorak, Çevreli, Taç ve Çeltik adlı proje sahaları mevcuttur. Çorak ve Taç sahaları işletmeye hazırlanmaktadır. Bu dört saha altın sahası olup, Çorak ruhsat sahası için tahmini (indicated) yaklaşık 18, muhtemel (inferred) 4 ton altın rezervi belirlenmiştir. Taç ruhsat sahası için tahmini (indicated) yaklaşık 27, muhtemel (inferred) 4,5 ton altın rezervi belirlenmiştir. Çeltik sahasında yapılan sondajlı aramalarda yaklaşık 19 m'de en iyi 6,5 gram/ton altın ve % 1'e yakın bakır tespit edilmiştir. Sahada halen aramalar devam etmektedir. Çevreli ruhsat sahasında da sondajlı aramalar devam etmektedir (Çiftçi ve Yalçınalp, 2010:333).

(II) Enerji hammaddeleri (lignit): Bölge karasal ortamdan denizel ortama geçerken önce bataklık ortamı gelişmiş ve daha sonra da tedrici olarak denizel ortama geçilmiştir (yaklaşık 180-155 my). Bu zaman aralığında çökelen birimin alt seviyelerinde yer alan 1m'ye varan kalınlıklardaki kömür seviyeleri, bu bataklık ortamının ürünlerini temsil etmektedir. Yusufeli sınırları içerisinde iki adet ruhsatlı kömür sahası mevcuttur. Aslep Yayla (Kömürlü Köyü) ve Karadağ. Her iki saha da ulusal sermayeli firmalar tarafından işletilmektedir. Aslep Yayla'dan alınan kömürler "lignit" olarak sınıflandırılmıştır. Rapor edilen kalorifik değerleri 7 000-7 500

Kcal/kg arasında değişmektedir. Karadağ-Müzret Yayla yatağına ait kömürler kuru-külsüz bazda, % 14,03-32,64 uçucu madde ve % 85,97-67,36 sabit karbon içeriği ve 8 521-8 641 Kcal/kg (35 676-36 178 kJ/kg) üst kalorifik değeri ile ASTM sınıflamasına göre düşük ve orta uçuculu bitümlü kömür olarak sınıflandırılabilir. Her iki yatakta da üretim devam etmekte ve üretilen kömürler civar sanayi tesislerine pazarlanmaktadır (Çiftçi ve Yalçınalp, 2010:333).

(III) Yapı taşı-mermer-kum-çakıl ocakları: İspir civarından kaynaklanıp D-KD ve zaman zaman K yönlü olarak Batum'da Karadeniz'e akan Çoruh Nehri, Yusufeli sınırları içerisinde yer yer yatak profilinin oldukça düz ya da yatağa yakın aktığı veya büklüm oluşturduğu yerlerde, inşaat için tercih edilen yıkanmış ve bol kuvarslı kum ve çakıl yatakları oluşturmaktadır. 2000 yılı öncesi bu yataklardan malzeme alınması konusunda ciddi bir başıboşluk varken, günümüzde bu ocaklar mevzuat gereği, esas olarak yerel sermaye sahibi küçük yatırımcılar tarafından işletilmektedir. Çoruh Vadisi profili incelendiğinde; özellikle Hav Bağlıkları-Çevreli Köyü arasının bu yataklar açısından en zengin zonu oluşturduğu görülmektedir. Ancak ulaşım ve talep kıstasları nedeniyle daha çok Artvin'e daha yakın olan, işletilmesi nispeten daha zor olanlar tercih edilmektedir. Çoruh Vadisi boyunca çok sayıda potansiyel sahalar bulunmaktadır. Bölge mermer yatakları açısından oldukça fakirdir. İlçe sınırlarının Olur ilçesine sınır olan bir alanda zayıf, rekristalize, oldukça beyaz ancak bol kırıklı karbonatlı kayalar mevcuttur. Plaka verimi düşük olan bu sahaların daha çok yapı taşı veya mikronize kalsit üretimi için daha uygun olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan bölgede asıl potansiyel "Granit" ve "Andezit-Bazalt" açısından söz konusu olabilir. Bu konuda yok denecek azlıkta araştırma mevcuttur. Özellikle genç granitlerin ve andezitlerin geniş yüzlekler vermesi bu düşüncemizi desteklemektedir (Çiftçi ve Yalçınalp, 2010:333).

Yusufeli ilçesinde elektrik enerjisi elde etmek için de çeşitli çalışmalar yürütülmekte, hidroelektrik santralleri inşa edilmekte ve buna benzer yatırımlar sürmektedir. Yusufeli ilçesinde enerji üretmek amacıyla kullanılacak su kaynakları; Altıparmak (Barhal) Çayı, Çoruh Nehri, Esendal Deresi, Öğdem Deresi,

Sarıgöl Deresi'dir. Ayrıca ilçede, Çoruh Nehri üzerinde Yusufeli barajı da yapılmaya başlanmış durumdadır.

Yusufeli ilçesinin sahip olduğu bütün bu ekonomik potansiyeller yeterince değerlendirilememiştir. Gerek tarımsal faaliyetlerin, gerekse sanayi faaliyetlerinin yeterince gelişmemiş olması, bunun en önemli göstergesidir. Tam da bu noktada ilçedeki ekonomiye katkı yapacak ve özellikle kırsal kesimlerde de gelir kaynağı oluşturabilecek sektörlerden birisi olan turizmin bu anlamda geliştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü ülkemizde son yıllarda özellikle eko-turizm ve yayla turizmi gibi alternatif turizm türlerinin gelişme gösterdiği bir bölgede yer alan Yusufeli ilçesi, hem doğal çekicilikler hem de tarihsel, kültürel ve estetik çekicilikler bakımından değerlendirilebilecek düzeydedir. Bunun yanı sıra son yıllarda Yusufeli ilçesinde yapılmaya başlanan yol çalışmaları, turistik altyapıda meydana gelen iyileşmeler, yeni konaklama tesisleri yapılması, yeni turistik aktiviteler oluşturulması ile ilçenin turistik potansiyeli hem yerel hem ulusal anlamda bir artış eğilimi göstermeye başlamıştır. Turizm gibi ekonomiye güç veren ve güçlü katkılar yapan ekonomik faaliyetin geliştirilmesiyle, Yusufeli ilçesi hem ekonomik açıdan daha iyi bir seviyeye ulaşacak hem de göç ve işsizlik gibi ekonomik ve sosyal sorunların önüne bir nebze de olsa geçilmiş olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YUSUFELİ'DE TURİZM ALTYAPISI VE TURİSTİK AKTİVİTE

2.1. Türkiye ve Yusufeli'de Turizm Sektörünün Tarihi Gelişimi

Ortaçağ döneminde Türk kavimlerinde turizm hareketlerinin yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti, seyahat edenlerin hizmetine dönük olarak kervansarayları inşa ederek, çağdaş turizm tesislerinin ilk örneklerini hizmete sunmuştur. Birbirlerine deve ile yapılan seyahatlerde, her gün batımının olduğu yerde inşa edilen kervansaraylar, seyahat halindeki insanların konaklama ve yiyecek-içecek gereksinimlerini karşılayacak şekilde yapılanılmışlardı. Doğal sınırları aynı kervansaraylar, Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Osmanlılar, egemenlikleri altına aldıkları geniş topraklar üzerinde, seyahat edenlerin kullanımına başta yollar ve köprüler olmak üzere pek çok olanak sunmuşlardır. Bu dönemde yaşamış olan Evliya Çelebi, o yıllarda çağdaş turizmin ilk örneklerini vermiştir. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"si, o dönem topluluklarının kültürleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Türk kavimlerinin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra Müslüman Türklerin hac görevlerini yerine getirebilmeleri için Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bazı düzenlemeler getirildiği bilinmektedir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2010:28-29).

Klasik batı turizm ülkelerine göre ise Türkiye'de turizm sektörünün önemi çok geç anlaşılmıştır. Bu nedenle de sektörün organizasyonuna yakın bir geçmişte, ama daha çok 1950'den sonra başlanabilmiştir (Zaman, 2005:113).

Ülkemizde ise ilk turizm etkinliklerinin, 1890 yılında yürürlüğe giren Seyyahlara Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek 190 Sayılı Nizamname ile başladığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. 19. Yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın başlarında Orient (Doğu) Express'in İstanbul'a seferler düzenlemeye

başlamasıyla birlikte oteller açılmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılında Raşit Saffet Atabinen ve bir grup aydın tarafından kurulan Seyyahın Cemiyeti, turizm alanında faaliyet gösteren ilk kuruluş olarak bilinir. Bu cemiyet ismini daha sonra Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olarak değiştirerek, çalışmalarına devam etmiştir. Bu kurum uzun yıllar turizm konusunda devlet organı gibi çalışmıştır. Kurumun çalışmaları sonucunda Türkiye'nin ilk turizm tanıtım afişleri, ilk karayolları haritası bastırılmış, rehberlik sınavları ve turizm ile ilgili ilk incelemeler yapılmıştır (Doğanay, 2001:509).

Ülkemizdeki turizm ile ilgili ilk kamu örgütlenmesi ise 1934 yılında 1450 sayılı 1. İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Kanunu ile birlikte gerçekleşmiştir. Daha sonra Turizm Müdürlüğü ismini almıştır. Bununla birlikte, 1950 yılında çıkarılan 5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu Türkiye'de turizmin geliştirilmesi amacıyla çıkarılan ilk yasal düzenlemelerdir (Akdoğan ve Kozak, 1996:83).

Yine 1953 yılında ikinci bir teşvik kanunu çıkarılmıştır. 6086 sayılı Turizm Endüstrilerini Teşvik Kanunu ile turizm alanında yatırım yapacak özel girişimciler teşvik edilmiştir. Bu teşviklerden en önemlisi, turizm yatırımlarının on yıl süre ile vergi muafiyetinden yararlanmasının sağlanmasıdır. Yine 6224 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nun birbirini tamamlayan yasal düzenlemeler olarak yerli yatırımcılar yanında yabancıların da yatırım yapmalarını teşvik etmiştir. Bununla bağlantılı olarak Turizm Bankası A.Ş. kurulması, işletmecilik faaliyetleri de Turban A.Ş. tarafından sürdürülmüştür (Zaman, 2005:113).

Planlı dönem olarak bilinen 1970'li yıllar ise Türkiye'de kalkınma planlarının yapıldığı ve turizm sektöründe gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde bölgeler itibariyle kaynak dökümler çıkarılmış, fiziksel planlama çalışmaları yapılmış, teknik altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş ve öncü-örnek tesisleri olarak adlandırılan yat limanları, konaklama vb. gibi yatırımlar devlet eliyle gerçekleştirilmiştir (Zaman, 2005:114). Yusufeli ilçesinde ise özellikle Çoruh Vadisi'nde alternatif turizm potansiyelinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar

yapılmıştır. Birinci kalkınma planında turizmden daha fazla yararlanmak zengin doğal ve tarihi kaynaklardan faydalanmak, gerekli yatırımları yapmak, tanıtma faaliyetlerine ağırlık vermek gibi ilkeler benimsenmiştir. İkinci plan döneminde ise, turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel işlevlerinden yararlanmak ve turizm gelirlerini artırmak planlanmıştır. Daha sonraki planlamalarda ise mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır.

Türkiye turizminde 1980 sonrası yaşanan en önemli gelişme, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'dır. Bu yasa ile turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak düzenleme ve önlemler alınmıştır (Zaman, 2005:115).

Turizm Teşvik Yasası'na bağlı olarak planlamaya, turizm alan ve merkezlerinin ilanına, kamu arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsisine, turizm yatırım ve işletmelerinin niteliklerine yönelik yönetmelikler hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa kapsamında sunulan bazı teşvikler şunlardır:

- Kamu arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsisi,
- Turizmi geliştirme fonu,
- Düşük faizli ve uzun dönemli turizm kredileri,
- Yabancı personel çalıştırma imkânı,
- Gümrük muafiyeti,
- Yatırım indirimi,
- Teşvik kredileri,
- Vergi indirimi,
- Finansman fonu,
- Teşvik primleri vb... (Zaman, 2005:114).

Türkiye turizminde 1990'lı yıllar, tesislerin doluluk oranını yükseltmek amacıyla tanıtma ve pazarlamaya hız verilmesi ve yine arz kapasitesindeki artışa paralel olarak hat safhaya ulaşmış olan eğitilmiş işgücü ihtiyacının giderilmesi

çabalarına sahne olmuştur (Zaman, 2005:115). Yusufeli ilçesi ve çevresinde de turizm faaliyetleri 1990'lı yıllardan sonra gelişme göstermiştir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde kazandığı boyutlarla turizmin; yatırımları ve iş hacmini geliştiren, gelir yaratan, döviz sağlayan, yeni istihdam olanakları açan, sosyal ve kültürel hayatı etkileyen, siyasal bakımdan da önemli toplumsal fonksiyonların gerçekleştirilmesini kolaylaştıran bir nitelik kazanması, ülkelerin dikkatinin bu ekonomik olay üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları ekonomik sorunların ve darboğazların aşılmasında, turizmin yarattığı dinamik ekonomik etkiler, söz konusu ülkelerin turizme daha çok önem vermelerine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de turizme verilen önem giderek artmaktadır (Emekli, 2006:102-103). Bu nedenle ülkemizde kalkınma planları yapılmış ve uygulamaya konmuştur.

İlçe ve çevresindeki turizmin gelişimine bakıldığında ise, ilçe Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişim Planı (DOKAP) içerisinde yer almaktadır. Proje Türk Hükümeti'nin Japon Hükümeti'ne teknik yardım başvurusu üzerine Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın içeriği iki hükümetin yetkilileri arasında yapılan görüşmeler sonucu 17 Aralık 1998 tarihinde imza altına alınmıştır. Bu çerçevede, Mart 1999 tarihinde başlayan çalışmalar ağustos 2000'de tamamlanmıştır (Anonim, 2011:51).

Çalışmanın amacı bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek; bölgenin sosyal gelişmesini ve dayanışmayı sağlayarak bölge içi entegrasyonu sağlamak ve bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Plan, Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsamaktadır (Anonim, 2011:51). Böylelikle Doğu Karadeniz Bölümü içerisinde bulunan söz konusu illerin turistik açıdan kalkınması sağlanacak, kırsal turizmin gelişmesi, yaylaların turizme açılması, tanıtım ve reklam faaliyetleriyle bu sahaların turistik çekicilik kazanmalarına çalışılacaktır.

Ayrıca Son zamanlarda Anadolu Grubu'nun lokomotif şirketi "Efes Pilsen" "Gelecek Turizmde" anlayışıyla 2007 yılında başlattığı DATUR Projesi ile bölge turizmine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sayede Yusufeli ve çevresindeki alanların ve Çoruh Vadisi'nin alternatif turizm bölgesi olması hedeflenmiştir. DATUR kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda Yusufeli-İspir arasında ilk uzun mesafeli trekking rotası çıkarılmış, yüzlerce gence "Uygulamalı Rehberlik Eğitimi" ve "Yürüyüş Rehberliği ve Kampçılık Eğitimi" verilmiştir.

Türkiye'nin ilk uzun mesafeli bisiklet rotası Uzundere-Bağbaşı-İspir-Yusufeli-Ayder güzergâhında çıkarılmıştır. Yine Uzundere ve Yusufeli ilçesi içinde kalan bölgelerde çok sayıda bisiklet rotası çıkarılmıştır. Ev pansiyonculuğu teşvik edilmiş, 18 yeni pansiyon hizmete girmiş, yerli ve yabancı birçok turist bölgeye gelmiştir.

2.2. Yusufeli'de Turizm Faaliyetlerinin Tarihi Gelişimi

Tam olarak ne zaman başladığı hakkında kesin bilgiler bulunmasa da ilçe ve çevresinde bulunan kaleler ve kiliselerin etrafında turistik faaliyetlerin gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Kaleler ve kiliselerin kurulduğu yerlerle çevrelerinde bulunan geniş yapılanmalar, zamanında komşu kentlerden de çeşitli etkinlikler için buralara ziyaretçiler geldiği fikrini oluşturmaktadır. Kiliselerin büyüklükleri, bu mekânlara gelen insan sayısı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu yapılar gelecek konuk sayıları da düşünülerek geniş yapılmıştır. Dolayısıyla günümüz turizm faaliyetlerinden çok farklı olmakla birlikte insanların spor, eğlence, alış-veriş ve benzerleri için geçmişte de yer değiştirdiklerini söylemek mümkündür. Yöre ekonomisinin eski tarihlerden bu yana hayvancılık ve tarım olduğu varsayıldığında, dışarıya açık bir toplum yapısı olmadığı göze çarpmaktadır. Fakat bölgede patika yollardan at ve eşeklerle yük taşıyarak ticaret yapanların eski tarihi devirlerde var olduğu bilinmektedir.

Eski çağlarda taşımacılık ve ticaretle uğraşanların ilçe dışına çıktıkları ve diğer topluluklarla etkileşim halinde oldukları bir gerçektir. Böylelikle turistik faaliyetlerin gelişip büyümesine ön ayak olmuşlardır.

İlçede gerçek anlamda turistik faaliyetlerin başlaması 1982 tarihli Turizme Teşvik Kanunu ve Kalkınma Planlarında turizm sektörüne yer verilmesi ile olmuştur. Ayrıca 1990'lı yıllarda ilçe bazında rafting ve dağcılık kulüplerinin kurulması da turizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Son yıllarda ise turistik faaliyet kollarında artışlar devam etmiş, ilçede kano, offroad, trekking vb. turistik faaliyetler ve bu sporları destekleyip organizasyonlarını yapan kulüpler kurulmuştur.

İlçede geçmiş tarihlerden bu güne kadar, konaklama tesislerinde de turistik faaliyetlere bağlı olarak artış yaşanmıştır. İlçede eski zamanlardan kalma konakların ve köy evlerinin yerini, günümüzde oteller ve pansiyonlar almıştır.

2.3. Yusufeli'deki Turistik Konaklama Tesisleri ve Sahaya Yönelik Turist Talebi

2.3.1 Konaklama Tesisleri

Turistin gittiği yerlerdeki en önemli ihtiyaçlarından biri, geceleme sorunudur. Çözümü ise konaklama tesisleri yapılmış olmasına bağlıdır. Turistik amaçlı konaklama tesisi, yerli ve yabancıların geceleme yaptığı tesisler anlamına gelir (Doğanay ve Zaman, 2016:38). Bu nedenle, konaklama tesisleri turistik aktivitenin temel elemanlarından birisidir. Turistik mahallin yabancılar tarafından ziyaret edilebilmesi orada konaklama imkânının bulunup bulunmaması ile yakından ilgilidir (Toskay, 1983:228) Herhangi bir alandaki konaklama tesislerinin çokluğu, o alana yönelik turist akışını yönlendiren etmenlerden biridir. Bu bağlamda bir yerde turizmin gelişmesinde ve turist sayısının artmasında en önemli unsurlardan birisi de

kaliteli ve konforlu, farklı turist profillerine hitap eden ve alternatifi bol konaklama imkânlarının varlığıdır (Bekdemir ve Sezer, 2016:426).

Başarılı bir turizm gelişmesi için çekicilikler; bunlara ulaşmak için geliştirilen hava yolu terminalleri; otobüs garları, oteller gibi konaklama kolaylıkları; lokanta, cafe, bar ve fast food gibi yeme-içme kolaylıkları; çeşitli rekreasyon faaliyetleriyle ilgili kolaylıklar ve eğlence yerleri gibi başka hizmetlerin getirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Söz konusu hizmetlerin özellikle büyük yatırımlar gerektiren bir bölümü ancak devlet tarafından sağlanabilirken, konaklama ve diğer kolaylıklar ile organizasyon ise büyük bir çoğunlukla özel sektör tarafından karşılanabilmektedir. Bu sektörlerdeki gelişmeler de günümüzde dev boyutlara erişmiş; konaklama tesisleri birleşme-bütünleşme yoluyla zincirler oluşturarak artık iyice küreselleşmişlerdir (Özgüç, 2015:103).

1982 yılında çıkarılan Turizme Teşvik Kanunu'na göre ise konaklama tesisleri kendi içerisinde geleneksel (asli) ve tamamlayıcı konaklama tesisleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel konaklama tesislerinin en önemlileri oteller, moteller, tatil köyleri ve pansiyonlar iken; tamamlayıcı konaklama tesisleri ise kampingler, hosteller, oberjiler, yüzer ev, yüzer otel, apart oteller, karavanlar ve dağ evleridir (Doğanay, 2001:524). Türkiye'de konaklama işletmelerinin geçmişi incelendiğinde, Selçuklu ve Osmanlılar tarafından inşa edilen hanlar ve kervansaraylara dayandığı görülmektedir. Türkiye'de çağdaş anlamdaki konaklama tesislerinin öncüsü, İstanbul Tepebaşı'ndaki yabancı bir şirket (Wagon-List) tarafından yaptırılmış olan Pera Palas Oteli'dir. Bu otel 1892'de hizmete açılmış olup, 1924'de hazineye devredilmiş ve 1930'da özel bir şirkete satılmıştır. Günümüzde bir müze-anıt niteliğinde olan ve turistik fonksiyonunu sürdüren bu otelde, birçok ünlü yerli ve yabancı konuk ağırlanmıştır (Doğanay ve Zaman, 2016:40). Bu oteli Tokathyan Oteli, Park Otel ve İstanbul Hilton Oteli izlemiştir. Türkiye'de konaklama olanakları her geçen gün artış göstermekte ve konaklama tesisleri çeşit bakımından da zenginleşmektedir. Türkiye'deki toplam konaklama tesislerinin sayısı 1978 yılında 734 iken, 1990 yılında 3 181, 2015 yılında ise 13 436'ya yükselmiştir

(<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9857/isletme-belgeli-tesisler.html>. Erişim: 12.12.2016)

Yusufeli ilçesinde 2015 yılı itibariyle İlçe Turizm Odası verilerine göre 22 tane konaklama tesisi ve bu tesislere ait yaklaşık 612 yatak bulunmaktadır (Tablo 2.1, 2.2). Konaklama tesislerinin türlerine göre dağılımında oteller ilk sırada gelmektedir (Fotoğraf 2.1, 2.2). İlçe merkezinde turistlere genellikle oteller hizmet verirken, köylerinde ise oteller ve pansiyonların iç içe olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2.3) (Tablo 2.2). Turistlerin çok yoğunlaştığı zamanlarda köy evleri de konaklama yeri olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ilçede çeşitli devlet kurumlarına ait misafirhaneler de mevcuttur. Yusufeli ilçesinde hem farklı turistik gruplara hitap edilmesi hem de konaklama seçeneklerinin artırılması bağlamında yeni konaklama tesislerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yusufeli ilçesinde, 2016 yılı itibariyle Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli bir otel bulunmaktadır. Söz konusu otel (Almatur Otel) üç yıldızlı olup, 26 oda ve 50 yatak kapasitesine sahiptir. Ayrıca ilçedeki konaklama kapasitesi en büyük oteldir. İlçede başka yıldızlı otel bulunmamaktadır. Konaklama tesislerinin yerleşim birimlerine göre dağılımına baktığımızda, 11'inin Yusufeli merkez ilçe sınırları içerisinde, 11 tanesinin de ilçenin köylerinde bulunduğu görülmektedir. Bunlardan sadece bir tanesi (Almatur Otel) Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli otel niteliği göstermekte, geriye kalan oteller ve pansiyonlar ise Belediye Belgeli Oteller sınıfına girmektedir (Tablo 2.1, 2.2)

Tablo 2.1. Yusufeli İlçesindeki Turizm Belgeli Oteller (2016).

Tesis Adı	Konumu	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Almatur Otel	İlçe Merkezi	***	26	50

Kaynak: Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre 2015 yılı içerisinde Almatur Otel'e giriş yapan yerli turist sayısı 2 838, geceleme yapan yerli turist sayısı 5 056, otele giriş yapan yabancı turist sayısı 805, geceleme yapan yabancı turist sayısı ise 1 822'dir. 2016 yılında ise Almatur Otel'e giriş yapan yerli turist sayısı 2

481, geceleme yapan yerli turist 3 926, giriş yapan yabancı turist 104, geceleleyen yabancı turist 246'ya kadar gerilemiştir. İlçenin en büyük konaklama tesisi olan bu otelin verilerinden de anlaşılacağı üzere, ilçeye gelen turist miktarında 2016 yılında bir düşüşün meydana geldiği aşikârdır. Bunun da aynı yıl ülkemize gelen turist miktarındaki azalışın nedeniyle aynı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.2. Yusufeli İlçesinde Belediye Belgeli Otel ve Pansiyonların Dağılımı (2015)

Tesis Adı	Konumu	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Hacıoğlu Otel	İlçe Merkezi	-	6	12
Genç Palas O.	İlçe Merkezi	-	18	42
Çiçek Palas O.	İlçe Merkezi	-	12	20
Kaçkar Otel	İlçe Merkezi	-	8	15
Barhal Otel	İlçe Merkezi	-	13	28
Çoruh Otel	İlçe Merkezi	-	6	8
Yiğit Otel	İlçe Merkezi	-	8	18
Otel Barcelona	İlçe Merkezi	-	24	40
Otel Köşk	İlçe Merkezi	-	5	14
Greenpeace P.	İlçe Merkezi	-	3	24
Cemils P.	Tekkale Köyü	-	6	15
İhtiyaroğlu P.	Sarıgöl Köyü	-	6	20
Otel River	Sarıgöl Köyü	-	20	45
Barhal P.	Altıparmak K.	-	12	24
Marsis P.	Altıparmak K.	-	16	30
Karahan P.	Altıparmak K.	-	16	40
Raziya P.	Altıparmak K.	-	7	15
Çamyuva P.	Yaylalar K.	-	24	74
Deniz Gölü P.	Yaylalar K.	-	14	30
Kaçkar P.	Yaylalar K.	-	15	30
Olgunlar P.	Yaylalar K.	-	10	18
Toplam		-	249	562

Kaynak: Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve İlçe Turizm Odası Verileri.

İlçenin ikinci büyük oteli Barcelona Otel'dir. Bu otel 24 odasıyla, 40 kişiye hizmet verebilmektedir. İlçede bulunan bütün belediye belgeli otel ve pansiyonların aynı anda konaklabileceği toplam maksimum turist sayısı ise 562'dir (Tablo 2.2).

Fotoğraf 2.1: İlçede Bulunan Barcelona Otelden Bir Görünüm (<https://www.tripadvisor.sk>. Erişim: 21.12.2016).

Fotoğraf 2.2: Yusufeli'de, İlçenin Tek Üç Yıldızlı Oteli Olan, Otel Almatu. (www.yusufelininsesigazetesi.com Erişim: 12.15.2016).

İlçedeki diğer konaklama tesisleri de pansiyonlardır. Pansiyonlar genellikle yüksek köylerde kurulmuşlar ve ahşaptan yapılmışlardır. Özellikle yazları çok sağlıklı olan ve turistlerce de tercih edilen bu pansiyonlar; doğanın içerisinde, yaylaların özgün ortamında, otoparklarıyla, yürüyüş parkurlarıyla, televizyon salonlarıyla, kafeteryalarıyla, piknik alanlarıyla ve masalarıyla turistik çekicilikleri oldukça yüksektir.

İlçede bulunan bu turistik oteller ve pansiyonlar turistlere her türlü hizmeti verebilmektedirler. Bu durum yöre ekonomisine önemli miktarda döviz girdisi sağlamaktadır. Çünkü turizmin yöre ekonomisine sağladığı en önemli katkı, hiç kuşkusuz turist ve ziyaretçilerin burada yaptıkları harcamalardır. Ulaşım, yeme-içme ve geceleme ihtiyacını karşılama sürecinden doğan bu harcamalar, gerçekten yörenin önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Bu nedenle ilçedeki turistik faaliyetlerin hareketlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Özellikle konaklama tesislerinin artırılması ve turistlere hizmet veren kafe, bank, dinlenme yerleri, havuzlar, sinema ve eğlence salonları açılması ilçenin turistik çekiciliğini yükseltecektir.

Fotoğraf 2.3: Yusufeli'nin Yaylalar Köyü'nde Bulunan Kaçkar Pansiyondan Bir görünüm (<https://turkey.place-inspector.com>. Erişim: 12.04.2016).

Konaklama tesislerinin yanı sıra Yusufeli ilçesinde turistlerin ve g n birl kilerin yeme-içme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli ve belediye belgeli tesisler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ilçede, belediye belgeli restoran, lokantalar ve yeme içme yerleri bulunmaktadır (Tablo 2.3) (Fotoğraf 2.4).

Tablo 2.3. Yusufeli İlçesinde Belediye İşletme Belgeli Lokanta ve Yeme İçme Tesislerinin Dağılımı (2016).

TESİS ADI	KONUMU	İŞLETME BELGESİ
Hacıoğlu Lokantası	Merkez	Belediye Belgeli
Arz Et Lokantası	Merkez	Belediye Belgeli
Kaçkar Alabalık Restoran	Altıparmak Köyü	Belediye Belgeli
Kuzu Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Hacıoğlu iğ Köfte	Merkez	Belediye Belgeli
Çoruh Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Güney Lokantası	Merkez	Belediye Belgeli
Çoruh Pide Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Can Et Mangal	Merkez	Belediye Belgeli
Köşk Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Livane Döner	Merkez	Belediye Belgeli
Bayrak Kardeşler Döner	Merkez	Belediye Belgeli
Yaşar Köfte Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Yılmaz Pide Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
İhtiyaroğlu Balıkçı	Merkez	Belediye Belgeli
Nar Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Başar Köfte Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Salih Lokanta	Merkez	Belediye Belgeli
Őirin Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Huzur Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Damla Pastanesi	Merkez	Belediye Belgeli
ardak Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Alkan Pide ve Lahmacun	Merkez	Belediye Belgeli
Oktay'ın Yeri	Merkez	Belediye Belgeli
Köşk Kafe Restoran	Merkez	Belediye Belgeli
ınar Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Kardelen Meyhanesi	Merkez	Belediye Belgeli
Kardelen Birahanesi	Merkez	Belediye Belgeli
Özlem Kırathanesi	Merkez	Belediye Belgeli
Durak ay Ocağı	Merkez	Belediye Belgeli
İhtiyaroğlu Balık Restoran	Merkez	Belediye Belgeli

Efes Bayii	Merkez	Belediye Belgeli
Kahve Diyarı	Merkez	Belediye Belgeli
Atalay Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Kantar Kiraathanesi	Merkez	Belediye Belgeli
Gulo Çay ocağı	Merkez	Belediye Belgeli
Yıldız Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Cihan Kafe	Merkez	Belediye Belgeli
Livane, Köme-Pestil	Merkez	Belediye Belgeli
Mavi Köşk Restorant	Merkez	Belediye Belgeli
Gümüšoğulları Çay Bahçesi	Merkez	Belediye Belgeli
Tayga Restorant	Merkez	Belediye Belgeli
Gözüm Köfte Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Bereket Pastanesi	Merkez	Belediye Belgeli
Yıldırım Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Şen Çay Ocağı	Merkez	Belediye Belgeli
Olgun Pide	Merkez	Belediye Belgeli
Nasip Lokantası	Merkez	Belediye Belgeli
Sücü Döner Salonu	Merkez	Belediye Belgeli
Kaya Çay Ocağı	Merkez	Belediye Belgeli
Kaya Lokantası	Merkez	Belediye Belgeli

Kaynak: Yusufeli Belediye Başkanlığı Verilerinden Derlenmiştir.

Fotoğraf 2.4: İlçe Merkezinde Bulunan Belediye İşletme Belgeli Arzet Lokantasından Bir Görünüm (<http://www.esnafbul.com>. Erişim: 11.11.2015).

2.3.2. Turistik Aktivite

Yusufeli ilçesi sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel turistik çekicilikleriyle dikkate değer bir turizm potansiyeline sahiptir. Yusufeli ilçesi, ülkemiz turizminde Karadeniz Bölgesi'nin öneminin giderek artması ve dolayısıyla buraya yönelik turist talebinin de yükseliş trendine sahip olması nedeniyle son yıllarda yayla turizmi, milli parklar, göller, rafting, kano, offroad, trekking, yaban hayatı, tarihi ve kültürel turizm gibi turizm türleri açısından cazip bir saha haline gelmiştir. Fakat tüm bu potansiyele rağmen Yusufeli'ye gelen turist sayısında azalma olmuştur (Tablo 2.4). 2009-2010-2015-2016 yılları arasında Yusufeli ilçesine giriş yapan ve geceleleyen yabancı turist sayısında bazı yıllarda artış yaşansa da genel itibariyle azalış olmuştur.

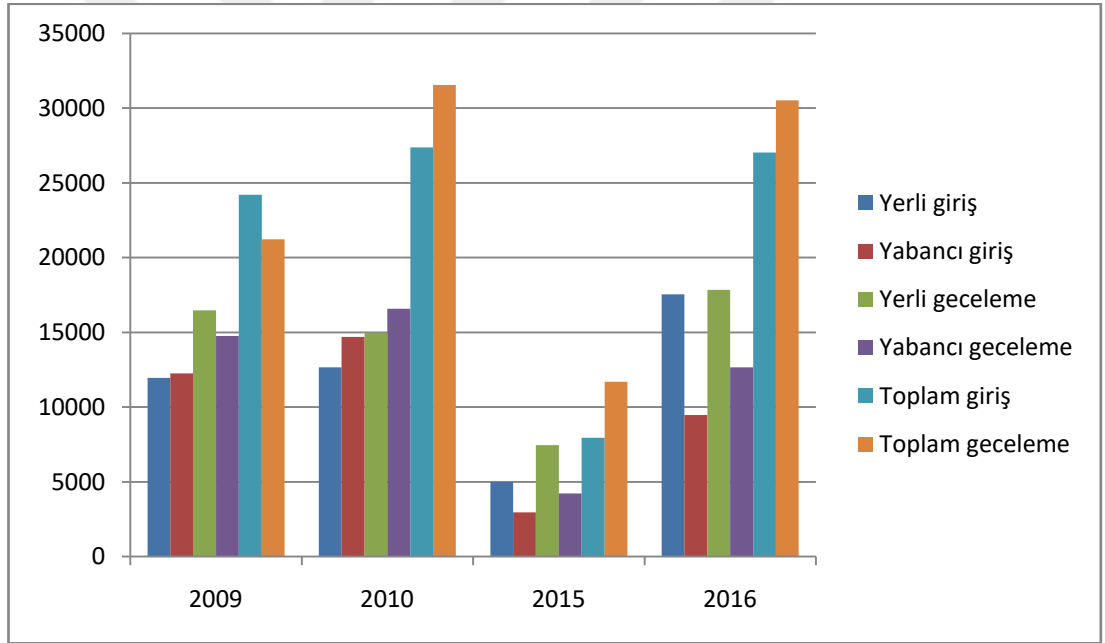
2009 yılında ilçeye giriş yapan turist sayısı 24 194 iken bu sayı 2010 yılında 27 379'a çıkmıştır. 2015 yılında giriş yapan turist sayısı 7 953'e kadar gerilemiş, 2016 yılında ise 27 028'e kadar çıkmıştır. İlçede geceleleyen turist sayısı 2009 yılında 21 222 iken önce 2010'da 31 557'ye çıkmış ardından 2015 yılında 11 686'ya düşmüştür. 2016 yılında ise tekrar bir artış olmuş ve geceleme yapan turist 30 516'ya çıkmıştır. Geceleleyen turist sayısında ise dalgalanmalar görülmektedir. İlçeye giren yerli turist sayısında ise artış yaşanmıştır (Tablo 2.4, Şekil 2). 2016 yılında İlçeye giren yerli turist 17 553 ile % 68'lik orana sahipken, ilçeye giren yabancı turist ise 9 475 ile % 32'lik orana sahiptir.

2009 yılında toplam giriş yapan turist sayısı daha fazlayken, son yıllarda ise toplam geceleleyen turist sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ilçeye giren yerli turist sayısındaki artışa rağmen yabancı turist sayısında düşüşlerin yaşanmasıdır. Bir diğer nedeni ise devletin izlemiş olduğu siyasi tercihlerin turizme yansımalarıdır. Bu ve bunlar gibi değişik etkenlerin bir araya gelmesi sonucu özellikle 2015 yılı içerisinde ilçeye giriş yapan yerli ve yabancı turist sayısında büyük düşüşler yaşanmıştır (Şekil 2).

Tablo 2.4: Yusufeli İlçesindeki Turist Hareketleri (2016)

Yıllar	Turist Cinsi	Giriş	Geceleme
2009	Yerli Turist	11 945	16 465
	Yabancı Turist	12 249	14 757
	Toplam	24 194	21 222
2010	Yerli Turist	12 657	14 970
	Yabancı Turist	14 692	16 587
	Toplam	27 379	31 557
2015	Yerli Turist	4 993	7 460
	Yabancı Turist	2 960	4 226
	Toplam	7 953	11 686
2016	Yerli Turist	17 553	17 847
	Yabancı Turist	9 475	12 669
	Toplam	27 028	30 516

Kaynak: Artvin İl Turizm ve Kültür Müdürlüğü Verilerinden Derlenmiştir.

Şekil 2: Yusufeli İlçesindeki Turist Hareketlerinin Yıllara Göre Değişimi.

İlçede yapımı başlanan Yusufeli barajı inşaatının turizme olumsuz etkileri olmaktadır. Özellikle son yıllarda baraj çalışmaları esnasında kalkan toz bulutları, ilçedeki yollarda hafriyat taşıyan araçlar, yolların çalışmalar sebebiyle kapanması, doğal turistik değerlerin baraj altına kalması gibi nedenlerle ilçenin turistik çekiciliğini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı ilçeye gelen turist sayısında da büyük düşüşler yaşanmaktadır.

2009 yılı itibariyle Yusufeli ilçesine en çok hangi ülkelerden turist geldiği görülmektedir. Tabloya göre 2009 yılında Yusufeli ilçesine aylar itibariyle en çok turist gönderen ülke 3 261 kişi ile Gürcistan olmuştur. Daha sonra 1 672 kişi ile İsrail, 1 258 kişi ile İspanya, 956 kişi ile ABD ve 672 kişi ile Almanya gelmektedir (Tablo 2.5).

Tablo 2.5: 2009 Yılı İtibariyle Yusufeli İlçesinde Milliyetlerine Göre Aylar itibariyle Konaklama Yapan Yabancı Sayısı.

Ülke Adı	Ocak- Mart	Nisan- Haziran	Temmuz- Eylül	Ekim- Aralık	Toplam
Gürcistan	240	970	1 679	372	3 261
İsrail	-	459	1 053	160	1 672
İspanya	-	343	914	1	1 258
ABD	-	287	650	19	956
Almanya	-	193	469	10	672

Kaynak: Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri.

Günümüzde yabancı turistlerin, tur şirketleri ve çeşitli acenteler tarafından gelmiş oldukları yerlerden alınarak konaklayacakları otellere götürüldükleri ve rehberlik hizmeti verildiği görülmektedir. Böylece turistler hem ziyaret edecekleri yerler hakkında bilgi elde etmekte hem de daha kolay bir şekilde turistik çekiciliklere erişebilmektedirler. Bu bağlamda turistik çekiciliğe sahip olan yerlerde acentelerin ve tur şirketlerinin tanıtım, reklam yapması; dergi, broşür, katalog dağıtarak turistlerin ilçenin güzelliklerini tanımalarına olanak sağlaması büyük önem taşımaktadır. İlçedeki tur şirketi ve seyahat acentelerine baktığımızda ise çok fazla olmadıkları görülmektedir (Tablo 2.6).

Tablo 2.6: Yusufeli İlçesinde Seyahat Acenteleri Dağılımı (2016)

Belge No.	Acente Adı	Bulunduğu Yer
8726	Almatur Taşı Turizm	Yusufeli
3915	EDFA Turizm (ŞB)	Yusufeli
6304	Çoruh Outdoor Travel Tur	Yusufeli

Kaynak: Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri.

İlçede bulunmakta olan gerek konaklama tesislerinin gerekse tur şirketi ve acentelerin çoğaltılması gerekmektedir. Ayrıca ilçede bulunan otellerin tanıtım ve

reklamının yapılarak ilçenin turistik potansiyelinin canlandırılması da gereklidir. Nitekim ilçedeki turistik çekiciliklerin artırılması için yapılacak her türlü çalışma, tesislerin turistik potansiyelinin artmasına da katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ilçenin turistik çekiciliklerine uygun konaklama altyapısı yapılması, ilçedeki tesislerdeki yeme, içme, eğlenme vb. değişik imkân ve olanaklarının artırılması sayesinde ilçedeki turizm faaliyetlerinde büyük gelişmeler yaşanacaktır.

2.4. Ulaşım Faaliyetleri ve Turizm Etkileşimi

Bir ülke ya da bölgenin turizm kaynakları, ancak turistlerin bu çekiciliklere erişebildikleri ölçüsünde kullanılabilen veya değer kazanmaktadır. Gelişen ulaşım sistemleri ve kolaylıkları turizmi teşvik ederken, turizmin yayılma ve genişlemesi de ulaşımı teşvik etmiştir. Turizm faaliyeti mesafe-zaman ilişkisinden büyük ölçüde etkilendiği için, ulaşım ve iletişim faaliyetlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Turizmin temel unsurlarından birisini oluşturan erişebilirlik, ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerin dünyayı iyice küçültmesiyle artık küresel ölçekte sağlanmış; böylece turizmin yapısı ve ölçeğini değiştirmiştir (Özgüç, 2015:100).

Turizmde ulaştırma sistemleri, tüketicileri yani turistleri, turistik mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminin yapıldığı ülke, bölge ve yörelere taşıma hizmeti sunmaktadır. Bu olay, turizmin kendine özgü niteliğinden kaynaklanmaktadır. İşte bu nedenle turizmde ulaştırma bir mal ulaştırması değil, doğrudan doğruya turistik mal ve hizmetleri tüketen olan turistlerin taşınmasıyla ilgili bir hizmet faaliyetidir. Bu özelliklerinden dolayı ulaştırma hizmetlerinin turizmdeki rolü, ana ürün değil nihai ürün olarak ortaya çıkmaktadır.

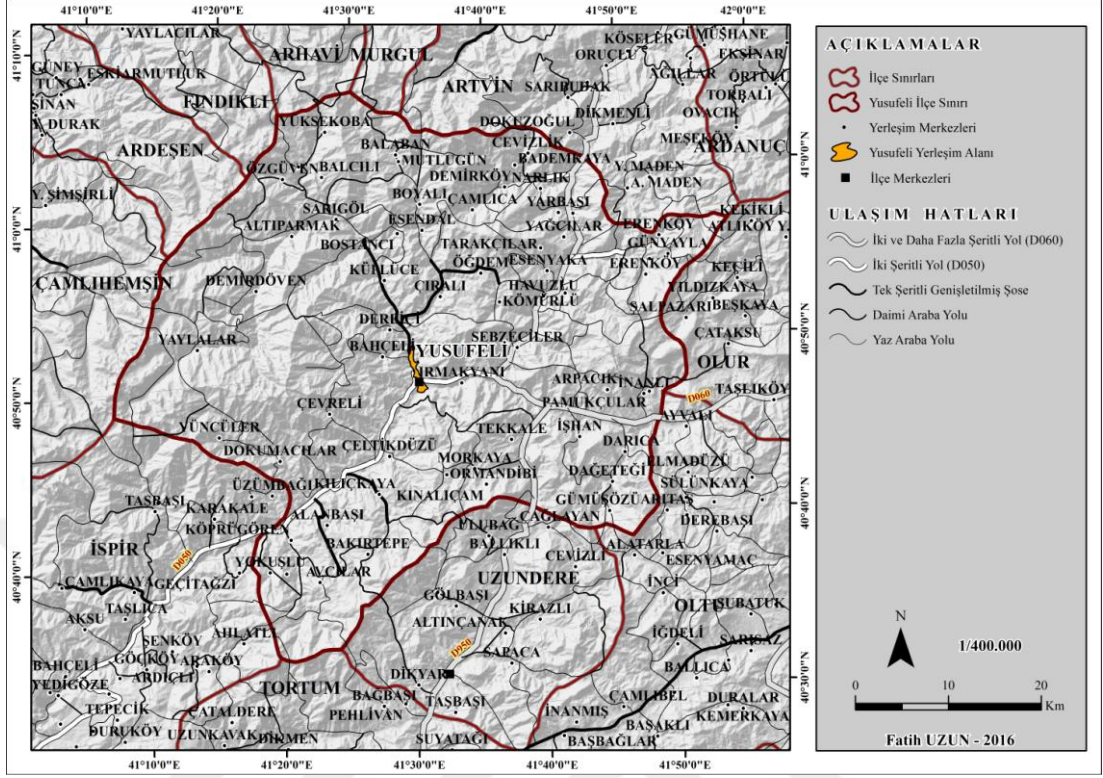
Bir turist çekim ülkesinde turistik ürünün pazarlanması ve turizmin geliştirilmesinde ön koşul, hızlı, güvenli ve birbiriyle entegre olmuş turizm ulaştırmasının varlığına bağlıdır. Turizmde ulaştırma sistemleri; tüketicileri yani turistleri, turistik mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminin yapıldığı ülke, bölge ve yörelere taşımakla daha farklı ve ekonomik bir hizmet sunmaktadır. Bu olay turizmin

kendine özgü niteliğinden kaynaklanmaktadır. İşte bu nedenle turizmde ulaştırma, turistik mal ve hizmetleri tüketecek olan insanların taşınması ile ilgili hizmet faaliyetidir. Bu açıdan turizm ve ulaştırma birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içindedir. Ulaştırmanın gelişmesi turizmin gelişmesine, turizmin gelişmesi de ulaştırmanın gelişmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de ise özellikle havayolu-karayolu bağlantısı ile organize edilen turlar yoğun olarak kullanılmaktadır. Böylelikle araştırma sahasına yönelik turist talebinin yöreye ulaştırılmasında etkin rol oynamaktadır.

Ulaştırmanın turizmdeki önemi, konaklama tesisleri, turistler, turistik ürünler ve hizmetin dağıtımı ile turizmin türü gibi birçok noktada ortaya çıkmaktadır. Turizm, çoğunlukla ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri amaçlarla yapılan mevcut yol şebekesini kullanır. Bazen de sadece turizm amaçlı yeni yollar yapılır veya yolların standartları geliştirilir. Böylece ulaştırma sistemleri turistik verilere değer kazandırır, turizm pazarlarını çeşitlendirir, kişileri turizme teşvik eder ve yeni istihdam alanları oluşturur.

İnceleme sahası olan Yusufeli ve çevresine yönelik turizm talebi, bu sahanın çevre ile olan ulaşım bağlantısının zorluğuna paralel olarak düşmektedir. Ayrıca ilçe ve çevresinde yapılmaya başlanan barajlar da ilçenin turistik olarak gerilemesine neden olmuştur. İlçenin Erzurum-Artvin karayolu ile olan bağlantısı sayesinde turistlerin ilçeye gelişi kolaylaşmıştır (Harita 3). İlçeden İspir’e ve oradan da Erzurum’a kadar uzanan kestirme stabilize yollar da bulunmaktadır. İlçenin Erzurum hava alanına olan uzaklığı yaklaşık iki saat civarındadır. Bu durum da ilçenin turistik potansiyelinin gelişmesinde önemli bir faktör olsa da genel anlamda ilçede gerek ulaşım zorlukları gerekse baraj yapım çalışmaları nedeniyle turistik faaliyetlerde azalma söz konusudur.

Harita 3: Yusufeli İlçesi Karayolları Haritası

Herhangi bir yerin ana karayollarına, demiryollarına, havaalanlarına ve limanlarına uzaklığı da turizm açısından önem taşımaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle bir yerin ulaşılabilirliğinin yüksek olması, turizm için önemli bir avantajdır. Gelişen ulaşım koşulları coğrafi açıdan turizmi teşvik etmekle kalmamış, gelişme ve yayılmasına da neden olmuştur. Ulaşımın en önemli fonksiyonu, erişebilirliği sağlamasıdır. Erişebilirlik, zaman, mekân ve fiyat açısından erişme derecesini ifade eder. Gidilecek yerin coğrafi konumunun elverişliliği ve erişilebilirliğinin az olması, daha fazla zaman ve harcama gerektirdiğinden, yer seçiminde de etkili olmaktadır (Emekli, 2001:5).

Yusufeli ilçesinin ülke içi ve dışı açısından erişebilirliğinin artması, son zamanlarda yaşanan küresel ısınma ile birlikte sahil turizminden alternatif turizme doğru kaymaların yaşanması, yapılmaya başlanan baraj çalışmalarıyla birlikte oluşacak olan yeni turistik alanlar, yörede turizm talebinin de artmasını sağlayacaktır. Karayolu bağlantısı için oldukça uygun bir konumda olan Yusufeli,

ulaştırma sistemlerinin yükselen standartları ve zamandan tasarruf sağlamaları nedeniyle az da olsa turizm talebiyle karşılaşmıştır. Yöreye gelen turistlerin sayılarındaki artışta, ulaşım sistemlerindeki gelişimin önemli payı olduğu düşünülmektedir. Gerçekten de herhangi bir yöre ne kadar yüksek turizm potansiyeline sahip olursa olsun, erişebilirliğinin yüksekliği ölçüsünde turistik talep ile karşılaşmaktadır. Başka bir ifade ile potansiyel turistik yörelerin turizme kazandırılması, kuvvetli bir ulaşım bağlantısı ile mümkün olmaktadır.

Bu bağlamda turizm faaliyetleri, önem dereceleri birbirlerinden ayrı olmak kaydıyla, hemen bütün ulaşım sistemleri ile etkileşim halindedir. Ancak bunların öncelikleri coğrafi ve diğer koşullara bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, herhangi bir turistik yörenin çevresi ile ulaşım bağlantısı, kara-demir ve havayolları ile yeterince sağlanamazken, denizyolu ile kolayca gerçekleştirilebilir. Karayolu ağı veya bir havaalanının tesis edilmesinin coğrafi koşullar nedeniyle son derece güç olduğu yerler olabilirken, yine coğrafi koşulların bunların tamamı için uygun olduğu yerlere de rastlamak mümkündür (Zaman, 2005:160).

İlçede bazı ulaşım yatırımları olmakla birlikte, istenilen ulaşım altyapısına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilçenin bulunduğu konum, engebeli ve dağlık arazi şartlarının da etkisiyle ulaşım olanaklarının geliştirilmesi için daha fazla zamana ve yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle turizm açısından değerli başta yaylalar olmak üzere doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere olan erişim olanaklarının artırılması, kalite ve konfor bakımından iyileştirilmesi ve alternatif ulaşım güzergâhlarının oluşturulması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesindeki ulaşım olanaklarının geliştirilmesi ve ulaşım altyapısının güçlendirilmesi, turizm faaliyetlerinin gelişmesini ve büyümesini önemli oranda etkileyecektir. Gerek kara ve hava yolu ulaşımı gerekse deniz ve demiryolu ulaşımında meydana gelecek ilerlemeler turizm faaliyetlerinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ilçedeki karayolu ulaştırması ile ilgili günümüzdeki ulaşım altyapısının ve ulaşım ile ilgili geleceğe dönük yapılacak olan yatırımların incelenmesi yararlı olacaktır.

2.4.1. Karayolu Ulaştırması ve Turizm

Diğer ulaştırma hatlarından daha sık bir ulaştırma ağına sahip karayolu; turizm yörelerini turizme kazandırır, bir turizm merkezi çevresindeki turistik çekiciliklerin merkezle bağlantısını sağlayarak, bütünlük oluşturur, turizm bölgeleri arasında ilişki sağlar, geçtiği yerler üzerinde veya yakınlarındaki doğal ve kültürel değerlerin taşınmasında yardımcı olur. Sağladığı hareketlilik ve kısa konaklamalarla çok yer görmeyi sağlar. Uzak bir yere karayoluyla yapılan ulaşım, tatil süresini kısaltır. Bu yüzden uzak yerler için karayolu ulaşımı uygun değildir. Buna ek olarak kara yolları, turizm yörelerinin turizme açılmasına, bir turizm merkezi çevresindeki turistik çekiciliklerin merkezle bağlantısını sağlayarak bütünlük oluşturulmasına, turizm bölgeleri arasındaki ilişkilerin artmasına, geçtiği yerlerdeki doğal ve kültürel değerlerin tanınmasına katkı sağlamaktadır (Doğaner, 1996:20).

Karayolu ulaştırması birçok yönü ile diğer ulaştırma sistemlerine üstünlük kurar ve bunlardan birisi de, deniz, hava ve demiryolları şebekelerini tamamlamasıdır. Her türlü ulaşım sistemi karayolu şebekesinin devreye girmesiyle tamamlanmaktadır. Bu açıdan karayolu diğer ulaştırma sistemlerinin etkinliğini de artırır.

Karayolları şebekesi konaklama tesislerinin oluşmasına da yardımcı olur. Bilindiği gibi uzun mesafeli yolculuklarda sık sık mola verilmesi yoluyla seyahatler sık sık kesintiye uğrar. Bu mola yerlerine oteller, moteller ve dinlenme tesisleri kurulur.

Bu nedenle karayolları ve güzergâhlar ulaşımına bağlı olarak konaklama tesisi yapılması zorunluluğunu oluşturmuştur. Bu yerlerde turistleri birkaç gün ya da daha az tutabilmek için çevre düzenlemeleri vb. gibi etkinlikler yapılır ve bu kapsamda yapılan turizm, güzergâh turizmi ya da transit turizm gibi farklı isimler alır.

Araştırma sahasındaki konaklama tesislerinin tesis edilme süreci karayolu ulaştırma şebekesi ile yakından bağlantılıdır. Bilindiği üzere sahadaki konaklama yatırımları kamunun desteği ile planlı bir şekilde organize edilen bir sürecin ürünleridir. Bu bağlamda karayolunun en hızlı gelişen ulaşım sistemlerinden birisi olduğu kesindir. Bu nedenle hem karayolu uzunluğu hem de karayolu ile yolculuk yapan insanların sayısı her geçen gün hızla artmaktadır.

Türkiye’de karayolu ağı sık olmasına rağmen ulaşım hatlarının yüzey şekillerinin etkisi altında olduğu görülür. Kuzey ve güneyde dağların kıyıya paralel olarak uzanması, ancak belirli geçitlerden ulaşım olanağını mümkün kılmıştır. Deniz kıyılarını içi kesimlere bağlayan karayolları, turizm bölgeleri arasında bağlantı sağlaması açısından çok önemlidir.

Araştırma sahasının da içerisinde yer aldığı Doğu Karadeniz bölümünün iç bölgelerle karayolu bağlantısı yeterince gelişmemiştir. Nitekim yörenin çevre ile bağlantısı belirli güzergâhlar ile sınırlıdır. Artvin ilinin, sahille olan bağlantısı Cankurtaran Geçidi’nden sağlanırken, ilin iç bölgelerle olan bağlantısı ise Artvin-Erzurum karayolu ile sağlanmaktadır (Fotoğraf 2.6) .

Fotoğraf 2.5: Yusufeli-Artvin-Erzurum Karayolundan Bir Görünüm (<http://www.kaptanhaber.com>. Erişim: 23.11.2015).

Ulaşım sistemlerinin gün geçtikçe gelişmesi ile birlikte son yıllarda önemi artan bir diğer öge de iletişim faaliyetleri ve onun ulaştığı boyuttur. Günümüzde dünyanın herhangi iki yeri arasında sesli, görüntülü ve yazılı iletişim kurma olanağı son derece gelişmiştir. Bu bağlantının kurulması ve ilerleyen bilgisayar teknolojisi birçok ekonomik faaliyet alanı ile birlikte turizm sektörünü de etkisi altına almıştır. Zaman ve işgücünden tasarruf olanağı sağlayan bu teknoloji, en basit örneği ile bir turist konaklama, tur organizasyonu, alış-veriş vb. ile ilgili bazı gereksinimlerini internet aracılığıyla gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Bu iletişim kolaylığı sayesinde turist, henüz ziyaret edeceği destinasyona gitmeden kalacak yer, uçak bileti, günübirlik gezilere kayıt olma vb. gibi zaman alan zorunlulukları yerine getirerek, vakitten tasarruf etmekte ve gideceği yerde daha fazla kalabilmektedir (Zaman, 2005:168).

İletişim teknolojisindeki gelişmelere yalnızca turist yönüyle bakmak yeterli değildir. Nitekim gelişen teknoloji turistlere hizmet veren iş kolları için de benzer kolaylıkları beraberinde getirmiştir. Örneğin, herhangi bir konaklama tesisi veya

turistik bir işletme, hazırladığı bir internet sayfası ile vereceği hizmetleri, tesisi veya yörenin tanıtımını yapabilmekte hatta sanal gezinti yaptırarak potansiyel turistleri etkileyebilmektedir. Böylece, turistik yöreler, turistler açısından içinde sırlar barındıran kapalı kutular olma özelliğini bir kenara bırakacak ve belki de hayal kırıklığı ile tatillerini yarıda kesen mutsuz turist kitlelerine daha az rastlanacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse, turistler daha önce internet yolu ile görme olanağı buldukları ve kendi seçimleri ile beğendikleri yerlere gitmeye, fiyatına bakıp, en cazip odayı online rezervasyon yaptırıp, kredi kartıyla ödeyerek uçak biletini almaya başlamışlardır (Zaman, 2005:169).

Son zamanlarda gelişen bilişim teknolojileri sayesinde, turistler gidecekleri yerin turizm potansiyelini önceden bilmektedirler. Gitmek istedikleri yerin doğal güzelliklerini, tarihi mekânlarını, dini yerlerini, otellerini, restoranlarını, internet üzerinden görüp, rezervasyonlarını yaptırmaktadırlar. İnternet sayesinde dünya üzerinde uzak diye bir yer kalmamıştır. Global dünya düzeninde herkes istediğine, istediği zaman erişebilmektedir. Bu durum ilçenin tanıtım ve reklamının yapılmasını zorunlu kılmıştır. İlçenin turistik potansiyelinin tanıtım ve reklamının ise yeterince yapıldığını söylemek mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YUSUFELİ İLÇESİNDEKİ BAŞLICA TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER

3.1. DOĞAL TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER

Doğal çekicilikler, her zaman insanlar için arzu edilen, görmek ve gezmek için tercih edilen noktaların başında gelmektedir. Gerek meydana getirdikleri ilgi çekici görünüşleriyle yeryüzü şekilleri gerek insanı dinlendiren ortamlarıyla hidrografik çekicilikler gerekse birbirinden ilgi çekici türleriyle bitki ve yabani hayvanlar, doğanın insanı çeken turistik kaynaklarını oluşturmaktadırlar. İnsanlar bazen yüksekte akan bir şelaleyi, bazen ufuk çizgisinde denizin üzerinde kaybolan güneşi görmek ve bunlarla bizzat karşılaşmak için kilometrelerce mesafeyi göze almaktadırlar. İnsan yaşamının monotonlaşması ve robotik yaşam tarzı da insanları bu tür yerlere iten bir sebep olmaktadır. Dolayısıyla ilkel çağlardan beri insanoğlu, doğal çekicilikleri olan yerlere hep ilgi göstermiş ve bugün de göstermektedir.

Yusufeli ilçesinin sahip olduğu doğal turistik kaynaklar hem nicelik hem de nitelik bakımından incelendiğinde, turistik aktiviteler için önemli bir rezervin olduğu görülmektedir. Nitekim etkileyici görünüm ve bol oksijenli ortamlara sahip dağlık alanlar (Kaçkar Dağları, Altıparmak Dağları) ve yaylalar (Yaylalar Köyü Yaylası, Altıparmak Yaylası, Dokumacılar Yaylası), ilginç görünüme sahip vadiler (Çoruh Vadisi, Barhal Vadisi), hızlı ve coşkun akan akarsu ve dereler (Çoruh Nehri, Barhal Çayı), yine yöredeki en önemli çekicilikleri oluşturan flora ve faunasıyla, yeşilin her tonunu içerisinde barındıran ormanlık alanlarıyla, doğa meraklıları için bulunmaz manzaralar barındırmaktadır. Dolayısıyla burada belirtmediğimiz daha birçok turistik çekicilikleriyle Yusufeli ilçesi, yeşile, doğaya ve insana huzur veren ortamlara hasret duyan doğaseverler için vazgeçilmez ortamlara sahiptir.

3.1.1. Jeomorfolojik Çekicilikler

3.1.1.1. Dağlık Alanlar

Araziyi meydana getiren ve biçimlendiren yer şekilleri, aynı zamanda turizmin dayandığı birçok özelliğin (mağaralar, tırmanılacak tepeler, kayak için dik yamaçlar vb.) varlığı ve yokluğunu da belirlemektedir. Turistlerin coğrafi görünüm açısından tercihlerinin özellikle nispi rölyefi fazla, arızalı bir yapıya dayanan manzaradan yana oldukları anlaşılmaktadır. Nispi rölyefi yüksek olan bir sahanın özelliklerine bir başka boyut olarak su da eklenirse çekicilik daha da artmaktadır. Yapılan araştırmalara göre yer şekilleri açısından en çok tercih edilen sahaların dağlık alanlar olduğu görülmektedir. Yükseklik ne kadar fazlaysa manzara çekiciliği de o kadar artmaktadır. Her ne kadar ana ülkenin yer şekilleri de bu tercihlerde etki sahibi olsa da genellikle düzlük araziler tatilcilerin tercih sıralamasında en alt sıralarda gelmektedir (Özgüç, 2007:63-65). Dolayısıyla engebeliği fazla ve yüksekliğin ani değişimler gösterdiği yerler turistlerin ilgisini düzlük alanlara göre daha çok çekmektedir. Özellikle doğa sporları ve dağcılık gibi sporlara meraklı turistler için bu daha da önem kazanmaktadır.

Araştırma sahasını bu bakımdan değerlendirdiğimizde, Çoruh Havzası'nda yer alan Yusufeli ilçesi fizyografik bakımdan çok engebelidir. Yükselti 568 m'den başlayıp 3 500 m'yi geçmektedir. Yusufeli ilçesinin büyük bir bölümü sarp ve geçit vermeyen dağlarla çevrilidir. Doğu Karadeniz Dağları'nın devamı olan Kaçkar Dağı, Karadeniz Bölgesi'nin en yüksek, Türkiye'nin ise 4. büyük dağıdır. Artvin il sınırları içerisinde 3 982 m yükselti ile ilin en yüksek noktasıdır. En yüksek kesiminde, kuzeye doğru dil biçiminde uzanan üç kısa vadi buzulu vardır. Diğer taraftan Çoruh Vadisi'nde rakım çok düşmektedir. Bu durum topografyanın çok engebeli, ulaşımında çok zor olmasına neden olmaktadır. Yusufeli'de yüzey şekillerini doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlarla bu dağları birbirinden ayıran vadiler meydana getirir. Ayrıca gerçek manada yayla karakteri taşımayan fakat halkın yayla adını

verdiği küçük arızalı düzlüklere rastlanır. Bu düzlükler Yusufeli'nin kuzey ve kuzeybatısında kalan bölgede yapılanmıştır (Demirel, 1997:45).

Kuzey Anadolu Dağları'nın en yüksek noktasını meydana getiren Kaçkar Dağı (3 932 m) ile başlayarak devam eden dağ sıraları Çoruh Vadisi'nde son bulur. İkinci sıranın güneyinde yüzey şekillerinin Çoruh Vadisi'ne doğru kısmen alçaldığı, fakat Kaçkar'ın güneydoğusundan başlayan Güngörmez Dağları'nda (3 531 m) yükselti kazandığı görülür. Dağların birbirinden derin vadilerle ayrılması nedeniyle bölge arızalı bir görünümde, bu nedenle de tarıma elverişli toprakların geniş alanlara yayılmasını önlemiştir. Sahadaki arızalı eğilim ve yükseltinin anlık değişimi yörenin turistik çekiciliğini artıran bir faktör olmuştur.

İlçede doğa turizmi, eko-turizm, dağ-yayla turizmi açısından değerlendirilebilecek öneme sahip dağ silsilelerinden birisi de Altıparmak Dağları'dır. Yusufeli ilçesi ile Rize arasındaki, Doğu Karadeniz Bölümü'nün en yüksek dağlarından birisidir. Kaçkar dağlık kütesinin bir uzantısı niteliği gösterir. Fakat Kaçkar dağlık kütesinden, üzerinde bulunan yaylalar, eko-turistik yerler, buzul gölleriyle ayrılmaktadır. Doğa yürüyüşlerine uygunluğu da turistlerin ilgisini çekmekte, her yıl binlerce turist gezmek, görmek, eğlenmek ve doğanın içinde bulunmak için bu alanlara gelmektedir.

Bu denli zengin turizm rezervlerine sahip olan Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağları üzerinde dağ ve yayla turizmini geliştirmek için birtakım proje çalışmaları sürdürülmektedir (Fotoğraf 3.1). Bu çerçevede Kaçkar Dağları Milli Parkı ve Doğa Koruma Alanı kurulmuştur. Ayrıca Kaçkar Dağları, dağcılık ve kayak turizmi için de gayet elverişlidir. Fakat yöredeki tesis ve yatırım yetersizlikleri sebebiyle var olan turistik potansiyel kullanılamamaktadır. Altıparmak Dağları üzerindeyse yaylacılık, eko-turizm, trekking ve benzeri faaliyetler gerçekleştirilebilmektedir.

Yusufeli ilçesindeki dağlık sahalar, hem bol oksijenli ve temiz havasıyla hem de etkileyici manzaralarıyla, oldukça cezbedici doğal turistik mekânlar olarak ilgi çekmektedirler. Ayrıca söz konusu dağlık alanlar, çeşitli gölleri ve çok çeşitli bitki

türlerini barındırmaktadır. Bütün bu özellikleriyle başta trekking olmak üzere, botanik turu, foto safari, manzara izleme, tırmanma gibi birçok aktivitenin yapılmasına elverişlidirler.

Fotoğraf 3.1: Yusufeli'nde Yayla Turizmi Açısından Önemli Altıparmak Dağları'ndan Bir Görünüm (<http://www.ntv.com>. Erişim: 21.12.2016).

3.1.2. Hidrografik Çekicilikler

3.1.2.1. Su Varlıkları

Akarsuların da denizler ve göller gibi turizmde başlıca çekicilik kaynağı olmasında, suyun yarattığı estetik oldukça önemlidir. Yer şekilleri (kanyon vb.), bitki örtüsü ve çağlayanlarla artan bu çekicilik, doğa turizmine konu olurken, insanın akarsu kıyılarında yarattığı kültürlerin kalıntıları kültür turizminin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Akarsuların içinden aktığı derin kanyonlar (Büyük Kanyon gibi), yoğun bitki örtüsü (Amazon Ormanları) ve şelaleler (Niyagara Şelalesi gibi) doğaseverlerin ilgisini çekerken, eski kültürlerin nehirler boyunca yarattıkları kültür

kalıntıları (Nil Nehri kıyısı) ve kentlerin tarihi yapıları (Budapeşte, Paris, St. Petersburg), akarsular boyunca kültür turizminin inceleme alanına girmektedir (Doğaner, 2001:94). Doğal kaynaklardan biri olan akarsular üzerinde rafting, kano, yelkenli, sportif olta balıkçılığı, nehir turları yapılarak turizm sektörü içerisindeki yerlerini alırlar.

İlçedeki duruma bakıldığında; Çoruh Havzası içerisindeki yüzey sularını, akarsular, doğal göller ve yapay göller oluşturmaktadır. Havza yüzey suları bakımından zengin olmakla birlikte yer altı su olanakları bakımından kısıtlıdır. Suların genellikle yüzeyden akışlı olması sebebiyle turistik çekiciliğe sahip birçok enstantane ortaya çıkmaktadır. Bu şekillerden kum adaları, şelaleler önde gelmektedir.

İlçenin turistik açıdan dikkat çeken gölleri daha çok moren, set gölü özelliği gösteren buzul gölü niteliği taşımaktadır. En yakın jeolojik geçmişte bu çağlarda kalıcı karların sınırı bugünkünden 500 m daha aşağılara iniyordu ve kilometrelerce uzunlukta buzullar oluşmuştu. Bu soğuk çağdan sonra günümüzde kalıcı karlar ve buzullar yükseklerle çekildi. Şimdi böyle yerler buzullarla örtülü olmayıp çanak biçimli yerlerinde sular birikerek küçük göller oluşmuştur. Bu göllerin oldukça derin (7 m) olduğu görülmektedir. Bu göllere yerel halk tarafından "Karagöl" denilmektedir (Fotoğraf 3.2). Dağların 2 500 m'den yukarıdaki kısımlarında, buzul çökmesi, karların erimesi ve yağmur sularının birikmesiyle oluşmuş bu göller turistler için ilginç birer çekim kaynağıdır. Göllerin etrafında bulunan kayalık ve çakıllık alanlar da görsel birer hazine niteliği taşımaktadır.

Fotoğraf 3.2: Yusufeli-Kaçkar Dağları'nda Buzul Gölü (Karagöl). (https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Deniz_Golu.jpg. Erişim: 01.12.2015).

İlçedeki akarsuların geçtikleri yerleri aşındırmaları sonucunda çok sayıda derin vadiler meydana gelmiştir. Akarsu vadilerinin tabanlarında pek geniş olmayan araziler bulunmaktadır. Çoruh Vadisi'nin Artvin il sınırlarında kalan 150 km uzunluğundaki bölümünde vadi tabanının en geniş olduğu yer, Yusufeli ilçe merkezinin bulunduğu kısımdır. Çoruh Vadisi'nden sonra araştırma alanı içinde kalan en derin ve dik vadi Kaçkar Dağları'ndan kaynağını alan ve Yusufeli'de Çoruh'a karışan Barhal Çayı'dır (Fotoğraf 3.3).

Fotoğraf 3.3: Kaçkar Dağlarından Kaynağını Alıp Yusufeli'de Çoruh'a Karışan Barhal Deresi'nden Bir Görünüm (<http://www.panoramio.com>. Erişim: 23.11.2015).

Barhal Deresi üzerinde çeşitli yerlerde rafting ve kano parkurları kurulmuştur. Ayrıca bu dere yöreye özgü endemik bir tür olan kırmızı benekli alabalığa da ev sahipliği yapmaktadır. Yine bu dere içerisinde sportif olta balıkçılığının yapılmakta olduğu bilinmektedir.

İlçede bu akarsulardan başka birçok irili ufaklı akarsu da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, Tekkale, Bıçakçılar, Kılıçkaya, Narlık, Esendal, Yüncüler ve Dokumacılar dereleridir. Bu dereler de turistler için çekicilikler barındırmaktadır. Örneğin; Tekkale deresi üzerinde de turistler, sportif olta balıkçılığı yapabilmektedirler.

Yukarıda özelliklerini aktarmaya çalıştığımız akarsuların, Yusufeli ilçesinde kano, rafting ve sportif olta balıkçılığı gibi akarsu turizmi aktiviteleri bakımından değerlendirilebilecek düzeyde turizm potansiyeline sahip oldukları anlaşılmaktadır. Rafting ve kano aktiviteleri için, özellikle akarsuyun hızlı ve gür bir şekilde aktığı durumlar tercih edilmektedir. Bu bağlamda Barhal Çayı, Çoruh Nehri, Tekkale

Deresi, Bıçakçılar Deresi'nin bazı kesimleri değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir. Akarsularda sportif olta balıkçılığı etkinlikleri de ilgi çekici faaliyetlerdir. Akarsular ve çevreleri, başta kuşlar olmak üzere çeşitli yaban hayvanlarına ev sahipliği yapmaktadırlar. Bu kapsamda ilçedeki akarsu ve çevrelerinde ornitolojik gözlemler ve foto safari etkinlikleri yapılabilir. Bunların yanında ilçedeki akarsuların yanında bulunan zengin flora alanları, botanik turizmi gibi etkinliklerin yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Ayrıca ilçedeki akarsuların kenarlarında doğa yürüyüşleri, kamp, karavan kurma da yapılabilmektedir.

İlçede, Çoruh Nehri üzerinde yapılan ve yapılmaya devam edilen baraj ve santrallerin inşaat ve üretim çalışmaları nedeniyle, nehrin milyonlarca yıldır akışı ile oluşan vadi, topografya ve akarsu rejimi sıra dışı bir değişimle karşı karşıyadır (Fotoğraf 3.4). Bu büyüklükte bir etkinin ekolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik değişimler oluşturması kaçınılmazdır. Baraj inşaatları ve bunlara bağlı olarak yeni yolların yapımı; genel olarak, doğal bitki örtüsünün tahribine toprak erozyonuna, su kaynaklarının kirlenmesine, tarım ve yerleşim alanlarının sular altında kalmasına, insanların yaşadıkları yerlerinden zorunlu olarak göç etmesine neden olmaktadır (Özalp, Yavuz ve Yüksek vd. 2009: 482). Bu durum yöredeki turizmi de olumsuz etkilemektedir. Öyle ki Çoruh Nehri üzerinde baraj yapılması vesilesiyle, artık rafting ve kano sporu yapılamamaktadır. Bu durum turistler için itici bir etmen olduğu kadar, ilçenin turistik potansiyelini kaybetmesine de neden olmaktadır. Fakat barajların yapımlarının bitmesiyle birlikte, yeni turistik aktivitelerin yapılabileceği alanların oluşacağı da önemli bir gerçektir.

Fotoğraf 3.4: Çoruh Nehri Üzerindeki Akarsu Turizmini Olumsuz Etkileyen Deriner Barajı'ndan Bir Görünüm (<http://www.ormansu.gov.tr>. Erişim: 23.11.2015)

3.1.3. Hassas Doğal Alanlar (Koruma Altındaki Doğal Alanlar)

Gerek ulusal parklar gerekse diğer doğal koruma alanları, flora ve fauna açısından nadir görülen değerli türlerden ve sahip oldukları biyolojik rezervden dolayı ilgi çekici yerler olarak kabul edilmektedir. Özellikle dünyada yükselen çevrecilik ve çevre koruma algısının giderek yaygınlaşmasıyla insanların dikkati bu türden hassas alanlara çevrilmektedir. Bu durum dünya turizm arenasına ve turist profillerine de yansımakta, dünyadaki pek çok hassas alan ve yöre, tanıtım kataloglarında kendine yer bulmaktadır. Dolayısıyla milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları ve diğer tabiat koruma alanları, her geçen gün artan bir şekilde ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda milli park bölgeleri başta olmak üzere diğer hassas doğal mekânlar, turistik aktivitenin yüksek olduğu çekim bölgeleridir. Bu nedenle de milli parklar gibi koruma alanları, turizmi destekleyen önemli doğal turistik kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Doğanay, 2001:151). Bu durum, böylesine zengin doğal kaynak rezervine sahip ülkelerin buna yönelik yatırım yapmalarına ve bu sahaları bazen kontrollü bazen de kontrolsüz olarak turizme açmalarına zemin hazırlamaktadır. Ancak ne şekilde olursa olsun böylesine ilgi çekici mekânların olması, turizm açısından çok büyük avantajlar sağlamaktadır.

Bu bağlamda ülkemizin doğal zenginlikleri de oldukça fazladır. Dolayısıyla dünyada doğal zenginlikleri oldukça bol olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de milli park sahaları, birbirinden değerli ve eşsiz güzellikteki doğal mekânları ve tarihi ve kültürel çekicilikleri nedeniyle insanların özellikle turizm sektörünün dikkatini çekmekte ve bu sahalar her geçen gün artan bir hızla turizme açılmaktadır (Bekdemir, Sezer ve Elmacı, 2010:813). Böylece turizme açılan doğa koruma alanlarının, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Koruma alanı deyince ilk akla gelen, milli park sahalarıdır. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nda Milli Park; "bilimsel ve estetik bakımdan, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları" olarak tanımlanmaktadır (Bekdemir ve Elmacı, 2011:34). Bu bağlamda Yusufeli ilçesinde koruma altına alınmış hassas doğal mekânlardan ilki büyük bölümü Rize ili sınırları içerisinde kalan Kaçkar Dağları Milli Parkı'dır. 52 970 Ha alan kaplayan Kaçkar Dağları, 1994 yılı itibariyle koruma altına alınmıştır (<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/kackardaglari/index.htm> Erişim: 05.12.2016).

Kaçkar Dağları; Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Rize ili Çamlıhemşin ilçesi ile Artvin ili Yusufeli ilçesi ve Erzurum ili İspir ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Milli Park sahası, Doğu Karadeniz Dağları'nın üç büyük dağ grubunun yükseldiği bir coğrafyada yer alır: Bunlar batıdan doğuya sırayla, Verçenik (3 711 m), Göller (Hunut) ve Kaçkar dağlarıdır. Kaçkar silsilesindeki Kaçkar Tepesi, 3 932 metre yüksekliğiyle, Türkiye'de Ağrı (5 137 m), Cilo, Reşko (4 116 m) ve Süphan (4 058)'den sonra dördüncü yüksek dağdır (Ersoy, Bulgu ve Demirhan, 2010:163) (Fotoğraf 3.5). Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın sınırları batıda Fırtına deresini takiben Karagöl buzul gölünü milli park içerisinde bırakacak şekilde güneye yönelir. Güney sınırları tepeler hattı belirler. Kuzey ve Doğu sınırları ise Hemşin Deresi'nin telveg hattıdır. Bu sınırlar içinde kalan milli parkın alanı 52 970 hektardır (Güngördü, 2003:82).

Genel olarak granit ve gnayslardan meydana gelen temel yapı üzerinde Alp orojenezinin derin etkileri görülmektedir (Güngördü, 2003:82).

Pleistosen'de önemli buzul alanlarının varlığı sadece yüksek dağlık kesimlerde bıraktığı izleri ile belirlenir. Ülkemizde Pleistosen'e ait buzul izleri ile beraber aktüel buzullaşmanın birlikte görüldüğü ender yerlerden birisi de Kaçkar Dağları'dır. Bu sahada birçok buzullarla birlikte, buzul gölleri, buzul vadileri, sirkler ve morenler bulunmaktadır (Güngördü, 2003:83).

Flora ve fauna açısından oldukça zengin olan Kaçkar Dağları'nda yükselti kısa mesafelerde artar. Böylece yaylacılık etkinliklerine bağlı bazı geçici yerleşmelerde kurulmuştur. Ülkemizin önemli zirvelerinden birine sahip olan Kaçkar Dağları'nda aktüel buzullaşmanın ve diğer doğal değerlerin zenginliği turistleri ve bilim çevrelerini buraya çekmiştir. Milli park içinde kampingler, günübirlik kullanım alanları, yayla turizmi imkânları bulunmaktadır (Güngördü, 2003:83).

Uzantıları Artvin'de de devam eden Kaçkar Dağları, yıl boyunca gözlenebilen keskin buzulları, gölleri, ormanları, dereleri, bitki örtüsü ve faunası ile doğal bir park görünümündedir. Kaçkar Dağları'nın Artvin il sınırları içinde yer alan yaylaları kamp turizmi için uygun alanlara sahiptir (Aktaş, 2008:381).

3 000 metrenin üzerindeki zirveleri kadar, plehistosen sahalarında buzulların çekilmesinin ardından şekillenmiş olan ve bugün hala erimekte olan buzul sularından beslenen sirk göllerinin varlığı da, Kaçkar Dağları'nı, doğa tutkunları, kampçı, yürüyüşçü ve dağcılar için öteden beri çekici kılan unsurlar arasında yer almaktadır (Ersoy, Bulgu ve Demirhan, 2010:163).

Kaçkar Dağları'nda günümüzde gerek biyolojik tür çeşitliliğini gerekse beşeri aktiviteleri belirleyen en önemli faktörlerden ikisi topografya ile birlikte iklimdir. Milli park sahası Türkiye'nin en yağışlı iklim kuşağında (Rize'de yıllık ortalama 2

200-2 300 mm) yer alır. Her ne kadar kıyıdan iç bölgelere, engebeli topografik koşullar nedeniyle düşen yıllık yağış miktarı önemli değişiklikler gösterse de özellikle kuzeye bakan kesimlerde yoğun bir vejetasyonla birlikte, zengin bir akarsu rejimine yol açmıştır. Nitekim bölgenin en büyük ve sert akış rejimli derelerinden biri olan Fırtına Deresi burada yer alır. Engebeli topografya ve söz konusu zengin bitki örtüsü, yörede beşeri faaliyetleri sınırlayan faktörlerin başında gelmektedir. Nitekim insanların aleyhine olan bu durum, milli park sahasındaki vahşi yaşamın çeşitlilik içindeki varlığını, insan kaynaklı tüm müdahalelere ve kışkırtmalara rağmen korunmasını sağlamaktadır. Bu nedenle doğa bilimcileri, amatör botanikçiler, kuş gözlemcileri için de yöre hayli zengin olanaklar sunmaktadır. Özellikle kuzeydeki yoğun orman ve orman altı bitki örtüsünün (özellikle de Rhododendron'ların) bunda önemli bir rolü bulunmaktadır. Kaçkar Dağları Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı, Analitik Etüt ve Sentez Raporu'nda söz konusu orman örtüsü için şu bilgiler yer almaktadır:

“Milli park orman vejetasyonu, çoğunlukla yapraklı ormanların egemen olduğu bir kuşaktır. Bu bölümün 300-1 500 m yükseltiler arasındaki kesiminde çoğunlukla yapraklı türler ile bu türlere çeşitli oranlarda Doğu Ladini'nin katıldığı ormanlar girmektedir. Bu yükseklikten daha yukarı kesimlere doğru çıkıldıkça saf Doğu Ladini ormanları çoğalmakta ve bu tür ile 1 600-1 700 m yüksekliğe kadar yapraklı tür olarak doğu kayını, vadi tabanlarında 1 700 m'ye kadar kızılbaş, 1 800-2 100 m'ler arasında ise titrek kavak ve huş ile karışık ormanlar yer almaktadır. Yer yer saf Huş meşreceleri, Huş-Titre k kavak karışık meşreceleri ve saf fındık alanları da bulunmaktadır (Ersoy, Bulgu ve Demirhan, 2010:164).

Milli park sahasındaki fauna da oldukça zengin tür topluluklarıyla karakterize olmaktadır. Kaçkar Dağları Milli Parkı, Uzun Devreli Gelişme Planı, Analitik Etüt Raporu'nu hazırlayan biyolog ve ekologlar milli park alanı içinde böcek faunasına ait 7 takıma ait 23 familyadan 127 tür; omurgalı faunasına ait, 10 tür iki yaşamlı (ambhibial), 28 tür sürüngen (reptilial), 9 tür böcekçil memeli (insectivoral), 8 tür yarası (chiropteral), 8 tür tavşan (logomorphal), 19 tür kemirgen (redental), 11 tür etçil hayvan (comiroral) ve 5 tür toynaklı hayvan (artiodoctyla) ve

‘‘Avi-fauna’’ya dahil 68 kuş türü tespit etmişlerdir. Milli park sahası içinde yer alan Fırtına Deresi, son yıllarda Karadeniz genelinde artan HES projelerinden birinin hedefinde yer alması üzerine varlığı tehlike altına giren endemik türlerden Karadeniz Alası (*Salmo trutta labrox palas 1811*)’nın da vatanıdır (Ersoy, Bulgu ve Demirhan, 2010:164).

Böylesine değerli doğal mekânların varlığı, Yusufeli ilçesi için oldukça önemlidir. Doğa turizmi, eko-turizm, av turizmi, trekking ve yayla turizmi, kelebek gözlemciliği, açısından değer taşıyan bu hassas mekanlar, özellikle doğa severlerin ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla yörenin turistik potansiyelini artıran Kaçkar Dağları Milli Parkı, yurt içi ve yurt dışından birçok turisti ağırlamaktadır. Bu nedenle milli park alanı içerisindeki alanların temiz tutulması, korunması, sahaya yönelik değişik turistik faaliyetler geliştirilmesi, fotoğraf ve gözlem terasları oluşturulması, tanıtım ve reklamının yapılması, sahanın haritasının çıkarılması, gelen turistlere tanıtım kitapçıkları dağıtılması sayesinde turistik potansiyel daha da artacaktır.

Fotoğraf 3.5: Kaçkar Dağları Milli Parkı'ndan Bir Görünüm (<http://pinstake.com/kackar-daglari-milli-parki-6/>. Erişim: 05.05.2016).

3.1.3.1. Tabiat Parkları

Yusufeli ilçesinde koruma altına alınmış hassas doğal mekânlara diğer bir örnek tabiat parklarıdır. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nda tabiat parkları; "bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçaları" olarak tanımlanmaktadır. Bu hassas mekânlar da bitki zenginliğiyle hem de yabani hayvan varlığıyla ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Yusufeli ilçesinde 2016 yılı itibariyle bir adet tabiat parkı bulunmaktadır.

3.1.3.1.1. Altıparmak Tabiat Parkı

Yusufeli ilçesi Altıparmak Köyü Barhal Çayı Vadisi mevkiinde söz konusu olan, bitki örtüsü ve yaban hayatı bakımından değerli bir yer olarak ve manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun olarak 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 3. maddesine istinaden 06 Şubat 2013 tarihinde tabiat parkı olarak ilan edilmiştir. Altıparmak Tabiat Parkı olarak bilinen saha 21 109,23 hektarlık alana sahiptir (<http://www.milliparklar.gov.tr/belge/tp.pdf> Erişim: 05.12.2016) (Fotoğraf 3.6). Söz konusu alan, ilginç topografyası, yaylaları, barındırdığı zengin bitki örtüsü ve hayvan varlığı ile dikkate değer bir eko-turizm potansiyeli içermektedir. Özellikle yaban hayatı gözlemciliği, kelebek gözlemciliği, doğa yürüyüşü, manzara izleme, foto-safari, bilimsel amaçlı geziler gibi eko-turizm aktiviteleri bakımından oldukça ilgi çekici ortamlara sahiptir.

Altıparmak Tabiat Parkı içerisinde yer alan Altıparmak Dağları, Barhal'ın batısında yer alır. Yüksekliği 3 562 metredir. Barhal yeni adını da yine bu dağlardan almıştır. Altıparmak Dağları sıradağlar şeklinde uzanmakta olup, Rize ile il sınırı oluşturur. Altıparmak Dağları'nda irili ufaklı çok sayıda buzul gölleri vardır. Altıparmak, Barhal Çayı'nın da kaynaklarını oluşturmaktadır. Trekking yapmaya ve dağcılık sporlarına da elverişlidir. Dolayısıyla Altıparmak Dağları Tabiat Parkı turistler için önemli bir çekim merkezidir.

Fotoğraf 3.6: Yusufeli'de Altıparmak Tabiat Parkı (<http://ayancuk.com/resim-3528-Altıparmak-Koyu-Resimleri.html>. Erişim: 15.12.2016).

3.1.3.2. Yaban Hayatı Koruma Sahaları

Yaban hayatı koruma sahaları da Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlükleri'nce belirlenen alanlardır. Bu sahalarda yaşayan hayvanlar, genellikle buldukları yöreye özgü ve başka yerlerde eşi benzeri bulunmayan canlılardır. Örneğin Konya'da koruma altına alınmış yaban koçları veya Şanlıurfa'da koruma altında olan kelaynak kuşları. Hem nesilleri tükenme tehlikesi altında olan hem de nesillerinin sürebilmesi için korunmaya ihtiyaç duyan canlılardır. Kısaca nadir bulunan hayvanların koruma altına alındığı alanlara yaban hayatı koruma sahası denmektedir. İlçe içerisinde Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü tarafından belirlenmiş bir adet yaban hayatı koruma sahası bulunmaktadır. Bu bağlamda ilçede bulunan Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Koruma Sahası'ndan bahsedilecektir.

3.1.3.2.1. Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Koruma Sahası

Turistik çekiciliği yüksek alanlardan bir diğeri yaban hayatı koruma sahalarıdır. Bu sahalar üzerinde yöreye özgü endemik bitki türlerinin ve sadece o yörede yaşamını sürdürmekte olan hayvanların korunması amaçlanmaktadır. Nadir bulunan bu yerler ulusal ve bölgesel çapta koruma altına alınıp, turistik amaçlı olarak kullanıma sunulabilmektedirler. Bu bağlamda Çoruh Vadisi'nde 8 100 hektarlık bir saha 1971 yılında Merkez Av Komisyonu (MAK) kararı ile yaban hayatı koruma sahası olarak ilan edilmiştir. Orman Bakanlığı'nın 6.11.2002 tarihli oluru ile bu alan büyütülerek 21 821 hektara çıkartılmış, statüsüyle yaban hayatı koruma sahasından yaban hayatı geliştirme sahasına dönüştürülmüştür. Alanın büyüklüğü 2005 yılında 23 500 hektara çıkartılmıştır (Anonim, 2011:30).

Saha, Artvin'in Yusufeli İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Alanın en yüksek noktası 2 350 metreyle Karadağ'da bulunmaktadır. Çoruh Vadisi, Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı'ndan (ÖBA) biri olarak belirlenmiştir. Alan, yaban hayatı türleri bakımından da oldukça zengin bir sahadır; alanda birçok memeli hayvan, kuş ve sürüngen türü bulunmaktadır. Ayrıca, süzülen yırtıcı kuş göçü açısından Türkiye'deki 3 önemli alandan birisidir. Alanda ayrıca sakallı akbaba (*Gypaetus barbatus*), kızıl akbaba (*Gyps fulvus*), kara akbaba (*Aegypius monachus*), dağ horozu (*Tetrao mlokosiewiczzi*) ve urkeklik (*Tetraogallus caspius*) üremektedir. Bu özellikleriyle alan, "Önemli Kuş Alanı" (ÖKA) statüsü kazanır. Ayrıca alanda boz ayı (*Ursus arctos*), yaban keçisi (*Capra aegagrus*), kurt (*Canis lupus*) ve vaşak (*Lynx lynx*) türleri bulunmaktadır (Anonim, 2011:31). Bu canlıların turistik açıdan büyük çekiciliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat gerek yörenin tanıtımının yapılmamış olması gerekse sahadaki baraj çalışmaları nedeniyle gereken ilgiden uzak kalmışlardır. Bu nedenle sadece belli dönemlerde sahaya gelen avcılar, kuş gözlemcileri ve bilimsel çalışma yapanlar dışında turistik açıdan bu alanları değerlendiren kimseye rastlanmamaktadır.

Çoruh Vadisi'nin yaban hayatı geliştirme sahası olarak ilan edilmesinin temel nedeni alanda bulunan dağ keçileridir (Fotoğraf 3.7). 2005-2007 yılları arasında yapılan envanterler sonucunda 585-820 arasında değişen sayılarda birey gözlenmiştir. Ancak alanda kaçak avcılık sorunu bulunmaktadır. Yasadışı avlanılan türler arasında nesli tehlike altında pars da bulunmaktadır; doksanlı yılların sonunda vurulmuş bir parsın postu, Artvin Doğa Koruma ve Milli Parklar Şube Müdürlüğü'nde bulunmaktadır. Çoruh Nehri'nde ayrıca su samuru (*Lutra lutra*) yaşamaktadır. Alan için gelişme ve yönetim planı hazırlanmış ve 2008 yılında onaylanarak uygulamaya konulmuştur (Anonim, 2011:31). Uygulamaya konulan bu yasalar ve av korumacılar sayesinde Çoruh Vadisi içerisindeki yabani hayvan ve dağ keçisi popülasyonlarında belli artışlar olmuştur. Fakat sahadaki ekosistemin gün geçtikçe bozulmasıyla birlikte yaban hayvanlarının popülasyonunda da azalmalar meydana gelmeye başlamıştır.

Bu bağlamda dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması yanında plansız ve denetimsiz yararlanma faaliyetleri, özellikle doğal çevre ekosistemlerinin bozulmasına neden olmaktadır (Doğanay, 2003:45). İlçedeki ekosistemin de HES projeleri ve baraj yapımlarıyla bozulduğu görülmektedir. Plansız ve programsız yürütülen bu çalışmalar esnasında doğal çevre büyük zararlar görmektedir. Özellikle yol yapımı esnasında kullanılan tel örgüler, dikenli teller, beton bariyerler, Çoruh Vadisi içerisinde yaşamını sürdüren hayvanların güzergâhlarını etkilediği gibi, yaban keçilerinin ayaklarına takılan tel örgüler ise sakat kalmalarına hatta ölümlerine sebep olmaktadır. Bu nedenle Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Koruma Sahası gibi doğal ekosistemlerin tamamen korumaya alınması ve turistik açıdan da zarar verilmeden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fotoğraf 3.7: Yusufeli'de Çoruh Vadisi Koruma Alanı İçerisinde Dağ Keçileri.

3.2. BEŞERİ TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER

Beşeri turistik çekicilikler en az doğal çekicilikler kadar hatta yerine göre onlardan daha fazla değer taşıyan ve insanları buldukları sahalara yönelten unsurlardır. Özellikle geçmiş uygarlıkların göze çarpan izlerini taşıyan sahalara, bu bakımdan ilgi çekici noktalar. Yusufeli ilçesi, beşeri turistik çekicilikler bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. İlçenin oldukça eski kültürel ve tarihi geçmişe sahip olması da çeşitliliği artırmaktadır. Ayrıca Yusufeli ilçesine özgü gelenek ve göreneklere yansıtan giysiler, el dokumaları, yöresel yemekler, düğün ve eğlenceler ile çeşitli festivaller de gerçekleştirilmektedir. Oldukça zengin sayılabilecek tarihi ve kültürel değerlere sahip olan saha, özellikle tarihe ve yöresel kültüre meraklı ziyaretçi ve turistleri bekleyen potansiyele sahiptir.

Bu bağlamda farklı mekânlardaki farklı kültürlerin ortaya çıkması kültür ile coğrafyayı buluşturan ve turizmi geliştiren noktaların başında gelmektedir. Geleneksel mimari, dinsel motifler, yerleşme, arazi kullanımı, kılık kıyafet tarzı, el

sanatları, yemekler, müzik, güzel sanatlarla ilgili eserler hem kültürel coğrafi görünümün bir parçası hem de coğrafya-kültür ve turizmin odak noktasıdır (Emekli, 2006:53). Dolayısıyla kültür ve turizm iç içe ve ayrılmaz bir bütünün parçalarıdır. Bu nedenle tarihi ve kültürel alanlar her zaman turistik bir çekim alanı ve vazgeçilmez birer turistik potansiyeldirler.

Bu açıdan baktığımızda kıyı turizminde, yayla turizminde, termal turizmde, kırsal turizmde yapılan tüm etkinliklerin içinde kültürel unsurlar bulunmaktadır. Bu turizm türlerine katılırken yapılan aktiviteler, sunulan yemek ve müzikler, görülen kıyafetler ya da yerel halkla kurulan ilişkiler, kültürlerarası etkilenmeler kültürel turizm ile ilgilidir. Bu nedenle, turizmin kültürlerin birbirlerini anlamalarına yardımcı olması gibi bir fonksiyonu vardır (Anonim, 2006a).

3.2.1. Tarihi ve Arkeolojik Çekicilikler

Tarihi yerleşim alanlarındaki mimari anıtlar, taşınmaz kültür varlığı olarak tanımlanmaktadır. Çoğu sanat değeri taşıyan ve günümüze kadar ulaşabilen bu yapılar arasında; camiler, kiliseler, surlar, saraylar, hamamlar, hanlar, türbeler, kümbetler, köprüler, çeşmeler, konaklar, evler, kaleler yer almaktadır (Şahin, 2009:80). Gerçekten de kendilerinden yüzlerce hatta binlerce yıl önce yaşamış olan insanların ortaya koyduğu eserler, günümüzde çağdaş insanların ilgi ve merakını cezbetmektedir. Gerek görünüşleriyle gerekse taşıdıkları kimlikleriyle tarihi ve arkeolojik çekicilikler, buldukları bölgeler için büyük bir çekim gücü oluşturmakta, bu da turistik çekicilik olarak tarihsel kaynaklara verilen önemi daha da artırmaktadır.

Binlerce yıllık geçmişiyle, farklı kültür ve toplumlara ev sahipliği yapmış olan ülkemiz, medeniyetlerin beşiği tabirine uygun, tarih ve kültür mirası olarak adlandırabileceğimiz zengin bir koleksiyona sahiptir. Bu bağlamda ülkemizin en dikkat çekici yerlerinden birisi de Yusufeli ilçesidir. Gerçekten de Yusufeli, sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasıyla zengin bir birikime ev sahipliği yapmaktadır.

Başta tarihi kiliseleri olmak üzere, yöresel mimariyi yansıtan evleri, tarihi camileri, kaleler, kuleler, tarihi köprüler gibi birçok tarihi ve arkeolojik çekiciliğe sahiptir.

3.2.1.1. Tarihi Kaleler-Köprü ve Kuleler

Araştırma sahasının son derece dağlık ve engebeli olduğu görülmektedir. Fakat yine de yörede egemenlik savaşı vermiş olan milletlerin savunma ihtiyacı ile yapmış oldukları çok sayıda kale vardır. Bu kalelerden başlıcalarına baktığımızda:

Kisporot Kalesi; Yusufeli'ye 4 km uzaklıkta, Sarp kayalar üzerine inşa edilmiş ilgi çekici bir yapıdır. Tarihi Sakalara kadar uzanmaktadır. Kalenin restorasyona ihtiyacı bulunmaktadır.

Çevreli (Peterek) Kalesi; 700 yıllık bir tarihe sahip olan köye hâkim bir tepede yapılmıştır. Kalede aynı zamanda sikke basıldığını belirten tarihi kaynaklar mevcuttur (Demirel, 1997:66). Kalenin duvarları yıkılmaya başlamıştır. Barajdan etkilenmeyecek kalelerden olup, restore edildiği takdirde turistik potansiyele sahiptir.

Esental Kalesi; Yusufeli'nin 30 km kuzeyindeki Esental Köyü'nün yaklaşık 4 km kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kalenin batısından Arguvan Çayı geçmektedir. Üç tarafı uçurum olan kale çevreye tamamen hâkim bir konumdadır. Ortaçağ döneminden kalma kalelerdendir (Aytekin, 1999:229). Kalenin yüksek ve dağlık bir alan üzerinde kurulmuş olduğu görülmektedir. Çevresinde mezarlar ve otlak alanları bulunmaktadır. Esental Köyü'nü ve etrafından geçen yolları gören, gayet yüksekte inşa edilmiş bir kaledir. Turistik açıdan önem taşıyan yerlerden olmasına rağmen bazı araştırmacılar ve fotoğrafçılardan başka kimsenin ziyaretine uğramamaktadır.

Erkinis (Demirkent) Kalesi; Yusufeli'ne 29 km mesafedeki Demirkent Köyü'ne 16 km uzaklıkta ve 1 730 m yükseltide bulunmaktadır. Çevreye tamamen hâkim bir noktada bulunan kale oldukça, yüksek bir ana kaya üzerine kuzey-güney

doğrultulu olarak yerleşmiştir. Kalenin doğuya bakan iki giriş kapısı vardır. Ortaçağ kalelerinde sıkça rastladığımız moloz taş örgü sistemi ile oluşturulmuş bir duvar yapısına sahiptir (Aytekin, 1999:230). Yöredeki en eski kalelerden biridir. Harabe bir durumdadır ve Saka Türkleri tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir (Demirel, 1997:67). Çok eski çağlardan kalma olduğu bilinen kale, tarihi turistik yerlerden birisidir. Yenilendiği takdirde turistik potansiyele sahip olacaktır.

Ersis (Kılıçkaya) Kalesi; Yusufeli'ne 22 km mesafedeki Kılıçkaya Köyü'nün 4 km kadar kuzeydoğusunda Kaleboynu mevkiindedir. 1 900 m yükseltide kurulan yapı konumu nedeniyle kaleden çok gözetleme kulesi olabileceği fikrini vermektedir. Ulaşılması zor bir noktada bulunmasına karşın oldukça hasar görmüş, sadece batı duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır. Tüm yönlerden görünmesi ya da bütün bölgeyi kontrol altında tutuyor olması da konumunu daha da önemli hale getirmektedir. Sağlam olarak kalan duvarlarının mimarisi ortaçağa aittir (Aytekin, 1999:299). Günümüzde ise kalenin gayet eskidiği, ön duvarının bir kısmı hariç duvarlarının yıkılmış olduğu görülmektedir. Kalenin restorasyona ihtiyacı vardır.

İşhan (Dağyolu) Kalesi; Yusufeli'nin 11 km doğusunda Dağyolu (İşhan) Köyü'nün arkasındaki sarp kayalıklı tepededir. Yüksek ve korunaklı bir yere yapılmıştır. Etrafi gözlemek ve saldırılardan korunma amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır. Duvarlarında yıkılmalar görülmektedir. Restorasyona ihtiyacı olan kalelerden biridir. Turistik açıdan önem taşımaktadır.

Kınalıçam Kalesi; Yusufeli'nin 7 km doğusunda Kınalıçam Köyü'ndedir. Köyün dört bir yanını izleyen bir yere konulmuştur. Çok yüksek ve erişilmesi zor bir kale olarak göze çarpmaktadır.

Köprügören Kalesi; İlçenin 12 km güneybatısında bulunan Köprügören Köyü'ndedir. Yapılış tarihi bilinmemektedir ve harabe bir haldedir.

Öğdem Kalesi; Yusufeli'nin 22 km kuzeyinde, Öğdem Köyü'ndedir. Çok yüksek ve dağlık bir yere kurulmuştur. Ormanlık ve sarp arazi içerisindeki kaleye

erişim zordur. Restorasyona ihtiyacı olan bir diğer kaledir. Ayrıca tarihi turizm açısından önem arz etmektedir.

Pamukçular Kalesi; Yusufeli-Oltu yolu üzerinde 33 km mesafedeki Pamukçular Köyü'ndedir. Harabe bir durumdadır. Restore edildiği takdirde turizme kazandırılması mümkündür..

Tekkale (Dörtkilise) Kalesi; Yusufeli'nin 4 km güneybatısında Tekkale Köyü'nün Kaledibi Mahallesinde, 661 m rakımda bulunmaktadır. Sarp bir kaya üzerinde inşa edilmiş ilgi çekici bir yapıdadır. Kale ile ilgili herhangi bir yazıtı ulaşılamamakla birlikte, içinde var olan şapelden yola çıkarak Ortaçağ döneminden olduğu anlaşılmaktadır (Aytekin ve Aktaş, 2010:87). Kale; köyün girişinde, kayalığın eteğinden geçiş sağlanan karayolunun üzerinde, Çoruh ırmağının hemen kıyısından yükselişe geçen kayalığın üzerinde bulunmaktadır. En yüksek kısmını doğu ve güney yönleri teşkil etmektedir. Tüm Uğraşlarımıza rağmen kalenin içine girilememiştir. Bizim tespitlerimize göre, batı köşesinden çıkışı bulunduğu fakat bu bölümdeki ana kayanın büyük kitleler halinde kopması sonucu çıkılmaz duruma gelmiştir. Bölgedeki büyük kalelerde rastlandığı gibi, özenli işçiliğe sahip bir şapeli bulunmaktadır. Doğu bölümünün dış kenarında yer alan şapel; podyum üzerine oturan tek nefli, kırma çatılı ve dikdörtgen planlıdır (Aytekin ve Aktaş, 2010:87). Yusufeli-Kılıçkaya yolu üzerinde bulunan kale, turistler tarafından ilgi çekici bulunmakta, kaleyi gören turistler fotoğraf çekerek yaşadıkları anı anılatılmaktadır.

Yokuşlu Kalesi; Yusufeli'nin 15 km güneybatısında, Yokuşlu Köyü'ndedir. Az da olsa turistik çekiciliğe sahip olan kale, restorasyona ihtiyaç duymaktadır.

Cevizlik Kalesi; Yusufeli'ne 53 km uzaklıktaki Cevizlik Köyü'nün Bedazor Mahallesinde bulunmaktadır. Bölgede sıkça rastlanan küçük kalelerden veya gözetleme kulesi olarak adlandırılabilir yapılarıdır. Kale çevreye tamamen hâkim bir konumda ve 1 300 m yükseltide yer almaktadır. Çok yüksek bir ana kaya

üzerine oturtulmuştur (Aytekin, 1999:229). Ortaçağ'a ait olduğu düşünülen yapının günümüzde restorasyona ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Hevek Köprüsü; kemer şeklinde kireç kaynama taş köprüdür. Yaylalar Köyü'nün girişinde bulunmaktadır. Sağlam durumdadır ve tarihi bilinmemektedir. Turistik çekiciliğe sahip olan köprü, her yıl turistlerce ziyaret edilmektedir.

Bunlara ek olarak sayıları yüzü bulan ve birbirlerini gören gözetleme amacıyla yapılmış gözetleme kuleleri vardır. Çok yüksek ve kayalık alanlara inşa edilmiş bu kulelere erişebilmek neredeyse imkânsızdır.

Araştırma sahasında bulunan kale-köprü ve kulelerin turistik ve tarihi bir değer olduğu bilinen bir gerçektir. Bu değerleri görmeye her yıl birçok turist gelmektedir. Yörenin turistik potansiyelinin artırılması için, bu tarihi değerlerin koruma ve restorasyonunun yapılması en önemli meselelerden biridir. Bu nedenle ilçedeki Kaymakamlık, Belediye Başkanlığı ve İl Turizm Müdürlüğü'nün tarihi eserler ve turistik değerlerin korunmasına yönelik tedbirler alması gerekmektedir. Bunun yanı sıra ilçeye gelen bazı yabancı turist görünümü tarihî eser kaçakçılarının ve hazine avcılarının da engellenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Ayrıca ilçedeki tarihi ve kültürel turistik potansiyelin artırılmasına yönelik olarak broşürler, dergiler, tanıtım katalogları, yörenin tarihi ve kültürel değerlerini gösteren resimler basılarak yöreye gelen turistlere dağıtılabilir. Böylelikle ilçedeki turistik potansiyelin gelişmesi ve sürekliliği sağlanacak, bir nebze de olsa ilçeden dışarıya olan göçlerin önüne geçilecektir.

3.2.2. İnanç Turizmi

İnançlar, insanların manevi bütünlüklerinin oluşmasında oldukça önemli olan değer yargılarıdır. İnsanların inançlarının bir gereği olarak inandıkları ve kutsal kabul ettikleri yerler de bu bakımdan oldukça önem taşımaktadır. Nitekim insanlar, söz konusu kutsal noktalara gitmeyi ve kendilerince değer verdikleri kutsal mekânları

ziyaret etmeyi inançlarını tamamlayan ve manevi tatmin noktasına ulaştıran birer vesile olarak kabul etmektedirler. Bu durum onların uzun ve bazen de meşakkatli yolculuklara çıkmalarına da zemin hazırlamakta ve kutsal kabul ettikleri yerlere erişimlerini hızlandırmaktadır (Bekdemir ve Sezer, 2013:718). Bu nedenle insanların turistik seyahatlere çıkmalarında inanışlarının önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Farklı din ve inanışları kendisinde barındıran ve ziyaret kültürünün köklü geçmişe sahip olduğu ülkemizde, inanç turizmi açısından dikkat çeken sahalardan birisi de Yusufeli ilçesidir. Nitekim Yusufeli ilçesi, tarihi camiler ve türbeler gibi İslam dini açısından değerli mekânların yanı sıra tarihi kiliseler ve manastırlar gibi Hristiyanlık dinine göre kutsal kabul edilen yerlere sahip olması nedeniyle, inanç turizmi açısından oldukça önemli bir potansiyel içermektedir. Bu bağlamda Yusufeli ilçesinin en eski camilerinden olan Demirkent Camii başta olmak üzere Kılıçkaya Camii ve Esental Köyü Camii gibi tarihi camiler ile Tekkale Kilisesi, İşhan Kilisesi ve Altıparmak Kilisesi gibi inanç noktaları dikkat çekicidir. Yusufeli ilçesinde hatırı sayılır sayıda dinsel yapı bulunmakla birlikte tarihi niteliğe sahip olan ve inanç turizmi bağlamında dikkati çeken çok sayıda camii, kilise ve manastır bulunmaktadır. Böylesine zengin inanç turizmi varlığıyla, etkili bir şekilde tanıtımı yapıлып, erişim ve konaklama olanakları da geliştirildiği takdirde, Yusufeli ilçesinin inanç turizminde daha iyi bir noktaya geleceği, daha fazla yerli ve yabancı turist tarafından gezilip görüleceği kanısındayız.

3.2.2.1. Kiliseler

Yusufeli ilçesinde inanç turizmi açısından dikkat çeken ve insanlar tarafından ziyaret edilen yerlerin başında kiliseler gelmektedir. Özellikle Hristiyanlık inancı açısından kutsal kabul edilen inanç noktaları, yerli ve özellikle de yabancı ziyaretçilerin ilgi gösterdiği ziyaret yerleri olarak dikkat çekmektedirler. Bunlar; Tekkale'deki Dörtkilise, Altıparmak Köyü'ndeki Altıparmak Kilisesi ile İşhan Köyü'ndeki İşhan Kilisesi'dir.

3.2.2.1.1. İşhan (Dağyolu) Köyü Kilisesi

Yusufeli'nin 11 km doğusunda İşhan köyünde bulunan Gürcü Kilisesi'nin yapımına 7. yy. başlanarak sonraki yüzyıllarda yapılan ek ünitelerle 10. yy. Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılarak günümüze kadar gelmiştir. 1930'lu yıllarda kilisenin batı kanadı önüne bir duvar örülerek camiye çevrilmiştir. İşhan Kilisesi bazilikal kapalı haç planlıdır. Yapıda geometrik motifler kullanılmıştır. Kesme taş kullanılarak yapılmış olan binanın dış cephelerinde özellikle batı cephesinde çeşitli figürler vardır. Kiliseyi konik bir külah örtmektedir (Demirel, 1997: 64) (Fotoğraf 3.8). Ayrıca, kilisenin yan tarafında bir eklentisi olmakla birlikte, restorasyon çalışmaları sırasında, yıllardır toprak örtüsü altında kalıp tahribata uğramış yeni eklentileri de gün yüzüne çıkarılmıştır.

İşhan Kilisesi'ne her yıl yerli ve yabancı bir çok turist gelmektedir. Hem tarihi hem de dini bir yapı olması sebebiyle çok dikkat çekicidir. Geçmiş yıllarda İl Kültür ve Turizm İl müdürlüğü'nün katkılarıyla, aslı bozulmadan restore edilmeye başlanmıştır. 2017 yılı itibariyle restorasyonu devam etmektedir. İşhan Kilisesi, bu bölgede izler bırakmış geçmiş medeniyetlerin yaşayış ve kültürlerini merak eden ziyaretçiler için oldukça cazip bir mekandır. Bu bağlamda her yıl çok sayıda yerli ve yabancı ziyaretçi tarafından da gezilmektedir. Söz konusu kilise, tarihsel ve dini nitelikleriyle özellikle Hristiyan ziyaretçiler için önem taşıyan ve inanç turizmi bağlamında da dikkat çeken dini yapıtlardandır.

Fotoğraf 3.8: Yusufeli'de Bulunan Tarihi İşhan Kilisesi.

3.2.2.1.2. Tekkale (Dörtkilise) Kilisesi

Yusufeli'nin 6 km batısındaki Tekkale Köyü'nün 7 km kuzeyinde bulunmaktadır. 10. yy'ın son çeyreğinde yapılmıştır. Manastır kilisesi haç planlı bir bazilikadır. Yüzyılın başından beri terkedilmiştir. Dıştan korunmuş olup iç freskleri harap bir durumdadır. Kilisede dolgu duvar tekniği kullanılmıştır. Cephede, bölgede hiçbir yerde rastlanmayan tuğla sıralara rastlanır (Demirel, 1997:65) (Fotoğraf 3.9)

Tekkale Kilisesi (Dörtkilise) Tekkale Köyü'nün ve yörenin tanıtımında fayda sağlamıştır. Kiliseye ilçeden yaz aylarında seferler düzenlenmektedir. Çeşitli yabancı turistler ve din adamları gelip kilisede ayin yapmaktadırlar. Tarihsel niteliği, mimarisi ve görselliğiyle Tekkale Köyü içerisinde inanç turizmi bağlamında dikkat çekici dini yapılardan birisidir.

Fotoğraf 3.9: Yusufeli, Tekkale Köyü (Dörtkilise)'nde Tekkale Kilisesi (<http://www.artvinkulturturizm.gov.tr/Erişim: 22.12.2015>).

3.2.2.1.3. Barhal (Altıparmak) Kilisesi

Yusufeli'nin 30 km kuzeybatısında Altıparmak Köyü'ndedir. Kilise, 9'uncu y.y.'da Kral David Magistros zamanında yapılarak Vaftizci Yahya 'ya adandığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. 1677 yılında Hacı Şerif Efendi tarafından onartılarak camiye çevrilmiştir. Kilise, yontma taş ve kesme taştan yapılan kiremitlerden çatısı bağlanmış, harçsız bir zemine dayanmadan “Lambalı” denilen planda yapılmıştır. Yapı, dıştan 28,40X18,65 cm boyutlarında, üç nefli bazilikaldır. Gri renkli düzgün kesilmiş taşlarla örtülmüş cepheler güney ve kuzeyde eş boyutlu, doğu ve batıda ortadan yanlara doğru açılan köre kemerlerle hareketlendirilmiştir. Pencere üstündeki alçak kabartma tekniğinde yapılmış bitkisel figürlü süslemeler iyi durumdadır (<http://bakabakagez.com/index.php?goster=Yusufeli- Kiliseleri Erişim: 08.12.2016>).

Bölgedeki benzer kiliselerin en iyi durumda olanıdır. 20. yy'ın başından itibaren camii olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.10). Bu bağlamda kilisenin Yusufeli ilçesi içerisinde en çok turistin geldiği yerlerden biri olması, dikkat çekici tarihi ve kültürel eserlerden sayılması, yabancı ziyaretçilerin inanç turizmini gerçekleştirdiği yerlerden olması, kiliseyi değerli kılan ve çekiciliğini artıran unsurlardandır. Sağlamlığı ve korunaklılığıyla da dikkat çeken bir kilisedir.

Fotoğraf 3.10: Yusufeli, Altıparmak Köyü (Barhal), Barhal Kilisesi. (<http://www.artvinkulturturizm.gov.tr/Erişim: 22.12.2015>).

3.2.2.2. Tarihi Camiler

Dünyadaki birçok dinde insanların inançlarından dolayı ibadet ettikleri mekânlar bulunmaktadır. Örneğin Hristiyanlar kilise ve manastırlarda, Yahudiler havra ve sinagoglarda ibadet etmektedirler. Doğal olarak İslam dininde, dinin esasları gereğince Allah'a ibadet etmek için camii ve mescit gibi mekânlar bulunmaktadır (Bekdemir ve Sezer, 2016:155). Camii, TDK'ne göre "Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yer" olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr/Erişim: 25.12.2016). Ancak İslam dininde camiler diğer birçok dinden farklı olarak sadece ibadet edilen yer olarak algılanmamış, İslam toplumunun özünü teşkil eden birçok olgunun da merkezini oluşturduğu için ayrı bir önemle inşa edilmiştir. Bu önemin gereği ve bir

yansıması olarak özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapılan camiler, estetik açıdan da harikulade görünümle meydana getirilmişlerdir. Günümüzde ise gıptaıyla ve övgüyle baktığımız tarihi camilerimiz, hem ibadet mekânı olarak hem de ziyaret maksadıyla pek çok kişinin ilgisine mazhar olmaktadır.

İnanç turizmi açısından dikkat çeken noktalardan birisi de Yusufeli ilçesidir. Bu kapsamda ilçenin ilgi çekici inanç turizmi değerlerine baktığımızda; ilçedeki en eski camilerden sayılan Demirkent Köyü Camii, Kılıçkaya Köyü Camii, Esendal Köyü Camii dikkat çekmektedir. İlçede bulunan birçok camii, hem inanç turizmi açısından hem de turistik ziyaretler açısından ilgi çekici noktalardır (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Yusufeli İlçesinde İnanç Turizmi Açısından İlgi Çeken Camilerin Dağılımı (2016)

KONUM	TARİHİ CAMİLER
Demirkent Köyü	Demirkent Köyü Camii
Kılıçkaya Köyü	Kılıçkaya Köyü Camii
Esendal Köyü	Esendal Köyü Camii
İnanlı Köyü	İnanlı Köyü Camii
Öğdem Köyü	Öğdem Köyü Camii
Bakırtepe Köyü	Bakırtepe Camii
Yaylalar Köyü	Yaylalar Köyü Camii
Demirdöven Köyü	Demirdöven Köyü Camii
Esenyaka Köyü	Esenyaka Camii

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Derlenmiştir.

Bu camilere ek olarak ilçe içerisinde Merkez Camii ve Yeni Camii olmak üzere, ilçenin köylerinde de birçok camii bulunmaktadır. Bu camilerin hepsi inanç turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu camilerden tarihi ve inanç turizmi açısından önem taşıyanlarını açıklamakta fayda görmekteyiz.

Demirkent Köyü Camii; Yusufeli'nin 10 km kuzeydoğusunda Demirkent Köyü'ndedir. İçerisinde değişik süslemeler vardır. Köyün merkezindeki yapının kitabesi bulunmadığından kesin olarak hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Orijinalde kilise olduğu anlaşılan yapının en geç XIX. Yüzyılda camii olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kare planlı, ahşap tavanlı, kırma çatı olan yapının kuzeyinde iki katlı son cemaat yeri ve orijinal olmayan minaresi bulunmaktadır.

Yapı, 3,20 m derinliğindeki son cemaat yeri ile birlikte dıştan 16,25x12,75 m ölçülere sahiptir. Mihrabı özelliiksizken, ahşap minberi baştan sona bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. İki katlı son cemaat yeri, yedi ahşap direk üzerine oturtulmuş olup, beş gözlü olarak planlanmıştır. Cepheleri vasıfsız taşla örülmüştür ve sıvalıdır. Kıırma çatısında alaturka kiremit bulunmaktadır. Hareme girişi sağlayan kapı kanatları mahfile ait tüm ahşap ve tavandaki göbek süsü ile yapı görülmeye değer niteliktedir (www.yusufeli.gov.tr. Erişim: 18.11.2015). İnanç turizmi açısından önem taşıyan bu camii, yerli turistlerce ziyaret edilmektedir.

Esendal Camii; Yusufeli İlçesi'ne 22 km uzaklıkta, Esendal Köyü'ndedir. İç bölümlerindeki yöresel ahşap işçiliği ile dikkat çeker. İçerisinde çeşitli süslemeler ve kabartmalar vardır. En eski camilerden biridir. Dar bir vadi içerisinde bulunuyor olması ve yollarının darlığı sebebiyle turistik açıdan erişilmesi zor bir camidir. Fakat inanç turizmi açısından ziyaret edilebilecek camilerdendir.

İnanlı Camii; 150 yıllık geçmişe sahip olan camii halen kullanılmakta olup İnanlı Köyü'nde ve İlçe merkezine 22 km uzaklıktadır, tamirat görmemiştir. İnanç turizmi açısından ilgi çekici özelliklere sahiptir.

Kılıçkaya Camii; Kılıçkaya Camii Yusufeli ilçe merkezine 27 km uzaklıktaki Kılıçkaya'dadır (Fotoğraf 3.11). Caminin kapısında çeşitli süslemeler mevcuttur. İçerisindeki çini örnekleri benzersiz niteliklerdedir. 1920'li yıllarda yapılmış tarihi camilerdendir. Örneğine az rastlanan dış süslemeleri vardır. Ayrıca bulunduğu konum itibariyle inanç turizmi açısından önem taşımaktadır.

Öğdem Köyü Camii; Öğdem Köyü'nde bulunan Merkez Camii 17.yy ortalarında yapılmıştır. İçerisinde çeşitli özellikte süslemeler mevcuttur. İlçeye 25 km uzaklıkta bulunmaktadır. Tarihi ve turistik açıdan önem taşıyan bir camidir.

Fotoğraf 3.11: Yusufeli İlçesinde, Kılıçkaya Tarihi Camisinden Bir Görünüm.

3.2.2.3. Türbe Ve Ziyaretgâhlar

Demirkent Köyü'nde bulunan Osman Baba Yatırı yanı sıra Kargıgel Dağı Tepesi ve Kocuret Tepesi'nde ayrıca ziyaretgâhlar bulunmaktadır. Diğer ziyaretgâhlar ise Öğdem-Esendal köyleri arasında, zeytinlikler Çağlayan ve Yukarı Maden köyleri arasındaki Ziyaret Dağı'nda bulunmaktadır (Demirel, 1997: 67).

Bu yerler tanınmamış ve pek fazla bilinmediğinden, çok ilgi çekici yerler olduklarını söylemek mümkün değildir. Fakat az da olsa gelen ziyaretçiler bu alanlarda dinlenip, eğlenmekte ve fotoğraf çekip turistik etkinlikler yapmaktadırlar. Ayrıca inanç turizmi açısından da önem taşıyan bu yerler, ilçe için az da olsa turistik potansiyel oluşturmaktadırlar.

3.2.3. Kültürel Çekicilikler ve Kültür Turizmi

Kültür, bir toplumun geçmişinden getirilerek geleceğe taşıdığı, içinde o kültürü yansıtan her şeyin bulunduğu bir birikimdir. Bu bağlamda kültür, her toplumun kendisine özgüdür ve onu diğerlerinden ayırarak varlığının en önemli aracı haline gelir. Kültür ile turizm arasındaki ilişkiler işte bu noktada başlamaktadır. Farklılıklardan beslenen turizm, farklılıkların kaynağının kültür olması, ikisi arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Turizm ve kültür arasındaki çok yönlü ilişkiler, insanların kültürel amaçlarla seyahat etmelerine, bu seyahatlerin günümüzde giderek artmasına ve böylelikle kültür turizminin veya kültürel turizmin doğmasına neden olmuştur. Turizm sayesinde de bir ülkenin kültürel ve sanatsal varlıkları daha fazla anlam ve değer kazanmakta, toplumda bu eserleri korumak ve yaşatmak konusunda ortak bir duyarlılık ve bilinç oluşmaktadır (Akgül, 2002:209-211). Kültür turizmi, bir yandan kültür varlıklarının insanlığın ilgi ve beğenisine sunulmasını sağlarken, bir yandan da bu nadide eserlerin korunarak geleceğe taşınmasına ön ayak olmaktadır. Bütün bunların neticesinde kültürel çekicilikler turizme mekân olurken, turizm de kültür varlıklarının bir nevi hayatiyet garantisi olmaktadır.

Ülkemiz gibi hem çevresinde birçok egzotik kültürün bulunduğu hem de kendi bünyesinde birbirinden ilgi çekici kültür varlıklarının ve kültürel çekiciliklerin bulunduğu bir ülkede, kültür turizmi açısından oldukça avantajlı koşullar bulunmaktadır. Binlerce yıldan beri birçok medeniyete beşiklik etmiş Anadolu topraklarında yapılan arkeolojik araştırmalarda dünyada eşi benzeri olmayan zenginliklere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Hititler, Sümerler, Urartular, Likyalılar, Lidyalılar, Frigyalılar, İyonlar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'ne gelinceye kadar birçok iz ve kalıntı bırakarak ülkemizi benzersiz bir konuma taşımış durumdadır (Akurgal, 1989). Bunun yanı sıra ülkemizin sahip olduğu çekicilikler arasında örf, adet, gastronomi, tarih, müzik ve resim, din, mimari yapı, el sanatları, giyim tarzı da dikkate değer özellikler sunmaktadır (Emekli, 2004:13). Nitekim ülkemizde mimari yapıtlardan el sanatlarına yemeklerden giyim kuşam örneklerine kadar pek çok kültürel çekicilik, ülkemize

gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Ayrıca kültürel varlıkların gösterdiği bölgesel ve yöresel farklılaşmalar da parçaları uyumlu bir kültür mozağının oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Bekdemir ve Sezer, 2016:190).

Bu bağlamda söz konusu mozaği oluşturan parçalardan birisi de Yusufeli ilçesine ait turistik çekiciliklerdir. Yusufeli'de Karadeniz ve Kıpçak kültürüne ait birçok kültür varlığına rastlamak mümkündür. Bu kapsamda Yusufeli ilçesindeki en dikkat çekici kültür unsurları ile kültürel etkinliklerin başlıcaları şunlardır: Atabarı ve horon gibi halk oyunları; çağ kebab, siron, kaysefe, hasuta, hıncal, bişi, lokum gibi yöresel yemekler; kilim dokumacılığı, yazma oyalama, Yusufeli keçiboynuzu bıçağı, sepet örmecilik gibi el sanatları; kadınlara ait peştamal, yazma gibi giyim kuşam örnekleri; yayla şenlikleri, güreş festivalleri, çeşitli yöresel eğlenceler gibi kültürel güzelliklere sahiptir.

3.2.3.1. Festivaller ve Özel Günler

Her yıl düzenli zaman aralıklarında gerçekleştirilen festivaller, fuarlar, sergiler ya da kültürel başka olay ve organizasyonlar, turist çekmek anlamında önemli rol oynarlar (Özgüç, 2007:86). Gerçekten de festivaller, hem yapılacak konu alanı, ürünün veya markanın tanıtımına zemin hazırlamaktadır. Artık bazı yörelerde yapılan festivallerde, festivalin hangi alan veya konu alanında yapıldığı önemini kaybedip, festivallerde yapılan eğlence faaliyetleri daha çok önem kazanmaktadır. Festivaller ve şenlikler yerel yöneticilerin vazgeçemeyecekleri tanıtım organizasyonlarıdır. Festivallerin ve şenliklerin gerçekleştirildikleri yörelere birçok açıdan yararları söz konusudur. Bu tür etkinlikler, yöre halkının katılımını sağlayarak, hem yöre halkının eğlenceli vakit geçirmesine hem de yöre halkında o ürün veya konuyla ilgili bilinçlenme ve sahiplenme duygusunun artmasını sağlamaktadır. Festival ve şenliklerin düzenlendiği yerlerde ekonomik ve sosyal-kültürel açıdan hareketlilik yaşanmaktadır. Günümüzde bütün bu avantajlı yönleriyle festival ve şenlikler, gerçekleştirildikleri alanlarda turistik aktivitelerin geliştirilmesini sağlamaktadır.

Bu bağlamda tarih içinde çeşitli dönemlerde değişik topluluklar iç ve dış etkilerle, düzenledikleri sosyo-kültürel faaliyetlerle değişim göstererek Türk ve yöre kültürünü biçimlendirmişlerdir. Türkiye'de gerçekleştirilen folklor festivallerinin genel nitelikleri ve farklı yönleri şöyle sıralanabilir:

-Yerli-yabancı halk oyunları, halk müziği ekiplerinin katılımıyla gerçekleştirilen organize oyun-müzik festivalleri.

-Bir panayır kapsamında halk oyunları, müzik gösterileri, çeşitli yarışmalar (güreş, güzellik, offroad, rafting vb.).

-Tarımsal ürünlerin hasat şenliklerinin yapılmasıdır.

-Fuarlar ve kongreler düzenlenmesi.

Yörede yapılan festivaller genellikle kamu (belediye, kaymakamlık) ile tüzel kişiler eliyle her yıl yapılan geleneksel halk şenlikleridir. Şenlik tarihleri her yıl hava durumuna veya turistlerin gelişine bağlı olarak belirlenmektedir.

Ülkemizde güreş sporunun önemli merkezlerinden biri de Yusufeli ilçesidir. Karakucak ve boğa güreşlerinin yörede çok yaygın olması nedeniyle, bu festivaller belli tarihlerde Yusufeli ve çevre köylerini de içine alan 20'ye yakın yerleşme alanında yapılmaktadır (Fotoğraf 3.12, 3.13). Bu festivallerin son yıllarda yapılanlarından bazıları aşağıda verilmiştir (Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Yusufeli İlçesinde Gerçekleştirilen Şenlik ve Festivaller.

Etkinliğin Adı	Yeri	Tarihi
Sarıgöl Boğa Güreşleri	Sarıgöl	Nisanın İlk Haftası
Derekapı Boğa Güreşleri	Derekapı	Nisanın 3. Haftası
Marant Boğa Güreşleri	Kılıçkaya	Mayısın Son Haftası
Aros Yayla Festivali	Kılıçkaya	Temmuzun 3. Haftası
Tekkale Yayla Festivali	Tekkale Köyü	Temmuzun Son Haftası
Çamlıbel Yayla Festivali	Çevreli Köyü	Temmuzun Sonu
Salıkvan Yayla Şenliği	Yüksekoba Köyü	Ağustosun İlk Haftası
Salıkvan Boğa Güreşleri	Yüksekoba Köyü	Ağustosun İlk Haftası
Barhal Doğa ve Kültür F.	Altıparmak Köyü	Ağustosun 2. Haftası
Karakucak Güreş Fes.	Yusufeli İlçesi	Ekimin İlk Haftası

Kaynak: Yusufeli Turizm Odası Verilerinden Derlenmiştir.

Araştırma sahası içerisinde bulunan Yusufeli ilçe merkezinde yapılan festival ve güreşlere, gerekse köylerinde yapılan festival ve güreşlere yerli ve yabancı birçok turist katılım göstermektedir. Özellikle yurt dışından gelen Türk vatandaşları ve yerli turistler bu organizasyonlara ayrı bir önem göstermektedirler.

Yusufeli'de bulunan birçok köy ve yaylada, mezraya çıkış, yaylaya çıkış, çayır biçme, bağ bozumu ve hasat zamanlarını kutlamak amacıyla şenlikler düzenlenmektedir. Yıllardan beri kutlanarak gelen bu şenlikler halkın kendi yarattığı kültürün ifadesidir. Bu nedenle ilçedeki kültürün korunması, gelecek kuşaklara aktarılması, turizme kazandırılması açısından kültürel etkinlikler, şenlikler, festivaller büyük önem taşımaktadır.

Fotoğraf 3.12: Yusufeli'de Yapılan Geleneksel Karakucak Güreşleri (Yusufeli Karakucak Güreşleri Arenası) (<http://www.yusufeli.bel.tr>. Erişim: 15.11.2015)

Fotoğraf 3.13: Yusufeli İlçesi, Derekapı Boğa Güreşlerinden Bir Görünüm (<http://www.panoramio.com/photo/13010912>. Erişim: 15.01.2017).

3.2.3.2. Yöresel El Sanatları

Tarihin ilk çağlarından beri insanoğlunun kendisini ve çevresini daha güzel hale getirmek üzere çeşitli bezeme yolları ve yöntemleri geliştirdiği bilinmektedir. Bu yol ve yöntemler yaşanılan iklim, coğrafya, sosyal çevre, inanç yapısı gibi değişkenlere göre biçim almış ve uluslara has geleneksel kültür değerlerini meydana getirmiştir (Çetintaş, 2008:65). Bunlardan birisi de insanların kendi elleriyle ve emekleriyle şekillendirdikleri el sanatlarıdır. El sanatları; belirli hammaddeleri el becerisi ya da basit tezgâhlar yardımıyla işleyerek belli işlevleri karşılayan ürünlere dönüştürmek şeklinde tanımlanmaktadır. Yıllarca veya yüzyıllarca kullanılan alışılmış hammaddeler, yöntemler, teknikler ve tezgâhlar bu faaliyetin geleneksel niteliğe bürünmesine zemin hazırlamıştır (Zaman, 2012:299). Özellikle "el emeği göz nuru" deyimiyile ifade edilen söz konusu uğraşlar, gerçekten büyük emekler sarf edilerek oluşturuldukları için oldukça değerli kabul edilmekte ve satın alanları tatmin etmektedir.

Karadeniz ve Kıpçak kültürünün egemen olduğu Yusufeli ilçesi de geleneksel kimliğe sahip yöresel el sanatlarının olduğu sahalardan birisidir. İlçede bakırcılık, kalaycılık, demircilik, yorgancılık, kilimcilik, ehramcılık, bıçakçılık, ayakkabıcılık ve ağaç işçiliğine dayalı el sanatlarının (sele, sepet, çatan, kalbur, çepik, godol, zembil gibi ağaç, elyaf, filiz dal kabuğundan örülen araçlar) yakın zamana kadar yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.14, 3.15). Ancak günümüzde söz konusu zanaat faaliyetlerinin birçoğu yapılmamakta veya oldukça azalmış durumdadır. Ülkemiz genelinde olduğu gibi yöresel el sanatları, zamanın yıpratıcılığına, ekonomik gelişmelere, ihtiyaçların değişmesine karşı koyamamakta ve birçoğu tarihin tozlu sayfalarına gömülürken, geriye kalanları ise çeşitli zorluklarla var olma mücadelesi vermektedir.

Son zamanlarda ise yöresel el sanatları, ağaçlardan ve dal kabuklarından eşya, çeşitli araç gereç yapımı giderek azalmaktadır. Genellikle turistik amaçlı yapıldığı göze çarpmaktadır. Bunun nedeni de köylerin giderek boşalması ve insanların şehirlere göç etmeleridir. Ayrıca, yapılan baraj ve HES projeleri neticesinde istismlâk edilen köylerin nüfusları da şehirlere göç etmiştir

Fotoğraf 3.14: İlçedeki Kilim ve Ehram Dokuma Tezgâhlarından Bir Görünüm (<http://www.deretepe.net> Erişim: 25.12.2015).

Fotoğraf 3.15: Yusufeli'de yöresel el sanatlarından Sepet, Çepik, Zembil, Godol.

3.2.3.2.1. Yusufeli Keçiboynuzu Bıçağı

El emeği göz nuru diyebileceğimiz yöresel el sanatlarından bir diğeri Yusufeli Keçiboynuzu Bıçağı'dır. Son yıllarda üretimine başlanan bu bıçak, ilçede telef olan veya yasal olarak avlanan yaban keçilerinin boynuzlarından üretilmektedir. 2014 yılı içerisinde Yusufeli Kaymakamlığı'nca başlatılan bu projeye birlikte Yusufeli'ne özgü bir marka olarak "Yusufeli Bıçağı" üretilmeye başlanmıştır (Fotoğraf 3.16). Bu bıçaklar ilçenin tanıtımına büyük katkı sağlamaktadır. Yusufeli bıçağını ilçeye gelen turistler hediyelik eşya olarak satın almaktadırlar. Böylelikle turistik bir potansiyel kazanan "Yusufeli Bıçağı" sadece ilçeye özgü olmasıyla da büyük bir fark yaratmaktadır.

İthal çelikten imal edilen bıçakların yapımı yaklaşık 3 gün sürmekte ve fiyatı 100-450 dolar arasında değişmektedir. Özellikle yabancı turistler, bıçakları çok beğenmektedirler. Üretimi için ilçede küçük bir atölye açılmış bulunmaktadır.

Bu ve bunun gibi yeni değerlerin ortaya çıkarılması, ilçeye gelen yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmekte ve ilçenin tanıtımının yapılmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum ilçenin turistik potansiyelini artırdığı gibi, gerek yurt içinde gerekse uluslararası alanda reklamının yapılmasına da katkı sağlamaktadır.

Fotoğraf 3.16: Yusufeli Keiboyuzu Bıçağı (<http://www.karadenizmanşet.com> Erişim: 05.06.2016).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YUSUFELİ İLÇESİNDE GELİŞTİRİLEBİLECEK ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ

4.1. YAYLA TURİZMİ

Yayla ile ilgili farklı tanımlar kullanılmaktadır. Tunçdilek (1967)'e göre yayla; yazın belli bir süre içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak ve geçimin karşılanmasında yarar sağlayan her türlü işte çalışmak, hatta dinlenmek için çıkılan veya gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, çoğu kez köyü ortak mülkü olan, köyden ayrı ve çoğu zaman pek uzak olmamakla birlikte sosyo-ekonomik bağlarla tamamen veya kısmen bağlı bir yer; veya köyün esas geçim sahasına ekli ikinci bir bölümdür (Tunçdilek, 1967:138). Doğanay'a (1997) göre yayla; yazları çıkılan, bir süre kullanılan ve ekonomik faaliyetlerde bulunulan yerleşme şekli ve bölgesidir (Doğanay, 1997:490). Sonuç olarak yaylalar, yaz mevsiminde insanların geçici olarak kaldıkları dönemlik kırsal yerleşme alanlarıdır.

Bu bağlamda Türkiye'de yaylacılık amacıyla yaylalara göç hareketi genellikle dikey ritmik hareketler şeklinde olur. Göç, belli bölgelerdeki köy, kasaba ve hatta kentlerle, yükseklerdeki plato düzlükleri ve dağ yamaçları arasında cereyan eder. Yaylalara göç hareketi, bölgeden bölgeye bazı değişiklikler gösterse de genellikle, nisan ve mayıs aylarında başlar; 15-20 gün içinde dikey (düşey) hareket tamamlanır; 3-4 ay yaylalarda kalınıp, ekonomik etkinlik tamamlandıktan sonra, ağustos sonları ya da eylül ayı içinde devamlı yerleşme sahalarına, yani alçak bölgelere dönülür (Doğanay ve Coşkun, 2013:7). Sahada ise yaylacılık faaliyetleri devam etmekle birlikte azalmış durumdadır. Yaylalardan turizm ve rekreasyon amaçlı olarak yararlanılmaya başlanmıştır.

Yaylaların bu özelliklerinin turizm amaçlı değerlendirilmesine dönük aktiviteler bütünü olarak tanımlanabilen yayla turizmi, son yıllarda alternatif turizm türleri içinde yıldızı parlayan bir turizm faaliyetidir. Bu turizm türü jeomorfolojide yüksek düzlükler (plato) olarak tanımlanan yaylaların kullanımıyla ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Başlıca faaliyetin hayvancılık ve tarım olduğu yaylacılık faaliyeti, halk arasında hava değişikliği olarak bilinen sağlık açısından elverişli iklimde bulunmayı da geleneksel olarak kapsamaktadır. Yayla turizminde asıl çekici faktör, sıcaklığın yüksek ve zaman zaman bunaltıcı düzeye vardığı yükseltisi az olan sahalardan, ılıman ve rahatlatıcı hava olaylarının görüldüğü daha yüksek sahalara doğru gitme arzusudur. Kalabalık gruplarla kısa zamanda hızlı ulaşım araçlarıyla, paket programlarla, pasif bir biçimde yapılan ve genellikle kıyı bölgelerinde yoğunlaşmış kitle turizminin aksine, yayla turizminde bireyler, aileler ve arkadaşlardan oluşan küçük gruplara daha geniş zamanda, daha esnek programların uygulanması söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda konaklama tesislerinin yerel mimariyle ve en fazla iki katlı olması gerekmektedir. Kısaca söylemek gerekirse yayla turizmi konum, iklim ve rekreatif etkinlikler bakımından kıyı turizminin zıttıdır. Rekreatif etkinliklere dayalı olan yayla turizminde, kıyı turizminde olduğu gibi temel aktivite güneşlenme olmadığı için yüksek sıcaklıklar yerine ılıman bir iklim arzulanmaktadır (Doğaner, 2001:203-204).

Yayla turizminin mekânı olan yaylalarda, doğallıklarını koruyan alanların çok olması nedeniyle bazı eko-turizm etkinliklerinin yapılması da söz konusudur. Nitekim başta trekking olmak üzere, foto safari, bisiklet safari, botanik turu, kamp yapma, yaban hayatı gözlemleme, kelebek gözleme, kuş gözlemleme gibi doğayla baş başa kalınabilecek aktiviteler yapılabilmektedir. Bu bağlamda doğaya duyarlı turizm çeşitlerinin yapılabildiği yaylalar, doğasever, çevre bilinci, eğitim ve kültür seviyesi yüksek eko-turistler için harika mekânlardır. Çünkü eko-turistler için doğal ve kültürel zenginlikler açısından yaylalar dikkate değer bir potansiyel barındırmaktadırlar. Yaylalardaki bu çekim gücü birçok doğa tutkununu bu sahalara yönlentmekte ve her geçen gün yaylalara olan bu ilgi artmaktadır.

Yaylalar son yıllarda sahip oldukları kendilerine has mikro-klimaları ve temiz havaları nedeniyle de sağlık turizmi açısından da dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır. Kentlerin yorucu ve sağlıksız yaşama ortamından uzaklaşmak isteyen insanlar için kıyıların artık konaklama tesisleri ve yazlık konutlarla betonlaşması, denizlerin kirlenmesi, sağlıklı yaşama konusunda bilinçlenen insanların güneşin zararlı etkileri yüzünden güneşlenmekten kaçınmaları ve dağların buna seçenek olarak doğal çevre ve sağlıklı ortam sağlaması, turizmde dağlara olan ilgiyi artırmış ve geleneksel olarak yaz mevsiminde yaylacılık faaliyetinde hayvancılık ve tarım için çıkılan yaylalarda verilen turistik hizmetlerle dağlarda yayla turizmi yaygınlaşmaya başlamıştır. Sağlık turizminin bir kolu olan klimatizm açısından da orta yükseklikteki dağlık ve ormanlık alanların ikliminin uygun olduğu bilinmektedir (Doğaner, 2001:176-177).

Türkiye'de son yıllarda, deniz ve kıyı turizmine alternatif olabilecek turizm aktivitelerine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda yaylaların gerek manzara gerek iklim ve bitki örtüsü gerekse temiz havası gibi avantajlarından dolayı dağ-yayla turizmi kapsamında değerlendirilmesi söz konusudur. Dünyada doğal çevre sistemlerinin tahrip edilmesinin yanı sıra insanların doğal ve sağlıklı yaşama giderek daha fazla değer vermeleri söz konusu turizm türünün 200'li yılların gözdesi olabilmesine zemin hazırlamıştır (Yazıcı ve Doğanay, 2000:70). Deniz ve kıyı turizmi mevsimlik (yaz mevsimi) olarak yapılmasına rağmen, yayla-dağ turizmi bütün yıl yapılabilmektedir. Günümüzde pek çok ülke, turizmin sezonluk olan ömrünü bütün bir yıla yaymak ve daha fazla turist çekebilmek için dağlık alanlarından ve yaylalardan daha fazla yararlanmanın çabaları içerisinde çalışmalarını sürdürmektedirler (Yazıcı ve Doğanay, 2000:70). Oldukça zengin yayla potansiyeline sahip ülkemizde, yaylaların uygun alanlarının turizme açılması için gerekli yasal ve turistik altyapı oluşturulmasına yönelik çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.

Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki yaylalarda turizm/rekreasyon giderek yaygın bir hale gelmektedir. Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısından beri gerek bölge gerekse buradaki yaylalar, Turizm Bakanlığı ve turizm şirketleri tarafından özellikle iç

turizmde yeni bir destinasyon olarak, buralarda gerçekleştirilecek olan turizm çeşidi de kıyı kuşağındaki deniz turizmine alternatif olarak sunulmaktadır. Günümüzde bölgede yaz döneminde iç turizm açısından büyük bir hareketlilik ve canlanma görülmektedir. Bu bağlamda giderek artan ve kitlesel hale gelmekte olan bir iç turizm talebi, buna karşılık düşük oranda dış turizm talebi vardır. Buna ek olarak artan bu talepleri karşılamak için hareketlenmeye başlayan arz; yerellikten kurtularak, bölgesel hatta ulusal ve ilerleyen yıllarda uluslararası düzeyde turizm faaliyetleriyle entegre olmaya dönük çalışmalar söz konusudur. Bu bağlamda birtakım plan ve projeler yürütülmektedir. Bunlardan en dikkat çekenleri; Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı (2007-2023)'dir. Birisi bölgesel bazda diğeri ise ulusal bazda olan bu iki çalışmada, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yayla turizmine, gerek bölgenin kalkınması gerekse ülkemizdeki turizmin çeşitlilik düzeyinin yükseltilmesi kapsamında oldukça geniş bir şekilde değinilmektedir (Somuncu, 2008:447-448).

Yusufeli ilçesinin de Doğu Karadeniz Bölümü içerisinde yer alması nedeniyle yaylalar, yaylacılık faaliyeti ve yayla turizmi bakımından dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır. İlçede yaylacılığın eskiden beri yapıldığı ve günümüzde de devam ettirildiği görülmektedir. Bu bölgede yayla ve yaylacılığın ortaya çıkmasında, hem tarihsel faktörlerin hem de doğal faktörlerin etkisi söz konusudur (Zaman, 2001:194). Yusufeli ilçesinde günümüzde dahi iktisadi, sosyal ve kültürel hayat üzerinde derin izler bırakan yaylacılık ve buna bağlı olarak her yıl yaylalara gerçekleşen yayla göçleri, binlerce yıllık Türk kültürünün bir yansıması olarak bilinir.

4.1.1. Yayla Turizm Merkezleri

İlçenin gerek doğal özellikler gerekse kültürel ve tarihi özellikler bakımından bozulmamış bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu durum, doğanın daha iyi korunduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim sahanın ülke metropollerine uzak olması, engebeli bir topografik yapı, yazları yağışlı iklim ve son

yıllara kadar Sarp Sınır Kapısı'nın kapalı olması gibi faktörler bu sonucun oluşmasında önemli oranda etkili olmuşlardır. Tüm bunların ötesinde; eşsiz bir doğa güzelliği, zengin ve karakteristik bir bitki örtüsü ve yerel folklorik zenginlik, bu sahanın ülkenin diğer yörelerinden daha farklı bir özellik kazanmasına zemin hazırlamıştır (Güleç, 1992:76).

Son dönemde bütün bu olumlu özelliklerin daha yakın ölçekte incelenmesi ve dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek öne çıkan yayla turizmi gibi alternatif turizm türleriyle turizmi çeşitlendirme politikalarının da etkisiyle yaylaların turizme açılması ve turistik amaçlarla değerlendirilmesine dönük çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Bunun bir yansıması olarak Artvin ilindeki yaylalardan turizme açılacak potansiyeli olanları, 2634 Sayılı "Turizme Teşvik Kanunu" gereğince turizm merkezi ilan edilmiştir. Bu kanuna göre turizm merkezi; "kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri içinde veya dışında, öncelikle geliştirilmesi öngörülen; yeri, mevki ve sınırları Bakanlığın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tespit ve ilan edilen, turizm hareketleri ve faaliyetleri yönünden önem taşıyan yerleri veya bölümleri olarak" tanımlanmaktadır. Artvin ilinde turizm merkezi ilan edilen yer sayısı 2 tane'dir. Bunlardan 1 tanesi Artvin Merkez ilçe sınırları içinde yer alan ve 05.06.2011 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla turizm merkezi ilan edilen Kafkasör Yaylası, ikincisi Yusufeli ilçesi sınırları içerisinde yer alan ve 20.05.1991 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla turizm merkezi ilan edilen Kaçkar Turizm Merkezi'dir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Artvin İlinde Turizm Merkezi Olarak İlan Edilen Yaylaların Dağılımı.

Yayla Adı	İli	Konumu	Tema	Alanı	Resmi Gazetede Yayın Tarihi
Artvin Kaçkar TM	Artvin	Yusufeli	Yayla	19548,68	20.05.1991
Artvin Kafkasör KTKGB	Artvin	Merkez	Yayla	1652,41	05.06.2011

Kaynak:<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9669/ktkgb-ve-turizm-merkezleri.html>. Erişim: 28.12.2016).

4.1.1.1.Yaylalar Köyü Yaylası (Kaçkar) Turizm Merkezi

Yusufeli ilçesinde doğal ve kültürel açıdan ilgi çekici güzelliklere sahip yaylalar mevcuttur. Yaylaların var oluşu yayla turizmi yapılabilmesi için de büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan ilçenin gayet zengin olduğunu söylemek mümkündür. İlçede yayla turizmi yapılan yerlerin başında Yaylalar Köyü bulunmaktadır. 3 200 metre yükseklikteki Yaylalar Köyü, Yusufeli ilçesinin 53 kilometre batısındadır. Yusufeli Sarıgöl Beldesi arası 20 kilometrelik stabilize yolda ticari araçlar ile yolcu taşımacılığı yapılmaktadır. Sarıgöl-Yaylalar Köyü arası 33 kilometre olup, toprak yoldan özel veya kiralanabilir araçlar ile Yaylalar Köyü'ne gidilebilir. Yaylalar Köyü-Dilberdüzü kamp yeri arası 10 kilometrelik patika yoldan yürüyerek gidilebilir (Kızılırmak, 2006:51).

Yaylalar Köyü, Kaçkar Dağları'na tırmanmak isteyenlerin ana konaklama merkezi konumundadır. Tırmanıştan önce, köyden yeme-içme malzemeleri satın alınabilir, yük taşıma için katır kiralanabilir. 3 328 metre yükseklikteki Dilberdüzü, Kaçkar Dağları zirvesine en yakın kamp yeridir. Bol soğuk suyu bulunan Dilberdüzü'nde altyapı bulunmamaktadır. Dilberdüzü'nden itibaren 3 932 metre yükseklikteki Kaçkar Dağları'na rehbersiz çıkmak tehlikelidir. Bölgede vaşak, yaban keçisi, kurt, çakal ve tilki gibi hayvanlar izlenip görüntülenebilir. Yaylalar Köyü yolu üzerinde, Altıparmak Köyü'nde Altıparmak (Barhal) Kilisesi ziyaret edilebilir. Köyde dokunan ipek halılardan alınabilir (Kızılırmak, 2006:51). Yaylalar Köyü'nde bulunan "Hevek Köprüsü" ilçedeki eski tarihlerden kalma kemer köprü örneklerinden biridir (Fotoğraf 4.1). Bu özelliğiyle tarihi turistik çekiciliğe sahiptir.

Yaylalar Köyü Yaylası'nda genellikle turistik çekiciliği yüksek orijinal görünümlü taş ve ağaçtan yapılmış yayla evleri bulunmaktadır. Hatta bu evlerin bir kısmı uzun zaman önce terk edildikleri için bazıları yıkılmış bazıları ise yıkılma noktasına gelmiştir. Kılıçkaya, Altıparmak, Öğdem, Yaylalar, Dokumacılar, Tekkale köylerinde bu tür turizme uygun çok sayıda ev bulunmaktadır. Altıparmak Köyü ise Yusufeli'de pansiyon turizminin merkezi durumundadır. Bu köyde bazı evler 15-20 yıldan beri pansiyon olarak kullanılmaktadır. Sonraları kurulmuş olan pansiyonlar ve

oteller de günümüzde mevcut bulunmaktadır. Ayrıca yörede bulunan bazı kişilerin evlerini turistlere pansiyon olarak kullandırıp, turistleri yakın çevredeki tarihsel ve kültürel değerlerin ziyaretlerine yönlendirdikleri bilinmektedir.

Araştırma sahasında yayla şenlikleri ve yayla turizmi çok yaygın olup önemli turistik etkinliklerdendir. Yaylalar kısmen iyi korunmuş eski tip evleri ile yağmur bulutlarının üzerinde kurulmuş olmaları turistik olarak gayet ilgi çekicidir. Önceleri ilçenin hemen her köyünde yazları çıkılan yaylalara, artık turistik amaçlı ya da gezi amaçlı olarak çıkılmaya başlanmıştır.

Fotoğraf 4.1: Yusufeli İlçesi Yaylalar Köyündeki Tarihi Hevek Köprüsü'nden Bir Görünüm.

4.1.2. Yayla Turizmi Niteliklerine Sahip Diğer Yaylalar

4.1.2.1. Altıparmak Yaylası

Altıparmak Köyü içerisinde yer alan Altıparmak Yaylası, 2013 yılı itibarıyla Altıparmak Tabiat Parkı haline gelmiştir. İçerisinde turistik açıdan değer taşıyan soğuk sular, piknik yerleri, trekking alanları, manzara izleme yerleri, geniş flora ve

fauna, yaylaları, buzul göllerini barındırmaktadır. Altıparmak Yaylaları üzerinde hem hayvancılık hem de turistik faaliyetler bir arada yapılmaktadır. Yaylalarda yaşayan insanların, sahaya gelmiş olan turistlere rehberlik ettikleri, onlara yiyecek verdikleri, yol ve yer gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca turistik açıdan değer taşıyan kelebek gözlemciliğinin de en yoğun olarak yapıldığı yaylalardan birisi olması da önemini artırmaktadır.

Altıparmak Yaylası ve çevresinin tabiat parkı haline getirilmesiyle birlikte, içerisindeki önemli bitki, hayvan türleri ve kültürel varlıklar koruma altına alınmış durumdadır. Üzerinde bulunan birçok sirk gölleri, buzul yalıkları, U vadiler de Altıparmak'ların turistik açıdan daha da çekici olmasını sağlayan faktörlerdir. Bu nedenle ilçede turistlerin en çok ilgisini çeken yerlerden birisi Altıparmak Yaylası'dır (Fotoğraf 4.2).

Fotoğraf 4.2: Yusufeli Altıparmak Yaylası, İlçede Turistlerin En Çok İlgisini Çeken Yerlerden Birisidir (<http://www.atlasdergisi.com>. Erişim: 28.12.2016).

4.1.2.2. Diğer Yaylalar

Doğu Karadeniz yaylalarından yararlanma süresi haziran ayı başı ile ağustos ayı sonu arasında kalan yaklaşık üç aylık bir zaman dilimidir. Yaylaya çıkma, Yusufeli'de iki aşamalı olarak uygulanmaktadır. Haziran ayı başlarında yaylalardan daha aşağı rakımlarda yer alan mezralara şenlik havası içinde çıkan yöre halkı temmuz ayı ortalarına kadar burada kalarak havaların ısınmasıyla beraber yaylaya çıkmaktadırlar. Hemen hemen büyük çoğunluğu Kaçkar Dağı, Altıparmak Dağları, Bulut Dağları, Güngörmez Dağı ve Ziyaret Tepesi üzerinde yer alan yayla yerleşimleri temiz havası, kaynak suları ve iklimin elverişliliğiyle doğal birer rehabilitasyon merkezi durumundadır.

Yukarıda ifade edilen bütün doğal ve kültürel çekicilikleriyle Yusufeli yaylaları, turistik açıdan da oldukça yüksek düzeyli potansiyele sahiptirler. Bu bağlamda günümüzde turizm ve rekreasyon amacıyla yaz mevsiminde, hafta sonu ve diğer tatil dönemlerinde de yaylalar, sadece il içinden değil, il dışından da gelen insanlarla ziyaret edilmektedir. Söz konusu yaylalarda atlı doğa yürüyüşleri, patika yürüyüşleri, manzara izleme, motorsikletli kros, trekking sporlarına elverişli ortamlar da bulunmaktadır. Ayrıca Yaylalar köyü yaylası, Kılıçkaya yaylası, Tekkale köyü yaylası gibi yaylalar başta olmak üzere birçok yaylada, yaz döneminde yapılan şenlikler de dikkat çekicidir (Fotoğraf 4.3). Bu şenlikler döneminde yaylalara, hem Yusufeli ilçesi içerisinde yaşayanlar hem de ilçe dışından yerli ve yabancı turistler de gelmektedir. Bu dönemlerde yaylalar, insanların kaynaştığı, yöresel müziklerle eğlendiği, yöresel yemeklerin yenildiği coşku dolu ortamlar haline gelmektedir. Hemen hemen büyük çoğunluğu Kaçkar Dağı, Altıparmak Dağları, Bulut Dağları, Güngörmez Dağı ve Ziyaret Tepesi üzerinde yer alan yayla yerleşimleri, temiz havası ve kaynak sularıyla da doğal birer rehabilitasyon merkezi durumundadır.

İlçedeki bu büyük potansiyele rağmen yaylaların (birkaçı dışında) istenilen ölçüde turizme kazandırıldığını ve yayla turizminin ilçenin bütününe yaygınlaştırıldığını, kısa süreler dışında (yayla şenlikleri) turistik aktivitelerin uzun bir zaman diliminde sürdürüldüğünü söylemek mümkün değildir. Yaylaların sınırlı

sürelerle de olsa ilgi görmesi önem taşımakla birlikte özellikle şenliklere katılanların daha çok yöre insanı olması, ilçe dışından gelen ve turistik açıdan değerlendirilebilecek ziyaretçilerin az olması dikkate alınması gereken bir durumdur. Dolayısıyla birtakım sorunlar nedeniyle yaylaların turizm ve rekreasyonel açıdan istenilen düzeyde değerlendirilemediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda altyapı sorunları, tesis yetersizlikleri bulunması, tanıtım sorunları, çevre kirliliği, turistlere bakış açısıyla ilgili sorunlar bulunmaktadır. Söz konusu sorunların çözülmesiyle Yusufeli ilçesindeki yayla turizmi daha ileri seviyelere ulaşabilecek, hem yaylaların korunmasına hem de yöre halkının sosyo-ekonomik düzeyinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Fotoğraf 4.3: Yusufeli İlçesindeki Yayla Şenliklerinden Bir Görünüm.

4.2. Eko-Turizm Aktiviteleri

4.2.1. Dünya ve Türkiye'de Eko-turizm

Gelişen turistik faaliyetler içerisinde belki de en önemlilerinden biri eko-turizmdir. Yeğen'e göre eko-turizm; göreceli olarak daha az tahrip olmuş doğal

alanlarda yapılan, çevreye karşı sorumlu bir seyahat ve konaklama şeklidir. Doğanın ve ona eşlik eden şimdiki ya da geçmiş, tüm kültürel niteliklerin değerini fark etmek ve tadına varmak amacıyla yapılmaktadır (Yeğen, 2007:140). Bu bağlamda ekoturizmin şehrin stresinden, gürültüsünden, hava kirliliğinden, betonarme evlerinden çok uzak, doğal ve kırsal kültürü yüksek alanlarda yapıldığı sonucuna varabiliriz.

Günümüzde deniz-kum-güneş üçlüsüne dayanan en fazla turist çeken kıyı turizmi yanında turizmden daha fazla gelir sağlamak amacıyla, turizmi tüm yıla veya farklı yörelere yaymak için çeşitlendirme çabaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Kırsal turizm ya da köy turizmi, yayla turizmi, termal turizm, inanç turizmi, kongre turizmi, kültür turizmi, eko-turizm gibi ismini sıkça duymaya başladığımız turizm türleri üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır (Emekli, 2002:242). Bunların içerisinde günümüzde iyice yaygınlaşan ve simgeleşen eko-turizm, çevre duyarlılığının turizmdeki izdüşümü olarak kabul görmekte, doğal alanlardaki seyahatlerin bir numaralı adlandırıcısı olarak benimsenmektedir (Sezer, 2011:516). Eko-turizm sıklıkla duyulan bir sözcük haline gelmişse de doğa turizmini tanımlayan tek kavram değildir. Örneğin doğa turizmi, macera turizmi, kırsal turizm, ekolojik turizm, yeşil turizm, sorumlu turizm, alternatif turizm, bilinçli turizm, yayla turizmi, kültürel turizm ve tarım turizmi gibi kavramlar da doğa turizmini tanımlamakta kullanılmaktadır. Dünya Koruma Birliği (IUCN)'ne göre eko-turizm; daha az bozulmuş olanların tercih edildiği, geçmişteki ve günümüzdeki kültürel özelliklerle birlikte yabani bitki ve hayvanların, manzara güzelliklerinin zevk alınarak izlendiği, alanın sahip olduğu doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesinin desteklediği bir turizm türü şeklinde tanımlanmaktadır (Kuvan, 2002:422). Görüldüğü gibi farklı eko-turizm tanımları yapılmış olsa da hepsinin ortak noktası, doğal ve kültürel ortamın sürdürülebilir bir şekilde turizmle ilişkilendirilmesidir. Buradaki sürdürülebilirlik kavramında anlatılmak istenen, kaynaklara ulaşımında öncelik ve kaynakların varlıklarının devam ettirilmesidir.

Eko-turizmin kavramı kökeni Yunanca oikos (ev) ve logos (kelime)'a dayanan, organizmalar ve onların çevreleriyle ilişkilerini inceleyen ve bilimsel olarak ekoloji olarak isimlendirilen kelimedenden yola çıkılarak ortaya çıkarılmıştır (Demir ve

Çevirgen, 2006:50). Eko-turizm teriminin 1983 yılında Ceballos-Lascurain tarafından ortaya çıkarıldığına inanılmakla birlikte, literatürde 1978'li yıllardan önce görüldüğünü iddia edenler de bulunmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006:50). Dolayısıyla eko-turizm 20. yüzyılın ikinci yarısında adı duyulmaya başlanan bir kavram olup, çevreyi koruma kaygısının turizme yansması olarak kabul edilebilir.

Eko-turizmin tarihsel gelişimine baktığımızda, 1990'lardan itibaren tanımı, amacı ve sonuçları ile yoğun şekilde tartışılan bir konudur. Yaklaşık 20 yıllık bir geçmişi ile dünyada ve Türkiye'de oldukça yeni bir turizm türü olmasına rağmen turizm endüstrisi içinde hızla gelişen, önemli bir ekonomik aktivite olmuştur (Bozok, Özdemir ve Yılmaz, 2008:111). Bu durumun gelişmesinde Türkiye'nin sahip olduğu doğal turistik değerlerin fazlalığı önem taşımaktadır.

Türkiye, eko-turizm uygulamaları açısından oldukça zengin biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynağa sahiptir. Türkiye dört mevsimi aynı anda yaşayabilen, üç tarafı denizlerle çevrili, yüz ölçümünün % 26'sı ormanlarla kaplı, farklı kültürlerin ve inançların bir arada yüzyıllardır yaşandığı bir ülke olup, eko-turizm açısından büyük bir potansiyeli barındırmaktadır. Türkiye'nin eko-turizmdeki potansiyeli değişik iklim tiplerine ve farklı yeryüzü şekillerine de sahip olması neticesinde Avrupalı rakiplerine göre oldukça fazladır. Çünkü söz konusu ülkeler, büyük oranda kentleşerek kırsal kültürel değerlerini kaybetmişlerdir. Türkiye'nin ise henüz gelişmekte olan bir ülke olması, kırsal hayatın ve kültürün devam ediyor olması, doğal ortamların tahrip edilmemiş olması Türkiye'nin birçok yöresinde sürdürülebilir eko-turizm potansiyelinin büyüklüğünü dünyaya göstermektedir. Son yıllarda rafting, foto-safari, kano sporu, yayla turizmi, kuş gözlemi gibi aktivitelere olan ilgi oldukça artmış durumdadır. Turizm sektörünün yatırımları bu eko-turizm alanlarına kaymış durumdadır. Bu bağlamda eko-turizm ülkemizde son yıllarda gelişmeye başlamış olan turizm faaliyetidir. Şu durumda eko-turizm için en uygun sahalara, korunan alanlar olduğu için, milli park sahaları ile tabiat parkları, tabiat anıtları ve doğa koruma alanlarıdır. Çünkü söz konusu sahalara, barındırdıkları biyolojik ve kültürel varlıklarıyla, nadir ve değerli yaban varlıklarıyla ve bozulmamış doğal sistemleriyle

eko-turizm faaliyeti için istenilen sahalara olarak dikkat çekmektedir (Sezer, 2011:517).

Bu bağlamda ülkemizin de sahip olduğu biyoçeşitlilik ve tabiat alanları dikkate değerdir. Ülkemiz gerek flora ve faunası, yaylaları, termal kaynakları, mağaraları, akarsuları, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları ile eko-turizm için oldukça zengin ve çekici bir konumdadır. Ayrıca ülkemizde 2016 yılı itibariyle; 40 milli park, 203 tabiat parkı, 31 tabiat koruma alanı, 112 tabiat anıtı, 81 yaban hayatı geliştirme sahası, 112 tabiat anıtı, 270 turizm merkezi bulunmaktadır (<http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/index.htm>. Erişim: 05.12.2016).

Ülkemizin eko-turizm kaynaklarının toplandığı yerlerden birisi de Karadeniz Bölgesi'nin Yusufeli ilçesinin de içerisinde bulunduğu Doğu Karadeniz Bölümü'dür. Doğu Karadeniz Bölümü içerisinde uluslararası turizme kolay açılan sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerler bakımından zengin bir sahadır. Söz konusu alan, Türkiye'nin diğer bölgelerinden çok farklı yapıdadır. Kültür ve Turizm Bakanlığınca "Yayla Koridoru" ilan edilmiştir. Samsun'dan Hopa'ya kadar olan alanda, yayla turizminin alternatif turizm faaliyetleriyle birleştirilmesi ve turistler için daha ilgi çekici hale getirilmesi öngörülmüştür. İlçenin de içerisinde bulunduğu Doğu Karadeniz Bölümü, ülkemizde eko-turizm yapılanması açısından en uygun sahalardandır.

4.2.2. Yusufeli İlçesinin Eko-turizm Potansiyeli ve Yapılabilecek Eko-turizm Aktiviteleri

Yusufeli ilçesi bulunduğu konum ve sahip olduğu doğal ve kültürel çekiciliklerle eko-turizm potansiyeli yüksek ilçelerdendir. Özellikle orman varlığı, dağlık alanları, yaban hayatı, zengin flora ve faunası, rafting alanları, kano parkurlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda temiz havası, buzul gölleri, engebeli ve yüksek yer şekilleri ve coşkun akan dere ve ırmaklarıyla doğaya ilgi duyan turistler için cazip edici mekânlara sahiptir. Taşıdıkları özgün nitelikleriyle yaylalar

klimatizm, avlanma, dinlenme, doğal beslenme, yürüyüş, kayak, yöresel festivaller gibi eko-turizm faaliyetleri için oldukça elverişlidir. İlçe sadece sözü edilen turistik kaynaklar bakımından değil, ilginç mimari tarzdaki yapıları, eski evleri, bozulmamış çevresi, geleneksel ve kültürel özellikleri bakımından da değer taşımaktadır.

Yusufeli ilçesi her şeyden önce zengin flora ve faunasıyla ünlü yerlerden biridir. İlçede Akdeniz, Karadeniz ve karasal iklime ait bitkileri bir arada görmek mümkündür. Bu biyoçeşitlilik içerisinde karaçam, sarıçam, ıhlamur, akasya, nar, kızılıçık, meşe, maki, zeytin, ceviz, karaağaç, ormangülü, ladin, sarıçam gibi türlü türlü bitkileri bir arada görmek mümkündür. Bunlara ek olarak endemik birçok bitki türü de Yusufeli ilçesinde yayılış göstermektedir.

Yusufeli ilçesi yaban hayatı varlığıyla da dikkat çekici özelliklere sahiptir. İlçede tilki, çakal, vaşak, kirpi, yılan, kurt, domuz, ayı, karaca, dağ keçisi, su samuru, porsuk, gelincik, ev kedisi, yaban kedisi, köpek, tavşan, fare, yarasa, kertenkele, sıçan, sincap, kurbağa, Kafkas Semenderi vb. çeşitli memeli hayvan ve sürüngenler bulunmaktadır. Söz konusu yaban hayatı varlığıyla, Yusufeli, yaban hayatı gözlemciliği ve av turizmi açısından değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir. Yusufeli ilçesi kuş popülasyonu da dikkat çeken yörelerden birisidir. İlçede atmaca, şahin, kartal, akbaba, güvercin, keklük, dağ horozu, bıldırcın, baykuş, bülbül, kırlangıç, karatavuk, çalıkuşu, çeper kuşu, alacakarga, karakarga gibi birçok kuş türü yaşam sürmektedir. Söz konusu kuş varlığıyla Yusufeli ilçesi özellikle kuş gözlemciliği (ornitoloji) açısından değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir. Ayrıca Çoruh Vadisi kuş göçü güzergâhının bir kısmını da içerisinde bulunduran ilçe, bu bakımdan Türkiye'nin sayılı yerlerindedir.

Yusufeli ilçesi koruma altına alınmış alanlar bakımından da dikkate değer bir potansiyele sahiptir. İlçede bir adet milli park, bir adet tabiat parkı, bir adet de yaban hayatı koruma ve geliştirme sahası bulunmaktadır. Bu alanlar zengin biyoçeşitlilik ve yaban hayatı potansiyeline sahip olduğundan, doğal yaşam sahalarına ilgi duyup seyahat etmeyi arzulayan eko-turistler için çekim potansiyeli yüksek yerlerdendir.

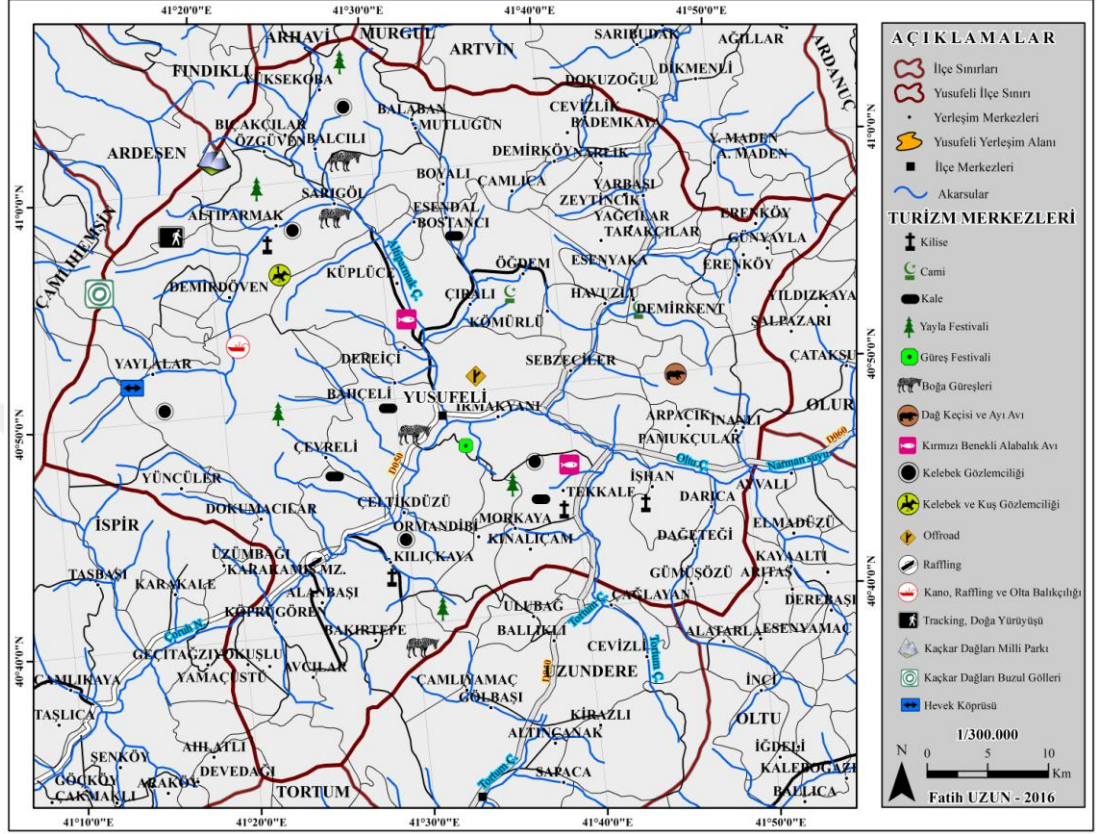

Bunun yanı sıra ilçenin binlerce yıldan beri çeşitli kültür ve medeniyetlerin birikimi olarak günümüze kadar gelen zengin bir kültür varlığı söz konusudur. Başta yaylalar olmak üzere, Karadeniz ve özellikle ilçeye özgü meskenler, yemekler, giysiler, folklorik etkinlikler ilgi çekici bir kültür mozağini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesine ait meskenler; Yusufeli horonu, akordion ve tulum eşliğinde oynanan halk oyunları; karalâhana sarması, cağ kebabı, hasuta, siron, kaysefe, bişi, lapuçen, hıncal yemekleri; Yusufeli keçiboynuzu bıçağı, sepet, hasır örmeciliği, kilim dokumacılığı gibi el sanatları; kadınlara ait peştamal, çar ve şal gibi kadın giyim kuşam örnekleri; boğa ve insan güreşleri, festivaller, çeşitli yayla şenlikleri gibi birçok kültür unsuru ve kültürel etkinliği bünyesinde barındırır. Bütün bu egzotik ve yöresel etkinliklerin hâkim olduğu kültürel aktiviteleriyle Yusufeli ilçesi, özellikle yerel kültürlerle ilgi duyan turist ve ziyaretçiler için çekici yörelerimizden biridir.

Yusufeli ilçesi yaylalarıyla bilinmekte, bu açıdan ülkemiz çapında tanınmış bir kaç yaylasıyla dikkati çekmektedir. İlçede turizm merkezi ilan edilen Kaçkar Dağları Turizm Merkezi ve yaylası (Yaylalar Köyü Yaylası) Kılıçkaya (Aros) Yaylası, Altıparmak Yaylası gibi pek çok yayla, temiz havası, soğuk suları ve yöresel unsurlarıyla ülke çapında tanınmaktadır. Özellikle yaz aylarında, şenlik ve festival zamanlarında, yaylalar yurt içinden ve yurt dışından gelen Yusufelililer ve diğer misafirlerle dolmaktadır. İlçedeki yaylaların sahip olduğu doğal ortamları, başka yerde yaşanmayacak tecrübelerin yaşanabilmesi, geleneksel yayla yaşamıyla, söz konusu sahalar doğaya ve yöresel çekiciliklere ilgi duyan eko-turistler için oldukça caziptir.

Yusufeli ilçesi hem eşsiz güzelliğe ve cezbedici görseleliğe sahip doğal ortamlara hem de birbirinden ilgi çekici yerel kültür varlıklarına sahiptir. Barındırdığı turistik kaynaklarla pek çok eko-turizm aktivitesinin yapılabilmesine elverişli bir konumda yer almaktadır. Bu bağlamda ilçede doğa yürüyüşü (trekking), bisiklet safari, botanik turu, offroad ve jeep safari, foto-safari, sportif olta balıkçılığı, kuş gözlemciliği (ornitoloji), manzara izleme, av turizmi, bilimsel amaçlı yürüyüşler, yaban hayatı gözlemciliği, kamp ve karavan turizmi, akarsu turizmi (rafting ve

kanoculuk) gibi bir çok doğa ve eko-turizm aktivitesinin gerçekleştirilebileceği ortamlar bulunmaktadır (Harita 4).

Harita 4: Yusufeli'de Turistik Yerler Haritası.

4.2.2.1. Doğa Yürüyüşleri (Trekking)

Trekking'in kelime olarak "kağnı arabası, atla veya yaya olarak yapılan uzun zorlu seyahat" anlamlarına gelmekle birlikte günümüz turizmde, bir doğa sporu veya hobi aktivitesi olarak önem kazanmıştır. Genellikle dağcılığın bir alt branşı olarak bilinse de başlı başına farklı bir etkinliktir. Çağdaş anlamı ise, "bir bölgenin dağlık kesimlerinde, dağcılık tekniği gerektirmeden, zor ve sarp yerlere girmeden, küçük patikalardan takip edildiği, belli zorluklar ve özellikler gösteren doğa koşullarında, yaş gruplarına uygun ve zamanla sınırlı olarak düzenlenen uzun yürüyüşlerin" genel adıdır. Trekking, doğayla iç içe mesafelerin yürüyerek geçilebildiği, kişisel herhangi bir beceri gerektirmeyen bir sportif turizm

organizasyonudur. Çoğunlukla dağcılıkla, tırmanmayla karıştırılsa da kendini dinç hisseden her yaş grubundan insanın katılabileceği bir gezi aktivitesidir. Trekkinge ilgi duyanlar, doğayla bütünleşme, fiziksel kondisyonlarını ve yeteneklerini zaman zaman ölçme ve sürekli değişen bitki örtüsünü gözleme, buzul göllerin kenarında kamp kurma gibi amaçlarla bu etkinliklere katılmaktadırlar (Erdoğan, 2003:131) Doğayla baş başa kalma olarak değerlendirilebilecek bu aktiviteler, insanların doğanın bir parçası olduklarını, onun kıymetini bilmeleri gerektiğini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Böylelikle hem gezme hem de insanların doğa konusunda bilinçlenmeleri sağlanmış olmaktadır.

Ülkemiz Alp-Himalaya kıvrım sistemi üzerinde yer alması sebebiyle dağlık ve engebeli arazilerin oldukça fazla olduğu bir ülkedir. Dolayısıyla doğanın tüm yönleriyle yaşanmasına imkan tanıyan trekking açısından dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Trekking aktiviteleri, ülkemizde her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Türkiye'nin farklı noktalarında doğa yürüyüşü yapabilecek çok sayıda gezi güzergâhı mevcuttur. En çok ilgi gösterilen programlar ise, arkeolojik ve kültürel gibi konularla bağlantılı trekking turlarıdır. Turizm Bakanlığı tarafından buna bağlı olarak, öncelikli yöreler başlanarak yürüyüş rotaları ve mola noktaları tespit edilmekte, diğer turizm türleri ile bağdaştırılarak, söz konusu rotalar üzerinde ihtiyaç duyulan kamp alanları, tuvalet, çöp toplama yerleri gibi bazı altyapı ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de doğa yürüyüşleri batılı turistlere yönelik organizasyonlarla başlamıştır. Seyahat acenteleri her yıl çok sayıda turisti Kaçkarlar'da, Toroslar'da, Kapadokya'da gezdirmektedir. Türkiye'de bu etkinliğe, son zamanlara kadar sadece üniversite dağcılık kulübü üyeleri katılım gösteriyordu. Günümüzde ise, klasik tatil türlerinden sıkılan her kesimden yerli turist, giderek daha fazla rağbet göstermektedir (Erdoğan, 2003:132-133). Son zamanlarda seyahat acentelerinin düzenlediği kamping, yayla evleri ve köy evlerinde konaklayarak yapılan bir kaç günlük yürüyüşleri ve kolay tırmanışları kapsayan doğa yürüyüşleri, dağları sporcular dışında oldukça geniş kitlelere açmış durumdadır (Doğaner, 2001:191-192).

Doğa yürüyüşleri, özellikle kentlerin yorucu, stres kaynağı kalabalık ortamlarından kaçan, kitle turizminin dışında alternatif turizm aktivitelerine ilgi duyan ve sıra dışı deneyimler yaşamak, sakin doğal ortamlarla karşılaşmak isteyenlerin artması, söz konusu aktivitelerin önem kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan ülkemizin özellikle Karadeniz'e yakın olan kesimleri, yeşil alanlara, yaylalara, coşkun akan derelere ve çağlayanlara, zengin yaban hayatı varlığına ve diğer ilgi çekici doğal ortamlara sahip olması nedeniyle trekking aktiviteleri için dikkate değer bir potansiyele sahiptir.

Bu bağlamda Yusufeli ilçesi de ormanlık alanlarıyla, yaylalarıyla, soğuk sularıyla, zengin yöresel çekicilikleriyle doğa yürüyüşleri için değerlendirilebilecek rotalara ve yürüyüş güzergâhlarına sahiptir. Gerçekten Yusufeli ilçesi, yeşilin her tonunun bulunduğu manzara çeşitliliğine sahiptir. Gerek flora gerek fauna açısından birbirinden değerli doğa elemanlarıyla karşılaşmak mümkündür. Ayrıca sürüngenlerden memeli hayvanlara, sularda yaşayan türlerden kuşlara kadar uzanan zengin fauna elemanlarıyla da kentlerin yorgun, stresli ve doğaya çıkmak isteyen insanları için gayet cazip mekanlar söz konusudur.

Böylesine zengin trekking potansiyeline sahip Yusufeli ilçesindeki trekking etkinlikleri, gününbirlikten başlayıp bir haftaya kadar değişen zaman diliminde yapılabilmektedir. Söz konusu yürüyüş etkinlikleri bireysel bir şekilde yapılabileceği gibi seyahat acentelerinin ve turizm şirketlerinin düzenlediği turlarla gruplar halinde de gerçekleştirilebilmektedir. Yusufeli ilçesinde trekking yapılabilen alanların büyük bir kısmında karasal iklim hakimdir. Bu sahalarda yükselti ve karasallığın etkisi nedeniyle kışları trekking yapabilmek neredeyse imkansızdır. Diğer mevsimlerde ise trekking yapabilmek mümkündür. Bununla birlikte her mevsim ayrı bir manzaranın hakim olduğu söz konusu doğal ortamlarda, trekking severler için harikulade manzaraların oluştuğu gözlemlenmektedir. Özellikle ilkbahar ve yaz mevsiminde çok çeşitli bitkilerin değişik renk ve kokuları içerisinde yapılan trekking aktiviteleri, sonbaharda ise farklı bitkilerin kırmızı, sarı ve turuncu renklerde sararmaya başlayan yapraklarının oluşturduğu renk cümbüşüyle ve orman manzaralarının etkileyici görünümüleriyle sürdürülebilmektedir (Fotoğraf 4.4).

Fotoğraf 4.4: Kaçkar Dağları'nda Bahar Mevsiminde Trekking Faaliyetlerinde Bulunan İnsanlar (<http://www.kesifrotasi.com/kackar-dagi3937mt-kucuk-buzul-tirmanisi/> Erişim: 25.11.2015).

Yusufeli ilçesi içerisinde trekking organizasyonları yapan tur düzenleme şirketleri olduğu gibi, kendi karavanlarıyla kişisel veya grup olarak trekking organizasyonu düzenleyenler de bulunmaktadır. İlçede, Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağları üzerinde trekking parkurları kurulmuştur (Tablo 4.2). Ayrıca bu alanlar koruma altında bulunan ve yüksek turistik çekicilik barındıran sahalardır.

Bu bağlamda Yusufeli sınırlarında ve bağlantılı bölgelerde yer alan uzun yürüyüş rotaları zahmetli, az kullanılan ve ıssız olma özelliği göstermektedir. Bu nedenle, heyecanlı ve biraz da zor iş yapmak isteyenlerin ilgi alanına girebilir. Diğer yandan, yörenin kuzeyi ile karşılıklı geçiş şeklinde planlanacak etkinlikler için bu uzun rotalar oldukça çekici olabilir. Yusufeli ve bağlantılı yörelerde rota oluşturmak ve çeşitlendirmek mümkündür. Arazinin yapısı ve doğal güzelliği buna olanak sunmaktadır. Bu nedenle, rota oluşturma ilkeleri çerçevesinde, bu konuda eğitilmiş ve deneyimli herkes alternatif etkinlik alanları tasarlayabilir. Bu rotalarda dikkat edilmesi gerekenlerin başında; sis, rüzgâr, yağmur, kar ve kaygan zemin gelmektedir (Demirhan, 2014:11). Ayrıca her rotada harita, pusula ve GPS kullanılmalıdır.

Tablo 4.2: Yusufeli İlçesindeki Belli Başlı Trekking ve Dağcılık Parkurları.

Kısa Tur Parkuru	Araba	Yürüme	Toplam
Yusufeli-Tekkale-Kilise	40 dk	-	40 dk
Yusufeli-İşhan-Kilise	45 dk	-	45 dk
Yusufeli-Barhal-Kilise	1,5 saat	10 dk	1,40 dk
Yusufeli-Öşvank-Kilise	1,5 saat	-	1,5 saat
Yusufeli-Haho-Kilise	1,5 saat	-	1,5 saat
Orta Tur Güzergâhları			
Yusufeli-Çevreli-Şekerli Tepesi-Tekkale	1,20 dk	8 saat	9,2 saat
Yusufeli-Tekkale-Tekkale Kilisesi-Bayır Kilisesi	45 dk	2 saat	2,45 saat
Yusufeli-Altıparmak-Sathibel-Karagöl	2 saat	4saat	6 saat
Yusufeli-Altıparmak-Yaylalar-Olgunlar	2 saat	-	2 saat
Uzun Tur Güzergâhları			
Yusufeli-Yaylalar-Dilberdüzü-Kaçkar-Zirve	2 saat	8 saat	10 saat
Yusufeli-Yüncüler-Kaçkar Zirve-Olgunlar	2 saat	8 saat	10 saat
Yusufeli-Yaylalar-Olgunlar-Ayder	2 saat	8 saat	10 saat
Yusufeli-Yaylalar-Körahmet-Zinahmet-Bulut-Ayder	2,5 saat	7,5 saat	10 saat
Yusufeli-Altıparmak-Piçankara-Ayder	2 saat	8 saat	10 saat
Yusufeli-Balalan-Hatila Vadisi	2 saat	5 saat	7 saat
Yusufeli-Yüksekoba-Salikvan Yaylası-Fındıklı	2,5 saat	8,5 saat	11 saat
Yusufeli-Sırakonaklar (İspir)-Kaçkar Zirve-Olgunlar	2,5 saat	8,5 saat	11 saat
Yusufeli-Karbosan-Posonun Gölü Bavut Yaylası-Yusufeli	2,5 saat	8 saat	10,5 saat
Safari Parkurları			
Yusufeli-Çıralı-Öğdem-Kömürlü-Artvin Yolu	3 saat	-	3 saat
Yusufeli-Sarıgöl-Altıparmak-Kilyon-Naznara	2,5 saat	-	2,5 saat
Yusufeli-Kılıçkaya-Karadağ-Çinagara Mevkii-Kılıçkaya Yolu	2,5 saat	-	2,5 saat
Yusufeli-Kılıçkaya-Öşvank-Tortumgözü-Sukavuşumu	3 saat	-	3 saat
Yusufeli-Kılıçkaya-Avcılar-Yamaçüstü-Köprügören-Yusufeli	4 saat	-	4 saat

Kaynak: Yusufeli Turizm Odası Verilerinden Derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan Yusufeli ilçesindeki trekking ve dağcılık rota ve parkurlarını incelediğimizde, özellikle yayla ve dağlık alanlardaki parkurların hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde Kaçkar Dağları parkuru, Altıparmak parkuru, Yüksekoba parkuru, Tekkale parkuru gibi parkurlar en önemli doğa yürüyüş güzergâhlarını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda Kaçkar Dağları (Yaylalar Köyü) trekking için son derece elverişli bir sahadır (Tablo 4.2). Burada trekking sporu yapmak için çok çeşitli parkurlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemli olan parkur Yusufeli-Yaylalar-Kaçkar-Zirve parkurudur. İkinci sırada Yusufeli-Yüncüler-Kaçkar-Zirve-Olgunlar parkuru vardır. Bu bakımdan Yusufeli ilçesinde, doğa

yürüyüşü yapmak, doğayla baş başa kalarak, eşsiz manzaraların keyfini çıkarmak isteyenler için cazip güzergâhlar ve doğal ortamlar bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu sahalarda ve bu sahaların dışında bir çok noktada kış mevsimi dışında her mevsim trekking yapma olanağı bulunmaktadır (Fotoğraf 4.5, 4.6).

Fotoğraf 4.5: Kaçkar Dağları'nda Yaz Aylarında Yapılan Trekking Faaliyeti (<http://neredenegezilir.blogspot.com.tr/2014/12/kackar-daglar-milli-park.html> Erişim 12.11.2015).

Fotoğraf 4.6: Yusufeli Altıparmak Dağları Trekking Faaliyetleri Yapılan Alanlar (<https://www.johntube.com/watch/yt/zb-avGdFR1U/alt-parmak-da-lar>. Erişim: 12.07.2016).

Yusufeli ilçesindeki en önemli turistik çekiciliklerin yaylalar ile dağlık alanların, doğa yürüyüşü açısından önemli güzergâhlara sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu sahalarda turizm aktivitelerinin çeşitlendirilmesi ve yılın tamamına yayılması açısından trekking faaliyetlerinin geliştirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü sözü edilen sahalarda, hem doğal hem de kültürel çekicilikler bakımından büyük bir rezerve sahiptir. Yapılacak trekking etkinliklerinde ziyaretçilerin arzu ettikleri manzaralarla ve çekiciliklerle karşılaşabilecekleri ve keyifli bir gezi etkinliği yapabilecekleri kanısındayız. Ayrıca trekking faaliyeti yayla turizmi gibi sadece yaz mevsimine özgü bir aktivite olmadığı için diğer mevsimlerde de uygun rotalar bulunup, doğa yürüyüşleri yapılabilmektedir. Zaten Yusufeli ilçesindeki yaylalarda her mevsim ayrı bir güzelliği yansıtan manzaralarla doludur. Böylelikle bu sahalarda yılın tamamında sergiledikleri görsel çekiciliklerin trekking severlerce görülmesi ve tanıtılmasına katkı sağlanacaktır.

Bütün bunların neticesinde Yusufeli ilçesinin sahip olduğu doğal ve kültürel kaynakların, trekking aktiviteleri için de önemli bir çekim kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Yusufeli'nin dağlık kesimleri ve yayla alanları başta olmak üzere

kırsal kesimlerinde yapılabilen trekking aktivitelerinde, genelde Karadeniz Bölgesi'nin özelde de Yusufeli yöresinin cezbedici doğal ortamıyla karşılaşmak olanaklı olmaktadır. Söz konusu yürüyüş ortamlarında yeşilin her tonunu, zengin flora ve faunayı, berrak ve temiz dere ve içme sularını, buzul göllerini, şelaleleri, mağaraları, çiçek kokularını bizzat yerinde yaşayarak görmek mümkündür. Ayrıca Yusufeli yöresine özgü köy yaşamlarını, eski yayla evlerini, sıcak ve güler yüzlü insanları, yaylalardaki hayvanların kaymak-yoğurt ve yağlarından yemek, lezzetli ve doğal orman meyvelerinden tatmak olanaklıdır.

Bütün bu trekking potansiyeline rağmen, Yusufeli ilçesinde turizmin birçok türünde olduğu gibi bu bakımdan da yeterli ölçüde var olan potansiyel değerlendirilememektedir. Burada yapılması gereken daha detaylı bilimsel çalışmalarla, trekking parkur ve rotalarının belirlenip buna yönelik altyapı oluşturulmalıdır. Bu bağlamda tespit edilecek trekking güzergahlarının yer yön levhaları konulması, erişim kolaylıklarının sağlanması, manzara seyir yerleri oluşturulması, trekking noktalarına dinlenme ve konaklama tesisleri konulması, rotalar üzerindeki önemli noktalara wc, lavabo, büfe, çeşme vb. kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda trekking rotalarını gösteren harita, kitapçık ve broşürlerin hazırlanması da trekking potansiyelinin turistlere tanıtılmasında büyük rol oynayacaktır.

4.2.2.2. Atlı Doğa Yürüyüşleri

Atlı doğa yürüyüşü, atların dizginlerinden tutarak patika veya düz bir yolda kendine özgü bir biçimde, dağlık alanlar ve bazı sahiller dışında yavaş bir şekilde gezdirerek gerçekleştirilen turistik etkinliktir. Söz konusu faaliyet, kırsal alanlardaki doğal ve kültürel alanların turistlerce gezilmesi ve tanınmasını amaçlamaktadır. Bu sayede turistler, hayvanları, doğayı, çevrede yaşayan insanları ve onların kültür, gelenek ve göreneklerini tanımaktadırlar. Atlı doğa yürüyüşlerinde herhangi bir parkuru veya belirlenmiş rotayı takip etme zorunluluğu olmadığından, insanların daha serbestçe doğayı gezebilmelerine zemin hazırlamaktadır.

Eko-turistlerin ilgi duyduğu aktivitelerden biri olan atlı doğa yürüyüşleri, ülkemizde Kapadokya, Kastamonu, Antalya ve Muğla gibi turistik yörelerde seyahat acentelerince gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda öncü örnek olarak Kapadokya'da atlı doğa yürüyüşü tur güzergâhlarının tespit edilmesi için sahanın bir haritası oluşturulmuştur (Demir ve Çevirgen, 2006:143). Atlı doğa yürüyüşleri, ülkemizin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin varlığı, ata binme kültürünün oldukça yaygın olması, uygun gezi güzergâhlarının da bulunması sebebiyle pek çok sahada yapılabilmektedir. Bu bağlamda Doğu Karadeniz Bölümü'nde de dikkate değer bir potansiyel söz konusudur. Nitekim Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Artvin, Rize, Giresun, Trabzon gibi illerde, atlı doğa yürüyüşünün yapılabileceği uygun coğrafi ortamlar bulunmaktadır.

Yusufeli ilçesi, bulunduğu konumu, sahip olduğu doğal ve beşeri turistik kaynaklar sayesinde atlı doğa yürüyüşü için ilgi çekici güzergâhlara sahiptir. Bu kapsamda ilçede özellikle yaylalar kesimi başta olmak üzere, dağlık sahalarda, mezralarda, buzul göllerinin bulunduğu kesimlerde, Altıparmak Nehri ve Çoruh Nehri vadisinde bu sporun yapılabileceği alanlar mevcuttur. Nitekim Yaylalar Köyü Yaylası, Tekkale Köyü Yaylası, Kılıçkaya (Aros) Yaylası, Altıparmak Yaylaları atlı doğa yürüyüşünün yapılabileceği sahalardır. Bunun yanı sıra ilçedeki tabiat koruma alanları, turizm merkezleri ve mesire yerleri de atlı doğa yürüyüşü için uygun alanlardır.

Yusufeli ilçesinde atlı doğa yürüyüşünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için bir takım düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle atlı doğa parkurları belirlenerek, gerekli uyarıcı işaret ve tabelaların yerleştirilmesi gerekmektedir. Daha sonra söz konusu faaliyetin yapılabilmesi için gerekli olan atların barınabileceği yerlerin yapılması, gelecek ziyaretçi ve turistlerin konaklayacağı mekânların yapılması önemlidir. Bu kapsamda yaylalarda şu an itibariyle yapılmakta olan ev pansiyonculuğu daha da geliştirilebilir. Bunun yanı sıra atlı doğa yürüyüşü yapmak isteyen turistlerin ilçeye çekilmesi için, tanıtım, reklam faaliyetlerini artırmak, atlı doğa yürüyüşüyle ilgili broşür, dergi bastırarak dağıtmak etkili olacaktır. Ayrıca doğa dernekleri ve çeşitli tur operatörleri ve seyahat

acenteleriyle işbirliği içerisinde olarak atlı doğa yürüyüşü yapmak isteyen turistlerin Yusufeli'ye getirilmesi de önem taşımaktadır (Fotoğraf 4.7).

Fotoğraf 4.7: Atlı Doğa Yürüyüşü Yapan İnsanlar (<http://www.geziseyahat365.com>) Erişim: 29.12.2016).

4.2.2.3. Yaban Hayatı Gözlemciliği

Yaban hayatı gözlemciliği tüm dünyada ve turizm endüstrisinde popüler olmaya başlamıştır. Kenya, Belize ve Güney Afrika gibi ülkelerin doğal yaban hayatı alanları onlar için bir avantaj olmakla birlikte ülke ekonomilerine de katkı sağlamaktadır. İnsanların genel olarak hayvanlara olan ilgileri Afrika kadar Güney Amerika'nın bazı ülkelerinde de gelir getiren bir endüstriye dönüşmüştür. Örneğin, Balina seyri 65 ülkede 300 bölgede yapılan önemli bir turistik faaliyettir. Bu faaliyetlere katılan kişi sayısı her yıl % 10 artmaktadır. 1998'de 6 milyon kişi balina seyri için ilgili bölgelere gitmiş ve yılda 31 milyon İngiliz sterlini kazandırmıştır. Ruanda'da Volkanlar Milli Parkı'nda turistler dağ gorillerini 1 saat görmek için 170 dolar vermektedirler. Ancak bu faaliyetlerin bazı olumsuz etkileri vardır. Bunlardan birisi artan insan varlığının bu hayvanların günlük faaliyetleri üzerindeki olumsuz

etkisidir. Bu insan ilgisinin artması ile çoğu yaban hayvanı insanlardan yiyecek olarak beslenmekte ve sahip oldukları yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan yeteneklerini ve güdülerini kaybetmektedirler (Erdoğan, 2003:138). Bu bağlamda yaban hayvanlarının kendi doğal ortamlarında bulunmaları, yetenek ve güdülerini kaybetmemeleri için de insanlar tarafından rahata alıştırlmamaları gerekmektedir.

Doğal ortamdaki vahşi yaşam, bu yaşamı oluşturan fauna elemanları ve bunlar arasındaki mücadeleler, günümüzde kent ortamlarında yaşayan ve vahşi yaşamın üyeleri olan hayvanları sadece belgesellerden ve hayvanat bahçelerinde kapalı mekanlarda görebilen insanlar için oldukça ilgi çekicidir. Nitekim insanlar, Afrika ülkeleri gibi vahşi yaşamın canlı örneklerinin görülebildiği ülkelerdeki doğal alanlara seyahatler gerçekleştirmekte ve safarilere katılarak, bu heyecanı bizzat yaşamaktadırlar. Doğal yaşamın bu cezbedici özelliği ve çekiciliği, yaban hayatı gözlemciliği gibi bir turizm türünün gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Ülkemiz yaban hayatı gözlemciliği açısından dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Nitekim Türkiye'de 40 bin hayvan türü yaşadığı tespit edilmiş, hatta bu sayının 80-100 bin olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda ülkemizin çevresindeki ülkelere göre oldukça zengin bir fauna varlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2003:138).

Ülkemizin dağlık ve engebeli arazilerle kaplı olan, zengin bitki örtüsü varlığına sahip alanlarında yabani hayvan sayısı diğer sahalara göre daha çok artış göstermektedir. Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi içerisinde yer alan Doğu Karadeniz Bölümü'de bu bakımdan önemli bir sahadır. Sözü edilen bölümde yer alan Yusufeli ilçesi de yaban hayatı bakımından oldukça zengin bir faunaya sahiptir. İlçenin topografik yapısının oldukça engebeli bir yapıda olması ve Kaçkar ve Altıparmak Dağları gibi dağların bulunması, zengin bir bitki örtüsünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum dağlık ve engebeli araziler üzerinde birçok yabani hayvanın yaşayıp çoğalmasına imkân sağlamıştır. Memeli hayvanlar, sürüngenler, kuşlar ve benzeri çok geniş bir yelpazede dağılım gösteren fauna elemanları, Yusufeli ilçesinin bu doğal koronak sağlayan özelliğinden dolayı varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu bağlamda Türkiye'deki önemli doğa alanlarından (ÖDA) biri olarak adlandırılan

Doğu Karadeniz Dağları'nın büyük bir bölümünü oluşturan Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağ silsilesi, birçok yaban hayvanının yaşadığı bir sahadır. Bu bakımdan özellikle yaban hayatı gözlemciliği için dikkate değer bir potansiyele sahiptir.

Yusufeli ilçesinde birçok memeli hayvan yaşamını sürdürmektedir. Yusufeli ilçesindeki memeli hayvanlar; dağ keçisi, tilki, çakal, vaşak, kurt, boz ayı, kirpi, ev kedisi, yaban kedisi, köpek, tavşan, su samuru, sansar, yarasa, porsuk, sincap yaban domuzu, karaca, çengel boynuzlu dağ keçileri gibi hayvan türlerinden oluşmaktadır (Fotoğraf 4.8). İlçedeki kuş türlerine bakıldığında ise; kartal, karga, keklik, dağ horozu, bülbül, çalikuşu, çeper kuşu, ürkeklik (dağ horozu), alacakarga, sinekkuşu, arıkuşu, saksagan, güvercin, kırlangıç, çulluk, kara tavuk ve benzeri hayvanlardan oluşmaktadır (Fotoğraf 4.9).

Fotoğraf 4.8: Yusufeli'de Bulunan Çengel Boynuzlu Dağ Keçilerinden Bir Görünüm (<http://www.yusufelim.com>. Erişim: 12.12.2016).

Fotoğraf 4.9: Yusufeli'de Ender Rastlanan Dağ Horozu (<http://blog.milliyet.com.tr> Erişim: 12.05.2016).

Yusufeli ilçesinde birçok sürüngen, amfibi ve böcek türü hayatlarını devam ettirmektedirler. İlçedeki sürüngenler, amfibi ve böcek türlerinden bazıları; oluklu kertenkele, Kafkas semenderi, yeşilkertenkele, kertenkele, su yılanı, Kafkas engereği, ağaç kurbağası, kara kurbağası, uğur böceği, peygamberdevesi, kelebek, ateş böceği, esmer salyangoz, sümüklü böcek, solucan, örümcek, akrep, sülük gibi hayvan türleridir.

Yaban hayatı bakımından değerlendirilebilecek düzeyde zengin hayvan türlerinin bulunduğu Yusufeli ilçesinde, yaban hayvan türlerinin, sayılarının, habitatlarının tespit edilmesi ve korunmasına yönelik çalışmaların olması, büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Orman ve Su İşleri Bakanlığı 12. Bölge Müdürlüğü Artvin Şube Müdürlüğü ile Doğa Koruma ve Milli Parklar Şubesi tarafından, keklik, sülün, kızıl geyik, alabalık, gibi türlerinin ilçedeki belirli noktalarda geliştirilmesi, yaban hayvanlarının tür ve sayılarının tespiti, kaçak ve yasadışı avcılıkla mücadele gibi hususlarda çalışmalar yürütülmektedir. Bu tür çalışmaların artarak devam etmesi, ilçedeki yaban hayatı devamlılığı için hayati önem taşımaktadır (www.artvin.ormansu.gov.tr/artvin-. Erişim:28.12.2016). Oldukça

zengin sayılabilecek yaban hayvanı varlığına sahip birçok doğal ortamın bulunduğu Yusufeli ilçesi yaban hayatını merak eden ve yaban hayvanlarını doğal ortamlarında gözlemlemek isteyenler için oldukça elverişlidir. Yaban hayatı gözlemciliği için çok uygun olmakla birlikte, söz konusu faaliyet için yeterli turistik tanıtım ve altyapı konusunda büyük eksiklikler söz konusudur. Öncelikle Yusufeli ilçesine yaban hayatını gözlemlemek için gelecek turistler için belirli rotaların oluşturulması, tabela ve bilgilendirici levhaların konulması, seyir terasları oluşturulması gerekmektedir. Yusufeli ilçesinin sahip olduğu yaban hayatı çeşitliliğinin tanıtılması için kitapçıklar, broşürler basılması ve tanıtımının yapılması gerekmektedir. Kaçak ve yasa dışı avlanmanın önüne geçilmesi, nesli tehlikede olan hayvanların varlıklarının devam ettirilmesine dönük çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bunlara ek olarak Yusufeli'ye gelerek yaban hayatı gözlemi yapacak olanlara, geziler sırasında yaban hayvanlarının doğal ortamlarını bozacak davranışlarda bulunmamaları ve gürültü yapmamaları hususunda briefing vermek ve tanıtım ve bilgilendirme merkezlerinin kurulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra geziler sırasında gelen ziyaretçilere yardımcı olabilecek, Yusufeli doğasını ve yaban hayvanlarını tanıyan rehberlerin yetiştirilmesi ve sahada görevlendirilmeleri de bu bakımdan yararlı olacaktır. Bunun için ilçedeki avcı derneği üyelerine, kırsalda yaşayan insanlara, gerekli eğitimler verilerek, bu faaliyette görev almaları sağlanabilir. Böylelikle hem yaban hayvanlarının korunması hem de kırsal kalkınmaya katkı sağlanmış olur.

4.2.2.4. Av Turizmi

Av yapmak, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren, besin ihtiyacını karşılamak için sürdürdüğü bir faaliyettir. Daha sonraki dönemlerde besin elde etme yollarının çeşitlenmesi ve besin kültürünün değişmesiyle başlangıçtaki önemini kaybetse de devam etmiştir. Nitekim günümüzde bir ihtiyaçtan çok tutku haline gelmiştir. Bu bağlamda devlet başkanlarından sıradan insanlara kadar birçok kişi av yapmayı bir zevk haline getirmiştir. Bu durum av turizminin gelişmesine zemin hazırlamış ve

günümüzde insanlar av hayvanlarının olduğu sahalara giderek, bu isteklerini karşılamaktadırlar. Av turizmi olarak adlandırılan bu aktiviteler, ulusal ve uluslararası düzeyde seyahatlerin yapılmasına ön ayak olmuş durumdadır. Av turizminin yapılabilmesi için av yapma izni ve av yapılacak yerler belirlenmekte ve hangi hayvan türlerinin avlanacağı ilan edilmektedir. Bununla birlikte dünyada ve ülkemizde yasal avcılıkla birlikte bütün önlemlere rağmen kaçak ve yasadışı avcılık da devam etmektedir.

Artvin ili de av hayvanı olarak tabir edilen hayvan türleri bakımından dikkate değer bir potansiyel içermektedir. Bunun için ilde çok sayıda av sahası ve avlaklar mevcuttur. Avlak; av ve yaban hayvanlarının doğal olarak yaşadıkları veya sonradan salındıkları sahalarda şeklinde tanımlanmaktadır. 2003 yılında yürürlüğe giren 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nda avlaklar özel avlak, devlet avlağı, genel avlak ve örnek avlak olmak üzere dört ayrı statüde tanımlanmaktadır. Ülkemizde av turizmi faaliyetleri; 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu, "Yerli ve Yabancı Avcılara Av Turizmi Kapsamında Avlanmalarına İlişkin Esas ve Usulleri içerir Yönetmelik" Kanununun 15 ve 32. maddeleri kapsamında hazırlanıp 8 Ocak 2005 tarih ve 25694 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik, sürdürülebilir avcılık ve doğal hayatın korunması ilkelerini gözeterek oluşturulmuştur (Akpınar, Bulut, 2010:1584). Av turizmine açılacak avlaklar, Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından ilan edilmektedir (Harita 5).

Köyünden geçerek, Çıralı, Esendal, Akarsu, Serinsu Köylerine kadar devam eden köy yolu, güneyi: Yusufeli-Oltu karayolu (Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Geliştirme Sahası) il sınırına kadar olan saha yaban hayatı koruma sahası ilan edilmiş ve avcılık yasaklanmıştır (<http://www.memurlar.net/haber/376778/> Erişim: 15.12.2016). Yine ilçede bulunan Altıparmak Tabiat Koruma Alanı içerisinde de avcılık yapmak yasaklanmış durumdadır. Ayrıca bir kısmı Yusufeli ilçe sınırları içerisinde kalan Kaçkar Dağları Milli Park sahası içerisinde de her türlü avcılık Orman ve Su İşleri Bakanlığı Tarafından yasaklanmıştır. Bu bağlamda ilçeye dışarıdan gelen yerli ve yabancı turistler için özel olarak belirlenmiş av sahalarında para karşılığında avlanabilmelerine imkân sağlanmaktadır.

İlçede av turizminin hammaddesi olan yaban hayvanlarının gayet çeşitli olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 4.3). Günümüzde ise ele geçirilen avın dış, post veya boynuzları için avlandığı "Trofe" avcılığı önem kazanmıştır. Avlanan hayvanların başında ise çengel boynuzlu av keçisi ve domuz gelmektedir. Bu hayvanlardan keçilerin boynuzları için avlandıkları görülmektedir. Av hayvanlarının "Trofe"lerini evlerinde saklayan avcılar, avcılık turizmini bir zevk olarak yapmakta, gittikleri yerlerde avlayacakları avın fiyatı ne olursa olsun vermektedirler. Bu durum avlanmaya gittikleri yörenin turizmine bir nebze de olsa canlılık getirmektedir.

Tablo 4.3: Av Hayvanları.

Rupicapra Rupicapra	Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi
Capra Oeogorus	Yaban Keçisi
Canis Lupus	Kurt
Canis Aureus	Çakal
Vulpes Vulpes	Tilki
Erinaceus Canicolor	Kırpi
Lynx Lynx	Vaşak
Panthera Pardus	Pars (Leopar)
Lepus Europacus	Yaban Tavşanı
Meles Meles	Porsuk
Martes Martes	Ağaç Sansarı
Martes Foina	Kaya Sansarı
Lutra Lutra	Su Samuru
Rhinolophus Ferrumeguinum	Büyük Nalburunlu Yarasa
Sus Scrofa	Yaban Domuzu
Vusus Aretas	Boz Ayı

Kaynak: Anonim, 2011:22.

Yörenin geneline bakıldığında memeli av hayvanı sayısının gayet azaldığı ve gündün güne azalmaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle son yıllardaki baraj ve HES projeleri, inşaat alanındaki kesimlerle birlikte, orman dokusunun bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca inşaatların gerçekleştirilebilmesi için açılan yollar, canlı türlerinin yaşam alanlarının bozulmasına ve parçalanmasına neden olmaktadır. Toz, gürültü, hava kirliliği, hafriyat ve inşaat atıkları, erozyon, trafik ve diğer etkenler de inşaat çalışmaları nedeniyle alana zarar vermektedir. Ayrıca üretilen enerjinin nakledilmesi için kullanılacak enerji iletim hatları da, alanda habitat tahribatına ve türlerin yaşam alanlarının parçalanmasına neden olacaktır (Anonim, 2011:33). Bu bağlamda ilçedeki turistik çekicilik taşıyan yaban hayatının zenginleştirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılması, yeni türler üzerinde çalışılması, değişen çevre ve koşullara uyum sağlayacak hayvan ve bitkilerin çeşitlendirilmesiyle sahadaki turistik çekiciliklerin daha da artması mümkündür. Ayrıca sahadaki av turizmi potansiyelinin tanıtılması için broşür, dergi, fasikül bastırılması da turistlerin ilgi ve dikkatini çekerek, ilçeye avcı turistlerin gelmesini sağlayacaktır.

4.2.2.5. Kuşlar ve Kuş Gözlemciliği (Ornito-turizm)

Kuş gözlemciliği doğayı kuşların dünyasından tanımayı sağlayan bir gözlem sporudur. Eğitim seviyesi ve gelir düzeyi yüksek kişiler tarafından tercih edilen kuş gözlemciliği, dünya çapında eko-turizmin en hızlı büyüyen dalıdır. Sağlıklı bir çevrenin en iyi göstergesi olan kuşlar her türlü yaşam ortamında bulunurlar. Kent içerisinde parkta, sulak alanda, bozkır, orman, çöl gibi hemen her yerde kuş gözlemciliği yapılabilir (Dinçer ve Şen, 2010:91). Ancak gözleme etkinliği, kuşların doğal ortamlarında yapılması durumunda bir turizm türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Turizm mevsiminin uzatılmasını ve 12 aya yayılmasını sağlamak açısından son derece uygun bir turizm türüdür. Kuş gözlemciliğinin mevsimi de zamanı da sınırlı değildir; 365 gün 24 saat yapılabilir (Akoğlan, Kozak ve Bahçe, 2009:182). Bu nedenle kuş gözlemciliği, hem turistik potansiyeli yüksek hem de masraflı turizm çeşitlerinden biridir. Çünkü kuş gözlemi yapabilmek için fotoğraf makinesi, dürbün, teleskop vb. teçhizatlara ihtiyaç olduğu gibi kuşların bulunduğu

göç ve konaklama güzergâhları üzerinde belki günlerce belki haftalarca beklemek gerekmektedir.

Ülkemiz kuş türleri açısından oldukça zengindir. Ülkemizin kuşlar açısından zengin olmasının en önemli nedenleri, zengin sulak alanlara sahip olması ve kuş göç yolları üzerinde yer almasıdır. Özellikle kıtalar arasında, güney-kuzey ve kuzey-güney bazen doğu-batı ve batı-doğu yönünde göç eden kuşların kullandığı köprülerden en önemlilerinden biri olan Anadolu, gerek kara gerekse su ortamlarıyla söz konusu kuşlara yılda en az iki defa ev sahipliği yapmakta, birçok kuş türüne de üremeleri için konaklama olanağı sağlamaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006:142).

Ayrıca yurdumuz Orta ve Doğu Avrupa ile Kuzeybatı Asya'da yazı geçiren kuşlara göç yolu üzerinde sonbahar göçü sırasında göç eden kuşların iki göç noktasından biridir. Doğu Karadeniz Dağları'nın geçilmesi sırasında kuşların büyük bölümü dağlık bölgeye Gürcistan'da Batum kentinin güneyinde, Çoruh Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerden girmektedirler. Kuşlar Çoruh Vadisi'nde nehrin kaynağına, yani batıya doğru uçmakta ve Türkiye'ye Muratlı'dan girerek, Borçka üzerinden Artvin'e ulaşmaktadırlar (Demirel, 1997:58). Böylelikle Artvin ili ve Çoruh Vadisi içerisinde bulunan Yusufeli ilçesi, kuş gözlemi açısından önemli noktalardandır. Göç eden kuşlar Çoruh Vadisi'nin sıcak ikliminden belli bir müddet istifade etmekte, bazıları üreme mevsimini de vadede geçirmektedir. Bu nedenle Çoruh Vadisi, kuşların hem doğal sığınağı hem de üreme noktalarından birini oluşturmaktadır.

Sahadaki Çoruh Vadisi ayrıca yırtıcı kuş göçü açısından Türkiye'deki öncelikli bölgelerden biri olan Kuzeydoğu Anadolu'ya sınır teşkil etmektedir. Göç açısından Türkiye'deki öncelikli üç alan Boğaziçi, Belen Geçidi ve Kuzeydoğu Anadolu'dur. Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde üreyen yırtıcı kuşların birçoğu kışı Güney Avrupa, Ortadoğu, Afrika ve Asya'da geçirmek için göç etmektedir. Göç eden türlerden özellikle akbabalar, şahinler, atmacalar ve kartallar gibi türler, göç sırasında enerjilerini tasarruflu kullanmak için dağ silsileleri ve nehir vadileri gibi doğal yapılar üzerinde yükselen sıcak hava akıntılarını takip ederler. Bu

alanlardan birisi de barındırdığı dağ silsileleriyle Kuzeydoğu Anadolu'dur. Özellikle Hopa, Arhavi ve Borçka bölgeleri yırtıcı kuş göçü açısından öncelikli alanlardır. Mevsim koşullarına bağlı olarak araştırma sahası içerisinde bulunan Çoruh Vadisi'nde yüksek miktarda yırtıcı kuşa rastlamak mümkündür (Anonim, 2011:18).

İlçede çeşitli göçmen kuşlara ev sahipliği yapmakta olan Çoruh Vadisi'nde, kuşların çeşidinin fazlalığı kuş gözlemcilerinin dikkatini çekmektedir. Çoruh Vadisi'ndeki boğazlar on binlerce yırtıcı kuşa göç sırasında geçit oluşturmaktadır (Fotoğraf 4.10). Küçük orman kartalı, yılan kartalı bunların başında, sakallı akbaba, kızıl akbaba, kara akbaba, kaya kartalı, huş tavuğu ve ürkeklik bu bölgede ürediğinden, vadi aynı zamanda önemli kuş alanı sayılmaktadır (Dinç ve Güngör, 2010:62). Vadideki kuş popülasyonunun genişliği ve her dönem kuş göçüne sahne olması, sahanın ornito-turistik zenginliğini gösteren en önemli delillerdendir. Ayrıca Çoruh Vadisi bu ornitolojik zenginliğiyle ÖKA (Önemli Kuş Alanı) ilan edilmiş yerlerdendir.

Yörede yaşayan ornito-turistik değer taşıyan diğer kuş türlerine bakıldığında; küçük akbaba, dağ horozu, bıldırcın kavuzu, kara ağaçkakan, küçük yeşil ağaçkakan, gökkuzgun, dağ incirkuşu, büyük dağ bülbülü, kızılkuşu, maskeli ötleğen, yeşil çavgın, Kafkas çavgını, küçük sinekkapan, alyanaklı baştankara, Anadolu sıvacı, duvar tırnaşıkkuşu, sarı gagalı dağ kargası, kar serçesi, sarı gagalı keten kuşu, alamecek, kara iskete, orman ağaçkakanı, yeşil ağaçkakan, alaca baykuş, ishakuşu, kukumay, büyük baştankara, mavi baştankara, çam baştankarası, sıvacı, kaya sıvacı, kara kızılkuşu, benekli sinekkapan gibi kuş türlerinin yaşadığı gözlemlenmektedir (Anonim, 2011:19).

Çoruh Vadisi başta olmak üzere Yusufeli ilçesinin sahip olduğu ornitolojik potansiyelin yeterince geliştirilemediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesindeki kuş türlerinin tür ve sayılarının tespiti için detaylı ve periyodik bir şekilde yapılacak gözlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösterebilecek bir ornitoloji merkezinin açılması, biyoloji ve coğrafya bölümlerinde buna yönelik araştırmaların yapılmasının teşvik edilmesi ve kuş

gözlem topluluklarının kurulması yararlı olacaktır. Bunun yanı sıra Çoruh Vadisi gibi kuş gözleme potansiyeli bulunan alanlarda gözlem yapmayı kolaylaştıracak tesislerin kurulması, Yusufeli ilçesinin sahip olduğu kuş gözleme potansiyelinin tanıtılması, ilçedeki kuşların yasadışı avlanmaması için tedbirlerin artırılması önem taşımaktadır.

Fotoğraf 4.10: Çoruh Vadisi İçerisine Göç Eden Kuşlardan Birisi Olan Kara Akbaba (<http://www.trthaber.com>. Erişim: 25.12.2016).

4.2.2.6. Sportif Olta Balıkçılığı

Sportif olta balıkçılığı, ülkemizde su ürünleri avcılığını ve su ürünleri üretimini desteklemek, sportif ve amatör balıkçılığı özendirmek, geleneksel balıkçılık yöntemlerini koruma altına almak ve kontrollü ve sürdürülebilir balıkçılık faaliyetlerini yaygınlaştırmak için gerçekleştirilen turizm aktiviteleridir (Orta ve Baycan, 2012:328).

Yusufeli ilçesi; Doğu Karadeniz Dağları'ndan temiz ve berrak akan suların barındırdığı, alabalık, karabalık, tatlı su kefali, bıyıklı balık, sazan, aynalı sazan, yayın, pullu sazan gibi balık türleri nedeniyle sportif olta balıkçılığı bakımından dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır.

Yusufeli ilçesinde; Altıparmak (Barhal) Çayı ve kolları, Çoruh Nehri, Tekkale Deresi, Narlık Deresi, Esendal Deresi gibi akarsu ve derelerde sportif olta balıkçılığına uygun ortamlar söz konusudur (Fotoğraf 4.11).

Fotoğraf 4.11: Sportif Olta Balıkçılığı Açısından Önem Taşıyan Barhal Çayı (http://eski.yerelnet.org.tr/belediyeler/gonderdikleriniz_sil.php?kod=17168 Erişim: 12.12.2015).

Özellikle Barhal Deresi ve Tekkale Deresi'nde bulunan kırmızı benekli alabalıklar çok lezzetli ve değerli balıklardır. Bu balıkların nesli tükenme tehlikesi altında olduğundan bu derelerde balık avlanması yasaklanmış fakat kaçak avcılar avlanmaya devam etmektedirler. Orman ve Su İşleri Müdürlüğü, DMKP 12. Bölge Müdürlüğü derelere her yıl belli miktarda kırmızı benekli alabalık salmaktadır.

Bu bağlamda 2016 yılı içerisinde Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından 2005 yılında başlatılan "Doğal

Alabalık Üretilmesi ve Orman İçi Suların Balıklandırılması" Projesi kapsamında Yusufeli ilçesi Altıparmak Köyü'nde dereye 297 bin kırmızı benekli doğal alabalık yavrusu bırakılmıştır (Fotoğraf 4.12).

Fotoğraf 4.12: Yusufeli Altıparmak Köyü Kırmızı Benekli Alabalık (<http://putuci-yunus.blogspot.com.tr/2010/12/ailem-ve-dogdugum-memleketimden.html?m=0>. Erişim: 15.12.2015)

Yusufeli ilçesinde gerek rafting gerek kanoculuk gerekse sportif olta balıkçılığı için elverişli doğal ortamlar bulunmaktadır. Bu bağlamda akarsular, rafting ve kano sporu için; akarsular, göletler, barajlar ve dereler ise sportif olta balıkçılığı için dikkate değer potansiyel içermektedir. Bununla birlikte ilçedeki rafting ve kano sporu aktivitelerinde istenilen gelişmeler kat edilememiştir. Nitekim rafting ve kano sporu için gereksinim duyulan hızlı ve coşkun akan akarsular bulunmakla birlikte, bunların söz konusu sportif aktiviteler açısından değerlendirilmesi noktasında eksiklikler görülmektedir. Bunda özellikle tanıtım ve altyapı eksiklikleri en dikkat çekenidir. Çünkü Altıparmak Çayı ve Tekkale Deresi, Çoruh Nehri ve Fırtına Dereleriyle benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen, yeterince tanınmadığı ve buna yönelik yeterli altyapı bulunmadığından, diğerleri kadar bilinmemekte ve bu bakımdan yeterli ölçüde değerlendirilememektedir. Bunun yanı sıra ilçede devam eden HES'lerin varlığı, derelerdeki kirlilik, baraj inşaatları, yöre halkının bilinçsizliği de söz konusu aktivitelerin istenilen düzeyde geliştirilmemesinde rol oynamaktadır. Bu nedenle tanıtım faaliyetlerine önem

verilmeli, Türkiye Kano Federasyonu'yla işbirliği yapılarak bazı rafting aktivitelerinin gerçekleştirilmesi, ülkemizdeki rafting kulüplerinin Yusufeli'ye davet edilmesi gibi çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra ilçedeki rafting potansiyeli ortaya çıkarılmalı, haritalar hazırlanmalı, rafting parkurları zorluk derecesine göre sınıflandırılmalı, kitapçık ve broşürler bastırılmalıdır. Ayrıca rafting parkurları belirlenerek, belirli yerlere uyarıcı levhalar ve tabelalar asılmalıdır.

4.2.2.7. Rafting-Kano

Kanoculuk ve rafting olmak üzere iki akarsu sporu vardır. Rafting, macera aktiviteleri arasında dikkat çekicidir. Amerikan ordusunun savaş sonrası elinde kalan kauçuk istihdam botlarını elden çıkarmaya başlamasıyla 1950'lerde botlar akarsularda kullanılmaya başlamış, daha sonra söz konusu botların turistik aktiviteler için de kullanılmasıyla da rafting sporu gelişmiştir. Rafting kelime olarak "salcılık" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Turizm Bakanlığı tarafından 1993 yılında rafting yerine "akarsu krosu" kavramı kullanılmıştır. Kano; uzun üstü açık, Kızılderililerce geliştirilmiş bir av taşıtıdır. Raft ise nehir geçişleri için imal edilmiş, profesyonel bir kılavuzun yönettiği ve diğerlerinin kürek çekerek ilerlettiği şişme bottur (Erdoğan, 2003:147). Rafting ve kano sporları macera ve adrenalin tutkusu olan insanlar için oldukça cezbedicidir. Nitekim ırmakların coşkunu aktığı dönemlerde, dalgalarla adeta boğuşarak, heyecanın doruk noktasına vardığı anlar yaşamak isteyenler, dünyada özellikle hızlı ve coşkulu şekilde akan ırmakların olduğu yerlere gitmektedirler. Ülkemizde de düzenlenmekte olan rafting-kano yarışları, doğa sporları arasında en dikkat çekenleri arasındadır.

Türkiye'de irili ufaklı yüzlerce akarsu bulunmakta olup, birçoğu rafting-kano sporlarına elverişli yapıdadır. Özellikle Yusufeli ilçesinin de içerisinde bulunduğu Karadeniz Bölgesi bu bakımdan ülkemizde, söz konusu aktiviteler açısından ilk sırada gelen bölgemizdir. Bu bağlamda Yusufeli ilçesindeki akarsuların da dikkate değer potansiyel taşıdıkları görülmektedir. Yusufeli ilçesinde bu bakımdan Çoruh Nehri, Altıparmak (Barhal) Çayı elverişli özelliklere sahiptir.

Bu bağlamda Yusufeli ilçesi su sporları açısından merkez konumundadır. Bu amaçla rafting sporu için kamp alanı olarak planlaması yapılan Kazahora Mahallesi diye bilinen mevki de Barhal Deresi ile Çoruh Nehri'nin birleştiği yerde bulunmaktadır. Kavak ağaçları ile çevrili alan 3 dönüm kadar büyüklüğe sahiptir ve gece konaklamak için uygundur. Gerek 1993 yılında Rafting, Kayak ve Dağcılık İhtisas Spor Kulübü Derneği'nin kurulması ve gerekse halkın doğa sporuna olan olumlu yaklaşımı Yusufeli'de bu sporun gelişmesi için olumlu zemin hazırlamaktadır. Yusufeli ile Altıparmak köyü arasındaki 25 km'nin ilk 9 km'lik bölümü debisi yüksek akıntılı çağlayanları olan bir akarsu olması nedeniyle kano sporu yapılmaktadır. Rafting derneğine bağlı profesyonel rehberler eşliğinde gelen turistler su sporunu yapabilmektedirler. Ayrıca kano, katarakt ve raft tekneleri ile yapılacak olan slalom parkuru için ise Yusufeli ile Artvin arasındaki nehir yatağının daraldığı 4 ve 6 km'ler arası kullanılmaktadır (Demirel: 1997:79).

Çoruh Nehri üzerinde baraj yapım çalışmaları başlamadan önce; Dokumacılar Kamp Alanı ve Çevreli Kamp Alanı da rafting yapan turistlerce kullanılmaktaydı. Fakat barajların ve HES projelerinin yapılmaya başlanmasıyla rafting ve kano parkuru alanları daralmış durumdadır. Bunlardan Dereçi Kamp Alanı sonradan açılmıştır. İlçe merkezinden yaklaşık 3 km uzakta bulunmaktadır. Bu alan içerisinde rafting ve kano için geniş alanlar, konaklama yerleri bulunmaktadır. Kano yarışlarının yapıldığı parkur, Türkiye'nin ilk yapay kano parkuru olma özelliğine de sahiptir (Fotoğraf 4.13). Her yıl bu alanda kano yarışları ve rafting yapılmaktadır.

Fotoğraf 4.13: Yusufeli'de Türkiye'nin İlk Yapay Kano Parkuru.

Çoruh Nehri Enerji Yatırım Projeleri, doğal ve beşeri turizm değerlerine zarar verecektir. Bu durum, proje yöneticilerinin yoğun bir şekilde eleştirilmesine de neden olmaktadır. Nitekim geçmiş yıllarda Türkiye Barajlar ve Kültürel Miras İzleme Kurulu, tarihi ve doğal açıdan zengin Çoruh Havzası'nda inşa edilen barajlara dikkat çekerek, projelerin yeniden değerlendirilmesini istemiştir (Sever, 2003:228). Bu bağlamda ilçedeki Çoruh Nehri üzerinde düzenlenmekte olan rafting şampiyonası ve kanoculuk, baraj çalışmaları sebebiyle yapılamamaktadır. Ayrıca ilçenin turistik çekiciliğini de etkileyen barajlar etrafa toz, duman, hafriyat saçmaktadır. Bu durum yöre insanını ve turistleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Ancak kamuoyunda yapılan bazı eleştiriler pek isabetli değildir. Çünkü yapılacak barajlar turizm kaynaklarının bir kısmını olumsuz yönde etkilese de, geride yeterli turistik kaynak olacaktır. Hatta baraj projelerinin uygulanması halinde bir çok rekreasyon alanı oluşacağı gibi değişik doğa sporları da yapılabilecektir (Sever, 2003:228). Bu bağlamda ilçede yapılan barajların ilçenin tanıtımında da katkısı olacağını söylemek mümkündür. İlçede kurulan barajlar üzerinde balık tesisleri, seyir terasları, tekne veya yelkenli yarışları yapılacak sahalar, sağlık turizmi için baraj gölü

etrafında oluşturulacak ağaç evler, baraj gölü manzaralı konaklama tesisleri ve benzeri kurularak ilçenin turistik potansiyeli geliştirilebilir.

4.2.2.8. Kelebek (Pepela) Gözlemciliği

Araştırma sahası ve çevresinin kelebeklerin yaşayıp üremesine çok uygun olduğu görülmektedir. Sahadaki iklim faktörleri ve değişik bitki türlerinin bir arada bulunması kelebeklerin varlığında çok önemli bir etkidir. Kelebekler, genellikle bol çiçekli akarsu kenarlarında, geniş mera ve düzlüklerde, makilik alanlarda, yüksek dağ çayırıkları ve nemli topraklarda görülmektedir. Kelebeklerin turistik çekiciliği gayet yüksektir. Özellikle yabancı turistler için ilgi odağı olan kelebekler, yörenin turistik potansiyeline etki eden önemli faktörlerdendir. Hem araştırmacı turistler için hem de doğa tutkunu turistler için önem taşıyan kelebekler, yaz ayları boyunca ilçenin yaylalarında ziyaretçileriyle buluşmaktadırlar.

Kelebek gözlemciliği ilçede oldukça popülerdir. İlçenin coğrafyasına özgü iklim özellikleri sayesinde ortaya çıkan zengin bitki örtüsü, kelebekler için gerekli olan besin bitkilerini ve nektar kaynaklarını barındırması bakımından oldukça cömerttir. Bu nedenle ilçe olağanüstü derecede kelebek çeşitliliğine sahiptir. Araştırma sahasında özellikle Yaylalar Köyü, Olgunlar Mahallesi'nin girişindeki nemli yol kenarlarında yüzlerce değişik türde kelebek görülebilir. Ayrıca Altıparmak, Tekkale, Çevreli, Çeltikdüzü, Dokumacılar, Ormandibi, Boyalı, Balalan, Serinsu, Kömürlü, Yokuşlu köylerinin yaylalarında da değişik kelebek türlerine rastlamak mümkündür.

Prof. Dr. Ahmet Ömer KOÇAK ve Doç. Dr. Muhammet Kemal KOÇAK'ın listesindeki verilere göre Türkiye'de yaşayan kelebek türü sayısı 410 olarak verilmiştir. Araştırma sahasında ise bu türlerin yaklaşık olarak 200 tanesine rastlanmıştır. Bu da Yusufeli doğasının ne kadar zengin bir yaşam alanı olduğunu göstermektedir. Bu bölgedeki kelebek popülasyonundaki yoğunluk, özellikle son yıllarda yerli ve yabancı kelebek gözlemcilerini kendine çekmektedir. Yusufeli,

Türkiye'deki tüm kelebek türlerinin yarısına yakını barındırması bakımından vazgeçilmez bir gözlem alanıdır (Özgüler, 2015:74).

Kelebekler insan kaynaklı pek çok tehditle karşı karşıyadır. HES ve baraj inşaatları ile yaşam alanlarının bozulması, insanoğlunun yol açtığı küresel iklim değişiklikleri kelebeklerin yok olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kimyasal ilaçlar, hayvancılık faaliyetlerinin azalması, otlakların çalılıklara dönüşmesi kelebeklerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Son yıllarda Yusufeli'nin zengin kelebek varlığını ciddi manada tehdit eden kelebek kaçakçılığında artış olduğu gözlenmektedir. Ticari amaçlı kelebek toplayıcıları da kelebek popülasyonuna geri dönülmez zararlar vermektedir. Yusufeli'deki kelebek kaçakçılığı haberleri tarandığında kaçakçılığın yıldan yıla artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Örneğin; 2007 yılında Yusufeli'de kaçak kelebek toplayıcılığı yapan Makedonya uyruklu 1 kişi topladığı 1 450 kelebekle yakalanmıştır. 2011 yılında Rus uyruklu 2 kişi 650 kelebekle yakalanmıştır. 2012 yılında Altıparmak-Barhal yolunda Alman uyruklu iki kişi, topladıkları 117 kelebekle yakalanmıştır. 2013 yılında ise Türkiye'deki en büyük kelebek kaçakçılığı Bostancılar köyünde Fransız uyruklu 2 kişi ile Alman uyruklu 1 kişi toplamış oldukları 2 856 kelebek ile suçüstü yakalanmışlardır. Bu durum yöredeki kelebek popülasyonuna zarar verdiği gibi turizmini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu kelebeklerden özellikle Apollo kelebeğini aramak için fotoğrafçılar ve gözlemciler çeşitli yerlerde günlerce kamp kurmaktadırlar. Fakat araştırma sahasının yüksek yerlerinden herhangi birine gittiğimizde Apollo kelebeği bizi bulmaktadır (Fotoğraf 4.14).

Nesilleri tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan birçok kelebek, Yusufeli ilçesinde yaşamaktadır. Bunların korunması ve popülasyonunun artırılması için vatandaşlara ve devlete büyük görev düşmektedir. Kelebek gözlemine gelen turistlerin izlenebileceği bir sistem oluşturulması, kelebeklerin popülasyonlarının artırılmasına dönük çalışmalar yapılması, kelebek gözlem yer ve güzergâhlarının

belirlenip tabela ve levhalarla işaretlenmesi, tanıtım ve reklamının yapılması, turistlere broşür ve kelekleri tanıtan envanterlerin hazırlanmasıyla ilçedeki turizm potansiyelinde bir nebze de olsa artış olacaktır. Böylelikle kelek ve doğa gözlemi yapmak isteyen turistler ve ziyaretçiler, ilçeye daha çok gelmeye başlayacaktır.

Fotoğraf 4.14: Yusufeli İlçesi Yaylalarında Bulunan Apollo Kelebeği (<http://galeri.netfotograf.com/> Erişim: 05.11.2015).

4.2.2.9. Off Road Yarışları

Offroad oyunları dünya çapında gelişme göstermiş oyunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Offroad İngilizcede "yol dışı" anlamına gelmektedir. Gerçekten de öyledir, yol içerisinde yapılabilecek bir yarış türü değildir. Genellikle 4x4 arazi araçlarıyla yapılmakta olan, kendine özgü bir parkuru bulunan yarış türüdür. İlçede 2015 yılından beri yapılmakta olan offroad yarışlarına, çevre il ve ilçelerden birçok turist ve seyirci gelmektedir. Özellikle gençlerin ve turistlerin izlemekten zevk aldıkları yarışların başında gelmektedir. Bu nedenle turistik çekiciliği yüksek değerlerden biridir.

Offroad yarışları Yusufeli'nin Sapanet Mahallesi'nde bulunan yapay parkurda yapılmaktadır. Her yıl düzenlenmekte olan yarışlara ilçe içinden ve dışından birçok yarışçı katılmaktadır. Seyirciler bu yarışlar esnasında heyecanlı dakikalar geçirmektedir. Adrenalin seviyesinin yüksek olduğu bu yarışlara; Trabzon, Rize, Artvin, Batum, Van, Erzurum, Erzincan, Kars, İzmit, Ağrı gibi illerdeki offroad kulüplerinden de katılanlar olmaktadır. Offroad yarışları zorluk derecesine göre S1, S2 ve S3 (bayanlar) kategorilerinde yapılmaktadır. Çeşitli parkurların ve engellerin geçildiği yarışlarda en az sürede parkuru bitiren 1'inci, 2'nci, 3'üncülere para ödülü verilmektedir.

Offroad yarışlarında sürücülerin doğadaki dağları, bayırları aşması, göletlere, nehirlere dalıp çıkması, uçurumları, yüksek tepeleri geçmesi, bataklıklardan çıkması beklenmektedir. Yarışların bu özelliklere sahip olması turist çekme düzeyini de artırmaktadır. Özellikle bu yarışlar Yusufeli gibi engebeli ve engeli bol bir arazide yapıldığında, heyecan ve izlenme düzeyi de o derece artmaktadır (Fotoğraf 4.15).

İlçede yapılan offroad yarışları boğa güreşlerinin yapıldığı döneme denk getirilerek, güreşlere gelmiş olan seyirci kitlesinin de yarışları izlemesine olanak sağlanmaktadır. Yarışlara halkın ve belediyenin destek vermesiyle Yusufeli'de "Offroad Kulübü" açılmıştır. Bu kulüpler değişik yerlere safari turları düzenleyip offroadı halka tanıtmaktadırlar. Ayrıca ilçeye offroad tutkunlarını da çekmektedir.

İlçenin tanıtımına büyük katkı sağlayan offroad yarışları her yıl mayıs ayının ilk haftasında Derekapı Festivali kapsamında yapılmaktadır. Bu bağlamda turistler hem ilçenin turistik çekiciliklerini tanımakta hem de kültürel, sosyal etkinliklere katılıp eğlenmektedirler. Ayrıca yapılan bu etkinlikler, ilçenin turistik potansiyelinin tanıtım ve reklamının yapılmasında da büyük öneme sahiptir. İlçede bu ve buna benzer etkinliklerin çoğaltılmasıyla ilçenin turistik çekiciliği daha da artacaktır.

Fotoğraf 4.15: Yusufeli'de Turistlere Heyecanlı Anlar Yaşatan Offroad Yarışları (Yusufeli Belediye Başkanlığı Erişim: 03.06.2016).

4.3. Dağcılık ve Kış Turizmi (Kayak)

Dağlar, dağlık alanlar, öteden beri ulaşılamama ya da zor ulaşım nedeniyle insan yaşamındaki gizemini korumuş, antik çağlarda insanları güvenlik gerekçesiyle kendine çekmiş, bugün ise milyonlarca insanı kendine çekmeye devam etmektedir (Emekli, 2008: 3). Ülkemizde de dağların, insanlar tarafından gerek kayak yapmak gerekse çeşitli rekreasyon faaliyetleri için kullanıldıklarını görmekteyiz.

Türkiye, çeşitli yükseklikteki dağları, dağların yapısal durumları, orman ve manzara güzellikleri ve doğal zenginlikleri ile dağ turizmi için oldukça elverişli bir coğrafyadır. Hem sportif hem de kültürel etkinlikleri barındıran dağ turizmi, insanın doğa ile ilişki kurarak fiziksel ve ruhsal dinginlik sağlamasına yardımcı olmaktadır. Macera, heyecan ve değişiklik arayanlara doğa yürüyüşü, tırmanma, dağ bisikletiyle geziler, orienteering (yön bulma), kaya tırmanıcılığı, yamaç paraşütü, karlı ve buzlu

alanlarda botla kaymak (snow-spee) rafting, kızak gibi çeşitli rekreasyonel faaliyetler ve spor olanakları sunmaktadır (Kınacı, Pehlivan ve Seyhan, 2011:57). Özellikle adrenalin tutkunu olan turistler için, dağlarda yapılmakta olan kayak turizminin önemi büyüktür.

Bu bağlamda dağların ilk olarak turizme açılması sportif etkinliklerden dağcılık ve kayak sporu sayesinde olmuştur. Dağcılara ulaşım, konaklama, ağırlama ve rehberlik gibi hizmetlerin verilmesi alpinizm olarak adlandırılan turizm çeşidini, dağların kayak sporuna uygun alanlarının konaklama, ağırlama ve eğlence tesislerinin yapımıyla kayak merkezine dönüşmesi kış turizmini ortaya çıkarmıştır. Kentlerin yorucu ve sağlıksız yaşama ortamından uzaklaşmak isteyen insanlar için kıyıların artık konaklama tesisleri ve yazlık konutlarla betonlaşması, denizlerin kirlenmesi, sağlıklı yaşama konusunda bilinçlenen insanların güneşin zararlı etkileri yüzünden güneşlenmekten kaçınmaları ve dağların buna seçenek olarak doğal çevre ve sağlıklı ortam sağlaması, turizmde dağlara olan ilgiyi artırmış ve geleneksel olarak yaz mevsiminde yaylacılık faaliyetinde hayvancılık ve tarım için çıkılan yaylalarda verilen turistik hizmetlerle, dağlarda yayla turizmi yaygınlaşmaya başlamıştır (Doğaner, 2001:177). Böylelikle ülkemizde hem alpinizmin hem kış turizminin temelleri atılmış ve bu turistik çekicilik oluşturacak aktiviteler ülke genelinde tanınmaya başlamıştır.

Alpinizm bütün yıl yapılabildiği için bu turizm çeşidi iklime bağlı değildir. Fakat kış turizmi kayak sporuyla ilişkili olduğu için kar yağışları, kar kalınlığı, karın yerde kalma süresi bu turizm çeşidinin yıl içerisindeki süresini belirlemektedir. Bu süre yaklaşık olarak kasım ve nisan ayları arasında altı aydır (Sonbahar sonu, kış ve ilkbahar başı). Yayla turizmi ise bunun tam tersi olarak ilkbahar sonu, yaz ve sonbahar başını içine almaktadır. Böylece kış turizmi ve yayla turizmi mevsimsel olarak birbirini tamamladığından yaylalarda kurulan kış turizm alanlarında konaklama tesisleri bütün yıl boyunca kullanılabilir (Doğaner, 2001:177). Bu bağlamda günümüz insanların daha çok kış turizmine yöneldiği görülmektedir. Bunun nedeninin ise; kış turizminin herhangi bir tesiste geçirilmesi, daha risksiz

oluşu, daha az maliyetle yapılması söylenebilir. Ayrıca kış turizminin sezonluk olması da buna en büyük etkendir. Çünkü alpinizmin bir sezonu ve dönemi yoktur.

Dağlar alpinizm, yayla turizmi, kış turizmi dışında eko-turizm (yumuşak turizm), kırsal turizm, klimatizme de olanak tanımaktadır. Dağlar çevreye karşı duyarlı, doğaya zarar vermemeyi ilke edinmiş eko-turizmi seçen turistlere bitki örtüsü ve yaban hayatı kaynaklarını gerçek doğal ortamında inceleme ve izleme olanağı verir. Dağ köyleri turistlere ülkeyi yerel mimari özelliklerinin korunduğu ortamlarda, yerel yaşam biçimleriyle tanınmasını sağlayan kırsal turizm için de uygundur. Sağlık turizminin bir kolu olan klimatizm açısından da orta yükseklikteki dağlık ve ormanlık alanların ikliminin uygun olduğu bilinmektedir (Doğaner, 2001:177). Ayrıca kış turizmi aktivitesinin gerçekleştirilmesi açısından da önem arz eden dağlar, önemli bir turistik potansiyeli bünyelerinde barındırmaktadırlar.

Kış turizmi ya da kayak turizmi yağışın kar şeklinde yağdığı dönemlerde ve sahalarda gerçekleştirilen turizm faaliyetidir. Bu bağlamda iklim özelliklerinin uygunluğu büyük önem taşımaktadır. Kayak sporu bakımından karın yerde kalma süresinin uzunluğu kayak mevsimini ve dolayısıyla kış turizm süresini sınırlamaktadır. Kış turizmi karın yerde kalmasıyla başlamakta ve kayak pistlerinde karın erimesiyle sona ermektedir. Bu nedenle kar şeklindeki yağışların olması ve erimeden belli bir süre yerde kalması oldukça önemlidir. Hava sıcaklıklarının da belli değerlerin altında gerçekleşmesi gerekir. Zaten kayak sezonunun süresi de bu faktörlere bağlıdır. Kış turizminin gelişmesinde birtakım doğal ve beşeri faktörlerin etkisi söz konusudur. Bunlardan birisi olan topografik yapının uygunluğu, kayak turizmi için oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda ortalama kar kalınlığının 1 m ve karın yerde kalma süresinin 120 gün ve üzerinde olduğu, insanın rahatsızlık hissetmediği, 1 600-2 000 m arasındaki yükselti kuşağı kayak turizmi için daha çok tercih edilmektedir. Bu bakımdan alp disiplini kayak uygulamaları için 3 000 m'den, kuzey disiplini için 1 600 m'den (zorunlu hallerde 1 800 m'den) yüksek olmayan, yeterli uzunluk, yükselti farkı, eğim ve genişliklere sahip alanlar veya yamaçlar tercih edilmektedir. Ayrıca dağların orta yükseklikteki yamaçlarında, kesintisiz

topografyaya sahip olan geniş ve içbükey özellikte, güney rüzgârlarına kapalı kuzey yamaçlar, kayak alanı olarak daha elverişlidir (Doğaner, 2001:178-181).

Bunun yanı sıra kayak yapılacak sahadaki pistlerin eğim özellikleri de kayak etkinliklerinde önemlidir. Nitekim eğitim amaçlı kayak pistleri için % 15 eğim yeterli olurken, serbest kaymada pistlerin eğimi % 50, yarışmalar için ise % 60-70 eğime sahip yamaçlar gereklidir. Alp disiplininde pistlerin başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki eğimin % 20-70 arasında olması gerekmektedir. Kuzey disiplininde ise kayaklı koşu yarışmaları için pistlerin başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki yükselti farklarının en az 100 m, en çok 250 m olması zorunludur. Kayak pistlerin eğimi ve uzunluğunun yanında genişliği de önem taşımaktadır. Kayak pistlerinde genişliğin (alp disiplininde) 1/10 oranında olması gerekmektedir. Yine alp disiplini uygulamalarında sporcunun can güvenliği ve teknik başarısı için, pistlerin başlangıcında kapalı mekânların bitiminde ise düzlük alanların bulunması, kayak pistlerinin düzgün yüzeyli, sert zeminli, buz-kar niteliği kazanmış alanlar olması zorunludur. Bunlara ek olarak kar kalitesi ve manzara güzelliğinin bulunması ve çevresinin orman örtüleriyle kaplı olması kayak tesislerinin ulaşım ve konaklama bakımından elverişli özelliklere sahip olması, doğal afetlere karşı korunaklı bir durumda olması gibi beşeri faktörler de kayak turizminin gelişmesinde dikkat edilmesi gereken hususlardandır (Doğaner, 2001:178-181). Yukarıda bir kısmı izah edilmiş olan ve bir yerin kış sporları açısından uygunluğunu gösteren ölçütler FİSU (Uluslararası Kayak Federasyonu Birliği) tarafından belirlenmektedir.

Araştırma sahasındaki dağcılık ve kış turizmi faaliyetlerine bakıldığında, sahadaki en yüksek dağın Kaçkar Dağları olduğu görülmektedir. Günümüzde Kaçkar Dağları'na tırmanışlar genelde yaz aylarında yapılabilmektedir. İlgili güvenilir bilgiler olmamakla birlikte Kaçkar Dağı haritası ilk olarak Dağcılık Federasyonu eski başkanı Bozkurt Ergin tarafından çizilerek dağcılarının kullanımına sunulmuş ve ilk zirve (3 952 m) bu bilgiler doğrultusunda eski Dağcılık Federasyonu as başkanı Alaattin Kanca ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir (Demirel, 1997:80)

İlçedeki dağcılık güzergâhlarına bakıldığında, ilk olarak Yusufeli Yaylalar Köyü üzerinden Olgunlar Mahallesi'ne oradan Hashaf Yaylası'na ve devamla 3 200 m'deki ana kamp yeri Dilberdüzü'ne varılmaktadır. Büyük Deniz Gölü'nün batısı takip edilerek zirveye ulaşılır. İkinci güzergâh; Çamlıhemşin-Ayder-Yukarı Kavran Yaylası'nı takiple Mezovit'e ve buradan da buzul üzerinden sırt takip edilerek zirveye ulaşılan güzergâhtır. Üçüncü güzergâh ise; İspir Hodoçur Köyü Davalı Yayla ve Kırmızı Topraklıklı Büyük Deniz Gölü, Küçük buzulu takiple zirveye ulaşılır (Demirel, 1997:81). Tüm bu güzergâhlar dağcılık turizmi açısından büyük önem taşımaktadır.

Yusufeli güzergâhı diğerlerine oranla dağcılarının ulaşımı ve kış turizmi bakımından en uygun güzergâh olmakla birlikte, Kaçkar zirve tırmanışları için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Yürüyüşün başladığı Olgunlar Mahallesi ile Yusufeli arasındaki 60 km'lik yolun genişletilerek yolun kalitesinin artırılması zorunluluk haline gelmiştir. Böylelikle dağcılık ve kış turizmi için daha rahat hareket edilip, kolay şekilde dağlara çıkılabilecektir (Fotoğraf 4.16). Ayrıca dağlık alanlara daha çok malzeme, erzak, sıhhi teçhizat vb. götürülebileceği için daha çok kalınabilecektir.

Bu bağlamda araştırma sahasının dağcılık ve kış turizmi faaliyetlerine çok uygun olduğu görülmektedir. Fakat sahadaki ulaşım olanaklarının sınırlılığı ve sermaye yetersizliği nedeniyle bu potansiyelin yeterince kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Dağcılıkla ve kış turizmiyle ilgili yeni alanların keşfedilip bölge halkına tanıtılması ve gelen turistlere de gösterilmesi yörenin tanıtımında büyük önem taşımaktadır. Halkın bu konularda gayet ilgili olduğu görülmektedir. Yörenin ülke ve dünya çapında reklamının yapılmasına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dağcılık ve kış turizmi hakkında halkı ve turistleri bilgilendiren broşür ve katalog dağıtılabilir. İlçedeki dağcılık ve kış turizmi aktivite sahalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle kış turizmi için kayak merkezi kurulması, kayak malzemeleri satan yerlerin kurulması öncelikle yapılması gerekenlerdir. Ayrıca ilçedeki dağcılık ve kış turizmi yapılabilecek yerlerin haritasının çıkarılması da bütün dağcı ve kış turizmi tutkunu turistlerin ilçeye gelmesinde etkili olacaktır.

Fotoğraf 4.16: Yusufeli-Kaçkar Dağları-Mezovit Tepesi, Kış Turizmi Faaliyetleri (http://www.kackar.org/dosyalar/mezovittepesi/IMG_4270.jpg Erişim: 02.01.2017).

4.4. Kırsal Turizm

Günümüzde giderek artan bir şekilde insanlar kırsal alanlardan kentlere doğru akın etmekte ve dünya nüfusunda kentlerde yaşayanların oranı her geçen gün yükselmektedir. Kentlerin insan doğasına aykırı olan stresli ve bunaltıcı ortamı, insanların kısa süreliğine de olsa kırsal alanlara doğru seyahat etmelerini ve doğal ortamla baş başa kalarak, kentlerin verdiği yorgunluğu atmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bazen uzun bazen de kısa süreli seyahatler insanların günlük hayatta daha zinde olmalarını sağlamaktadır. Kırsal mekânların bu özelliği, günümüzde gelişen ulaşım ve iletişim araçları sayesinde daha çok dikkat çekmekte ve bu mekânlara daha kolay erişim imkânları bulunmaktadır. Bunun sonucunda kırsal sahalar, sahip oldukları temiz hava, zengin biyoçeşitlilik, kültürel ve doğal ortam, yöresel yiyecekler vb. kaynaklarıyla başlı başına bir cazibe noktası olarak rağbet

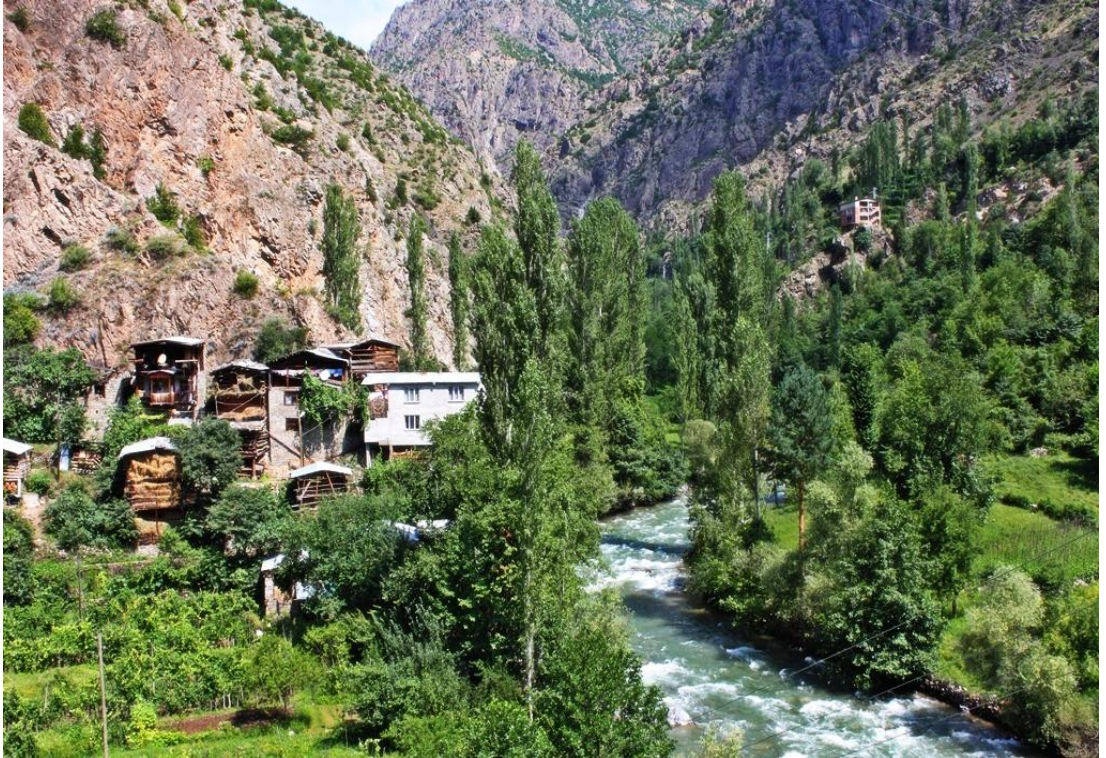
görmeye başlamışlardır. Bu durum kırsal turizmin, günümüzde daha popüler hale gelmesine vesile olmuştur.

Kırsal turizmi en kısa şekilde "kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm türüdür" şeklinde tanımlamak mümkündür. Kırsal turizmin detaylı tanımlarına gelince: Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarım ile bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle kolayca entegre olabilen turizm şeklidir. Kırsal turizmde esas amaç, bir köyde, bir çiftlikte, bir dağ evinde konaklayarak, kırsal kültür ile tanışıp, kaynaşarak bir tatil geçirmektir (Soykan, 2003:2). Kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek, değişik kültürlerle bir arada olmak maksadıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü nitelikleri izlemeleri veya katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm şeklidir. Burada kırsallığın vurgulanmasında yarar söz konusudur, çünkü turizmin mekânı kırsal alanlardaki doğal ve kültürel ortamlardır. Turizm için "kırsal"ın taşıdığı anlam; deniz turizmi merkezleri dışında kalan, kentsel yerleşimlerden uzakta, kırlara özgü doğal ve kültürel yapının korunduğu, tenha, yapaylıkla tanışmamış (otantik) mekânlardır (Soykan, 1999:68)

Ülkemizin birçok noktasında olduğu gibi Yusufeli ilçesinin de içerisinde bulunduğu Karadeniz Bölgesi, sahip olduğu kırsal alanlar ve bunların turistik potansiyeli bakımından büyük avantajlara sahiptir. Karadeniz Bölgesi'ndeki yaylaların rekreasyonel amaçlı geleneksel kullanımları ise çok daha eskidir ve günümüzde "yeşil tur" adı altında iç turizme kaynak oluşturmaktadırlar. Buna ek olarak kültürel kimliği korunmuş yerleşmelerin yakınlarındaki aynı zenginlikteki köyler, gerçek birer kırsal turizm mekânı olmaya aday durumdadır (Soykan, 2004:22-23). Bu bağlamda ülkemizin doğallığı bozulmamış, kendine özgü konuşma şekli, yemekleri, geleneksel ve yöresel oyunları, eğlenceleri vb. sürdürülmekte olan sahalar içerisinde Karadeniz Bölgesi'nin özellikle Doğu Karadeniz Bölümü, herkesin dikkatini çekmektedir. Bu durum dizilere ve filmlere bile konu olup, bu sahalar, film ve dizi platosu olarak değerlendirilmektedir.

Yusufeli ilçesi de bulunduğu konum ve barındırdığı doğal ve kültürel unsurlarıyla kırsal turizm açısından dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Bu

bakımdan ilçenin en dikkat çekici unsuru, sahip olduğu temiz havası, kendine özgü doğal ortamı, yaylaları, dağlık alanları ve mezralarıdır. Bu bağlamda ilçedeki kırsal sahalarda-özellikle yaylalarda bulunan akarsu, göl, şelale, orman, çok çeşitli bitki ve hayvanlar gibi doğal çekicilikler, bu sahalara gelen insanlarca büyük bir beğeni ve ilgiyle gezilmekte, doğal ortamla baş başa kalınarak güzel vakitler geçirmek mümkün olmaktadır. Birçok noktada bozulmamış doğallığın korunduğu bu harikulade ortamlar, her mevsim ayrı bir görünüm sunarak, cezbedici manzaralar oluşturmaktadır. Dolayısıyla yılın her döneminde bu sahalarda, gezinti yapmak ve değişik görüntüler yakalamak mümkündür. İlkbahar ve yaz aylarında yeşilin her tonunu, sonbaharda renklerin sarı ve kırmızıya döndüğü ve adeta renk cümbüşünün yaşandığını, kış mevsiminde ise köknar ve ladin ormanlarının karla muhteşem görüntümler oluşturduğu ortamları görmek ve kartpostallık fotoğraflar çekmek mümkündür (Fotoğraf 4.17). Ayrıca ilçedeki kırsal alanlarda zengin yabani yaşam da gayet ilgi çekicidir. Nitekim çakal, tavşan, tilki, domuz, vaşak, dağ keçisi, ayı, kurt gibi memeli hayvanların yanı sıra, keklik, dağ horozu, atmaca, kartal, alacakarga, şahin gibi kuş türlerini, bizzat doğal ortamında gözlemlemek mümkündür.

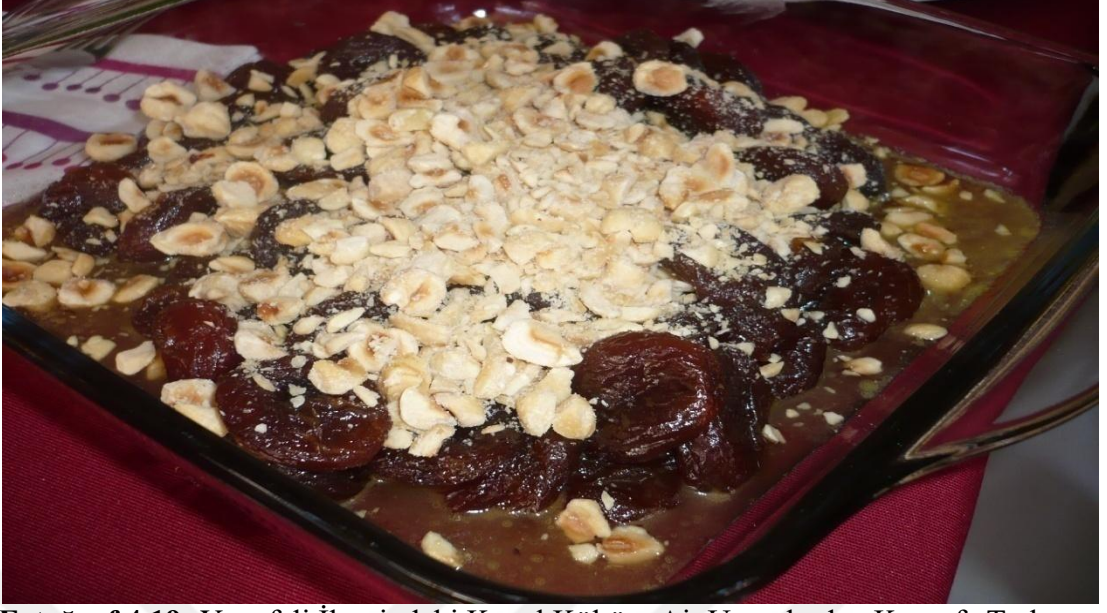
Fotoğraf 4.17: Yusufeli İlçesindeki Kırsal Doğal Ortamdan Bir Görünüm ([http://metinerinc.com/?content/pictures1/Katalog 378.jpg](http://metinerinc.com/?content/pictures1/Katalog%20378.jpg). Erişim: 12.12.2016).

Bunun yanı sıra ilçedeki kırsal sahalarda kendine özgü özellikleriyle dikkat çeken kültürel çekicilikler de bu bakımdan önem taşımaktadır. Kırsal sahalardaki zengin geleneksel yapı, ilgi çekici özellikleri kendisinde barındırmaktadır. Bunlar içerisinde en belirgin olanı özgün niteliklerdeki kırsal yerleşmelerdeki kırsal yaşam tarzıdır. Ayrıca ahşabın ve toprağın el yordamıyla şekillendirildiği ilginç yöresel yapılar, değişik örf ve adetler, cazip düğün ve eğlenceler, insanı kendine çeken Atabarı ve horon gibi yöresel oyunlar, hasuta, Yusufeli çağ kebabı, kaysefe, hıncal gibi damak tadına hitap eden yöresel yemekler, özel günlerde ve festivallerde giyilen rengarenk yöresel kıyafetler, insanı kendi memleketindeymiş gibi hissettiren sıcak kanlı, samimi, güler yüzlü ve misafirperver Yusufeli halkı gibi kültürel zenginliklerle, ilçenin kırsal kesimlerinde karşılaşmak mümkündür (Fotoğraf 4.18, 4.19). Buna ek olarak ilçenin kırsal kesimlerdeki zeytin, patates ve fasulye tarımı yöresel geçim tarzları arasındadır.

Fotoğraf 4.18: Yusufeli'nin Kırsal Kesimlerinde, Yöre Kültürünü Yansıtan Yapılar Yer almaktadır.

Fotoğraf 4.19: Yusufeli İlçesindeki Kırsal Kültüre Ait Unsurlardan Kaysefe Tatlısı.

Kırsal turizm günümüzde bir kalkınma aracı haline gelmiştir. AB'nin gelişmiş ülkelerinde bile, tarımı gerileyen dağlık bölgelerin kalkındırılmasında kırsal turizm potansiyelinden yararlanılmaya başlanmıştır (Soykan, 2004:22). Bu nedenle büyük mali kaynaklara ihtiyaç duymadan, öz kaynakların tanıtımı ve sunumu ile kırsal nüfusa geçim kaynağı oluşturan kırsal turizm, Yusufeli gibi kırsal alan potansiyeli son derece yüksek sahalara için ideal kalkınma araçlarından birisidir (Zaman, 2010:145). Bu sayede yörenin kırsal turistlerce tanınması bir bakıma kolaylaşmaktadır. Çünkü kırsal turistler, özellikle kırsal turizm potansiyeli yüksek ve kırsal kültürün gelişmiş olduğu sahalara tercih etmektedirler.

Bu bağlamda kırsal turistlerin talepleri, bir bakıma kırsal alanlarda yaşayan halkın gündelik yaşamlarını onlarla birlikte paylaşmak, anılaştırmaktır. Ülkemizin birçok yeri bu talepleri karşılayabilecek zengin arz kaynaklarına sahiptir. Yusufeli de kırsal alan renkliliği, özgünlüğü ve çeşitliliği yüksek yerlerden birisidir ve hem ulusal hem de uluslararası kırsal turizm talebinin yönelebileceği bir sahadır (Zaman, 2010:145) Bu nedenle ilçedeki kırsal turistik potansiyelin iyi değerlendirilmesi ve yönetiminin gerçekleştirilmesi sayesinde, var olan kırsal turistik çekiciliklerin daha da artacağı ve yerli ve yabancı kırsal turistlerin yöreye gelecekleri düşünülmektedir.

Yusufeli ilçesinde günümüzde diğer kırsal yerleşmeler içerisinde, kırsal turizm konusunda değerlendirilebilecek birkaç kırsal yerleşmenin adı ön plana çıkmaktadır. Bunlara örnek olarak; Yaylalar Köyü, Demirkent Köyü, Esendal Köyü, Kılıçkaya Köyü, Tekkale Köyü, İşhan Köyü verilebilir. Bunlardan birisi Yusufeli ilçe merkezine 28 km uzaklıkta bulunan Altıparmak Köyü'dür. Söz konusu köy, hem doğal ortamları hem de sahip olduğu kendine özgü kırsal yaşantısıyla kırsal turizm açısından önem taşımaktadır. Günümüzde daha çok gruplar halinde, gerek yurt içinden gerek yurt dışından misafirlerin ağırlandığı bu köy yerleşmesinde, Karadeniz ve Yusufeli yöresine özgü ilgi çekici doğal ortamın yanı sıra yörenin özgün kültürel çekiciliklerini de gözlemek mümkündür. Burada, Altıparmak Kilisesi gibi tarihi kültürel kalıntılar, yörenin en önemli geçim kaynaklarından ve en belirgin simgelerinden olan boğalar ve zengin bitki örtüsü ile yaban hayvanlarını da görmek mümkündür. Buraya gelen misafirler, çevrede trekking, doğada gezinti, bisiklet safari, kelebek gözlemi yapabilmekte, Barhal Çay Evi ve Yöresel Ürün Satış Merkezi'nde hem dinlenmekte hem de yöresel ürün ve yiyeceklerden istifade etmektedirler (Fotoğraf 4.20). Buraya gelen turistler kırsal hayata dâhil olmakta, yöre insanıyla kaynaşp, onlarla birlikte tarımsal ürün ve hayvan yetiştiriciliği, el işleri gibi yöresel geçim kültürünün unsurlarını öğrenmekte, evlerde konaklama yapıp hoşça vakit geçirme olanağına da kavuşmaktadırlar.

Bu bağlamda diğer köy yerleşmesi Yusufeli ilçesine 22 km mesafede bulunan Kılıçkaya köyüdür burada da diğer köy merkezinde olduğu gibi yılın her döneminde gelen misafirler, güzel bir şekilde ağırlanmakta, yöresel et ve sebze ağırlıklı yemekler sunulmakta, hayvansal "ürünler" tadılmakta, semaver çayları eşliğinde keyifli anlar yaşanmaktadır. Ayrıca misafirlerin de katıldığı yöresel oyun ve eğlenceler de yapılmaktadır. Tabi burada şunu söylemekte yarar vardır; sadece bu iki köyle yetinmemeli, Altıparmak ve Kılıçkaya gibi turizm açısından değerlendirilebilecek kırsal yerleşmelerin sayısı artırılmalıdır. Örneğin, Tekkale, Narlık, İşhan, Öğdem gibi köy yerleşmelerinin de içinde bulunduğu gibi birçok kırsal yerleşmede kırsal turizmin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bütün bu sahalara ait doğal ve kültürel zenginlikleriyle Yusufeli ilçesi, kırsal turizm bakımından ülkemizdeki en cazip yerlerden birisidir. Kırsal turizmin başta Altıparmak Köyü ve Kılıçkaya Köyü ile yaylalar olmak üzere kırsal sahalarda geliştirilmesi için öncelikle kırsal yerleşmelerde buna uygun turistik altyapı ve tesisleşmenin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda lüks ve pahalı konaklama tesislerinden ziyade günümüzde kullanılmayan eski yapıya sahip evlerin restore edilerek pansiyona çevrilmesi yerinde bir adım olacaktır. Yani ev pansiyonculuğu yaygınlaştırılabilir. Ayrıca kırsal sahalardaki yöresel ürünlerin pazarlanması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Buna ek olarak kırsal turizmin geliştirileceği kırsal yerleşmelerdeki insanların kırsal turizm konusunda bilinçlendirilmesi de önem arz etmektedir. Turistleri ağırlama, davranışlar, yemek sunumları, temizlik ve hijyen gibi pek çok konuda eğitimler verilmelidir. Bunların yanı sıra kırsal yerleşmelere daha hızlı ve kısa sürede ulaşmak için ulaşım altyapısının geliştirilmesi, yeni yollar yapılıp, ilçenin kırsal turizm potansiyeli ve zenginliğinin tanıtılması gerekmektedir.

Bu bağlamda kırsal turistlerin talepleri, bir bakıma kırsal alanlarda yaşayan halkın gündelik yaşamlarını onlarla birlikte paylaşmak, anılaştırmaktır. Ülkemizin birçok yeri bu talepleri karşılayabilecek zengin arz kaynaklarına sahiptir. Yusufeli de kırsal alan renkliliği, özgünlüğü ve çeşitliliği yüksek yerlerden birisidir ve hem ulusal hem de uluslararası kırsal turizm talebinin yönelebileceği bir sahadır (Zaman, 2010:145)

Fotoğraf 4.20: Kırsal Kültürün Hala Canlılığını Koruduğu Barhal Köyü ve Barhal Çay Evi ve Yöresel Ürünler Merkezi (Yusufeli Belediye Başkanlığı Erişim: 12.12.2015).

Bu nedenlerden dolayı ilçede günümüz şartlarına en uygun turizm çeşitlerinden birinin kırsal turizm olduğunu söylemek mümkündür. Tam da bu noktada ilçedeki kırsal turizmin geliştirilmesi, insanlara yeni iş olanakları sağlanması, turistik aktivite çeşitlerinin artırılması, kırsal alanlarda yeni mesire yerleri yapılması ilçenin turistik çekiciliğini artıracak ve halkın ekonomik yönden kalkınmasını sağlayacaktır. Böylelikle kırsal kesimlerle il ve ilçe merkezleri arasındaki ekonomik farkın, kırsal kesimler lehine bir nebze de olsa azaltılması sağlanabilir. Bu bağlamda Yusufeli ilçesinde; biyolojik, estetik ve rekreatif zenginlikleriyle alternatif turizm etkinliklerinin giderek daha yoğun şekilde yaşanacağı görülmektedir.

4.5. Fotoğraf Çekme (Foto Safari)

Fotoğraf çekme, insanların yaşadıkları anıları geleceğe taşımaya ve kalıcı hale getirmesine yardımcı olan aktivitelerden birisidir. Bu bağlamda söz konusu faaliyet, dünyanın çeşitli noktalarında, insanların gezdikleri ve gördükleri birbirinden

göz alıcı ve eşsiz yerleri, rengârenk bitkileri, ilgi çekici yaban hayatı ve kültürel yaşamları, fotoğraflamasını ve bunu bizzat o ortamların içerisinde bulunarak yapmasını sağlayan faaliyettir. Bu aktiviteye gönül verenler, ilginç enstantaneler ve panoramik görünümler elde etmek için dünyanın dört bir tarafındaki mekânlara seyahatler gerçekleştirmektedirler. Fotoğraf çekme, günümüzde fotoğraf teknolojisinin gelişmesi ve ulaşım olanaklarının ilerlemesiyle oldukça yaygın hale gelmiştir. Dolayısıyla dünyanın birçok ülkesinde foto safari etkinlikleri düzenlenmekte ve doğa fotoğrafçıları için uygun koşullar oluşturularak, fotoğraf çekmeleri sağlanmaktadır.

Türkiye, el değmemiş pek çok doğal güzellikleri, flora ve fauna zenginliği, kültürü, folkloru, müziği, yaşam şekli, yemekleri ve insanı ile foto safari için oldukça uygun konumda yer alan bir ülkedir. Bu amaçla başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere pek çok seyahat acenteleri, foto safari turları düzenleyerek, ülkemizin bu eşsiz güzelliklerini tanımaya ve keşfetmeye yönelik çalışmalar sürdürmektedir (Akpınar ve Bulut, 2010:1589). Ülkemizin hemen her bölge ve yöresinin sahip olduğu kendine özgü doğal ve kültürel ortam, fotoğraf çekme açısından zengin bir görsel rezervin bulunmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi de sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel çekicilikler nedeniyle oldukça zengin bir peyzaja sahip olması nedeniyle gerek doğa fotoğrafçıları gerekse kültürlere meraklı fotoğrafçılar için ilgi çekici görünümler sunmaktadır.

Söz konusu bölgede yer alan bir ilçe olarak Yusufeli ilçesi de konumundan kaynaklanan doğal ve kültürel güzelliklere sahip olması nedeniyle foto safari aktiviteleri için elverişli ortamlara sahiptir. Nitekim ilçede dağlık araziler, derin akarsu vadileri, buzul gölleri, zengin ve çeşitliliği yüksek bitki örtüsü, çeşitli yaban hayvanları, eski yayla evleri vb. gibi harikulade doğal güzelliklere sahip ortamlar bulunmaktadır (Fotoğraf 4.21). Bu bağlamda özellikle doğa fotoğrafçılığı için aranan birçok çekicilik kaynağı ilçede mevcuttur. Bunun yanı sıra Karadeniz kültürünü merak eden kültür fotoğrafçıları için de ilçede oldukça zengin görsellikler bulunmaktadır. Nitekim Karadeniz insanının sıcakkanlı ve tebessümlü hallerini, ilgi

çekici ve yörelerine özgü yemeklerini, kıyafetlerini, oyunlarını, düğün ve eğlencelerini, meskenlerini, yaşantılarını fotoğraflamak mümkündür.

Fotoğraf 4.21: Yusufeli'de Bulunan Harikulade Güzellikteki Foto Safari Alanlarından, Altıparmak Dağları'nda Buzul Gölleri (<http://www.panoramio.com>. Erişim: 15.12.2015).

Yusufeli ilçesinde Kaçkar ve Altıparmak Dağları'nda, Yaylalar Köyü, Tekkale, Kılıçkaya, Esendal, Sarıgöl, Öğdem yaylalarında, Çoruh Nehri ve Altıparmak (Barhal) Çayı vadilerinde, dağlardaki harikulade bitki örtüsü ve yaban hayatında, değişik yer şekilleri ve kültür unsurlarında fotoğraf çekme faaliyeti için ilgi çekici görünümeler bulunmaktadır. Bu bağlamda bulutlar arasındaki yüksek ormanları, doğal ortamlarında yaşam süren yabani hayvan türlerini (kuşlar, yaban keçileri, tavşan, tilki, kurt, ayı, çakal vb.) buzul göllerini, şelaleleri, coşkun akan dereleri, alabalık tesislerini, tarihi camileri, köprü ve kiliseleri, yöresel mimariyle yapılmış birbirinden güzel evleri, hayvan otlatan çobanları vb. fotoğraflamak olanaklıdır.

Yusufeli ilçesinin sahip olduğu ve kendisine özgü niteliklere sahip doğal ve kültürel zenginliğini fotoğraflamak isteyenlerin artırılabilmesi ve foto safarilerinin yaygınlaştırılabilmesi için başta tur operatörleri ve seyahat acenteleri olmak üzere

sahaya gelmek isteyen insanlara tanıtımının yapılması gerekmektedir. Bunun için nasıl ki Rize'de Ayder Yaylası, Trabzon'da Uzungöl markalaştırıldıysa Yusufeli ilçesinde de Altıparmak Yaylası'nın, Tekkale, Kılıçkaya ve benzeri yaylaların ve doğal güzelliklere sahip yerlerin markalaştırılmasına dönük tanıtım ve reklam kampanyalarının yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda başta doğa fotoğrafçıları olmak üzere fotoğraf çekme meraklılarının sahaya çekilmesine yönelik çalışmaların artırılması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra fotoğraf çekme rotaları, seyir ve fotoğraf çekme terasları oluşturulması, ilçenin foto safari turizmi açısından gelişmesini sağlayacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. YUSUFELİ İLÇESİNDEKİ TURİZM FAALİYETLERİYLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRMELER

5.1. Yusufeli İlçesinde Turizm Faaliyetlerini Destekleyen ve Zayıflatan Unsurlar

Yusufeli ilçesinde turizm faaliyetlerinin gelişmesine destek olan ve turizmin güçlü yönlerini temsil eden unsurlar olduğu gibi ildeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinin önünde engel teşkil eden ve ilçe turizminin zayıf yönlerini meydana getiren unsurlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda ilçe turizminin güçlü yönlerini temsil eden unsurların en dikkat çekenleri; bozulmamış doğal ortamlara sahip olması, içerisinde endemik türlerin de bulunduğu çok çeşitli ve zengin flora fauna elemanlarına ev sahipliği yapıyor olması, kış mevsimi hariç her mevsime uygun bir iklime sahip olması, özgünlüğünü koruyan geleneksel yayla kültürü olmak üzere geleneksel ve kültürel öğelerin bulunması, berrak ve tertemiz akan derelere ve kaynak sularına sahip olması, doğal yaşamın korunduğu koruma alanlarına sahip olması, zengin ve köklü bir tarihi geçmişe sahip olması, Yaylalar Köyü, Tekkale, Kılıçkaya, Altıparmak yaylalarına sahip olması, Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağları'nın ilçe sınırları içerisinde olması, çeşitli turizm türleri (kırsal, eko-turizm, yayla turizmi, kış turizmi vb.) açısından değerlendirilebilecek ve geliştirilecek potansiyele sahip olması, ilçedeki ulaşım ağının geliştirilmesine yönelik çeşitli çalışmaların olması gibi pek çok unsur, Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerini desteklemekte ve ilçe turizminin güçlü yönlerini oluşturmaktadırlar.

Yusufeli ilçesindeki turizmin güçlü yanlarını temsil eden unsurların başında doğallığını koruyan ve özgünlüğünü kaybetmemiş doğal ortamların varlığı gelmektedir. Bu bağlamda ilçenin arazilerinin önemli bir bölümünün dağlık ve çok engebeli yeryüzü şekillerinden oluşması ve erişim bakımından zayıf olması, bu alanların doğallığının devam etmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Günümüze kadar

insanların etkisinden uzak kalmış, bu mekânların sahip olduğu endemik ve nadir doğal güzellikler, özellikle eko-turizm gibi doğal ortamlara insan etkisinin en aza indirildiği ve küçük gruplarla doğa yürüyüşü gibi aktivitelerin yapıldığı turizm türleri için elverişlidir.

Yusufeli ilçesinde çok çeşitli ve zengin flora elemanlarının bulunması da turizm açısından önemli bir avantajdır. İlçe arazisinin üçte birini yakınına % 32'sini ormanlar kaplamaktadır. Çoruh Vadisi içlerinden itibaren 400-500 metrelere kadar cılız bir bitki örtüsü hâkimdir. Bu örtü maki, zeytin, çeşitli otlar ve çalılıklardan oluşmaktadır. Sahada 1 000 metreye kadar olan kesimlerde, zeytin, nar, akasya vb. meyveler ve kışın yaprağını döken (kayın, kestane, meşe) ormanlar, 1 000-2 000 m arasında nemli iğne yapraklı (ladın, sarıçam, köknar) orman kuşağı yayılım göstermektedir. 2 000 m'den sonra genellikle alpin çayırlar görülmektedir. Orman altı florası geniş olan Yusufeli ilçesinde, ağaçların arasında genellikle orman gülleri, nar ağaçları, kuşburnu, kızılçık gibi çalı formu bitkiler yer almaktadır. Bunların yanı sıra ilçede Akdeniz kökenli bitkilerin de yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bitki örtüsünün zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu ve geniş alan kapladığı, gerek ağaç türlerinin gerekse orman altı floranın oldukça çeşitlilik gösterdiği Yusufeli ilçesinin, dikkate değer bir botanik turizmi potansiyeli barındırdığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 5.1).

Fotoğraf 5.1: Yusufeli ilçesinde Zengin Flora Varlığı ve Botanik Turistik Potansiyeli.

Yusufeli ilçesinde çok çeşitli zengin fauna elemanlarının bulunması da turizmin geliştirilmesinde dikkate alınması gereken güçlü bir unsurdur. Yusufeli ilçesi yaban hayatı varlığıyla da dikkat çekici özelliklere sahiptir. İlçede tilki, çakal, kurt, vaşak, ayı, karaca, sansar, kunduz, kirpi, domuz, porsuk, yaban kedisi, ev kedisi, köpek, fare, sincap, tavşan, yarası, sıçan gibi memeli hayvanlar ile yeşilkertenkele, kara kertenkele, kör yılan, Kafkas engereği, ok yılanı, Kafkas semenderi, kara kurbağası, su kurbağası gibi sürüngenler bulunmaktadır. Söz konusu yaban hayatı varlığıyla Yusufeli, yaban hayatı gözlemciliği, doğa fotoğrafçılığı, foto-safari ve av turizmi açısından değerlendirilebilecek potansiyel taşımaktadır. Yusufeli ilçesi kuş popülasyonlarıyla da ilgi çeken yörelerimizden birisidir. İlçede atmaca, kartal, güvercin, karabatak, kara akbaba, kızıl akbaba, kuzgun, alacakarga, ürkeklik, keklik, çeper kuşu, çit kuşu, bülbül, bıldırcın, çulluk, karatavuk, kiraz kuşu, arıkuşu, çalikuşu, saksığan, kırlangıç vb. birçok kuş türü yaşam sürmektedir. Söz konusu kuş varlığıyla Yusufeli ilçesi, özellikle kuş gözlemleri açısından, yaban hayatı varlığıyla da yaban hayatı gözlemciliği ve doğa fotoğrafçılığı için avantajlı bir durumdadır.

Yusufeli ilçesinin kış mevsimi dışında her mevsimi farklı turizm türlerine uygun ılıman bir iklime sahip olması da turizmi destekleyen unsurlardandır. Türkiye'de normal giyinmiş, normal enerji harcadığı varsayılan bir insan için kendisini rahat hissedebileceği eşik sıcaklık değerleri en düşük 16,7 °C ve en yüksek 24,7 °C olarak hesaplanmıştır (İkiel, 2005:238). Yusufeli ilçesinde iklimin yükseklik ve yer şekillerine bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Yıllık sıcaklık ortalaması 14,1 °C'dir, yıllık yağış miktarı ise 280,4 mm civarlarındadır. İlçede en yüksek sıcaklıklar 25,7 °C ile temmuz ve ağustos aylarında görülmektedir. En düşük sıcaklıklar ise 1 °C ile ocak ayındadır. Sıcaklık değerlerine bakıldığında turizm dönemi denilen dönemde sıcaklıkların nispeten uygun olduğu ve sınır değerler arasında olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra haziran-eylül döneminde Yusufeli yaylalarında aylık sıcaklık ortalamalarının 25 °C olması yayla turizmi ve eko-turizmi destekleyici unsurlardır. Bunlara ek olarak Yusufeli ilçesindeki dağlık sahalar ve bunların üzerindeki yaylalar, iklim tedavisi açısından değerlendirilebilecek potansiyele sahiplerdir. Nitekim söz konusu sahalar, temiz havasıyla, kuş sesleriyle, sessiz doğal ortamıyla, günlük yaşamın stresinden ve gerginliğinden kaçıp, kafa dinlemek isteyen insanlar için oldukça ideal mekânlardır.

Yusufeli ilçesinin berrak ve tertemiz akan derelere, doğal kaynak sularına sahip olması da turizm için destekleyici bir durumdur.

Doğal hayatın ve yabani hayvanların korunduğu koruma alanlarına sahip olması da Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetleri için önemli bir avantajdır. Yusufeli ilçesi koruma altındaki hassas alanlar bakımından çok zengin olmasa da ülke çapında tanınmış koruma alanlarına sahiptir. Bunlar içerisinde 1C statüsünde milli park, 1 adet tabiat parkı, 1 adet yaban hayatı koruma sahası bulunmaktadır. Bütün bu koruma altına alınmış hassas doğal alanlarıyla Yusufeli ilçesi, doğal yaşam sahalarına ilgi duyan ve doğal alanlara seyahat etmek isteyen eko-turistler için çekim potansiyeli yüksek sahalardandır.

Yusufeli ilçesinin zengin ve köklü bir tarihsel geçmişe ve bunların mirasları olan tarihsel yapılara ve mekânlara sahip olması da ilçe turizminin güçlü

yönlerindedir. İlçede eski Gürcü krallıklarından kalma birçok kilise, kale, kule vb. bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenleri Altıparmak Kilisesi, İşhan Kilisesi ve Tekkale Kilisesi'dir. Bu kiliseler inanç turizmi ve kültürel turizm açısından değer taşımaktadırlar. Ayrıca ilçede bulunan birçok camii de inanç turizmi açısından önemlidir. Bu bağlamda binlerce yıllık geçmişiyle, farklı kültür ve toplumlara ev sahipliği yapmış olan Yusufeli ilçesi, tarih ve kültürel mirası olarak adlandırabileceğimiz zengin bir koleksiyona sahiptir. Başta Altıparmak Kilisesi olmak üzere çeşitli kiliseler, kentsel mimariyi yansıtan tarihi evler ve konaklar, tarihi camii, türbe ve kiliseler, tarihi köprü ve çeşmeler gibi birçok tarihi ve arkeolojik çekicilik söz konusudur. Dolayısıyla Yusufeli ilçesi, tarihi-kültürel ve inanç turizmi açısından oldukça avantajlıdır.

Yusufeli ilçesinin genç ve dinamik bir aktif nüfus kitlesine sahip olması da turizm açısından avantajlı bir durumdur. Nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim, istihdam durumları ile miktarı ve dağılımı gibi hem niteliksel hem niceliksel özellikleri, turizm faaliyetleri açısından önemlidir. Özellikle eğitim ve kültür seviyesi yüksek çalışabilir genç nüfusun varlığı, turizm gibi emek yoğun bir hizmet faaliyeti için oldukça değerlidir. Bu bağlamda 2015 yılı itibariyle 20 917 olan Yusufeli ilçesi nüfusunun % 16'sı (3 274) 0-14 yaş arası çocuk nüfus, % 19'u (4 221) 65+ yaşlı nüfus, % 65'i de (13 222) 15-64 yaş arasındaki aktif nüfustan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim durumu açısından bakıldığında, 2017 yılı itibariyle okuryazar oranı % 95 düzeyindedir. Dolayısıyla ilçede okuryazar oranı oldukça yüksek olan, genç, aktif ve çalışma potansiyeli olan bir nüfus kitlesinin varlığı, ilerleyen yıllarda turizm hizmetleri için gerekli olan elemanların yetiştirilmesi içinde önemli bir avantaj teşkil etmektedir.

Yusufeli ilçesinde Artvin Çoruh Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Yusufeli Meslek Yüksekokulu'nun varlığı da turizmin gelişimine katkı sağlayabilecek önemli bir unsurdur.

Yusufeli ilçesinde birbirinden ilgi çekici doğal güzellikler ve harika manzaralara sahip olması da turizm hareketlerini destekleyen bir durumdur. Yusufeli ilçesinin sahip olduğu doğal turistik kaynaklar hem nicelik hem de nitelik bakımından incelendiğinde, turistik aktiviteler için oldukça önemli rezervin bulunduğu görülmektedir. Nitekim etkileyici görünüm ve bol temiz havaya sahip dağlık alanlar (örneğin Kaçkar Dağları) ve yaylalar (Yaylalar Köyü, Altıparmak, Yaylaları), ilginç bir görünüme sahip vadiler ve kayalıklar (Çoruh Vadisi ve vadi içindeki kayalıklar), hızlı ve coşkun akan sular ve dereler (Çoruh Nehri, Barhal Çayı, Tekkale Deresi, Narlık Deresi), dağlık sahalardaki göller (Karagöl, Deniz Gölü), sahadaki ilgi çekici doğal güzelliklerden bazılarıdır. Bunların yanı sıra içerisinde barındırdığı çok sayıda flora ve fauna elemanlarıyla yeşilin her tonunun olduğu ormanlık alanlar, doğa meraklıları için bulunmaz enstantaneleri barındırmaktadır. Böylece Yusufeli ilçesi yeşile, doğaya ve insanı ilgilendiren huzurlu ortamlara hasret duyan doğaseverler için ideal alanlardan birisidir.

Yusufeli ilçesinde özgünlüğünü koruyan başta yayla kültürü olmak üzere geleneksel kültürel öğelerin bulunması da turizm faaliyetleri için bir avantajdır. Nitekim özellikle yaylacılığın azalmakla birlikte varlığını sürdürüyor olması önemlidir. Bunun yanı sıra ilçede, yöresel yemekler, giysiler, el sanatları, bıçakçılık, kalaycılık, düğün ve eğlenceler gibi pek çok kültürel çekicilik bulunmaktadır. Yusufeli ilçesindeki kültürel çekicilikler şöyle sıralanabilir; Yusufeli yöresine ait horon ve Atabarı gibi halk oyunları; düğünlerde çalınan akordion ve tulum gibi müzik aletleri; karalâhana sarması, kaysefe, siron, Yusufeli çağ kebabı, hasuta gibi yemekleri; kilim, ehram dokumacılığı; kadınlara ait peştamal, şal gibi yöresel giyecekler; çeşitli şenlik ve kültürel festivalleri gibi birçok kültür unsuru ve kültürel etkinlikler söz konusudur. Bütün bu kültürel zenginlik, Yusufeli ilçesindeki turizmin güçlü yönlerinden birisini oluşturmakta ve kültür turizmi açısından avantaj sağlamaktadır.

Yusufeli ilçesinde Yaylalar Köyü Yaylası, Altıparmak Yaylası, Kılıçkaya, Tekkale gibi yayla turizmi merkezleri ile pek çok yaylanın bulunması ilçe turizminin en güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Söz konusu yaylalar, öncelikle

kendilerine has mikro klima özelliği gösteren iklim koşulları ve insanları hayran bırakan doğal manzaralarıyla oldukça önemli bir çekim gücüne sahiptir. Nitekim yaylalarda klimatizm açısından değerlendirilebilecek ve gelen insanların sağlık açısından yararlanabileceği; bedensel, zihinsel ve ruhsal yönden rahatlayıp, zinde kalacakları yerler bulunmaktadır. Ayrıca zengin flora ve fauna elemanlarıyla önemli düzeyde biyoçeşitliliğe, buz gibi serin ve berrak sulara söz konusu yaylalarda rastlanabilmektedir. Bunun yanı sıra Karadeniz yayla kültürünün en güzel örneklerini-yöresel mimarinin hâkim olduğu geleneksel yayla meskenleri, çoğunlukla yöresel ürünlerle yapılan yemekleri, özellikle kadınların giydiği yöresel kıyafetleri, yöreye özgü figürlerin temsil edildiği folklorik etkinlikleri görmek mümkündür. Bütün bunlara ek olarak sıcakkanlı, misafirperver ve güler yüzlü insanlarla karşılaşmak ve tanışmak da olanaklıdır. Bütün bu doğal ve kültürel çekicilikleriyle Yusufeli yaylaları, başta yayla turizmi olmak üzere turistik açıdan da oldukça yüksek düzeyli bir potansiyele sahiptirler. Bu bağlamda Yusufeli yaylaları turizm ve rekreasyon amaçlı olarak gelen, hem yerli hem de yabancı turistlere ev sahipliği yapmaktadırlar. Yusufeli ilçesinin çeşitli turizm türleri (yayla turizmi, dağ turizmi, kış turizmi, kırsal turizm, inanç turizmi, kültür turizmi, eko-turizm vb.) açısından değerlendirilecek ve geliştirilebilecek potansiyele sahip olması da turizm için çok büyük avantajdır. Nitekim Yusufeli ilçesinde yayla turizmi için birçok yayla; dağ turizmi için Kaçkar Dağları ve Altıparmak Dağları gibi dağlık alanlar; kırsal turizm için başta yaylalar, köyler (Altıparmak Köyü, Kılıçkaya Köyü, Tekkale Köyü, Yüksekoba Köyü vb.) olmak üzere geniş bir kırsal alan varlığı; inanç turizmi için birçok tarihi camii ve türbeler; kültür turizmi için zengin ve çeşitli kültürel çekicilikler; eko-turizm için koruma alanları ve doğallığını kaybetmemiş doğal ortamlar; kış turizmi için Kaçkarlar ve Altıparmak Dağları; bu bakımdan ilçede yılın her döneminde çeşitli turizm aktivitelerinin gerçekleştirilmesi olanaklıdır. Bunun için gerekli erişim ve konaklama olanaklarının iyileştirilmesi ve gerekli olan diğer turistik altyapının oluşturulması yararlı olacaktır.

Yusufeli ilçesinde turizm faaliyetlerini destekleyen ve ilçe turizminin güçlü yönlerini temsil eden yukarıda ifade edilen unsurların yanı sıra, ilçedeki turizm faaliyetlerinin önünde engel teşkil eden ve ilçe turizminin zayıf yönlerini oluşturan

unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan en göze çarpanları; yeryüzü şekillerinin oldukça engebeli ve dağlık alanlardan oluşması, bitki örtüsünün yer yer tahrip edilmiş olması, yasadışı ve kaçak avcılık faaliyetlerinin yapılması, turizm faaliyetlerinde görev alabilecek özellikle çalışma çağındaki nüfusta ilçe dışına göç edenlerin artması, ulaşım olanaklarının yetersiz olması, yöre halkının turizm konusunda bilinçsiz olması, envanter çalışması ve haritalandırmanın yapılmamış olması, tur programları ve turist rehberliği konusundaki ilerlemenin yetersizliği, yaylalarda aşırı ve bilinçsiz yapılaşmanın baş göstermesi ve yaylalar gibi bazı doğal ortamların doğallığını kaybetme tehlikesi, çevre kirliliklerinin görülmesi, yayla kültürünün zayıflaması ve bir çok geleneğin yok olma tehlikesi, HES ve barajların zararları, turizm konusunda reklam ve pazarlama eksikliği, tesisleşme ve kurumsallaşmadaki eksiklikler, sermaye ve yatırım eksikliği, konaklama eksiklikleri, kalifiye eleman eksikliği gibi pek çok unsur, Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin gelişmesini engellemekte ve ilçe turizminin zayıf yönlerini oluşturmaktadırlar.

Yusufeli ilçesinde turizm faaliyetlerinin gelişmesindeki engellerden bazıları doğal çevreden kaynaklanmaktadır. Nitekim bunlardan birisi ilçedeki yeryüzü şekillerinin önemli oranda engebeli ve dağlık alanlardan oluşmasıdır. Bu dağlar Karadeniz sahil kesimiyle olan bağlantıyı engellediği gibi denizel etkilerin ilçeye sokulmasına da izin vermemektedir. Ayrıca söz konusu dağlık ve engebeli alan yüzünden ilçedeki ulaşım ağının gelişmesinde de engel olmuştur. Bu durum ilçede ulaşım faaliyetlerinin gerilemesine, maliyetlerin artmasına, ulaştırma altyapısında gecikmelere neden olmaktadır. Bunun sonucunda da başta yaylalar olmak üzere ilçenin iç kesimlerinde yer alan doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin bulunduğu yerlere erişim yaşanmasında güçlük çekilmekte, uzun ve yorucu seyahatler gerçekleştirilmektedir. Bu durum, turizme olumsuz etki yapmaktadır.

Yusufeli ilçesinde turizmi zayıflatan doğal unsurların yanı sıra insan kaynaklı unsurlar da mevcuttur. Bitki örtüsünün yer yer tahrip edilmesi, yasadışı ve kaçak avcılık faaliyetlerinin bulunması gibi flora ve fauna elemanları üzerindeki bazı olumsuzluklar ilçe turizminin zayıf yönlerinden birisidir. Yerleşme açmak veya tarım arazisi elde etmek için, hem Çoruh Vadi sahasında hem de yaylaların olduğu bazı

noktalarda eskiden beri ormanların tahrip edildiği görülmektedir. Bu durum turizm için en değerli varlıklardan kabul edilen ormanların oluşturduğu yeşil örtünün zarar görmesine ve peyzajın bozulmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yasadışı ve kaçak olarak yapılan avcılık faaliyetleri de yaban hayvanları için bir tehdit olarak sürmektedir. İlçedeki flora ve fauna üzerindeki bu baskılar, özellikle yaban hayatı gözlemciliği, botanik, kelebek gözlemciliği gibi eko-turizm faaliyetleriyle av turizmi için istenilmeyen gelişmelerdir.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin gelişmesine olumsuz etki eden bir diğer durum, ilçedeki turizm faaliyetlerinin en önemli çekiciliklerinden birini oluşturan yaylalar ve çevrelerinde görülen olumsuzluklardır. Bu bağlamda yaylalarda görülen aşırı ve bilinçsiz yapılaşma, yaylalar gibi bazı doğal ortamların doğallıklarını kaybetme riskiyle karşılaşmaları, çevre kirlilikleri, yayla sezonunda özellikle şenlikler döneminde artan insan ve taşıt baskısı, yayla kültürünün zayıflaması ve birçok geleneğin yok olma tehlikesiyle karşılaşması gibi birçok negatif gelişme yayla turizmini dolayısıyla ilçe turizmini olumsuz etkilemekte ve ilçe turizminin zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Burada özellikle yaylaların doğallıklarını kaybetmeleri, yaylaya özgü unsurların yıpranması nedeniyle yaylaların çekiciliklerinin azalması söz konusu olabilmektedir.

Turistik değerlerin ve turizm aktivitelerinin tanıtım ve pazarlamasının yeterli düzeyde olmaması ve turistik markaların oluşturulmaması, oluşmuş olan markalardan Çoruh Nehri-Rafting Sporunun da yapılmış ve yapılmakta olan barajlar sebebiyle artık yapılmıyor olması ilçenin turistik çekiciliğini büyük oranda etkilemiştir. Bu bağlamda ilçedeki birçok turistik çekicilikler için etkili bir şekilde tanıtım faaliyetleri yapılmalı, özellikle Gürcüce, Rusça, İngilizce gibi dillerde tanıtım kitapçığı ve broşürler hazırlanmalı, yöresel ve ulusal düzeydeki yazılı ve görsel medyada tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Dolayısıyla ilçedeki turizm faaliyetlerinin bölgesel, ulusal hatta uluslararası düzeyde daha etkili bir şekilde tanıtılması gerekmektedir. Bu bağlamda ilçe turizmindeki bir diğer zayıf yön, markalaşma ve turizm markası oluşturmadaki eksikliklerdir. Bu bağlamda Uzungöl, Sümela Manastırı, Rize Botanik Bahçesi, Ayder Yaylası gibi markalara benzer

markaların yaratılması gerekmektedir. Yaylalar Köyü, Altıparmak, Yüksekoba, Kılıçkaya (Aros) gibi yaylalar ve Tekkale Kilisesi, İşhan Kilisesi, Altıparmak Kilisesi gibi birçok turistik değer, markalaştırılması için gayret gösterilmelidir.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin gelişmesini engelleyen bir diğer faktör de yatırımların yetersizliğidir. Nitekim ilçedeki yaylalarda görülen konaklama ve yeme içme mekânlarıyla ilgili eksiklikler, turizm faaliyetlerini destekleyici olmaktan uzaktır. Bunun yanı sıra ilçede kaliteli ve üst düzey turistlere yönelik konaklama, yeme-içme ve eğlence olanaklarının sınırlılığı, bu konudaki önemli sorunlardan birisidir. Bu bağlamda ilçede yıldızlı otellerin bulunmaması, yaylalarda ise pansiyonların bulunması fakat bunların da yeterli kalite ve konfordan uzak olması, ilçedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinin önündeki en önemli eksikliklerdendir.

Turistik çekiciliklere erişim sorunu ve bu konudaki yatırımların yetersiz oluşu, turizm faaliyetlerinin gelişmesini engelleyen unsurlardan biridir. Nitekim başta yaylalar olmak üzere ilçedeki doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere ulaşma konusunda sorunlar mevcuttur. Hem mesafenin uzunluğu hem de yol kalitesinin düşük oluşu, bazı turistik mekânlara uzun ve yorucu seyahatlerle ulaşılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla turistik seyahatler için çok gerekli olan kaliteli ve konforlu seyahatlerin gerçekleştirilebilmesi için, gerekli olan ulaştırma altyapısının iyileştirilmesi ve alternatif ulaşım olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Turizm faaliyetleri için gerekli olan eğitimli, nitelikli ve yetişmiş personel eksikliği, ilçedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesindeki bir diğer yetersizliktir. Bu bağlamda ilçedeki gerek turizm ile ilgili resmi kurumlarda gerekse konaklama tesisleri ve yeme-içme yerleri gibi mekânlarda turizm ve otelcilik alanında eğitim almış, lisan bilen personel eksikliği önemli bir sorundur. Bu durum, turistlerin memnuniyetini ve hizmet kalitesini olumsuz etkileyen bir durumdur. Bu konuda gerek MEB bünyesindeki liselerde, gerekse ilçedeki meslek yüksek okulunda açılacak turizm ve otelcilik gibi bölümlerle ilçedeki bu eksiklik bir nebze de olsa giderilecektir.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinin önündeki en önemli yetersizliklerden birisi de doğal, tarihi ve kültürel turistik çekiciliklerle ilgili eksikliklerdir. Bu bağlamda turistik çekiciliklere yeterli önemin gösterilmemesi, ilçedeki turistik eserlerle ilgili envanter çalışmasının ve haritalandırmanın yapılmamış olmasıdır. Ayrıca ilçedeki turistik yerleri gösteren yer, yön tabela ve panolarının yetersiz olması önemli eksikliklerdendir. Örneğin ilçede bulunan birçok tarihi ve kültürel çekiciliğe sahip kale, bugün birer harabe halindedir. İlçedeki turistik çekiciliklerin detaylı ve güncel bir envanterinin oluşturulması, gereken haritalandırmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca pek çok turistik çekiciliğin tabela ve işaretlerinin olmaması, yerlerinin bulunmasını zorlaştırmaktadır.

Yusufeli ilçesinde turizmin gelişmemiş olmasının nedenlerinden birisi de turizm hakkında yeterli bilgi ve bilinç düzeyinin olmamasıdır. Turistik hizmetler ve turistlere yönelik davranışlar konusunda işletme sahiplerinin ve personellerinin çoğunlukla yeterli düzeyde tecrübe, eğitim ve bilince sahip olmadıkları görülmektedir. Gerek lisan bilen kişilerin az olması gerekse turizm konusunda profesyonelleşmenin olmayışı, bu durumun oluşmasında etkili faktörlerdendir. Ayrıca ilçede yaşayan yerel halkın da bu konuda istenilen düzeyde bilgi ve farkındalığa sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim özellikle yaylalarda bulunan pansiyonlarda bu durumu gözlemlemek mümkündür.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerini destekleyen ve zayıflatan, yukarıda belli başlı alanlarda dile getirilen pek çok unsur iyi bir şekilde değerlendirilmelidir. İlçedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılmasına çalışılmalı, ilçe turizminin gelişimine destek olan ve ilçedeki turizmin güçlü yönlerini temsil eden unsurların çoğaltılması ve daha etkili bir şekilde işlev görmesi için gayret edilmelidir. Önemli olan; ilçe turizminin zayıf olan yönlerinin güçlendirilmesi, güçlü olan yönlerinin de geliştirilmesidir. Bu bağlamda ilçede turizm ile doğrudan veya dolaylı yönden ilgilenen resmi ve özel kuruluşların ortak çalışma yapmaları, yerel halkın da katılımını sağlayarak; turizmin, ilçe genelinde geliştirilmesini sağlamaları gerekmektedir.

5.2. İlçe Turizmiyle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye turizminde Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nün önemi giderek artmakta, özellikle yayla turizmi, dağ turizmi, eko-turizm, kırsal turizm, tarihi ve kültürel turizm gibi alternatif turizm türleri açısından cazip bir saha haline gelmektedir. Dolayısıyla yeşilin her tonunun bulunduğu, bozulmamış doğal ortamların bulunduğu, tertemiz ve şifalı kaynak sularının bulunduğu, birbirinden ilgi çekici yayla ve mezraların bulunduğu, ilgi çekici geleneksel ve yöresel çekiciliklerin yer aldığı Yusufeli ilçesi, bulunduğu konumu ve sahip olduğu bütün bu doğal, tarihi ve kültürel turistik çekicilikleriyle dikkate değer bir turizm potansiyeline sahiptir. Bütün bu turistik potansiyeline ve güçlü yönlerine rağmen, birtakım sorunlar nedeniyle günümüzde ülkemiz ve bölge turizminde istenilen seviyede bulunmamakta ve turizm potansiyelinden yeterli ölçüde yararlanılamamaktadır. Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin gelişmesi önünde engel teşkil eden ve bir an önce çözülmesi gereken sorunlar hakkında aşağıda detaylı değerlendirmeler yapılmıştır.

5.2.1. Doğal ve Beşeri Turistik Çekiciliklerle İlgili Sorunlar

Yusufeli ilçesinde turistik açıdan değerlendirilebilecek pek çok doğal ve beşeri turistik çekicilik bulunmaktadır. Söz konusu çekiciliklerin turistik potansiyellerinin birtakım sorunlar nedeniyle yeterli ölçüde değerlendirilemediği görülmektedir. Sözü edilen sorunların başında ilçedeki doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin ve onların sahip olduğu turizm değerinin ortaya çıkarılmaması gelmektedir. Bunun için öncelikle ilçedeki turistik çekiciliklerle ilgili ayrıntılı, kapsamlı ve güncel envanterlerin oluşturulması, saha etütlerinin yapılması, sahip olduğu özelliklerin incelenmesi, turistik çekim gücünün ortaya çıkarılması, diğer sorunların tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Yusufeli ilçesinin turizm potansiyelinin tam olarak ortaya çıkarılıp değerlendirilmesi için, turizm planlamaları uygulamalarının yapılması önem arz etmektedir.

İlçedeki doğal turistik çekiciliklerin özellikle de koruma alanlarının karşı karşıya kaldığı sorunlar söz konusudur. Bu bağlamda ilçedeki tabiat parkları, tabiat koruma alanları, yaban hayatı koruma alanları gibi koruma alanlarının gerek insan baskısı gerekse koruma eksikliğinden kaynaklanan ve sahip olduğu değerli doğa ve kültür varlıklarını tehdit eden bir takım sorunlar mevcuttur. Bunlardan birisi Kaçkar Dağları Milli Parkı gibi koruma alanlarının çevresindeki yayla sezonunda özellikle artan insan ve taşıt baskısıdır. İnsan kalabalığı ve taşıtların yol açtığı gürültü kirliliği ve yoğunluk, yabani hayvanlar üzerinde stres unsuru olabilmekte ve doğal yaşam döngülerini etkilemektedir. Ayrıca insanların ziyaret ettikleri ve piknik yaptıkları bazı koruma alanlarında, çöp kirliliği gibi birtakım çevre kirlilikleri de görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu koruma alanlarının bazılarının çevresindeki yapılaşma, yasadışı ve kaçak avcılık da önemli sorunlardandır. Buna ek olarak Yusufeli ilçesinde milli park, yaban hayatı koruma sahası gibi alanlar bulunmaktadır. Bu bağlamda ilçedeki koruma alanlarının sayısının artırılması ve koruma altına alınan alanların daha etkin bir şekilde korunması, yasadışı kaçak avlanmayla ilgili daha etkili önlemlerin alınması, yapılaşmaların, insan ve taşıt baskısının azaltılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesinde turistik çekiciliklerle ilgili bir diğer sorun çevre kirliliğidir. Özellikle yaylalar gibi yaz mevsiminde yoğun kullanıma maruz kalan yerlerde, mesire ve piknik alanlarında, nehir ve dere kenarlarında çöp kirliliği görülmektedir. Yayla sezonunda yoğun kullanılan yaylalarda ve şenlik dönemlerinde, şenliklerin yapıldığı yerlerde çöplerin toplanmasında ve bertaraf edilmesinde sorunlar yaşanmakta ve çöpler yakılarak yok edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda doğal ortamı tehdit eden katı atıklar ve çöplerin zamanında toplanması ve ortadan kaldırılması, görüntü ve gürültü kirlilikleriyle ilgili kapsamlı projeler geliştirilmeli ve etkili önlemler alınmalıdır. Bunun için doğal alanları birlikte kullanan yöre halkı ve turistlerin çöp konusunda bilinçlendirilmesi, çöplerin zamanında toplanıp bertaraf edilmesi, su kirliliğini azaltacak önlemlerin alınması, gürültü kirliliğinin azaltılması ve doğal ortamla uyumsuz beşeri düzenlemelerin oluşturduğu görüntü kirliliklerinin azaltılması gerekmektedir.

İlçedeki turistik çekiciliklerle ilgili bir diğer sorun, özellikle tarihi ve arkeolojik yapıtların (kaleler, kuleler, köprüler, kiliseler vb.) karşı karşıya kaldığı yıpranma ve tahrip olma sorunudur. Gerek zamanın gerekse insanların yaptığı tahribat, her biri yüzyıllara meydan okuyarak günümüze ulaşmış bu değerli mirasların zarar görmesine ve değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır. Nitekim birçok tarihi ve arkeolojik eserde bunu gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda özellikle kilise ve kalelerde bu durum daha çok görülmektedir. Nitekim buna en güzel örnek Tekkale Köyü'nde bulunan Tekkale Kilisesi verilebilir. Söz konusu yapıt ilçeye 14 km uzaklıkta bulunan bu yapıt, köyün mezrasında yer almaktadır. Söz konusu yapıt kendi haline bırakılmış, dış duvarları aşınmaya ve dökülmeye başlamıştır. Bakımsız ve harap halde bulunmaktadır. İlçede restore edilen bazı tarihi kiliseler olmakla birlikte bu durum yeterli değildir. Bu yüzden bu tür inanç yapılarının özüne uygun olarak restore edilip ziyaretlere açılması inanç ve kültür turizmi açısından önem taşımaktadır.

İlçedeki turistik çekiciliklerle ilgili bir diğer sorun, doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin birbirinden uzakta ve oldukça dağınık şekilde bulunmasıdır. Gerçi ilçe merkezi ve yakın çevresindeki turistik çekicilikler gününbirlik olarak gezilebilmektedir. Bununla birlikte uzak noktalarda bulunanlar için bu durum sorunlara yol açabilmektedir. Bu durum, turistlerin söz konusu çekicilikleri, zaman bakımından daha uzun sürede yol alacakları için ulaşım ve konaklama açısından da bazı sıkıntılarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Ayrıca ilçedeki arazilerin dağlık ve engebeli olması ve yol kalitesinin iç kesimlere gidildikçe düşmesi nedeniyle de geziler, yorucu olabilmektedir. Burada yapılması gereken, Yusufeli ilçesindeki ziyaret yerlerine yönelik tur güzergâhlarının belirlenmesi olacaktır. Böylelikle Tur şirketleri ve acentelerle ilçeye gelen turistler, ilçedeki turistik çekicilikleri daha kısa sürede ve düzenli bir şekilde gezebilecek, zaman ve maddi bakımdan da daha az külfetle karşılaşacaklardır.

İlçedeki tarihi yapılarla ilgili dikkati çeken bir diğer sorun ise çevre düzenlemelerinin yeterince yapılmamış olmasıdır. Nitekim ziyaretçilerin dinlenebilecekleri kafeterya, bank, dağ evi vb. tesislerin olmadığı görülmektedir. Bu

durum, turistik çekiciliklerin rahatlıkla ziyaret edilmesini zorlaştırıp, turistlerin memnuniyet seviyesini düşürmektedir. Bu bağlamda sıklıkla ziyaret edilen tarihi kilise, kale vb. yerlerin turistlerin kolaylıkla ve konforlu şekilde ziyaret etmeleri için gerekli çevre düzenlemelerinin yapılması ve bazı tesislerin kurulması gerekmektedir.

İlçedeki tarihi ve arkeolojik çeşitliliklerin yeterli ölçüde ortaya çıkarılmadığı, var olanların da yeterli derecede korunmadığı görülmektedir. Bunun için ilçede tarihi ve arkeolojik kazıların yapılması, yeni tarihi ve arkeolojik eserlerin turizme kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca ilçedeki turistik çekiciliklerle ilgili olarak, tanıtıcı ve yönlendirici tabela ve levhaların, koruma ve güvenliklerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum sadece tarihsel çekicilikler için değil doğal çekicilikler için de geçerlidir. Bu nedenle ziyaretçilerin ilgi gösterdiği tarihi ve doğal çekiciliklerin yerlerini gösteren tabela, levha, harita vb. hazırlanmalı ve turistlerin seyahatleri kolaylaştırılmalıdır. Bunun yanı sıra turistlere yöredeki turistik çekicilikleri anlatacak rehberlerin bulunmadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilçeye gelecek yabancı turistlere yörenin turistik çekiciliklerini anlatacak rehberlerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Bu şekilde yöre halkının hem turizmden faydalanması hem de yörede bulunan turistik çekicilikleri koruması ve sahiplenmesi sağlanabilir.

Yusufeli ilçesinde özellikle kültürel çekiciliklerle ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda ilçedeki yöresel el sanatları, giyim-kuşam, yöresel yemekler, düğün ve şenlikler gibi pek çok kültür mirasının birçoğunun unutulmaya yüz tuttuğu ve geleneksel özelliklerini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Örneğin sepetçilik, kalaycılık, el tezgâhçılığı, oya işlemeciliği, halıcılık, tulum yapımı, ağaç oymacılığı, tahta kaşık yapımı vb. gibi birçok el sanatı günümüzde iyice azalmış hatta yok olma tehlikesiyle karşıyadır. Yöresel kıyafetler ise sadece özel günlerde giyilmekte, günlük giyimde tercih edilmemektedirler. Yine yöresel düğün ve eğlenceler, kırsal kesimde yaşatılmaya çalışılmakta, onlar da geleneksel özelliklerini kaybetmeye başlamış durumdadır. Ayrıca geleneksel yayla ve mezra göçleri de artık eskiden olduğu gibi geleneksel özellikte yapılmamaktadır. Bütün bu kültürel ve geleneksel yapının yaşatılması oldukça önem taşımaktadır. Çünkü bu tür çekicilikler,

kültür turizmi için büyük bir çekim kaynağıdır. Küreselleşmenin etkilerinin tüm dünyaya yayıldığı günümüzde, yerelliğin ve yerel unsurların iyice azalmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle gelenekselliği ve yöre kültürünü yansıtan çekiciliklerin varlığını sürdürmesi, hem bu mirasın geleceğe taşınmasına hem de turizmin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Yusufeli kültürünün yok olmaması ve var olan kültür mirasının geleceğe aktarılması için gerekli kampanya ve çalışmalar yürütülmelidir.

5.2.2. Tanıtım, Pazarlama ve Markalaşmayla İlgili Sorunlar

Turizm açısından tanıtma faaliyeti içerisinde; enformasyon, iletişim, reklamcılık, promosyon, pazarlama, halkla ilişkiler, lobicilik vb. gibi bütün teknik ve yöntemlere yer verilmesine karşın turizmde tanıtma bunlardan sadece birisi olarak görülmemelidir. Turizmde tanıtma kolektif bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada bir tanım yapmak gerekirse; bir bakıma bütün bilgi, teknik ve yöntemlerin etkin ve koordineli kullanılması sonucunda hedef pazar ülkede bir bilgilendirme, aydınlatma ve kamuoyu oluşturma faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Tanıtma, pazarlamanın bir alt fonksiyonudur (Karasu, 1990:32). Pazarlamanın gerçekleştirilmesinde büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla turistik potansiyelin ortaya çıkarılıp turizme dâhil edilmesinde tanıtım, reklam ve pazarlama yöntemlerinin etkili şekilde kullanılmasının önemi çok büyüktür. Çünkü bir yörede bulunan turistik çekiciliklerin cazip yönlerinin ve sahip oldukları niteliklerinin görülüp bilinmesinde tanıtım, reklam ve pazarlama yöntemlerinin etkili kullanılması büyük önem taşımaktadır. Bu durumun farkını varıldığı turistik ülke ve bölgelerde, tanıtım ve reklama özel önem verilmekte, etkili kampanyalar yapılarak turistlerin ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır.

Bu bağlamda Yusufeli ilçesindeki turistik çekiciliklerle ilgili olarak ortaya çıkan önemli hususlardan birisi, yeterli ölçüde tanıtım ve reklam yapılmamasıdır. Gerçekten de Yusufeli ilçesinin sahip olduğu turistik potansiyelinin karşılığı olan; doğal, tarihi ve kültürel turistik çekiciliklerin hak ettikleri beğeniye görmelerini

sağlayacak tanıtım ve reklam yapılamamaktadır. Bu durumun oluşmasında koordinasyonsuzluk, etkili tanıtım ve reklam kampanyalarının yapılamaması, sermaye ve yatırım eksikliği, yerel halkın bilinç eksikliği, yöneticilerin turizme olumsuz bakış açısı, tanıtım araç ve gereçlerinin eksikliği gibi birçok durum etkilidir. İlçedeki tanıtım faaliyetlerinde görülen en önemli eksiklik; devlet kurumları, sivil toplum örgütleri, yerel yöneticiler ve yerel halkın eşgüdümlü bir şekilde hareket edememesi, tanıtım faaliyetlerinde koordinasyonsuzluk yaşanmasıdır. Sadece İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün yapacağı tanıtım ve reklam faaliyetleri yeterli olmamaktadır. Bu nedenle ilçede bulunan belediye, kaymakamlık, esnaf ve sanatkâr odaları, ticaret ve sanayi odaları, dernekler, muhtarlar ve yöre halkı temsilcileri toplanarak planlar ve projeler oluşturulmalı, tanıtım ve reklam faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

Yusufeli ilçesinde doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin, daha iyi tanıtılması ve ülkemiz vatandaşlarının ilgisine sunulması için öncelikle yurtiçi pazarına yönelik tanıtım ve reklam çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Çünkü günümüzde (2016 yılında) Yusufeli ilçesini ziyaret eden turistlerin büyük bir kısmını (% 68) yerli turistler oluşturmaktadır. Bunun için yazılı ve görsel basında tanıtımlar yapılmalı, çeşitli afiş, broşür, tanıtım dergileri, basılı kitaplar hazırlanarak, turizm müdürlükleri ve kütüphanelerde halkın ilgisine sunulmalıdır.

Yayla festivalleri gibi yerel etkinlikler, ilçedeki turizm varlıklarının tanıtımı için oldukça önemli fırsatlar sunmaktadır. Çünkü söz konusu festivallere yöre halkı büyük ilgi göstermektedir. Gerek ilçe içinden gerek ilçe dışından ve gerekse yurt dışından gelen turistler şenliklere katılıp eğlenceli dakikalar geçirmektedirler. Yaz mevsiminde özellikle bu tür şenliklerin ilçenin tanıtımı için daha iyi şekilde değerlendirilmesi, festivallerin daha ilgi çekici ve cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Hem festivallerin hem de ilçedeki turistik çekiciliklerin tanıtımı, bu tür etkinliklerin iyi bir şekilde duyurulması ve daha fazla ziyaretçinin katılması için çaba sarf edilmelidir. Özellikle bölgesel ve uluslararası festivaller esnasında Yusufeli ilçesine özgü turistik varlıklarını tanıtıcı stantlar açılmalı ve Yusufeli ilçesine özgü yöresel ürünler, ziyaretçilere sergilenmelidir.

Yusufeli ilçesinin sahip olduğu turizm potansiyelinin; doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin ve turistik aktivitelerin tanıtıldığı, birkaç dilde insanlara aktarıldığı internet sitelerinin oluşturulması ve var olan sitelerin güncellenmesi ve daha ilgi çekici sitelerin oluşturulması, ilçe turizminin gelişmesinde ve tanıtılmasında büyük rol oynayacaktır. Buna ek olarak ilçedeki köy muhtarlıkları, her köyün turistik potansiyelini tanıtan siteler kurup turistik değerleri tanıtabilir. Ayrıca konaklama tesisi sahiplerinin de kendilerine ait siteler kurup, tesislerinin tanıtım ve reklamını yapmaları da ilçe turizmine katkı sağlar. Bu durum, sadece yurt içi pazarı için değil, ayrıca yurt dışı turizm pazarı için de dikkate değer bir tanıtım ve reklam olanağı sağlayabilir. Böylelikle yurt dışı turist pazarına ulaşmak daha kolay olabilir. Bunun yanı sıra sosyal medya üzerinde de Yusufeli ilçesinin turistik değerlerinin tanıtımına yönelik çalışmalar sürdürülebilir. Böylelikle Yusufeli ilçesini ziyaret edenlerin ve ziyaret etmek isteyenlerin bir araya geleceği sanal ortamlar, bloklar vb. oluşmasına zemin hazırlanabilir.

Yusufeli ilçesindeki turistik çekiciliklerin sadece yurt içinde değil yurt dışında daha etkili bir biçimde tanıtılması da oldukça önemlidir. Bunun için ülkemize turist gönderme potansiyeli fazla olan Avrupa ülkelerine ve son zamanlarda giderek büyüyen Rusya, Türk Cumhuriyetleri, Uzakdoğu, KKTC ve Ortadoğu pazarına yönelik tanıtım kampanyalarının artırılması, uluslararası turizm fuarlarına daha etkin bir şekilde katılım sağlanması yararlı olacaktır (Bekdemir ve Sezer, 2016:470). Bu bağlamda özellikle Ortadoğu pazarı, dikkatle değerlendirilmeli son yıllarda Karadeniz Bölgesine yönelik artan "Arap Turist" pazarından daha fazla pay almak için bu ülkelere yönelik tanıtımlara da ağırlık verilmelidir. Bunun için teknolojinin getirilerinden faydalanılabilir, medya, internet ve sosyal medya araçlarından yurt dışına yönelik tanıtım ve reklam yapılabilir.

Günümüzde turizm faaliyetlerinde imaj oluşturma çalışmaları da büyük önem taşımaktadır. Tanıtım araçlarından olan reklam faaliyetleri, müşteride asla unutulmayacak bir imaj yaratmayı hedeflemektedir. Bu nedenle turistlerin bir turistik yöreyi tercih etmelerinin ana sebebi, o yörenin oluşmuş imajıdır. Turistik çekiciliğe sahip yörelerin imajının oluşumu uzun zaman almakta; ancak oluştuktan sonra imajın

değişikliğe uğraması ya da imajda azalmaların oluşması oldukça güçtür. Turist, imajı oluşturan ölçütlere bakarak tercihini yapmaktadır. Bu yüzden, turistik talebin oluşturulabilmesi açısından imaj oldukça önemlidir. İyi yönde oluşmuş bir imaj, bir turistik çekim merkezinin en iyi sermayesidir. Dolayısıyla turizm pazarlaması çalışmaları yürütülürken, bu "sermayenin" en verimli şekilde kullanımına dönük pazar stratejileri geliştirilmelidir (Seitz, 1990:25).

Bu bağlamda Yusufeli ilçesinin tanıtım ve reklam faaliyetleri tasarlanırken, ağırlık verilmesi gereken diğer bir husus, turistler üzerinde olumlu imaj oluşturulmasıdır. Turistlerin zihninde Yusufeli ilçesindeki turistik kaynaklarla, turizm aktiviteleriyle birlikte oluşturulacak iyi imaj, daha fazla ziyaretçinin buralara gelmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesini ziyaret eden turistlerin, yaptıkları seyahatlerden, konakladıkları yerlerden, katıldıkları turistik aktivitelerden memnun kalmaları da Yusufeli ilçesinin imajı için oldukça önemlidir.

Yusufeli ilçesine turist çekmede kullanılacak bir diğer yöntem ağızdan ağıza pazarlama yöntemidir. Bu yöntemde bir yöreye turistik gezide bulunan turistler, yöredeki turistik çekiciliklerden, konaklama tesislerinden, seyahat şartlarından memnun kaldıklarında, ülkelerine döndüklerinde veya sosyal medya ortamlarında, ziyaret ettikleri turistik yöreden bahsetmektedirler. Böylelikle yörenin tanıtımı başka turistlere de yapılmış olmaktadır.

İşte bunun farkında olarak Yusufeli ilçesini ziyaret eden turistlere iyi davranılması, turistlerin iyi ağırlanması, ziyaretlerinin güzel geçmesine özen gösterilmelidir. Unutulmamalıdır ki Yusufeli'den memnun ayrılan her turist, çevresindeki insanlara Yusufeli'yi tanıtan ve buraya gelmelerine vesile olabilecek birer gönüllü tanıtım elçisi olacaktır.

Yusufeli ilçesindeki tanıtım, reklam ve pazarlama faaliyetlerinde görülen bir diğer eksiklik markalaşmanın ve marka değer oluşturmanın yeterince yapılamamasıdır. Markalaşma ve çeşitli markaların oluşturulması, turistik ürünlerin tanınmasına ve pazarlanmasına önemli katkılar yapabilmektedir. Bu yüzden

dünyadaki birçok turistik bölge ya da turistik istasyon diğer mal ve hizmetlerde olduğu gibi, kendisini diğer bölgelerden farklı kılmak, tanımlamak ve potansiyel ziyaretçiler için güdüleyici, pozitif mesaj verebilmek ve tüketici üzerinde belirli bir güven yaratabilmek amacı ile marka imajı yaratmaya özen göstermektedir. Turizm pazarlarında isim olarak tanınmak ve diğer bölgelere göre farklılaşmak bunun için en geçerli yöntemlerdir. Bu yüzden yerel olarak marka imajı yaratmak, yöresel farklılıkların da kullanılması ile aslında ürüne bir anlam ve diğer rakip ürünlere göre de kalıcı bir farklılık katmak anlamını içermektedir. Burada o sahayı ziyaret konusunda mümkün olduğu kadar fazla sayıda insanı ikna etmek, bölgenin tam olarak kendi beklentilerine göre olduğuna inandırmak, temel hedeftir (Günlü ve İçöz, 2004:209-227). Bu bağlamda Yusufeli ilçesinde özellikle yayla turizmi, eko-turizm, kırsal turizm ile ilgili çekiciliklere ait markaların oluşturulmasına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bunun için Trabzon'da Uzungöl ve Sümela Manastırı; Rize'de Ayder Yaylası ve Fırtına Deresi; Artvin'de Kafkasör Yaylası gibi markalar Yusufeli ilçesinde de oluşturulabilir. Bunun için Yaylalar Köyü Yaylası (Kaçkar Yaylası), Altıparmak Yaylası, Kılıçkaya Yaylası gibi yaylalar; Altıparmak Kilisesi, İşhan Kilisesi, Tekkale Kilisesi gibi marka adayları belirlenip, bunların ön planda olacağı tanıtım ve reklam kampanyaları yapılabilir. Böylelikle Yusufeli denince insanın aklına ilk gelebilecek ve onları Yusufeli'ye çekebilecek markalar oluşturulmalıdır.

Yusufeli ilçesindeki turizm potansiyelinin; doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin; turistik aktivitelerin doğru bir şekilde tanıtılması için envanter çalışmalarının tamamlanması, ayrıntılı ve ilgi çekici tanıtım kitapçıklarının, dergilerin, broşürlerin, kartpostalların hazırlanması önem taşımaktadır. Ayrıca gelen turistler için ilçe merkezi ve turistik aktivitelerin yoğun olarak yapıldığı köylerde bilgilendirme ve tanıtım ofislerinin kurulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Yusufeli ilçesinin doğal, tarihi ve kültürel turistik çekiciliklerinin tanıtılması için, reklam kampanyaları, sempozyum, panel, festival gibi tanıtıcı etkinlikler gerçekleştirilmelidir.

5.2.3. Konaklama ve Rekreasyon Faaliyetleriyle İlgili Sorunlar

Turizm aktivitesinin gelişmesinde bir sahanın sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerin yanı sıra bünyesinde bulunan konaklama imkânları ve tesislerinin de oldukça önemli rolü bulunmaktadır. Gelen ziyaretçilerin istediği konfor ve rahatlığı bulamadığı sahalarda, turistik aktivitelerin gelişme hızı istenilen düzeyde olmamaktadır. Bu bağlamda konaklama olanaklarının eksik olması veya konaklamayla ilgili sorunların varlığı, turistik gelişmenin hızını sekteye uğratabilmektedir. Dolayısıyla turizm potansiyelinin etkili bir şekilde değerlendirilebilmesi için, turizme yönelik altyapının iyi bir şekilde hazırlanması ve sahaya yönelik turizm talebini kaldıracak konaklama tesislerinin yapılması gerekmektedir (Sezer, 2011:664). Buna ek olarak konaklama tesisleriyle ilgili sorunların, ivedilikle çözüme kavuşturulması, alternatif konaklama tesisleri oluşturulması, kaliteli ve konforlu tesislerin çoğaltılması, turistlerin memnuniyet düzeylerinin artmasına ve iyi bir imaj oluşmasına da katkı sağlamaktadır.

Yusufeli ilçesinde 2016 yılı itibariyle İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan verilere göre Yusufeli ilçesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli bir adet konaklama tesisi bulunmaktadır. Turizm işletme belgeli tesisin toplam oda sayısı 26, toplam yatak kapasitesi 50'dir. Bunun yanı sıra ilçede mahalli belgeli 21 tesis bulunmaktadır. Bunların oda sayısı 249, yatak sayısı 562'dir. Yusufeli ilçesindeki turizm işletme belgeli ve mahalli belgeli konaklama tesislerinin toplam oda sayısı 275 iken, yatak kapasitesi 612'dir. Konaklama tesislerinin çoğunluğunu pansiyonlar oluşturmakta, az da olsa köy evleri, dağ evi gibi konaklama tesisleri de bulunmaktadır. Konaklama tesislerinin büyük kısmı ilçe merkezindeyken, ilçenin köylerinde ve yaylalarında da konaklama tesisleri bulunmaktadır. Bunlara ek olarak ilçede çeşitli devlet kurumlarına ait misafirhaneler de mevcuttur. Yusufeli ilçesinde hem farklı turist gruplarına hitap edilmesi hem de konaklama seçeneklerinin artırılması için yeni konaklama tesisleri gerekmektedir. Ayrıca kalite ve konfor sorunları da bulunmaktadır.

Yusufeli ilçesinde konaklama olanaklarının değerlendirilmesi bağlamında, gerek kendi tespitlerimizden gerekse konaklama tesislerinin yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre en dikkat çekici konaklama sorunları; kaliteli ve nitelikli tesis azlığı, uzman eleman eksikliği, dil bilen eleman eksikliği, devletten destek alamama, turist azlığı, turist miktarının sadece yaz mevsiminde artışı, tesislerde konaklama yapanların azlığı, bilinçsiz müşteriler, oda ve yatak sayısının azlığı sorunlarının bulunduğu görülmektedir.

Yusufeli ilçesinde konaklama sorunlarının başında kaliteli, nitelikli ve çeşitli turist profillerine uygun konaklama seçeneklerinin olmamasıdır. Gerçekten de Yusufeli ilçesinde özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli konaklama tesislerinin oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Nitekim 5 yıldızlı ve 4 yıldızlı otel bulunmayışı, 3 yıldızlı sadece 1 tane otel olması, geriye kalan otellerin yıldızının bulunmayışı oldukça önemli bir sorundur. Bunun yanı sıra mahalli belgeli otel ve pansiyonların yeterli derecede kalite ve konfora sahip olmayışı, hizmet kalitelerinin düşüklüğü de önemli sorunlardandır. Bunun yanı sıra Yusufeli ilçesinde bulunan yaylalardaki konaklama tesislerinde yeterli yatak bulunmaması edeniyle turistlerin köylülerin evlerini pansiyon olarak kullandığı görülmektedir. Bu nedenle Yusufeli ilçesinde konaklama tesislerinin oda ve yatak kapasitelerinin artırılması, konfor ve kalitenin ön planda tutulması, hizmet kalitesinin artırılması, ağırlama, sunum standartlarının artırılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesinde konaklama faaliyetleriyle ilgili çözülmesi önem arz eden sorunlardan bir diğeri, turistik hizmetler alanında yetişmiş, dil bilen kalifiye elemanların yetersizliğidir. Nitekim otel yetkilileriyle yapılan görüşmelerde bu konu sıklıkla vurgulanmış, iyi dil bilen personel ve kalifiye elemanların olmadığından yakınılmıştır. Dolayısıyla konaklama sektöründe profesyonelleşmeye önem verilmeli ve bu problemleri giderecek tedbirler alınmalıdır. Söz konusu sorunun giderilmesinde, Yusufeli ilçesinde ortaöğretim düzeyinde eğitim veren turizm ve otelcilik meslek liseleri ve Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde eğitim veren yüksekokullardaki turizm ve otel işletmeciliği bölümleri oldukça önemlidir.

Yusufeli ilçesinde konaklama olanakları açısından çözülmesi gereken sorunlardan bir diğeri, özellikle küçük boyutlu konaklama tesislerinin yetkilileri tarafından da dile getirilen vergi yükü ve devletten destek alınmadığına dair şikâyetlerdir. Nitekim yapılan saha araştırması sırasında özellikle mahalli belgeli otel görevlilerinin, vergilerin yüksek olmasından; büyük otellerle aynı kefeye konularak, vergilerin ona göre tahakkuk ettirilmesinden dert yandıkları görülmektedir. Bu konuda özellikle mahalli belgeli olup, küçük ölçekli olup kendini güçlkle ayakta tutan konaklama tesislerine verilen teşviklerin artırılması ve vergi indirimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesindeki konaklama olanakları bakımından dikkat çeken sorunlardan bazıları; turist sayısının azlığı (özellikle yabancı), geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranlarının düşüklüğü; gelen ziyaretçilerden gününbirlik konaklayanların fazlalığıdır. Otel yetkilileriyle yapılan görüşmelerde özellikle turistlerin azlığından yakınılmıştır. Bu bağlamda turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde kalış süresi 2'dir. Bu değer, Türkiye ortalamasının (3,2) altındadır. Yine ilçedeki turizm işletme belgeli konaklama tesislerindeki doluluk oranı % 18,66'dır. Bu değer Türkiye ortalamasının (% 51,8) oldukça altındadır. Ayrıca hem geliş hem de geceleme bakımından yerli turistlerin (% 68) önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Yusufeli ilçesindeki turistlerin konaklama süresinin artırılması ve konaklama yapan yabancı turist sayısının artırılması için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesini ziyaret eden turistlerin özellikle bahar ve yaz mevsiminde yoğunluk kazanması buna karşın diğer mevsimlerde konaklama tesislerindeki turist sayısının çok az olması önemli bir sorundur. Nitekim 2016 yılında Yusufeli ilçesini ziyaret eden turistlerin % 50'den fazlasının yaz mevsiminde geldiği gözlenirken; bu oran sonbahar mevsiminde % 20, ilkbahar mevsiminde % 22, kış mevsiminde ise % 8 civarındadır. Dolayısıyla yapılan gözlemler sonucunda kış mevsimi boyunca ilçedeki yaylaların ve buralardaki konaklama tesislerinin kış turizmi için yeterince değerlendirilmediği görülmektedir. Hâlbuki yaylalar, Altıparmak Dağları, Kaçkar Dağları gibi alanlar, gerekli konaklama ve ulaşım olanakları sağlandığında kış

mevsiminde yapılabilecek turizm aktiviteleri için önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesinde özellikle kış turizmi için turistlerin çekilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesinde konaklama olanaklarını etkileyen sorunların yanı sıra Yusufeli halkının ve turistlerin günübirlik olarak uğradığı ve piknik yaptığı rekreasyon alanlarında da birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle yaylalarda ve orman içlerinde yer alan piknik sahalarında başta çöp kirliliği olmak üzere, tuvalet, banklar, et pişirme yerleri, çöp kutuları gibi piknik yapanların konforunu artıracak olanakların yetersizliği, erişim olanaklarının zorluğu gibi sorunlar bulunmaktadır. Nitekim yayla şenliklerinin yapıldığı bazı piknik alanlarında özellikle piknikçiler tarafından atılan çöplerin oluşturduğu kirlilik göze çarpmaktadır. Yine bu alanlarda çöplerin atılacağı çöp kutularının olmaması, yoğun olarak kullanıldığı yaz dönemlerinde çöplerin toplanmaması, piknikçilerin ihtiyaçlarını karşılayacakları olanakların yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla böylesine ilgi çekici ve doğayla baş başa piknik yapılacak yerlerde bu tür sorunların çözülmesi, özellikle çöp kirliliğinin önlenmesi, bazı ihtiyaçların karşılanacağı altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra ilçedeki yayla şenliklerine katılım esnasında araç ve insan sayısının çoğalması, trafik sorunu ve gürültü kirliliğine neden olmaktadır. Bu durum yaylalarda ve ormanlık sahalarda yaşayan yaban hayvanlarını ve oradaki bitkileri etkileyebilmektedir. Bu nedenle şenlikler esnasında yaylalara ve şenlik sahalarına toplu taşıma araçlarıyla gidilmesi, teleferik sistemi kurulması, özel araçların sınırlandırılması gibi önlemler söz konusu sıkıntıları bir nebze de olsa giderecektir.

5.2.4. Turistik Aktivitelerle İlgili Sorunlar

Yusufeli ilçesi sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel turistik çekiciliklerle, turistik aktiviteler açısından büyük bir zenginliğe ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda Yusufeli ilçesi yılın on iki ayında (her turizm türü için farklı zamanlarda) başta yayla turizmi olmak üzere kırsal turizm, kültür turizmi, eko-turizm, dağ

turizmi, kış turizmi, sağlık turizmi, macera sporları turizmi gibi birçok turizm türünde çeşitli etkinliklerin yapılabilmesi için uygun ortamlara ve koşullara sahiptir. Böylesine zengin bir turizm varlığı ve birçok turizm türü için elverişli özellikleri barındırmakla birlikte söz konusu turizm türlerine yönelik aktivitelerin istenilen ölçüde gerçekleştirilemediği ve arzu edilen turistik hareketlilikten uzak bir durum görülmektedir. Yapılan araştırmalarda Yusufeli ilçesinin yukarıda ifade edilenlerle birlikte birçok turizm etkinliği için potansiyel kaynak olduğu, ancak birtakım olumsuz faktörlerden dolayı, bu tür etkinliklerin tam anlamıyla gerçekleştirilemedikleri ve bazı turizm türlerinde hiç bir etkinliğin olmadığı görülmektedir. Bu duruma yol açan faktörlerin başlıcaları; doğal çevre faktörleri, altyapı eksiklikleri, sermaye ve yatırım eksiklikleri, tanıtım, reklam ve pazarlama eksikliği, yerel yönetim ve halktan kaynaklı sorunlar, ulaşım ve iletişim eksikliği, turizm sezonunun tüm yıla yayılmaması gibi sorunlar ilçedeki turizme olumsuz etki yapan durumlardır. Bu tür sorunların belirli bir planlama ve aşama aşama çözülmesiyle, Yusufeli ilçesinde turizmin daha hızlı gelişmesi ve turistik aktivitelerin çeşitlendirilmesi mümkün olacaktır.

Yusufeli ilçesindeki turistik aktivitelerle ilgili kronikleşmiş sorunlar bulunmaktadır. Bunların en dikkat çekenleri; ilçede akarsu ve yayla turizmi gibi belli turizm türleri dışında diğer turizm türlerinin geliştirilmemiş olması, ilçedeki turizm aktivitelerinin belli zaman diliminde (sadece yaz mevsimi) yoğunlaşmış olması ve belli yerlere (yayla ve akarsu) sıkışmış olması yani ilçe geneline yaygınlaştırılmamasıdır. Bu kapsamda ilçe genelinde turizm aktivitelerinin çeşitlendirilmesi yayla turizmi dışında kırsal turizm, kültür turizmi, eko-turizm, dağ turizmi, sağlık turizmi gibi diğer turizm etkinliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin yaylalar kış mevsiminde de turistik amaçlı değerlendirilebilir, tarihi ve kültürel alanların da yaz mevsimi dışında da turistlerce ziyaret edilmesi için gerekli olanaklar oluşturulabilir. Böylelikle ilçedeki turizm aktivitelerinin sadece belli sayıdaki yaylaya ve akarsuya ve sadece yaz mevsimine sıkışması önlenmiş olacak, yılın tamamına ve ilçe geneline yayılması sağlanmış olacaktır. Konunun bundan sonraki kısmında ilçedeki farklı turizm türleriyle ilgili sorunlar detaylı şekilde incelenmiştir.

Yusufeli ilçesindeki turizm türleri içerisinde ilk dikkati çeken yayla turizmi ve akarsu turizmidir. Zaten Yusufeli ilçesinin de en önemli turistik markaları oldukları, Yusufeli deyince ilk akla gelen turistik çekiciliklerin başında geldikleri için yaylaların ve akarsu turizminin turistik çekim potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Burada kastedilen yaylaların ve akarsuların taşıma kapasitelerinin üstünde turistlerle ve tesislerle dolması değil, sürdürülebilir turizm anlayışıyla, yaylaların ve akarsuların özgün yapısına dikkat edilerek, planlı bir şekilde yaylaların ve akarsuların turizme kazandırılmasıdır. Bu bağlamda yapılacak aktivitelerin bu anlayışla gerçekleştirilmesinin, yaylaların ve akarsu turizminin devamlılığı için oldukça önemli olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bununla birlikte söz konusu yayla ve akarsu turizmi yeterince değerlendirilememekte ve çevredeki illerde oluşturulan markalar (Örneğin Ayder Yaylası, Fırtına Deresi vb.) gibi turistik markalar ve çekim merkezleri oluşturulamamakta, istenilen turistik hareketlilik sağlanamamaktadır. Yusufeli ilçesinin en gözde tatil merkezleri olması beklenen yaylalar ve akarsular, birtakım sorunlar ve eksiklikler yüzünden taşıdıkları potansiyel nispetinde turizmle buluşturulamamaktadır.

Büyük potansiyele rağmen ilçedeki yaylaların (birkaçı dışında) istenilen düzeyde turizmle kavuşturulduğunu söylemek mümkün değildir. Yaylaların kısa sürelerle de olsa ilgi görmesi önem taşımakla birlikte özellikle şenliklere katılanların daha çok yöre insanı olması, ilçe dışından gelen ve turistik açıdan değerlendirilebilecek gününbirlikçi ve turistlerin az sayıda olması dikkate alınacak bir durumdur. Dolayısıyla birtakım sorunlar nedeniyle yaylaların turizm ve rekreasyon açısından istenilen düzeyde değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Yusufeli ilçesindeki yaylaların sorunlarından en dikkat çekenleri; planlama sorunları, erişim sorunları, altyapı sorunları, yetersiz tesis sorunu, tanıtım, reklam ve pazarlama sorunları, çevre kirliliği, halkın ve yerel yöneticilerin turizme ve turiste bakış açısıyla ilgili sorunlar gibi büyük sorun yumağı söz konusudur.

Söz konusu sorunların çözümü için öncelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tüm yaylaları birbirine bağlamayı hedefleyen "Yeşil Yol" projesinin dikkatle

incelenmesi gerekmektedir. Doğu Karadeniz yaylalarını birbirine bağlamayı hedefleyen bu projeye Yusufeli ilçesindeki yaylalar daha da değer kazanacaktır.

İkinci olarak Yusufeli ilçesindeki akarsu ve yaylaların turizm potansiyelleri iyice araştırılıp, detaylı sonuçlar ortaya çıkarılmalıdır. Bu bağlamda projeler hazırlanarak, yaylalar ve yayla turizmi envanteri ve akarsular haritası çıkarılmalıdır, altyapı ve üstyapı imkânları incelenmelidir. Bunların yanı sıra yaylalarda yaşayan halkın görüşleri de mülakatlarla alınmalı, geliştirilecek turizm projelerinde yöre halkının istek ve görüşlerine de yere verilmelidir.

Üçüncü olarak yaylalara yönelik erişim sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Birkaç tanınmış yayla dışındaki birçok yayla yerleşmesine ulaşım stabilize ve dar yollarla güç bir şekilde yapılabilen, hem uzun hem de yorucu olmaktadır. Bu durum öncelikle halledilmesi gereken hususlardan birisidir. Erişim (accessibility), turizmin üç A'sından (attraction, accessibility, accomodation) birisidir ve bir yaylada turizmi geliştirmenin ilk koşulu konforlu ve çok uzun olmayan bir sürede erişimin sağlanabilmesidir (Özgüç, 2013:44).

Dördüncü olarak kaçak olarak inşa edilen ve yaylaların özgünlüğüne zarar veren yapılaşmaların önlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda günümüzde turizm merkezi ilan edilenler (Ayder yaylası) başta olmak üzere birçok yaylada bu sorun gözlenmektedir. Dolayısıyla yaylaların otantik ortamlarının korunması, turistlerin görmek istemeyeceği betonarme yapılarla doldurulmaması önem arz etmektedir. Nitekim ilçedeki yaylaların en çok ilgi gören unsurlarından birisi, geleneksel mimariye sahip, ahşaptan yapılmış yayla meskenleridir.

Beşinci olarak şenlikler esnasında mesire yerlerinde ve şenlik alanlarında biriken çöpler büyük sorundur. Nitekim başta Yaylalar Köyü Yaylası ve Altıparmak yaylaları olmak üzere şenliklerin ve turistik amaçlı turların düzenlendiği yaylalarda görülen çöpler, görüntü kirliliğine neden olmaktadır. Buna ek olarak şenlikler döneminde artan araç ve insan sayısı sebebiyle gürültü kirliliği meydana gelmektedir.

Bu noktada yaylaların korunması için belediyenin bu sahalara çöp kutuları koyması veya çöp toplayıcılar görevlendirmesi gerekmektedir.

Altıncı olarak yaylalarda yaşayan insanların turizm ve çevre koruma konusunda yeterli bilince sahip olmaması da önemli bir sorundur. Bu durum turizm faaliyetlerine aktif katılma, yayla ve çevresini koruyup sahiplenme, turistlerle iyi geçinme gibi hususlarda sorunlar yaratabilmektedir. Yöre halkının turizm konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için yöre insanına turizm konusunda eğitim verilmesi, turizmin getirilerinin anlatılması gerekmektedir. Böylelikle yöre insanı yaylaları sahiplenip turizmin geliştirilmesine katkı sağlayabilirler.

Yedinci olarak yaylaların sadece yaz mevsiminde değil yılın her döneminde turistik canlılıklarını korumalarına yönelik çalışmaların yapılmasına özen gösterilmelidir. Kışları da yaylalarda turistik aktiviteler düzenlenebilir. Örneğin yaylalarda kış mevsiminde snowboard, kayak etkinlikleri; yılın büyük bir bölümünde doğa yürüyüşleri ve manzara fotoğrafları çekme, yamaç paraşütü, jeep safari gibi etkinlikler de yapılabilir. Böylelikle yaylalardan turizm aktiviteleri için yıl boyunca yararlanılması mümkün olabilir.

Son olarak ilçedeki yaylaların en dikkat çekici sorunlarından birisi de tanınmama sorunudur. Birkaçı dışında ilçede doğal ve turistik çekiciliğe sahip birçok yayla, istenilen düzeyde bilinmemektedir. Bu bağlamda söz konusu yaylaların da tanınması için, dergi, broşür, afiş, görsel medya, yazılı medya gibi tanıtım araçları kullanılarak tanıtımları yapılabilir. Ayrıca uluslararası düzeyde de tanıtımlarının yapılması için söz konusu tanıtım ve medya araçlarının yabancı dillere çevrilip, sosyal medya (facebook, twitter, skype, whatsapp) kullanılarak tanıtımları da mümkündür. Buna ek olarak internet sitesi kurarak, site üzerinden tanıtım ve reklam da yapılarak yöredeki yaylaların turistik potansiyelleri artırılabilir.

Yusufeli ilçesinde eko-turizm aktiviteleri açısından da büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Yusufeli ilçesi, barındırdığı turistik kaynaklarla pek çok turizm aktivitesinin yapılabilmesine elverişli konumdadır. Bu bağlamda, trekking, atlı doğa

туру, botanik туру, фото safari, sportif olta балықчылығы, куш gözlemciliği, manzara seyretme, av turizmi, bilimsel geziler, yaban hayatı gözlemi, akarsu turizmi gibi birçok doğa ve eko-turizm aktivitesinin gerçekleştirilebileceği alanlar söz konusudur. İlçenin böylesine eko-turistik aktivite sahası olmasına rağmen, söz konusu aktivitelerin birçoğu ya istenilen düzeyde ya da hiç yapılamamaktadır.

Söz konusu eko-turizm aktivitelerinin yapılabilmesinin önünde planlama, organizasyon, farkındalık ve bilinçlenme, sermaye, yatırım ve tanıtım gibi istenilen gelişmelerin sağlanamaması ve gerekli ortamların oluşturulamamasından kaynaklanan sorunlar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki eko-turizm etkinliklerinin organize edilememesi ve istenilen düzeyde turistlerin buraya getirilememesi en önemli sorundur. Bunun için ilgi çekici eko-turizm etkinlikleri düzenlenmeli, etkili tanıtım ve reklamların yapılarak, eko-turizme ilgi duyan insanların gelmesi için gayret gösterilmelidir. Bunun yanı sıra eko-turizm seyahatleri düzenleyen acentelerle işbirliği yapılarak, onların tur güzergâhlarına Yusufeli'yi de kurmaları sağlanabilir.

İkinci olarak eko-turizm etkinliklerinin planlı ve programlı yürütülebilmesi için, gerekli turistik altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda doğa yürüyüşleri, atlı doğa yürüyüşü, bisiklet safari, botanik turları, yaban hayatı gözlemciliği, kuş gözlemciliği, manzara fotoğrafçılığı için daha detaylı bilimsel araştırmalarla, parkur rotalarının belirlenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak eko-turizm için, erişim olanaklarının artırılması, güzergâhların üzerinde tanıtıcı levha, işaret, tabelalar konulması, seyir terasları oluşturulması, rotalar üzerindeki önemli noktalara büfe, mescit, çeşme vb. kurulması gerekmektedir. Ayrıca konaklama ve yeme içme mekânlarının da eko-turizmin özüne uygun şekilde yapılması gereklidir.

Yusufeli ilçesinde eko-turizm etkinliklerinin önündeki bir diğer engel yerel halkın, eko-turizm konusundaki bilinç ve farkındalık eksikliğidir. Bunun için özellikle kırsal kesimde yaşayan yerel halkın eko-turizmin yapısı, ilkeleri, özellikleri avantaj ve dezavantajları, yöre halkının ekonomik ve sosyal-kültürel hayatına etkileri, eko-turistlerin özellikleri, turist ağırlama kuralları, doğa koruma bilinci gibi konularda halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilçenin belli başlı

eko-turizm potansiyeli yüksek olan köylerinde, kırsalda yaşayan insanlara eko-turizmi anlatan seminer ve kurslar verilebilir. Böylelikle turizmin gelişebilmesi için halk desteği de sağlanmış olacaktır. Ayrıca ilçede sadece eko-turizm potansiyeli yüksek olan köyler değil diğer köyler de söz konusu eğitimden geçirilmelidir. Böylece ilçe genelinde eko-turizm bilinci oluşacak ve yerel halk da turistik faaliyetlere teşvik edilmiş olacaktır.

Eko-turizm, nispeten bozulmamış ve korunan doğal alanlara yapılacak seyahatleri de içermektedir. Özellikle milli parklar, tabiat parkları, tabiat koruma alanları ve tabiat anıtlarının bulunduğu doğal mekânlar, doğayla baş başa kalmak isteyen eko-turistler için oldukça yüksek çekim potansiyeline sahiptirler. Yusufeli ilçesi de zengin bitki ve yabani hayvan varlığıyla dikkati çeken doğa koruma alanlarına sahiptir. Bu bağlamda Yusufeli ilçesindeki doğa koruma alanlarında, eko-turizmin özüne uygun bir şekilde doğa yürüyüşleri, bisiklet safari, atlı doğa gezileri, botanik turları, kuş gözlemciliği, doğa fotoğrafçılığı gibi eko-turizm etkinlikleri gerçekleştirilebilir. Böylelikle hem söz konusu koruma alanlarının sürdürülebilirliğine katkı sağlanır, hem de çevredeki halka ekonomik olarak katkı sağlanır. Bunun için eko-turizmin yapıldığı sahalarda gerekli parkur ve donanımların yapılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesindeki eko-turizm geliştirilmesi için aşılması gereken bir diğer engel, Yusufeli ilçesindeki eko-turizm potansiyelinin en iyi şekilde tanıtılmasıdır. Bu bağlamda eko-turizm güzergâhlarını gösteren haritaların, tanıtım kitapçıklarının, basılı broşürlerin hazırlanması; ilgi çekici eko-turizm organizasyonlarının düzenlenmesi ve bunların kitle iletişim araçlarıyla etkili şekilde her yere duyurulması, ilçenin eko-turizm potansiyelinin tanıtılmasında faydalı olacaktır. Ayrıca ilçedeki sermaye sahiplerinin de eko-turizme yatırım yapmalarını teşvik etmek gerekmektedir.

Yusufeli ilçesi kış turizmi açısından da dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Kaçkar Dağları, Altıparmak Dağları, Marsis Dağı ve yaylalarda kış turizmi aktiviteleri için uygun ortamlar bulunmaktadır. Bu bakımdan Kaçkar Dağları Milli

Park Sahası ve Altıparmak Dağları Tabiat Koruma Alanı'nda; Yaylalar Köyü Yaylası ve Kılıçkaya yaylaları gibi sahalarda kış turizmi etkinlikleri yapılabilir. Ancak teleferik, kayak gibi parkurların oluşturulmamış olması; ulaşım aksaklıkları, konaklama yerlerinin yetersizliği, ilçenin sahip olduğu kış turizmi potansiyelinin fazla bilinmemesi, tanıtım, reklam ve pazarlama eksikliği, yeterince turist çekilememesi nedeniyle kış turizmi fazla gelişme göstermemiştir. Bunun için yukarıda sözü edilen eksikliklerin giderilmesi ve Yusufeli ilçesindeki kış turizmi potansiyelinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Çünkü kış etkinlikleri için yeterli kar kalınlığı ve kar kalitesi bulunmakta, pistler için uygun yerler de mevcuttur. Kış turizmini canlandırmak için kış turizmine yönelik festivaller ve şenliklerin yapılması yerinde olacaktır. Böylelikle turizmin bütün yıla yayılmasına katkı sağlanabilecektir.

Yusufeli ilçesi kırsal turizm açısından da dikkate değer potansiyel barındırmaktadır. Nitekim dağlık ve engebeli topografyanın hâkim olduğu Yusufeli ilçesi, başta bazı yaylalar olmak üzere doğallığını büyük ölçüde koruyan, Karadeniz ve kırsal yaşam kültürünün yaşatıldığı, kendilerine özgü geleneklerin önemli oranda devam ettirildiği çok sayıda kırsal mekâna sahiptir. Söz konusu kırsal alanlarda Karadeniz'e özgü kırsal mimari örneklerini: yöresel kıyafetleri ve yemek çeşitlerini; yöresel kına gecelerini, düğünleri ve eğlenceleri; akordion ve tulum gibi yöresel çalgıları; folklor ve halk oyunları gibi yöresel kültürel çekicilikleri gözlemlemek mümkündür. Bu özellikleriyle Yusufeli ilçesi kırsal turizm aktivitelerini gerçekleştirmek isteyen ziyaretçiler için oldukça uygun yerlerden birisidir.

Yusufeli ilçesi sağlık turizmi açısından da dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır. Bu bağlamda Yusufeli, dağlık alanların ve yaylaların oldukça fazla olmasıyla klimatizm açısından, şifalı ve lezzetli yemekleriyle üvalizm açısından değerlendirilebilecek özelliklere sahiptir. Fakat birçok turizm türünde olduğu gibi Yusufeli ilçesinde, sağlık turizmi açısından da istenilen düzeyde ilerlemeler kat edilememiştir. Bu bağlamda özellikle yaylaların klimatizm açısından değerlendirilmesi ve ona uygun konaklama tesislerinin kurulması önem arz etmektedir.

Bütün bu turistik aktivitelere ek olarak Yusufeli ilçesinde kongre turizmi, oryantiring, dağcılık, paraşütle atlama, heliski ve macera turizmi gibi farklı turizm türlerinin ve bunlara yönelik altyapı ve üstyapı olanaklarının geliştirilmesine gayret gösterilmelidir. Söz konusu turistik aktivitelerin ilçede geliştirilmesiyle, turizmin çeşitlendirilmesine, bütün yıla yayılmasına ve ilçe genelinde yaygınlaştırılmasına katkı sağlanabilecektir. Bunun neticesinde Yusufeli ilçesinde turizmin canlandırılması, Yusufeli halkına ekonomik açıdan destek sağlanması, sürdürülebilir kırsal kalkınmanın desteklenmesi, turistik kaynakların daha verimli kullanılması ve turizm varlıklarının daha iyi bir şekilde korunması mümkün olabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya konu olan Yusufeli ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü içinde yer almaktadır. Artvin iline bağlı bir ilçe olan Yusufeli, Artvin'in güneyinde, bu kente yaklaşık 75 km mesafededir. Yüz ölçümü 2 327 km² olan Yusufeli ilçe merkezi; Merkez, Erdemler, Hasanağa, Evren, Kazım Karabekir, Demirçubuk, Arıklı mahallelerinden oluşmaktadır.

Turistik fonksiyonları çok fazla gelişmemiş olan Yusufeli, 1950 yılında belediye ve ilçe idari örgütü kazanmıştır. Yusufeli sınırları içinde bulunan yerleşmelerin, son yıllarda yapılan baraj ve HES yatırımlarıyla birlikte istihdam açısından bir nebze de olsa gelişme sürecine girdiği görülmektedir. Fakat barajlar ve HES çalışmaları ilçenin turistik çekiciliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Gerek doğal turizm alanları gerekse tarihi turistik yerler bakımından önemli bir yeri olan Yusufeli ilçesi, turizm açısından son derece elverişli özelliklere sahiptir. Özellikle Doğu Anadolu Turizmi Geliştirme Projesi (DATUR) kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı destekleriyle birçok turizm yatırımı yapılmıştır. Ayrıca ilçenin DOKAP kapsamında olmasının da turizminin gelişmesinde katkısı olacaktır. Bu yatırımların yapılmasında şüphesiz ki ilçenin doğal ve tarihi güzellikleri önemli rol oynamıştır.

İlçede turistik çekiciliği yüksek dağların da bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Kaçkar Dağları; diğeri ise Altıparmak Dağları'dır. Bu dağlık alanlar içerlerinde bir çok doğal güzellik barındırmaları, trekking, yayla turizmi ve dağcılık için turistik değer taşırlar. Bu bağlamda geçmiş zamanlarda yoğun şekilde yaylacılığa bağlı olarak hayvancılığın yapıldığı dağlık alanlar, günümüzde alternatif turizm etkinliklerinin gerçekleştirildiği sahalara dönüşmektedir.

Bu nedenle günümüzde dağlık alanların turizme kazandırılmasına çalışılmaktadır. Bu çalışmaların birçoğu da başarılı olmaktadır. Böylece, kıyılarda yoğunlaşmış olan turistik aktivite az da olsa kıyı gerisindeki alanlara yönelmektedir.

Nitekim kıyılara giden turistlerin önemli bir bölümü de artık monotonlaşan deniz ve kıyı turizmiyle yetinmeyip, kırsal alanlara, dağlara, yaylalara yönelme eğilimindedir.

Yusufeli ilçesinde turistlerin bu isteklerine cevap verecek doğal turistik mekânlar gayet fazladır, bu yönüyle zengin bir potansiyele sahiptir. Trekking, offroad, rafting, yaylacılık, kırsal turizm, kuş gözlemciliği, kelebek gözlemciliği gibi faaliyetler Yusufeli ilçesi ve çevresinin bu yöndeki potansiyellerinden bazılarıdır.

Yusufeli'nin turizm açısından önem taşıyan bir diğer doğal çevre elemanı iklim özellikleridir. Bilindiği gibi herhangi bir sahanın iklim özellikleri turizm faaliyetlerinin türü, süresi ve etkinliklerini belirlemesi yönüyle son derece önemlidir. Başlıca iklim elemanlarından olan sıcaklık, yağış, rüzgârlar, bulutluluk, güneşlenme süresi gibi etmenler turizm ile doğrudan etkileşim halindedir. Bu bağlamda ilçenin her mevsim turizm aktivitelerinde bulunabilecek iklime sahip olduğu görülmektedir.

Yusufeli'nin sahip olduğu enlem değeri (40° 49') ve özel konum ayrıcalıkları nedeniyle yüksek sayılacak bir yıllık ortalama sıcaklık değerine (14,1°C) sahiptir. Bu nedenle ilçede genellikle alternatif turizm türlerinden rafting, kano sporu, doğa turizmi, yayla turizmi ve dağcılık faaliyetleri gelişme göstermiştir. İlçede kış turizminin gelişmemiş olması ise turizmin her mevsime dağılmadığını gösteren delillerden biridir.

Yusufeli'nin bitki örtüsü özellikleri de turizm açısından değer taşımaktadır. Çoruh Vadisi içerisinde Akdeniz iklimi özellikleri görülüp, küçük maki benzeri çalılıklar ve ardıç ağaçlarına rastlanmaktadır. Daha yukarılara doğru çıkıldıkça karaçam, ıhlamur, gürgen, köknar gibi Karadeniz iklimine ait ağaç toplulukları görülürken, daha yükseklerdeyse karasal iklimin hüküm sürdüğünü gösteren alpin çayırılara rastlanır. İlçe bu bakımdan çok dikkat çekicidir. Endemik bitki türlerinin bir arada bulunduğu nadir alanlardan biridir.

Yusufeli'nin hidrografik özellikleri de turizmin gelişmesi üzerinde büyük rol oynamıştır. Bunlardan Barhal (Altıparmak) Çayı başlı başına bir turistik çekim gücü

taşımaktadır. Araştırma sahasındaki Çoruh Nehri ve Oltu Çayı da akarsu turizmi ve oluşturdukları kanyon vadiler yönüyle turistik açıdan büyük önem taşımaktadırlar.

2016 yılı genel nüfus sayımına göre Yusufeli'nin nüfusu 20 592 kişidir. 1965-2016 yılları arasındaki 50 yıllık süreç içinde ilçenin nüfusu yaklaşık olarak yarı yarıya azalmış durumdadır. 1975 yılına kadar düzenli olarak artış sergileyen ilçe nüfusu, 1975'ten sonra işsizlik, eğitim, sağlık gibi şartlar nedeniyle büyük şehirlere göç etmiş ve geldiğimiz noktada ilçe merkezindeki nüfus düzenli olarak artış göstermişken, kırsal nüfusu büyük oranda azalmıştır. İlçe merkezindeki artışta ise hem kırsal alandan buraya yapılan göçler hem de ilçede yapımı başlanan barajlarla birlikte ortaya çıkan istihdam alanları etkili olmuştur.

Yusufeli ilçesindeki turizm faaliyetlerinin yaz aylarına denk gelmesi sebebiyle bu aylar içerisinde ani nüfus değişimleri de gözlenmektedir. Bu durum ilçe nüfusuna da etki etmektedir. Yusufeli'nin nüfus dağılımında düzensizlikler görülmektedir. İlçe nüfusunun % 65'i kırsal ve dağlık alanlarda yaşamaktadır. Nüfusun % 35'lik kısmı ise merkezde yaşamını sürdürmektedir. Kırsalda yaşayanlar genelde emekliye ayrılmış, köyünde bağ-bahçe işleriyle uğraşmakta olan nüfustur.

Yusufeli İlçesi nüfusu içerisinde okuma yazma bilenlerin oranı % 98 civarındadır. İlçedeki okullaşma oranı üst düzeyde olmasına rağmen kırsaldaki okullar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. İlçedeki kırsal alanlarda bulunan genelde birleştirilmiş sınıflı okullar, şehirlere yapılan göçler ve buna bağlı olarak öğrenci azlığı nedeniyle kapatılmaktadır.

Yusufeli ilçesi tarih boyunca önemli yerleşmelerin kurulduğu alanlardan biridir. Özellikle ilçenin çevresinde yapılmış olan kiliseler ve değişik yerlerdeki kaleler de bunu göstermektedir. Bunlardan en önemlileri; Barhal Kilisesi, İştan Kilisesi ve Tekkale Kilisesi'dir. Bu alanlar ve tarihi kalıntılar Yusufeli ilçesinde kültür ve inanç turizminin vazgeçilmez turistik kaynaklarındandır.

Günümüzde inceleme alanının sınırları içerisinde bir kasaba (Yusufeli), 62 köy yerleşmesi, 7 mahalle yerleşmesi ve birçok mezra ve yayla yerleşmesi bulunmaktadır.

İnceleme alanının yönetim merkezi konumundaki Yusufeli, sahadaki tek kent yerleşmesi görünümündedir. Yusufeli'de aktif nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı incelendiğinde, nüfusun % 60'ının tarım ve hayvancılıkla, % 40'ının hizmet sektöründe çalışarak geçimini sağladığı görülmektedir. İlçedeki turizm sahaları artırılarak hem nüfusun göç etmesi engellenir hem de yeni istihdam sahaları sağlanabilir. Özetle Yusufeli ilçesi tarım ve hayvancılık kenti olarak göze çarpmaktadır. Turizmin ise gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Turistik işlevlerine ve etrafındaki diğer ilçelere göre ticaretle gelişmiş olması açısından, diğer ilçelerden Yusufeli'ye hem gezip görmeye hem de alışveriş ve ticari faaliyetler gerçekleştirmeye gelenler olmaktadır. Bu durum ilçedeki turizmin gelişmesine yardım etmektedir.

Yusufeli'nin, Yusufeli barajı yapımının tamamlanmasıyla birlikte yeni bir turistik potansiyele kavuşacağı kesindir. İlçenin mevcut turistik potansiyeline barajların bitmesiyle birlikte yenileri de eklenecektir. Özellikle yelkenli yarışları, tekne turları, suni balıkçılık, baraj manzaralı otelcilik gibi yeni turistik faaliyetler ortaya çıkacaktır. Böylelikle ilçedeki turistik aktiviteler çeşitlenmiş olacak ve buna bağlı olarak değişik turist kitlelerinin dikkatini çekecektir.

Yusufeli ilçesindeki 2016 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre aritmetik nüfus yoğunluğu km^2 'ye 9 kişi dolayındadır. Söz konusu bu değer, Türkiye ortalamasına göre ($100/\text{km}^2$) oldukça düşük bir değerdir. Bu durum ilçenin doğal olarak ne kadar bakir bir turistik çekiciliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüzdeki turistler için doğal turistik çekicilik taşıyan yerler her zaman ilgi çekicidirler.

Eğim değerlerinin çok yüksek olduğu görülmektedir. Buna rağmen tarıma uygun en küçük bir arazi parçasına bile, yerleşilmek suretiyle yerleşme birimleri

kurulmuştur. Bu nedenle birbirinden ayrı çok sayıda mahalle yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Köy yerleşmelerinin 20'sinin yamaçlarda, 13'ünün vadi içerisinde, 15'inin dağlık kesimde, 12'sinin ırmak kenarında olduğu görülmektedir.

Yusufeli ilçesinin anayollardan uzakta olması turistik açıdan gelişmesine engel teşkil etmiştir. İlçenin büyük havayollarına veya deniz yollarına yakın olmaması da turizmin gelişimine engeldir. Bu engelleri ortadan kaldırabilmek adına ilçede Turizm Meslek Lisesi veya Turizm Meslek Yüksekokulu kurulması çok doğru ve yerinde bir karar olacaktır. Böylelikle turizmin gelişimi ilçenin içerisinden başlayacak ve dışarıya doğru yayılım gösterecektir.

İlçedeki mezralar genellikle devamlı yerleşmelerden daha yüksek konumlarda, çoğu zaman da orman sınırının yakınlarında, eğitim, su ve toprak şartlarının uygun olduğu kesimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Mezralar da turizm için gayet cazip yerlerdir. Buralarda özellikle; yürüyüş, piknik ve kamp turizminin gerçekleştirildiği görülmektedir.

İlçenin yaylalarının ise ağaç sınırının üzerinde ve otlaklarının yaz boyunca yeşil kaldığı ve ulaşılması son derece zor olan dağların yamaçları ve sırt kesimlerinde kurulduğu görülmektedir. Yaylaların geniş bir turistik potansiyele sahip olduğu ve buralarda trekking, jeep gezileri, foto-safari, kelebek gözlemciliği, yaban hayatı gözlemciliği, çadır turizmi gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yusufeli ilçesi günümüzde yaklaşık 22 turistik konaklama tesisi ve bu tesislere ait yaklaşık 612 yatak kapasitesine sahiptir. Konaklama tesislerinin türlerine göre dağılımında oteller ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada ise pansiyonlar gelmektedir. Ayrıca çeşitli yerlerde karavanlar ve köylerdeki evler de pansiyon olarak kullanılmaktadır.

Yusufeli ilçesine gelen turistlerin milliyetlerine bakıldığında ise sırasıyla Gürcistan, İsrail, İspanya, ABD, Almanyalı turistler olduğu görülmektedir. 2016 yılı içerisinde ilçeye gelen yerli turist sayısı 17 553, ilçeye gelen yabancı turist sayısı ise

9 475'dir. Yerli turistlerin ilçeye gelen turistler içerisindeki payı % 68 civarlarındadır. Yabancı turistlerin gelen turistler içerisindeki payı ise % 32'dir. Bu durum ilçeye gelen yabancı turistin çok az olduğunu göstermektedir.

Yerli ve yabancı turistlerin Yusufeli ilçesine ulaşabilmesi için gerekli ulaştırma sistemleri sınırlıdır. Ulaşımın genellikle karayoluyla sağlandığı görülmektedir. İl merkezine olan uzaklık yaklaşık 75 km'dir. Yeni yapılan yollarla ve barajlarla ilçenin ulaşımındaki zorluklar bir nebze de olsa giderilmiş olacaktır.

Yusufeli ilçesine yönelik turist talebi, bu sahanın sahip olduğu turistik potansiyel ile yakından ilgilidir. Yusufeli ilçesindeki turistik kaynakları doğal, kültürel kaynaklar olarak iki grupta toplamak mümkündür. Yusufeli'nin başlıca doğal turistik kaynakları; yaylalar, kelebekler, dağlar, ormanlar, yürüyüş alanları, trekking, kamp alanları, akarsulardır. Bu kaynakların büyük bir turistik potansiyel rezervine sahip olduğu fakat çeşitli nedenlerden dolayı değerlendirilemediği görülmektedir.

Yusufeli'nin beşeri ve kültürel turistik kaynaklarının başında Barhal Kilisesi, Tekkale Kilisesi, İşhan Kilisesi, önemli yer tutar. Ayrıca çeşitli yerlerde irili ufaklı kiliseler ve gözetleme kuleleri de mevcut turistik potansiyel içerisinde. Bu kiliseler içerisinde İşhan Kilisesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından geçtiğimiz yıllarda restore edilmeye başlanmıştır ve restorasyonu devam etmektedir.

Bunların yanında Yusufeli, spor turizmi bakımından da zengin potansiyele sahiptir. Rafting ve kano şampiyonaları, offroad yarışları, insan güreşleri, boğa güreşleri hem sportif hem de kültürel faaliyetler arasındadır. Bu sportif festivaller esnasında yöreye yurt içi ve yurt dışından gelen turistler hem eğlenmekte hem de yörenin doğal ve kültürel güzelliklerinden istifade etmektedirler.

Yusufeli'de turizm faaliyetleri çevre ile doğrudan etkileşim halindedir. Bu etkileşim bazen çevrenin düzenlenmesi, korunması, yönetilmesi ve yönlendirilmesi gibi olumlu etkiler gösterirken çoğunlukla bu doğal kaynakların aşırı kullanılması, kirletilmesi, bazılarının yok edilmesi ve diğer birçok etkilere de sahip olabilmektedir.

Su, toprak, hava ve gürültü kirliliği, yaban hayatının ve ortamlarının bozulması, nehir sularının kirlenmesi, etrafa çöplerin atılması, kanalizasyonların nehirlere verilmesi, aşırı yapılaşma, katı atıklar, tarım alanlarının daraltılması, HES'ler ve baraj inşaatlarının doğal ve beşeri çevreyi tahrip etmesi, toz kirliliği turizm potansiyeli ile doğrudan ve dolaylı olmak üzere bağlantılıdır. Fakat turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri de gayet fazladır. Doğal çevrenin, turizmin ve insanların vazgeçilmez kaynak değeri olması bile turizmin olumlu etkilerinden biridir.

Bu çerçevede Yusufeli ve çevresindeki turizme etki eden doğal ve beşeri çevre faktörlerinden kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

1. İlçede biyolojik çeşitliliği tehdit eden unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında baraj, hidroelektrik santral (HES) yapımları ve maden işletmeleri bulunmaktadır. Araştırma sahasında Yusufeli Barajı ve hidroelektrik santral projesi başta olmak üzere, 30'a yakın HES projesi ile çok sayıda maden işletmesi bulunmaktadır. Bu projeler, özellikle baraj ve HES projeleri, Çoruh Nehri doğal su rejimine müdahalede bulunacak, bu nehir ekosistemini ve ekosistemle özdeşleşmiş tüm canlı türlerini tehlikeye sokacaktır. Turizm açısından olumsuz durum teşkil ettiği de kesindir. Baraj yapımı esnasında kalkan toz bulutları, çevreye dökülen hafriyatlar bütün bitki ve hayvan popülasyonlarına zarar vermektedir. Sahadaki su rejimine müdahale sonucu bu alanlardaki turistik yerlerin mikro klima ve vejetasyonunun değişmesi söz konusudur.

Bu durumda yapılması gerekenlerin başında, baraj yapımlarında daha zararsız yöntem ve teknikler kullanmak. HES'lerin sınırlı sayıda olmasını sağlamak hem turistik açıdan hem de doğa açısından önemlidir. Maden sahalarında ise daha çok kapalı galeri madenciliği yapıldığı takdirde, hayvanlara ve bitkilere olan zararları en az düzeye indirilmiş olacaktır.

İlçedeki turistik potansiyelin gelişmesi ve sürdürülmesi için bitkilerin ve hayvan popülasyonunun bir şekilde korunup gözetilmesi gereklidir. Bu noktada

gerek İlçe Orman Müdürlüğü'ne gerekse Doğa ve Milli Parklar Müdürlüğü'ne büyük görevler düşmektedir.

2. İlçedeki turistik öneme sahip yabani hayvanların kaçak avcılar tarafından öldürüldüğü görülmektedir. Bu hayvanlardan özellikle; kelebek, böcekler, dağ horozu ve dağ keçilerine büyük zararlar verildiği görülmektedir. Doğal alanlara ulaşımın açılan yeni yollarla kolaylaşmasının, kaçak avcılığın artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sahasında insanlar ve boz ayılar arasındaki çatışma da yoğundur, bu nedenle boz ayıya yönelik yasadışı avlanmalar da gerçekleştirilmektedir. Ayrıca sahada yasadışı kırmızı benekli alabalık avcılığı yapıldığı da bilinmektedir. Hatta avladıkları hayvanları yurtdışına kaçırmaya çalışan turist görünümlü kaçakçılara da rastlanmaktadır.

Bunların önüne geçebilmek amacıyla yükseklere orman gözetleme kuleleri kurulması ve bu türlerin korumaya alınması gerekmektedir. Önemli derecede turistik değere sahip olan bu hayvan türlerinin içinde nesli tükenmeye yüz tutmuş olanlar da bulunmaktadır. Nehir kenarlarında Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü'nce devriye atılması ve kaçak avlanmaların tespit edilmesi gerekmektedir. Yurtdışından gelen turistlerin giriş ve çıkışlarının iyice kontrol altında tutulması da bir diğer önlemdir. Ayrıca turistik açıdan önem taşıyan hayvanlar için bir tesis yapıp üretilmeleri de sağlanabilir. Doğal ortamlara araçlarla gidilecek yolların yapılmasının önüne geçilerek, yaban hayvanları bir nebze de olsa kaçak avcılardan korunabilir. Böylece sahadaki hayvan türleri az da olsa koruma altına alınmış olup, turizme kazandırılmış olur.

3. Sahadaki bir diğer sorun ise ormancılık faaliyetleri olarak göze çarpmaktadır. Sahada geçmiş yıllarda yapılmış yoğun ormancılık faaliyetleri sonucu orman dokusu büyük oranda bozulmuştur. Bozulan yaşlı orman dokusu yerine genç ormanlar türemeye başlamıştır. Yaşlı ormanların kaybıyla toprak örtüsünün azlığı nedeniyle, gelen genç ormanların eskisi gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Zararlı

böcekler ve kaçak kesimlerle de sahadaki orman örtüsünün azaldığı görülmektedir. Ormanların turizm potansiyeli açısından ne kadar değerli olduğu ortadadır. Ormanlık alanlara gelen turistler rekreasyon ve rehabilitasyon amaçlı olarak buralarda bulunmaktadır. Ormanların insan hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Ormanlar turistik açıdan ve oksijen üretmeleri bakımından dünyanın hayat damarlarıdır denebilir.

Orman tahribatını engellemek için Orman Genel Müdürlüğü'ne büyük iş düşmektedir. Sahadaki kaçak kesimlerin engellenmesi, ormanların her türlü böcek ve haşereden temizlenmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Toprağı az olan alanlara o alanda yetişebilecek başka ağaçlar dikilmelidir. Sahanın yamaç olması erozyon ve toprak kaybını artırdığından bu sahalarda, öncelikle teraslama çalışması yapılması, sonrasında da fidan dikimleri gerçekleştirilmelidir. Böylelikle sahanın görünümü daha da güzelleşecek turistik açıdan da değer kazanacaktır.

4. Bölgede tarım ve hayvancılıkla ilgili en temel sorun, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin artmasından çok azalmasından kaynaklanmaktadır. Azalan kırsal nüfusla birlikte hayvancılık faaliyetlerinin azalması, otlakların çalılıklara dönüşmesine yol açmakta, bu da belirli bir otlatma düzenine ihtiyaç duyan (kelebekler) türlerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Kelebeklerin olumsuz etkilenmesi turizmi de olumsuz etkilemektedir. Kelebekleri gözlemlemek ve fotoğraflarını çekmek için her yıl binlerce turist bu alanlara gelmektedir. Sınırlı da olsa çayır ve meraların ekilebilir tarım arazilerine çevrilmesi, bitki ve hayvan popülasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Tarım ve hayvancılıkta gübre ve ilaç kullanımı da sahadaki bitki ve hayvanlara olumsuz yönde etki etmektedir. Bu durum bölgedeki mevcut turizm potansiyeline de etki etmektedir.

Sahadaki tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için Tarım ve Kredi Kooperatiflerinin, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının çiftçileri ve gençleri desteklemesi gerekmektedir. İlçe ve çevresinde bulunan doğal turistik potansiyele sahip sahalarda, özellikle hayvancılık faaliyetlerinin desteklenmesi önem arz etmektedir. Turistik potansiyele sahip alanlardaki yapay gübre ve ilaç kullanımının

yerine doğal gübre ve doğal ilaçlar geliştirilmesi gerekmektedir. Devletin böyle doğal habitat alanlarını koruma altına alıp geliştirmesi ve turizme kazandırması büyük önem taşımaktadır. Böylelikle sahadaki değişik türlerdeki hayvan ve bitki türleri yok olmayacak ve turizme kazandırılmış olacaktır.

5. Araştırma sahasında katı atıkların çevreye bırakıldığı gözlenmiştir. Sahaya yayılan katı atıklar kanser ve diğer birçok hastalığa davetiye çıkarmaktadır. Bu atıklar çevrenin görüntüsüne de etki etmektedir. Etrafa bırakılan (poşet, peçete, sigara paketi) katı atıklar ilçe ve çevresine daha bakımsız bir yer ve özentsiz insanların olduğu izlenimini vermektedir. Doğal ve beşeri ortamlarda bırakılan atıklar çevreyi tehdit etmekte ve kötü görüntü de oluşturmaktadır. Turistik güzergâhlara bırakılmış olan çöpler ve katı atıklar turistleri gezdikleri yerden soğutabilmektedir.

Katı atıklar ve çöp probleminin çözülmesi için belediyenin ilçe içerisinde her köşe başında katı atık ve çöp kovaları koyması gerekmektedir. Ayrıca, turistik yerlerde de katı atıkların toplandığı yerlerin oluşturulması bir ihtiyaçtır. Burada yöre insanına ve turistik faaliyetler içerisindeki turistlere de görevler düşmektedir. Yöre insanı yaşadığı muhiti temiz tutmalı ve gözetmelidir. Katı atıkları çevreye atmamalıdır. Turistik faaliyetler içerisinde bulunan insanlar ise katı atık ve çöplerini, katı atık toplama yerlerine bırakmalı veya en yakın katı atık ve çöp toplama yerine kadar taşınmalıdırlar. Böylelikle turistik sahaların korunması ve gelecek nesillere aktarılması sağlanmış olacaktır.

6. İlçenin kültürel güzelliklerinden olan kiliseler, değişik irili ufaklı kale ve surların harabeye dönmüş oldukları gözlenmiştir. Öyle ki, gelen yerli ve yabancı turistler gelip bu alanlarda altın ve çeşitli mücevherler aramışlardır. Ayrıca kiliselerin içerisinde bulunan resim ve kabartmalara hasar verilmiş, bazıları da kaçırılmıştır. Oluşan bu tahribatlar ve kaçakçılık dolaylı olarak turizmi de etkilemektedir. Kiliselerin, kale ve surların birer yıkıntı halinde olması ilçeye gelen turistleri soğutan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Turistik potansiyele hizmet edecek bu gibi yerler, gerek turizm gerekse turistler açısından büyük önem arz etmektedir. Böyle,

tarihi ve kültürel turistik yerler sadece ülke genelinde değil, dünya çapında büyük öneme sahiptir.

Neyse ki son yıllarda Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, İlçe Belediyesi ve İlçe Kaymakamlığı işbirliğiyle bu yapıların en değerlilerinden biri olan İşhan Kilisesi'nde restorasyon çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Kilisenin mimari dokusunun bozulmadan restore edilmesi, oradaki turizm faaliyetlerine büyük canlılık getirecektir. Diğer kiliseler ve tarihi yerlerin de restorasyonunun yapıp turizme kazandırılması, turistik potansiyellerinin artırılması şarttır. Ayrıca, kiliselerin onarımı inanç turizmi açısından da büyük öneme sahiptir. Tarihi ve kültürel mirasın korunması, üzerlerindeki tahribatın önlenmesi ve kaçırılmalarını önlemek için, devletin özel bir koruma sistemi geliştirmesi gerekmektedir. Böylelikle, tarihi ve kültürel mirasın geliştirilmesi ve genç kuşaklara aktarılması konusunda önemli bir yol kat edilmiş olacaktır.

7. Son olarak ilçe ve çevresindeki turistik potansiyelin geliştirilmesi için AR-GE birimleri oluşturulup ilçenin ülke ve dünya çapında tanıtım, pazarlama ve reklamının yapılabilmesi sağlanmalıdır. Turistik potansiyelin ülke ve dünya çapındaki tanıtımıyla birlikte, yurt içi ve yurt dışından ilçeye büyük oranda turist akışı sağlanmış olacaktır. Tanıtım, reklam ve AR-GE çalışmaları sonrasında ilçenin artan turistik potansiyeliyle birlikte ilçeden dışarıya olan göçler bir nebze de olsa önlenecek, çeşitli istihdam alanları doğacaktır. Turizme yapılan yatırımlarla ilçenin ve çevresinin geleceği daha parlak bir hal alacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, O., (2002). "Kültür Turizmi", A. Yüksel ve M. Hançer (Ed.), Turizm: İlkeler ve Yönetim, s. 209-227, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Aktaş, G., (2008). Türkiye Turizm Coğrafyası, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akoğlan Kozak, M., Bahçe, S., (2009). Özel İlgi Turizmi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akurgal, E., (1989). Anadolu Uygarlıkları. Net Yayınları, İstanbul.
- Akdoğan, M., Kozak, N., (1996). Genel Turizm İlkeler-Kavramlar, Ankara.
- Anonim, (1996a). T.C. Çevre Bakanlığı, Türkiye Çevre Atlası. Ankara.
- Anonim, (1996b). İlçe Tarım Müdürlüğü Çevre Raporları, Yusufeli/Artvin.
- Anonim, (2006a). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi. Ankara.
- Anonim, (2008). Giresun Kent Kültürü, Giresun Valiliği Yayınları, BRC Basım, Ankara.
- Anonim, (2011). Kaçkar Dağları Sürdürülebilir Orman Kullanımı ve Koruma Projesi, Kaçkar Dağları Yusufeli Bölgesi, Ekosistem ve Biyolojik Çeşitlilik Hususlarına Dayalı Bölgesel Çok Sektörlü Yönetim Planı, TEMA Vakfı Yayınları, Ankara.
- Anonim, (2013a). Yusufeli Belediye Başkanlığı. Yusufeli/Artvin.
- Anonim, (2006b). Artvin İl Turizm ve Kültür İl Müdürlüğü İstatistiksel Verileri.
- Akpınar, E., Bulut, Y., (2010). "Ülkemizde Alternatif Turizmin Bir Dalı Olan Eko-turizm Çeşitlerinin Bölgelere Dağılımı ve Uygulama Alanları", III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi (20-22 Mayıs 2010 Cilt: IV Sayfa: 1575-1594, Artvin.
- Artvinli, T., (2013). Yusufeli Külliyesi. Yusufeli Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Artvinli, T., (2000). Yusufeli. FSF Matbaacılık, İstanbul.
- Atalay, İ., (2012). Genel Fiziki Coğrafya, Meta Basım ve Matbaacılık, İzmir.
- Aytekin, O., (1999). Ortaçağ'dan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aytekin, O., Aktaş, A., (2010). Yusufeli'de Yapılmaları Planlanan Hidro-Elektrik Barajların Kültür Varlıklarına Olan Etkileri Üzerine Ön Değerlendirme. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 79-95, İstanbul.

- Bayer, Z., (1990). Turizm ve Çevre Dengesi. Türkiye Çevre Sorunları Yayınları, İstanbul.
- Bekdemir, Ü., Elmacı, S., Sezer, R., (2010). Turizmin Kısılcacında Bir Doğa Koruma Alanı: Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı. Turkish Studies Dergisi, s: 891-913, Ankara.
- Bekdemir, (2011). Giresun İli Eko-turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Olanakları Projesi. Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı, Giresun.
- Bekdemir, Ü., (2007). Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun Hopa Arası). Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bekdemir, Ü., Özdemir, Ü., (2002). Doğu Karadeniz Bölümü'nde Gelişmekte Olan Yayla Turizm Merkezlerine Bir Örnek: Bektaş Yaylası. Doğu Coğrafya Dergisi, S:7, s: 9-35, Konya.
- Bekdemir, Ü., Sezer, İ., (2013). "Ziyaret Yerlerinin İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi: Giresun İli Örneği", International Conference On Religious Tourism and Tolerance (9-12 May 2013), s. 717-738, Konya/TURKEY.
- Bekdemir, Ü., Sezer, İ., (2016). Giresun İlinin Turizm Potansiyeli. Nobel Bilimsel Eserler, İstanbul.
- Bozok, D., Özdemir Yılmaz, G., (2008). Eko-turizm. Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt (Ed.), Turistik Ürün Çeşitlendirmesi İçinde, Nobel Yayıncılık, s: 111-136, Ankara.
- Çeken, H., Karadağ, L., Dalgın, T., (2007). "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma." Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, S: 8 (1), s: 1-14, Artvin.
- Çiftçi, E., Yalçınalp, B., (2010). Yusufeli (Artvin) Civarı Maden Potansiyeli ve Mevcut Durum. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 331-335, İstanbul.
- Demir, C., Çevirgen, A., (2006). Turizm ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı. Nobel Yayınları, Ankara.
- Demirel, M., (2010). Yusufeli Tarihi. Beyazdüş Baskı ve Matbaacılık, İstanbul.

- Demirel, Ö., (1997). Çoruh Havzası (Yusufeli Kesimi) Doğal ve Kültürel Kaynak Değerlerinin Turizm ve Rekreasyon Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Trabzon.
- Demirhan, G., Çilli, M., (2014). Yusufeli İlçesinde Doğa Sporları ve Doğa Sporları Turizmi. II. Yusufeli Sempozyumu Bildirileri 17-18-19 Ekim 2014, FSF Matbaacılık, s. 1-43, İstanbul.
- Dinç, B., Güngör, Y., (2010). Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Doğa Harikası. NTV Yayınları, İstanbul.
- Dinçer Şen, S., (2010). Turizmin Çevresel Etkileri ve Bir Çözüm Olarak Ekoturizm. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Doğanay, H., (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. MEB Eğitim Dizisi, İstanbul.
- Doğanay, H., (2001). Türkiye Turizm Coğrafyası. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Doğanay, H., Coşkun, O., (2013). Türkiye Yayılacılığındaki Değişme Eğilimleri ve Başlıca Sonuçları. Doğu Coğrafya Dergisi, S: 30, s: 1-28, Erzurum.
- Doğanay, H., (2014). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Pegem Akademi, Ankara.
- Doğanay, H., Zaman, S., (2016). Türkiye Turizm Coğrafyası. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, S., Alim, M., (2003). Coğrafi Bir Tanıtım: Yedigöller (Uzundere) Günübürlük Rekreasyon Alanı. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, S: 30, s: 127-137.
- Doğanay, S., (2003). Coğrafi Özellikleri Açısından Altındere Vadisi Milli Parkı. Doğu Coğrafya Dergisi, S. 10, s: 43-63, Konya.
- Doğaner, S., (2001). Türkiye Turizm Coğrafyası. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Doğaner, S., (1996). "Türkiye'de Turizm Ulaştırması". Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi Sayı: 4, s. 19-45, İstanbul.
- Emekli, G., (2001). Bergama'nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo-Ekonomik Etkileri. Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

- Emekli, G., (2001). Bergama'da Turizm ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- Emekli, G., (2004). "Türkiye'de Kültürel Turizm". İkinci Uluslararası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı (10-11 Mayıs 2004), s. 11-20, İzmir.
- Emekli, G., (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 15, s: 51-59, İzmir.
- Emekli, G., (2008). Dağlar, Dağcılık ve Turizm. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, s: 3, İzmir.
- Emekli, G., (2006). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. Ege Coğrafya Dergisi, S: 14, s: 99-107, İzmir.
- Emekli, G., (2002). Doğa ve Yerel Kültürün Eşsiz Uyumu: Kozak Yaylası (Bergama-İzmir) ve Turistik Potansiyeli. Türkiye Dağları 1. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı, T.C. Orman Bakanlığı Uluslararası Dağlar Yılı, 25-27 Haziran, Kastamonu.
- Erdoğan, N., (2003). Çevre ve Ekoturizm. Erk Yayıncılık, Ankara.
- Erol, M., (2003). Turizm Pazarlaması. Erkin Yayınları, Bursa.
- Erinç, S., (1984). Klimatoloji ve Metotları, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları: 2, İstanbul.
- Ersoy, G., Nefise, B., Gıyaseddin, D., (2010). Kaçkar Dağlarına Yönelik Rekreatif Turizmin Yerel İktisadi, Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 161-169, İstanbul.
- Gök, Y., (2010). Tarihi Süreç İçerisinde Yusufeli Nüfusu. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 47-59, İstanbul.
- Günlü, E., ve İçöz, O., (2004). "Turizmde Bölgesel Marka İmajı Yaratılması ve Turizm İstasyonları", A. Yüksel ve M. Hançer(ed.), Turizm: İlkeler ve Yönetim, Turhan Kitabevi, s: 209-227, Ankara.
- Güçlü, Y., (2010). Türkiye'nin Deniz Kıyılarında Kıyı Turizmi İçin İklim Konforu. Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Güleç, S., (1992). Doğu Karadeniz Bölgesi İçin Yeşil Turizm Planlama İlkeleri. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 1, Erzurum.

- Gürdal, M., (2014). Türkiye Turizm Coğrafyası (Profesyonel Turist Rehberi ve Gezi Kılavuzu. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Güngördü, E., (2003). Türkiye'nin Turizm Coğrafyası (Doğal ve Tarihi Coğrafya Açısından). Nobel Yayınları, Ankara.
- Işık, C., Ada, A., Boztoprak, F., (2016). Turizmin Ekonomik, Sosyokültürel ve Çevresel Açından Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Erzurum Pasinler İlçesi Örneği. I. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi, s: 1-12, Erzurum.
- Yusufeli Orman İşletme Müdürlüğü 2016 Yılı Kayıtları.
- İkiel, C., (2005). "Muğla Yöresinde İklim Koşullarının İnsan ve Çevre Üzerindeki Etkileri", Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına), 29-30 Eylül 2005, s. 234-241, İstanbul.
- Karasu, T., (1990). "Turizmde Tanıtma Üzerine..." Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 8-9(1): 31-34.
- Kahraman, N., Türkay, O., (2006). Turizm ve Çevre. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kınacı, B., Pehlivan, Albuz, N., Seyhan, G., (2011). Turizm ve Çevre (Çevre Koruma). Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Kızılırmak, İ., (2006). Yayla Turizmi (Tanıtım Açısından Ekoturizm Türü Olan Yayla Turizminin İncelenmesi). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Koday, Z., (1999). Çoruh Vadisinde Zeytin Alanları. Türk Coğrafya Dergisi, S:34, s: 263-264, İstanbul.
- Koday, Z., Erhan. K., (2010). Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 14 (2): 1-11, Erzurum.
- Kozak, N., Kozak, M. A., Kozak, M., (2010). Genel Turizm İlkeler-Kavramlar. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kurt, S., (2010). Yusufeli İlçesinin Tarım Potansiyelinin Ekonomiye Kazandırılmasına Yönelik Tespit ve Öneriler. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 231-255, İstanbul.
- Kuter, N., Ünal, H, E., (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Eko-turizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9(2), 146-156, Kastamonu.

- Kuvan, Y., (2002). "Korunan Alan-Turizm İlişkilerine Yönelik Kavramsal İrdeleme", First Tourism Congress Of Mediterranean Countries (17-21 Nisan 2002), Antalya/Turkey.
- Küçükkala, A., Yılmaz, D., (2010). Yusufeli Bölgesinde Yapılacak Olan Hidroelektrik Santrallerinin Olası Etkileri ve Çözüm Önerileri. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 207-215, İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2006). Türkiye Turizm Stratejisi, Ankara.
- Özalp, M., Yavuz, A., Yüksek, T., Toker, E., (2009). Baraj ve Yol Yapımlarının Doğal Kaynaklara Etkisi: Aşağı Çoruh Havzası Örneği: Uluslararası Katılımlı II. Baraj Güvenliği Sempozyumu ve Sergisi. s: 477-488, Eskişehir.
- Özgüç, N., (2007). Turizm Coğrafyası (Özellikler-Bölgeler), Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Özgüç, N., (2013). Türkiye Turizm Coğrafyası (Özellikler-Bölgeler). Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özgüç, N., (2015). Turizm Coğrafyası (Özellikler-Bölgeler), Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Özgüler, Ü., (2015). Pepela. Yusufeli Belediyesi Dergisi, Yusufeli Belediyesi Yayınları, Sayı: 6, s: 72-74.
- Öztaş, K., Karabulut, T., (2006). Turizm Ekonomisi Genel Turizm Bilgileri. Nobel Yayınları, Ankara.
- Seitz, E., (1990). "İmaj Reklamının Turizm Pazarlamasındaki Önemi", (Çev. Ertekin, A.). Anatolia; Turizm ve Çevre Kültür Dergisi, 1(1): 25-26.
- Sever, R., (2003). Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Sever, R., (2010). Yusufeli Barajı ve Bazı Çevresel Etkileri. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 193-207, İstanbul.
- Sezer, İ., (2011). Didim-Milas Kuşağında Turizm ve Mekânsal Etkileri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Soykan, F., (1999). "Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, s. 67-75, İzmir.
- Soykan, F., (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, S: 12, s: 1-11, İzmir.
- Soykan, F., (2004). Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü Örneği. *Ege Üniversitesi Basımevi*, İzmir.
- Somuncu, M., (2008). "Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki Dağlık Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Yeri ve Önemi: Giresun İli Örneği", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı Cilt: II*, s. 443-456, Giresun.
- Şahin, İ., F., (2009). Erzincan İlinin Turizm Potansiyeli ve İldeki Eko-turizm Uygulamaları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, S: 22, s: 69-88.
- Şahin, K., Yılmaz, A., (2009). Samsun İlinde Doğal Kaynaklara Dayalı Turizm Arzı ve Planlaması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 7, s: 219.
- Şenol, E., (2015). Ekonomik Yapı. Ü. Bekdemir ve Fatsa M. (Edit), "Geçmişten Günümüze Giresun", *Giresun Valiliği, Giresun İl Özel İdaresi*, s: 192-223, Giresun.
- Tıraş, M., (1990). Yusufeli İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Erzurum.
- Tıraş, M., (1994). Yusufeli ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Erzurum.
- Tıraş, M., (1997). Yusufeli'de Nüfus Hareketleri. *Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, s: 159-177, Erzurum.
- Tıraş, M., (2002). Yusufeli İlçesinde Köy Yerleşmeleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 38, s. 133-147, İstanbul.
- Tıraş, M., Kaya, G., Sevindi, C., (2010). Yusufeli İlçesinde Köylerin Coğrafi Özellikleri. *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık*, s: 177-193, İstanbul.
- Toskay, T., (1983). *Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. Der Yayınları, İstanbul.

- Tuna, M., (2007). Turizm, Çevre ve Toplum, Marmaris Örneği. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tunçdilek, N., (1967). Türkiye İskan Coğrafyası: Kır İskanı: (Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, Yayın No: 49, İstanbul.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., (2009). Beşeri Coğrafya (İnsan, Kültür, Mekân). Anka Matbaacılık, İstanbul.
- Uslu, O., (1990). Turizm ve Çevresel Etkileri. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Turizm ve Çevre Konferansı 2-5 Ekim 1990.
- Yazıcı, H., (1998). Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü, Yenice Alpagut Arası. Anadolu Üniversitesi Yayınları, NO:1040, s. 70, Eskişehir.
- Yazıcı, H., Doğanay, S., (2000). Alternatif Turizm Merkezlerine Tipik Bir Örnek: Zigana Yayla Tatil Köyü. Türk Coğrafya Dergisi, S: 35, s. 69-84, İstanbul.
- Yeğen, Y., (2007). Çevre ve Ekoturizm. Eko-diyalog Projesi. Meltek Matbaacılık Basım Tanıtım San. Ltd. Şti., Ankara.
- Zaman, S., (2005). Kemer'in Turizm Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi, Doktora Tezi, Erzurum.
- Zaman, M., (2007). Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık. Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 960, Fen-Edebiyat Fak.Yay. No: 105, Araştırma Serisi No: 75, Erzurum.
- Zaman, S., (2010). Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Kırsal Turizmin Kullanımı: Yusufeli İçin Bir Planlama Önerisi. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri Kitabı, FSF Matbaacılık, s: 143-149, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.caytvhaber.com/haber/rize/kaçkar-dağlari-365gun-gezilebilecek/16724.html>. (Erişim: 20.10.2016).
- <http://www.artvinliyiz.net/threads/974-artvin-yusufeli-il%C3%A7esi-toprak-%C3%B6-özellikleri-jeolojikyap%C4%B1s%C4%B1>. (Erişim: 15.11.2015)
- [http://www.yusufeli.gov.tr/pretty\[gal\]/4](http://www.yusufeli.gov.tr/pretty[gal]/4). (Erişim: 18.11.2015).
- <http://www.ulaskarsan.wordpress.com/tag/yusufeli>. (Erişim: 17.11.2015).
- <http://www.dogukaradeniz.tc/index.php/pirinc-tarlasi>. (Erişim: 16.11.2015).
- <http://www.soru.mobi/coğrafya/akarsuların-asındırma-sekilleri.html>. (Erişim: 20.11.2015).
- <http://www.raftingturlari.com.tr/artvinin-konuk-larina-sundugu-bir-guzellik-daha-barhal-cayi>. (Erişim: 20.11.2015).
- <http://www.yusufelininsesigazetesi.com>. (Erişim: 12.15.2016).
- http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgimerkezi/maden_potansiyel_2010/ArtvinMadenler.pdf. (Erişim: 12.12.2015).
- <http://www.kaptanhaber.com.tr/yusufeli-artvin-erzurum-karayolu-bağlantı>. (Erişim: 23.11.2015).
- http://www.ormansu.gov.tr/osb/eng_group/newsgroup/news/15-06-11/DerinerBaraj%C4%B1_maksimum_%C4%B0%C5%9Fletmeseviyesinde%E2%80%A6.aspx?sfla. (Erişim: 23.11.2015).
- (<http://www.panoramio.com/photo/22539990>.) (Erişim: 23.11.2015).
- http://www.tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_buzul_9%C3%B6/leri. (Erişim: 01.12.2015).
- <http://www.yusufeli.bel.tr/hbr-detay-471.html>. (Erişim: 03.06.2016).
- <http://www.karadenizmanset.com/haber/89/keci-boynuzu-bicaklarına-yogun-ilgi.html>. (Erişim: 05.06.2016).
- <http://www.tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zull>. (Erişim: 01.02.2016).
- <http://www.yusufeli.bel.tr/foto-galeri-21.html>. (Erişim: 22.06.2016).
- <http://www.zuhashi.blogspot.com.tr>. (Erişim: 12.12.2016)
- <http://www.Çevreciyiz.com/upload/Does/Sergiler/Yusufeli.pdf>. (Erişim: 04.12.2016).
- <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim: 14.12.2016)

<http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Yusufeli>. (Erişim: 06.12.2016)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9857/isletme-belgeli-tesisler.html>.
(Erişim: 12.12.2016).

<http://www.milliparklar.gov.tr/belge/tp.pdf> r. (Erişim: 05.12.2016)

<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/kackardaglari/index.htm>. (Erişim: 05.12.2016).

<http://bakabakagez.com/index.php?goster=Yusufeli-Kiliseleri>. (Erişim: 08.12.2016).

<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9669/ktkgb-ve-turizm-merkezleri.html>
(Erişim: 28.12.2016).

<http://www.atlasdergisi.com/arsiv/kitaplar/turkiye-bahar-rotalari-ii/52/33/1>
(Erişim: 28.12.2016).

<http://www.geziseyahat365.com> (Erişim: 29.12.2016).

<http://www.artvin.ormansu.gov.tr/artvin-> (Erişim: 28.12.2016).

<http://mak.ormansu.gov.tr/download/artvin.jpg> (Erişim: 15.12.2016).

<http://www.memurlar.net/haber/376778/> (Erişim: 15.12.2016).

<http://www.yusufeli.gov.tr> . (Erişim: 15.12.2016).

<http://metinerinc.com/?content/pictures1/Katalog378.jpg>. (Erişim: 12.12.2016).

http://www.kackar.org/dosyalar/mezovittepesi/IMG_4270.jpg (Erişim: 02.01.2017).

http://mebokullar.com/artvin-ili-yusufeli-ilcesinde_bulunan_okullar-125.asp
(Erişim: 11.01.2017).

<http://www.artvin.edu.tr/tr/menu/2305/2064/tarihce> (Erişim: 11.01.2017)

<http://www.yusufelininsesigazetesi.com/haberdetay/615-yusufeli'ne-dev-yatirim-almatur-> (Erişim: 15.01.2017)

<http://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/karadenizden-carpici-fotograflar,W57Ska54X0-3WkH4jKaxFQ> (Erişim: 21.12.2016)

<http://www.yusufeli.bel.tr>. (Erişim: 15.11.2015).

<http://pinstake.com/kackar-daglari-milli-parki-6/>. (Erişim: 05.05.2016).

<http://www.kesifrotasi.com/kackar-dagi3937mt-kucuk-buzul-tirmanisi/>.
(Erişim: 25.11.2015).

<http://putuci-yunus.blogspot.com.tr/2010/12/ailem-ve-dogdugummemeleketimden.html?m=0> (Erişim: 15.12.2015).

<http://www.yusufelim.com> (Erişim: 12.12.2016).

<http://blog.milliyet.com.tr/kackarlardaki-hayvanlar/Galeri/?GaleriNo=20363>

(Erişim: 12.05.2016)

<https://www.johnytube.com/watch/yt/zb-avGdFRIU/alt-parmak-da-lar>

(Erişim: 12.07.2016).

<http://haberciniz.biz/yusufeli-ilcesinin-doga-guzelligi-instagramda-yarisiyor-3587452h.htm> (Erişim: 15.05.2016).

<http://www.7martgazetesi.net/haber/yusufeline-pusula/feed/> (Erişim: 12.12.2015).

<http://neredenegezilir.blogspot.com.tr/2015/09/tekkale-gozetleme-kulesi.html>

(Erişim: 12.05.2016).

<https://turkey.place-inspector.com/hotel/9207669-Kaçkar%20Pansiyon>

(Erişim: 12.04.2016).

<http://galeri.netfotograf.com/> (Erişim: 05.11.2015)

<https://www.esnafbul.com/artvin/arzet-lokantasi-80014> (Erişim: 11.11.2015).

<http://ayancuk.com/resim-3528-Altiparmak-Koyu-Resimleri.html>.

(Erişim: 15.12.2016).

<http://www.panoramio.com> (Erişim: 15.12.2015).

http://eski.yerelnet.org.tr/belediyeler/gonderdikleriniz_sil.php?kod=17168.

(Erişim: 12.12.2015).

<http://neredenegezilir.blogspot.com.tr/2014/12/kackar-daglar-milli-park.html>

(Erişim: 12.11.2015).

<http://www.panoramio.com/photo/13010912> (Erişim: 15.01.2017).

<http://neredenegezilir.blogspot.com.tr/2014/12/ciro-selalesi.html>.

(Erişim: 22.12.2016).

<http://www.deretepe.net> (Erişim: 25.12.2015).

<https://www.tripadvisor.sk> (Erişim: 21.12.2016).

<http://www.trthaber.com> (Erişim: 25.12.2016).

<http://www.paramio.com.tr>. (Erişim: 25.12.2016).

<http://www.artvinkulturturizm.gov.tr/>. (Erişim: 22.12.2015).

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Deniz_Golu.jpg. (Erişim: 01.12.2015).

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Artvin-Yusufeli de doğdu. İlköğreniminin 3. sınıfa kadar olan kısmını Murgul/Damar İlköğretim okulunda, geriye kalan kısmını da Yusufeli/Tarakçılar Köyü Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim okulunda tamamladı. Ortaöğrenimini Yusufeli/Kılıçkaya Şehit Albay Cevat Erten Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda tamamladı. Lise öğrenimini Artvin Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı)'nde tamamladı. 2007 yılında girdiği Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünden 2011 yılında mezun oldu. 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı Esendal Köyü'nde birleştirilmiş sınıflarda (1-5) ücretli olarak müdür yetkili sınıf öğretmenliği yaptı. 2014 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı.